

*Het grote interview met Omsk
Van Togenbirger en andere
teksten over de totalitaire we-
reld*

*Artikels d.d. 11 april tot 8 december 2021
en andere teksten*

Jan Bauwens – Serskamp 2022

Colofon

Titel: Het grote interview met Omsk Van Togenbirger en andere teksten over de totalitaire wereld. Artikels d.d. 11 april tot 8 december 2021 en andere teksten

D/2022/Jan Bauwens, uitgever

Copyright: Jan Bauwens, Serskamp 2022

Auteur: Jan Bauwens

Druk 2022

Coverontwerp: Jan Bauwens

NUR: 730

Trefwoorden: filosofie

Inhoud

I. Het grote interview met Omsk Van Togenbirger.....	11
II. Hannah Arendt over Totalitarisme.....	72
1. Inleiding.....	72
2. "Gewone mensen weten niet dat alles mogelijk is"	79
3. De morbide aantrekkingskracht van het kwaad.....	82
4. Blinde trouw vereist een geloof zonder inhoud	85
5. De fabricatie van mensen die ernaar verlangen nummers te zijn	87
6. De griezelige rust van een volkomen imaginaire wereld	90
7. Totalitaire propaganda en de beperkte houdbaarheid van leugens.....	93
8. Totalitarisme, de verwisseling van fictie en werkelijkheid en het prijskaartje daarvan.....	95
9. De totalitaire staat.....	100
10. De geheime politie en facebook, experimenten en liquidaties.....	104
11. Totale overheersing.....	109
12. De levende dode, de triomf van het totalitaire systeem	112
13. De ideale onderdaan van een totalitaire heerschappij is de mens voor wie het onderscheid tussen feit en fictie en tussen waar en onwaar niet langer bestaat	116
III. Enkele bedenkingen n.a.v. Hannah Arendts werk over Totalitarisme.....	124
1. Over de hybris.....	124
2. Over de zonde tegen het lichaam.....	127
3. Over de opruiming van mensen.....	132
4. Over de atomisering van leden van minderheden.....	135
5. Over 'overbodige mensen'.....	136
6. Over het over het hoofd geziene religieus totalitarisme	142

7. Over het totalitair regime en zijn corrupte wetten.....	145
8. Over de productie van de dood.....	150
IV. "Wij zijn de heersers der aarde". Over totalitarisme vandaag.....	155
1. Van bekeringsijver naar massamoord.....	155
2. Censuur.....	158
3. Boekverbranding is de voorbode van moordpartijen...	163
4. Biezebaaze.....	165
5. De moordmachine.....	168
6. Wetenschappelijk reductionisme en totalitarisme.....	173
7. Totalitarisme, wetenschappelijk reductionisme en kapitalisme.....	177
8. Orde, vrijheid, totalitarisme, materialisme en slavernij	181
9. De constellatie van het totalitair systeem.....	187
10. Het goddelijk vermaak.....	191
V. Drugsbaronnen aan de macht.....	194
1. Theologiestudenten.....	194
2. Amphioen en de doodskoppen van Kali.....	197
3. Goden zijn demonen.....	200
4. Dekolonisatie: machtswissel der baronnen.....	203
5. Het nieuwe opium.....	208
VI. Resterende artikels: Penrose, Mannoury, Steiner en nog enkele andere teksten.....	213
Enkele bedenkingen bij Roger Penrose 's bewustzijnstheorie.....	215
'Mathesis en Mystiek': enkele bedenkingen bij Gerrit Mannoury.....	267
Enkele bedenkingen bij Rudolf Steiner's 'Filosofie der vrijheid'.....	298
1. Synthese.....	298
2. Bedenkingen.....	313
Nog enkele resterende artikels.....	342
Mattias Desmet over massavorming.....	342

De waarheid en extreemrechts.....	344
Het Ministerie van Waarheid en de libricide.....	345
Zo verglijdt onze democratie in een autocratie.....	348
Schimmels.....	352
Het gevaar van exclusie (van ongevaccineerden).....	359
Het ereschavot als tribunaal.....	370
Het nieuwe geweld en de hypocrisie naar religieus model	372
Een interview met Omsk Van Togenbirger over aanstaande historische gebeurtenissen.....	375
In duisternis gehuld.....	380
Het einde van de gemeenschapszin beëindigt de gemeenschap.....	382
Wordt de westerse vrijheid hoe dan ook bedreigd?.....	385
Hoe Oekraïne zijn kernarsenaal werd ontfoetseld en nu ook zijn landbouwgronden.....	388
De pandemiepolitiek en extreemrechts.....	390
Lebensraum.....	400
Het onverstand van identitaire bewegingen.....	401
Partijdigheid en kuddegeest.....	404

I. Het grote interview met Omsk Van Togenbirger

Uiteindelijk is het ons gelukt om een bezoek met hem te regelen. Over de details kan hier verder niet veel worden gezegd. De plek waar de heer Van Togenbirger zich bevindt, is afgelegen, geen mens zou er geraken zonder een gedetailleerd plan. Onze gesprekspartner logeert in wat men een instituut zou kunnen noemen. Het gaat om een niet al te groot doch tamelijk indrukwekkend bouwwerk, vermoedelijk daterend uit het begin van de vorige eeuw. Het geheel doet een beetje denken aan een kasteel, vooral vanwege de wal er rond: het gebouw staat in het water. Er is een ophaalbrug maar op het ogenblik van onze aankomst is deze buiten gebruik zodat we moeten overvaren. Het is avond en al donker en koud en het water doet mij een beetje denken aan de beschrijvingen van de Styx uit de Griekse mythologie maar dat heeft dan vooral te maken met de veerman die immers vergezeld is van een grote, zwarte hond. Ik wacht mij er overigens van om daar een toespeling op te maken omdat de man in kwestie niet bijzonder vriendelijk overkomt en nog minder vriendelijk is de hond: hij gromt wanneer ik in het bootje stap, waarop de veerman mompelt dat hij totaal ongevaarlijk is, wat, zoals iedereen weet, alle bazen zeggen over hun geliefde monsters. Het bootje vaart door een open poort het kasteel naar binnen tot in een kleine ruimte die net genoeg verlicht is om daar zonder ongelukken aan te kunnen meren. De veerman

helpt mij uit de boot en mompelt andermaal waaruit ik begrijp dat hij wacht op een fooi maar omdat ik dit scenario helemaal niet voorzien heb en slechts beschik over mijn betaalkaartje, moet ik hem teleurstellen. Een bediende wacht mij al op bij een nu hel verlicht portiek en wij komen in een gang terecht waarvan een zijdeur uitgeeft op een klein wachtzaaltje dat slechts wat klaar- te vangt door de openstaande deur vanuit de gang. Na ruim een half uur hoor ik naderende voetstappen, niet van schoenen maar van sloffen en ik heb helemaal niet verwacht dat de sukkelachtige gang die ik uit de geluiden wel moet afleiden, deze van Omsk Van Togenbirger is. De verschijning in de deuropening grijpt mij naar de keel: Omsk is niet meer van de jongsten en het is niet bepaald lang geleden dat we elkaar nog gesproken hebben maar indien het niet de man was op wie ik wacht, dan zou ik Omsk Van Togenbirger helemaal niet meer hebben herkend in de fragiele, ineengedoken schaduw die zich nu bewegingsloos aftekent tegen het licht in de gang. Anders dan gewoonlijk wordt de aanvang van ons weerzien vergezeld van een kennelijk wederzijdse emotie die zich verraadt in zijn stem maar die binnen de paar seconden plaatsmaakt voor nuchterheid en rede. Van Togenbirger neemt plaats op de bank tegenover mij en op het ogenblik dat hij teken doet naar mij dat ik mijn mondmasker mag afdoen, merk ik dat hijzelf er helemaal geen draagt, al kan ik in deze halve duisternis van zijn gezicht nauwelijks meer zien dan de contouren. Hij maakt geen aanstalten om een licht op te steken en ten slotte werkt licht alleen maar storend als aandachtig luisteren de boodschap is. En

dat moet ik doen, nu ik ineens voel dat dit misschien wel ons allerlaatste gesprek kon zijn, dat tevens een gesprek zal worden over het einde van de wereld.

☞Dit lijkt wel het einde van de wereld waar u bent beland, mijn beste Omsk Van Togenbirger, zo probeer ik geheel onhandig en fout het gesprek op gang te brengen maar het is eruit voor ik goed en wel beseft wat ik gezegd heb. Hij antwoordt niet meteen doch knikt een hele poos nadenkend en zijn zwakke stem maakt andermaal dat ik met hem te doen heb:

OVT: Het einde van de wereld, ja, zo kun je het wel stellen. Weet je hoe ik hier terecht gekomen ben?

☞Euh... neen...

OVT: Met een vloot! Reusachtige zeilschepen! En middenin de nacht! Ik weet heus niet, mijn beste, hoe deze plek er van buiten uit gezien uitziet, ik ken alleen de binnenkant... voor zover ik de binnenkant ken, natuurlijk. Ziet u?

☞Zeker, zeker... Verblijven hier veel... mensen?

Het scheelde niet veel of ik had 'patiënten' gezegd en ik vermoed dat Van Togenbirger dit niet op prijs zou stellen.

OVT: De bediening is hier redelijk maar men merkt wel dat het er allemaal niet heel veel meer toe doet, nu de tijd bijna op is, ziet u?

Ik weet niet goed wat hierop te antwoorden. Gelukkig neemt hij weer het woord:

OVT: Aan alles komt een einde, aan alles en aan iedereen, dat weten wij uit ondervinding, maar wij realiseren het ons niet vooraleer het inderdaad zover is en dat maakt dat wij belanden in een waanzin, een collectieve waanzin die de waanzin van de wereld is. De paradox wil nu dat, eenmaal wij uit die waanzin stappen, wij als waanzinnig worden weggezet. En zo bang is men voor diegenen die de schellen van de ogen zijn gevallen, dat men hen wegbrengt naar afgelegen plekken aan de andere kant van de oceaan. O-ce-aan: vind je dat niet een prachtig woord? Van in mijn kindertijd vond ik dit al een prachtig woord, misschien voorvoelde ik wel dat er ooit een dag zou komen... Maar vertel nu eerst eens: wat heeft je hierheen gebracht? Toch niet de vraag wat er nu met de wereld zal gebeuren?

☞Je raadt het goed, ja: wij vragen ons wellicht allen af wat er te gebeuren staat, zeker sinds blijkt dat de sneuvelden steeds jonger worden. En waar zal dat eindigen? Als iemand daar een verklaring voor heeft, dan wel Omsk Van Togenbirger, zo dacht ik, en vandaar...

OVT: En waarom vraag je geen raad aan virologen? Ik ben helemaal geen viroloog!

☞Het lijkt mij dat het om veel meer gaat dan alleen maar om virussen. Ik heb het gevoel dat men zich blind kijkt op die dingen...

OVT: Misschien heb je wel gelijk. Maar ikzelf ga te rade bij de viroloog! We hadden het al over Luc Montagnier, nietwaar?

☛De Nobelprijswinnaar die het virus dat aids veroorzaakt, afzonderde?

OVT: Inderdaad.

☛Ik herinner me het interview met de man op televisie, ja.

OVT: Wel, vertelde hij dan niet dat het coronavirus in een lab gemaakt werd en dat er twee fragmenten van het aidsvirus in zitten?

☛Dat herinner ik me, ja.

OVT: Mensen die het aidsvirus opgelopen hebben, sterven niet meteen: de zwaksten sterven na relatief korte tijd, de sterksten blijven soms nog jaren in de waan dat hen helemaal niets schort.

☛Kennelijk is dat het geval, inderdaad.

OVT: Wel, waarom zou het er dan anders aan toe gaan met het coronavirus dat eigenlijk aidsfragmenten transporteert?

☛Wat bedoel je?

OVT: Eerst heeft men verteld dat er alleen ouderlingen aan sterven met onderliggende aandoeningen, nietwaar?

☞ Ja, dat hebben wij inderdaad vernomen in het nieuws: het virus heeft een voorkeur voor vijftigplussers met onderliggende aandoeningen...

OVT: Juist. En vervolgens vertelde men dat de mensen die medische hulp nodig hebben omwille van besmetting met corona, steeds jonger worden, nietwaar?

☞ Inderdaad... Het lijkt erop dat het virus het ineens gemunt heeft op een andere leeftijdscategorie, een categorie van wat jongere mensen: zestigers...vijftigers...

OVT: Maar dat kan toch niet!?

☞ Hoezo?

OVT: Je ziet toch wel direct dat dit gezichtsbedrog is?

☞ Ik vrees dat ik je niet helemaal begrijp...

OVT: Mijn beste: het virus wordt overgedragen met niesbuien, door aanrakingen, rechtstreeks én onrechtstreeks en via de lucht: het besmet kortom iedereen en wel binnen de kortste keren, laat daarover niet het minste misverstand bestaan!

☞ Is dat zo?

OVT: Precies! Maar eerst sterven de zwaksten onder ons. Eenmaal die dood zijn, laat ons zeggen na een half jaar, komen diegenen aan de beurt die een klein beetje sterker waren dan de allerzwaksten en dat zijn dan door de band diegenen die een beetje jonger zijn dan de zieke ouderlingen, of vergis ik mij?

☞Dat lijkt mij correct, ja...

OVT: Vervolgens, laat ons zeggen na een jaar, komen degenen aan de beurt die sterk genoeg waren om nog een jaar lang gezond te blijven met het virus.

☞Lijkt mij logisch, ja.

OVT: Dan volgen na bijvoorbeeld anderhalf jaar diegenen die nog sterk genoeg waren om het anderhalf jaar te overleven.

☞Ja...

OVT: Zie je? Het lijkt alsof het virus het gemunt krijgt op steeds jongere mensen maar wat in feite gebeurt, is veel redelijker dan dat: het virus blijft zichzelf en het besmet iedereen maar de zwaksten worden eerst geveld en dan volgen de minder zwakken, totdat op een dag ook de allersterksten aan de beurt zijn.

☞Bedoel je nu echt dat je denkt dat het mensdom zal uitsterven?

OVT: Niet noodzakelijk, mijn beste: de allersterksten zullen wellicht oud zijn als zij bezwijken en in tussentijd hebben zij zich al voortgeplant, zie je? Want op die manier is het in feite altijd al gegaan!

☞Maar het coronavirus is toch nieuw?!

OVT: Ha, dat zeg jij! Volgens mij bestaat het al millennia. Zoals alle andere virussen trouwens behoort het wellicht tot de alleroudste levensvormen! Want ook hier is gezichtsbedrog in het spel, zie je?

☹Neen...

OVT: Zie je dat echt niet?

☹Neen...

OVT: Er zijn ontelbare virussen die ons ziek kunnen maken maar uiteraard sterven wij altijd van het kwaadste virus en nooit van het meest goedaardige. Meer zelfs: wij sterven altijd van het allerkwaadste virus en nooit van het virus dat in de rangorde van kwaad naar goedaardig op nummer twee staat. Want hoe kon iemand nu het kwaadste virus overleven en dat wat al was het maar een beetje goedaardiger is, niet? Dat ware toch onzin? Hoe kon een bokser het gevecht winnen tegen de wereldkampioen boksen en verliezen tegen de nummer twee? Als wij moeten opboksen tegen een leger virussen, mijn beste: denk jij dan ook niet dat wij zullen verslagen worden door het kwaadste en niet door de nummers twee, drie of vier? Meer nog: van de nummers twee, drie, vier en al die ontelbare andere, weten wij helemaal niets af zolang de nummer één aan de macht is, om het zo te zeggen. Het is pas nadat de nummer één helemaal verslagen is, dat de nummer twee opduikt als uit het niets en op zijn beurt aan de haal gaat met de zwaksten onder ons. Zolang de nummer één heerst, weten wij zelfs niets af van het bestaan van de ontelbare rij volgelingen. Zolang kijken wij ons gewoon blind op nummer één en geloven wij dat eenmaal wij één hebben bedwongen, wij veilig zijn, ha! Maar dan herbegint het spel natuurlijk! En het is altijd zo geweest! Vergelijk het met de ketting en de zwakste

schakel: als de ketting breekt, dan altijd bij de zwakste schakel!

☞ Daar zit iets in... Maar wat vinden de medici van die uitleg, of heb je er nog met niemand over gesproken?

OVT: Mijn uitleggingen hebben daarin geresulteerd dat ik hier nu mijn verblijf heb, mijn beste. Maar zeg mij eens in alle eerlijkheid: waar ben ik?¹

Plotseling valt een schaduw in de kamer binnen en staat daar kennelijk op haar kousenvoeten een nogal corpulente vrouw van middelbare leeftijd en in witte schort in het deurgat:

☞ Kan ik jullie iets te drinken brengen?

☞ Wat aardig, antwoordt van Togenbirger, en dan wendt hij zich tot mij: best aardige mensen hier. Wil jij ook koffie? Als je zo goed wilt zijn ons een kannetje te brengen, zuster?

Geen minuut later rijdt zij een karretje op wieltjes naar binnen, kant en klaar gedekt met kopjes, suiker, melk en geurige koffie, ook de koekjes ontbreken niet.

☞ Dankjewel!

OVT: Ja, dankjewel! Waar waren we gebleven?

☞ Je stelde mij de vraag om je in alle eerlijkheid te vertellen of ik weet waar je bent.

OVT: Inderdaad, en weet je het?

¹ Tekst d.d. 16 april 2021.

☞Ik heb geen flauw idee, zei ik.

Daarop nijgt Omsk Van Togenbirger zich voorover, stoot bijna de kan koffie om en fluistert: ik zal het je verklappen maar zeg mij eerst eens: waaraan dacht je toen je hierheen gebracht werd?

☞Eerlijk gezegd... het is een beetje akelig om zeggen maar... ik dacht aan de Griekse mythologie...

OVT: Je bedoelt Hades!

☞Eigenlijk wel, ja, inderdaad, ik dacht: dit is de Styx, dit zijn Charon en de hellehond Cerberus en nu belanden wij in de onderwereld...

OVT: Wel, ik zal het je vertellen, mijn beste: ik bevind me hier exact in het gebied waarin het 'malin génie', de boze geest van René Descartes heerst, het gebied tussen droom en werkelijkheid! Je herinnert je dat toch nog, neem ik aan?

☞Misschien wel, als je mij eventjes helpt om het geheugen op te frissen...

OVT: Rudolf Boehm had het erover in zijn *Kritik der Grundlagen des Zeitalters*. De grote Franse filosoof René Descartes ontdekt een gigantisch geheim, hij komt namelijk tot de vaststelling dat wiskundige waarheden zodanig waar zijn, dat ze zelfs gelden in de droom en dus in de onwerkelijkheid. Immers, ook in de droom is twee plus twee vier en tellen vierkanten vier zijden; ook in de droom is de som van de hoeken van een driehoek altijd honderdtachtig graden; ook in de

droom is de kortste afstand tussen twee punten, een rechte. En Descartes weet wat dit betekent: de wiskundige waarheden en de zogenaamd zuiver theoretische of goddelijke kennis in het algemeen trekken zich kennelijk helemaal niks aan van het onderscheid tussen werkelijkheid en droom! Het kan de allerhoogste kennis klaarblijkelijk helemaal niet schelen of de zaken waar zij het over heeft wel echt bestaan! En dat, mijn beste, en luister nu goed: dat wil zeggen dat de allerhoogste kennis het niet aan haar hart laat komen of zij al dan niet betrekking heeft op de werkelijkheid; zij is er helemaal niet mee verbonden, precies zoals de retorica, die daarom de kunst is van het liegen, zoals al bleek uit de colleges van Michel Foucault over het vrijmoedige spreken of de *parrhêsia*. De kunst van de retorica, de wiskunde, de Euclidische meetkunde, de wijsbegeerte, kortom al datgene wat wij houden voor de abstracte, verheven, goddelijke kennis is in wezen onwaarachtig: het slaat allemaal op niets! Die zogenaamde wetenschap is zonder meer waanzin! Wel, in dat gebied van de waanzin bevinden wij ons hier ter plekke, in dit... instituut!

☛Wat vreemd!

OVT: Dit bastion is het bastion van de kennis, mijn allerbeste! En in het bastion van de kennis worden degenen gehuisvest die de kennis dragen. Meteen zijn zij om de door René Descartes ontdekte redenen de dragers van de waanzin en de leugen. En zij worden hier heel goed verzorgd, zoals je zelf kunt zien: wil je nog wat koffie?

☞ Dank je...

OVT: De dragers van de waanzin worden hier heel goed verzorgd, zoals ik zei, en de reden daarvoor spreekt voor zich: zonder de waanzin is de werkelijkheid ondraaglijk.

☞ Is dat zo?

OVT: Wel, overdenk maar eens de woorden van de grootinquisiteur van Sevilla in de parabel van Fjodor Michajlovitsj Dostojevski. De paus is wereldheerser in Gods naam maar staat aan de kant van de duivel.

☞ Dat is inderdaad de uitleg van de grootinquisiteur: de kerk beliegt de mensen voor hun eigen bestwil.

OVT: De grote geleerden geloven inderdaad dat zonder de waanzin, de werkelijkheid ondraaglijk is. Maar uiteraard hebben wij het nooit over waanzin: wij spreken over kennis alsof er geen vuiltje aan de lucht was! Wij hebben het over de waarheid, ook al weten wij heel goed dat de waarheid gelogen wordt, zie je? De werkelijkheid is dermate ondraaglijk dat wij niet anders kunnen dan liegen dat wij zwart zien. Wij worden geboren en wij gaan weer dood, maar wij zweren bij alles wat ons lief is dat wij niet sterven doch verrijzen naar het eeuwig leven en om die waarheid te kunnen grondvesten, bouwen wij ingewikkelde filosofieën, theologieën, gigantische hoofdstukken die samen een heilsleer vormen... Gigantische leugens! Begrijp je?

☞ Misschien een heel klein beetje...

OVT: Uiteraard is het geloof in tussentijd in duigen gevallen, leugens hebben nu eenmaal een beperkte houdbaarheid, ook al worden zij gedragen door een heel leger aan geniale kardinalen. Maar kijk: de kerk is nog niet kopje onder of zij heeft reeds een remplaçant. Wat zeg ik? Een opvolgster! De heilige wetenschap! Neen, wij laten ons niet meer dopen, velen laten zich in deze tijden zelfs ont-dopen! Wij laten ons nu vaccineren, wat eigenlijk op hetzelfde neerkomt.

Omsk Van Togenbirger neemt een koekje uit het tinnen schaalte op het karretje, hij doopt het in zijn hete koffie, er breekt een stuk af en het tuimelt in de zwarte drank. Hij neemt zijn lepeltje en doet een poging om het stukje koek op te vissen maar het is te laat: de structuur van de speculaas heeft het begeven, er rest alleen nog gruis. De oude man roert het gruis onder de koffie en slurpt dan ongestoord luidruchtig van zijn kopje. Wanneer hij het kopje neergeplaatst heeft in het schaalte, zucht hij diep, zoals mensen doen na het leveren van een zware inspanning. Mijn zijn betoog heeft er kennelijk niet van te lijden.

OVT: 'Welkom in het gemeentelijke vaccinatiecentrum!', zo klinkt de indrukwekkende uitnodiging van hogerhand, op grote borden in zeven haasten in elkaar getimmerd op het dorpsplein voor de kerk. Inderdaad, de kerkgebouwen van weleer werden omgedoopt tot vaccinatiecentra. Nu het hiernamaals plaats gemaakt heeft voor het hiernumaals, heeft het doopsel waarbij met de duivel uit de ziel het kwaad verdreven werd waarmee elkeen geboren wordt, plaatsgemaakt voor de

vaccinatie: het exorcisme van het virus uit het lijf. Want ook het woord 'virus' betekent 'duivel', het is namelijk het Latijnse woord voor 'gif' ofwel 'ziekteverwekker'.

☞Ik moet bekennen dat ik het allemaal niet zo goed kan vatten...

OVT: Kijk, mijn beste: ik zal een poging doen om het je uit te leggen. Getallen zijn in feite schimmen, evenals meetkundige figuren en al die andere ideeën die de hoofden vullen van dat soort van mensen die hoeden dragen om hun schedelomvang nog wat groter te doen lijken en aldus nog meer te kunnen imponeren met hun leugens. Inzake algebra, meetkunde, wijsbegeerte en wetenschappen spreken wij over zuivere ideeën weliswaar maar in wezen gaat het om zaken die helemaal geen stek hebben in de echte wereld en om die reden moeten wij belijden dat zij zich bevinden in de schimmenwereld of de Hades.

☞Is dat dan zo?

OVT: Ongetwijfeld! Denkers, filosofen, theologen, wetenschappers, zij die de welsprekendheid beoefenen en nog vele andere zogenaamde waarheidszoekers en geleerden: zij zijn allen lieden die zich inlaten met niets dan schimmen en zo onttrekken zij tenslotte ook zichzelf aan het werkelijke leven, ja, worden zij zelf schimmen; zij bevolken het bastion van de wetenschappen en van al die andere telgen van de wijsbegeerte; het bastion van de kennis dat het bastion is van de waanzin, de wereld van de mistigheid, de duisternis,

de schemering, de nevelen, het ongrijpbare en het transparante: Hades!

Hij wijst in de richting van een raampje dat ik nu voor het eerst opmerk en dat uitgeeft op de donkere wal die het gebouw helemaal in haar greep houdt.

OVT: Het water waar wij ons nu middenin bevinden, in dit eigenste esbattement, drukt deze toestand tussen werkelijkheid en onwerkelijkheid bijzonder goed uit want water is tegelijk echt stoffelijk en ongrijpbaar; wij kunnen het niet grijpen maar het water zelf kan ons wel grijpen, terwijl het tegelijk de bron is van het leven, precies zoals de ijle droom, waaruit nochtans alles voortspruit dat een tastbare gestalte heeft gekregen. En het is die gestalte die nog van de droom getuigt en van het schimmige van de stof, het dodenrijk. Elke stoffers heeft een vorm en de vorm is het geestelijke dat vastzit aan de stof en er toch los van is; de vorm is het ongrijpbare aan de stoffelijke dingen, datgene wat zich voortplant als het stoffelijke waarop het vastzit, zelf vergaat. Het schimmige, begrijp je, is tegelijk het blijvende, dat wat helemaal niet onderhevig is aan de tand des tijds! Uitgerekend om die reden en om geen andere zijn het schimmen die het dodenrijk bevolken: alleen zij ontsnappen aan het lot dat al het vermeend werkelijke is beschoren!

☞Vreemd, wat je allemaal zegt...

OVT: Zie je: als de woorden die ik tot je spreek, nu worden neergeschreven, dan zijn dat tekens en tekens zijn onstoffelijke dingen die om zich te manifesteren

ongeacht welke materie te baat kunnen nemen: inkt, krijt, lichtpixels, welbepaalde klanken, noem maar op. Tekens zijn schimmen maar het bestaan van schimmen is standvastiger en duurzamer dan dat van de stof waarop de tekens parasiteren. Daarom staat de stoffelijke wereld helemaal ten dienste van het bastion van de waanzin dat de wereld draaglijk maakt, precies zoals de duisternis het licht draaglijk maakt omdat zij het dempt. Begrijp je? De wereld staat ten dienste van het dodenrijk omdat het uitgerekend de schimmen zijn die de wereld leefbaar maken. Het leven en de dood: alle kinderen in de ganse grote kosmos ontspringen aan de liefde van dit niet te temmen koppel. Begrijp je dat, mijn allerbeste? En wil je nog een kopje koffie? En begrijp je nu ook dat de koffie een kopje behoeft zoals het ijle en voorbijgaande, stoffelijke leven nood heeft aan de standvastigheid van het dodenrijk?

Ik begrijp het niet maar ik knik gedwee omdat ik geloof te begrijpen dat dit de zuiverste waanzin is die men maar kan bedenken. Ik geloof dat ik begrijp dat zij past in de kennis zoals de koffie in het kopje en zoals de vorm van het kopje in de steen waaruit het bestaat. En als ik mij afvraag of het nu de vorm is van het kopje die de koffie draagt ofwel de steen, herinner ik mij Plato die Socrates aan iemand de vraag laat stellen of het dan het hoofd is dat ervoor zorgt dat de ene een kop groter is dan de andere, ofwel de benen.²

OVT: Begrijp mij nu niet verkeerd, zo verbreekt Omsk de stilte: niemand beweert dat kennis een illusie is. Wel

2 Tekst d.d. 17 april 2021.

is het zo dat kennis die niet in betrekking staat tot de werkelijkheid, helemaal geen kennis is. Als men eerst afspreekt wat getallen zijn en wat bewerkingen op die getallen zijn, dan doet men eigenlijk niets anders dan spelregels vastleggen en het spel dat men dan speelt wanneer men aan het rekenen gaat, kan best leuk zijn maar over de werkelijkheid buiten het spel zelf, wordt helemaal niets gezegd of gekend. Wel is het soms mogelijk om een spel met de werkelijkheid te verbinden en dan lijkt het alsof men orde in de dingen brengt maar dat blijft allemaal heel relatief. Het aanbrengen van orde is tenslotte niets anders dan het vereenvoudigen van zaken die op zich chaotisch zijn: men verandert de dingen om ze te kunnen inpassen in vaste begrippen zoals men kleren opvouwt om ze in een kast te kunnen leggen. Maar zoals men zich met die kleren pas terug kan aankleden als men ze eerst weer ontvouwt, zo ook verandert onze ordening de dingen in die mate dat men er eigenlijk nog weinig kan mee aanvangen.

☞Als ik het goed begrijp, zijn er dus twee werelden die eigenlijk onderling onverenigbaar zijn: enerzijds de werkelijkheid buiten ons en anderzijds... wat wij er binnen in onszelf over denken?

OVT: Ha, dat is natuurlijk een bijzondere valstrik! Lang heeft men dat volgehouden, die opvatting over de twee werelden: stof en geest, lichaam en ziel, aarde en hemel, zelfs de tweedeling van goed en kwaad had er mee te maken!

☞Er zijn geen twee werelden?

OVT: Welnee, beslist niet! Hoe zou dat nu het geval kunnen zijn?

☞Is er dan één wereld?

OVT: Dat is wat sommigen beweren, ja. Er zijn er die zeggen dat alles stof is, materie en energie, en onze gedachten zouden dan afscheidingen zijn van onze hersenen. Anderen beweren dat alles geest is: de materiële wereld bestaat vooral in onze geest maar of hij ook op zichzelf bestaat, valt nog te bezien. En als wij geloven dat hij wel moet bestaan buiten ons, bijvoorbeeld om het mogelijk te maken dat wij allen dezelfde buitenwereld beleven, dan is het de heilige geest die daarvoor borg staat. Zowel de ene als de andere opvatting is verdedigbaar, zij het met een beperkte houdbaarheid. Maar alleen al het feit dat twee tegengestelde uitgangspunten voor mogelijk gehouden worden, ondermijnt hun geloofwaardigheid. We zitten daar duidelijk in een doodlopend straatje.

☞En wat is dan wel het geval?

OVT: Het hemd is nader dan de rok: die vaststelling moet ons uitgangspunt wezen. Wij moeten datgene als waarheid erkennen wat wij onmogelijk kunnen ontkennen, datgene wat noodzakelijk waar is, wat niet onwaar kan zijn.

☞En dat is?

OVT: Dat weet je zelf goed genoeg en wel uit eigen ondervinding. Wat is het meest nader aan uzelf? Het

hemd is nader dan de rok maar wat is nog nader dan het hemd?

☞ Het lijf.

OVT: Precies, maar wat dan aan het lijf kan men onmogelijk negeren?

☞ De pijn.

OVT: Zie je wel dat je het weet. Niemand is in staat om te ontkennen dat hij pijn heeft als hij die heeft. Maar wat betekent dat?

☞ Geen idee.

OVT: Het wil uiteraard zeggen dat niemand in staat is om zijn eigen bestaan te ontkennen.

☞ Dat is niet makkelijk om te vatten...

OVT: Denk dan aan het volgende: waarom grijpen sommigen naar euthanasie wanneer hun einde nadert en het lijden zich aankondigt?

☞ Ze willen dat het lijden ophoudt?

OVT: Ja, maar hoe willen ze dat doel bereiken?

☞ Door zichzelf van het leven te beroven of te laten beroven...

OVT: Zij geloven dat het lijden zal ophouden van zodra zij zelf ook ophouden met bestaan, begrijp je?

☞ Lijkt me logisch, ja.

OVT: Het probleem is wel dat niemand met zekerheid kan weten of hij of zij inderdaad ophoudt met bestaan op het ogenblik dat hij ophoudt met leven.

☞Dat lijkt moeilijk te bevatten...

OVT: Zeker, maar is het ook moeilijk te bevatten dat de zekerheid ontbreekt over het feit of men wel ophoudt met bestaan van zodra men ophoudt met leven?

☞Als men ervan uitgaat dat het leven de mogelijksvoorwaarde is voor het bestaan, dan is het ook logisch dat men ophoudt met bestaan van zodra men niet langer leeft.

OVT: Daar zeg je het, mijn beste: als, als, als... je ervan uitgaat dat! Maar dat is één uitgangspunt en wie zegt dat dit de waarheid is? Kun je dat weten of kun je het alleen geloven?

☞Je kunt dat alleen maar geloven, zo lijkt het mij.

OVT: Inderdaad: wie zich euthanaseren of zelfmoorden, die hopen dat ze er na die daad niet meer zijn. De kwestie is nu of die hoop volstaat om te bewerken dat men er dan inderdaad niet langer is! Is het met andere woorden voldoende om iets te hopen opdat het ook nog waar zou zijn?

☞Beslist niet.

OVT: Welaan dan: dit misverstand moge nu alvast opgeruimd zijn. Het hemd is nader dan de rok, het lijf is

nader dan het hemd, maar tevens geldt dan ook dat het bestaan nader is dan het leven, nietwaar?

☞Ik weet niet zeker of ik het wel helemaal begrijp...

OVT: Je veronderstelt dat je bestaat bij de gratie van het leven maar zeker weten doe je dat niet: je veronderstelt dat op grond van een zekere opvatting over het leven terwijl je niet weet of die opvatting ook nog de waarheid is.

☞Ik zie niet hoe ik dat zou kunnen tegenspreken...

OVT: Maar voel je dan niet dat de ervaring dat je bestaat, nader is dan de ervaring dat je leeft?

☞Ik begrijp niet wat je bedoelt...

OVT: Voel je niet dat het gevoel dat je bestaat en dat je uitdrukt door te zeggen: 'Ik ben', directer is of dichter bij jezelf staat dan de opvatting dat je leeft en dat je er bent omdat je leeft?

☞Wel...

OVT: Is het niet uitgerekend in de pijn dat je jezelf bent, dat je niet meer kan negeren dat je bestaat? Val je niet samen met je pijn, als je pijn hebt? En is het niet uitgerekend dat wat pijn zo erg maakt? Je kan de pijn niet vluchten omdat je die zelf bent, als je die hebt.

☞Ja...

OVT: De pijn is de kennis die in betrekking staat tot de werkelijkheid. De pijn is de kennis van de werkelijk-

heid. De pijn is de ware kennis. De waarheid is dat de ware werkelijkheid samenvalt met de pijn én met je eigenste bestaan. Je kunt jezelf niet bevrijden van je pijn omdat je ermee samenvalt en pas als je pijn hebt, kun je niet meer betwijfelen dat je bestaat. De pijn wordt noodzakelijk ervaren door het ik en alleen daar is elke twijfel aan het feit of dit waar is, uitgesloten. Je twijfelt slechts op straffe van nog meer pijn en dat wil je niet, dus ben je op dat punt heel zeker. Volg je nog?

☞Maar dan worden wij gedwongen om met de werkelijkheid in betrekking te staan?

OVT: De pijn dwingt ons daartoe. En dat is een goede zaak.

☞Waarom?

OVT: Anders bleven wij in een droom gevangen zitten.³

Na een hoestbui die enkele lange en bange minuten aanhoudt, neemt Omsk Van Togenbirger een slok van het glas water dat de dame die eerder ook voor de koffie heeft gezorgd, hem is komen brengen van zodra zij kennelijk gealarmeerd was door het luidruchtige voorval en hij zet zijn betoog verder met een ietwat schorre stem:

OVT: Ik zal mij zo dadelijk nader uitdrukken maar er schiet mij nu iets te binnen dat ik zopas nog las, het illustreert de leugenachtigheden en het echt groteske be-

3 Tekst d.d. 23 april 2021.

drog waaraan wij geslactofferd worden in dit niets en niemand meer ontziende tijdperk van het gouden kalf... Het gaat over de manier waarop plegers van genocide hun vel alsnog weten te redden wanneer zij op heterdaad betrappt worden... Misschien heb je er ook over gehoord, het zogenaamde nepnieuws over een mentor van de Franse presidenten, een woordvoerder van het World Economic Forum...

☛Je bedoelt Jacques Attali?

OVT: Ik wil geen namen noemen, inderdaad. De zaak is alleen dat zekere nieuwssites die terecht bekend staan als nep en die er inderdaad nogal eens met de grove borstel door gaan, de man in kwestie foutief citeerden uit een boek van hem dat veertig jaar geleden is verschenen. Attali zou geschreven hebben dat wereldleiders het plan hebben opgevat om alle economisch onproductieven te gaan euthanaseren en hij wordt dus 'geciteerd' waar hij het heeft over de mensen met pensioen, de zieken, de werklozen, kortom al degenen die alleen maar geld kosten aan de maatschappij: beter korte metten maken dan alles maar laten aanmodderen, zo ongeveer worden de woorden hem in de mond gelegd...

☛En klopt het ook?

OVT: Wel, de econoom heeft tegen wie hem al dan niet foutief citeerden, een proces aangespannen en hij heeft het ook gewonnen. De rechter oordeelt namelijk dat de econoom de mensen alleen maar gewaarschuwd heeft dat in een samenleving waarvan de ultieme maatstaven

economisch van aard zijn, de euthanasie van de onproductieven die ons alleen maar geld kosten, als oplossing uit de bus zal komen.⁴

☞De rechter heeft dan toch gelijk?

OVT: Zie je dan echt niet op welke manier er gelogen wordt?

☞Niet echt...

OVT: De econoom in kwestie is een vooraanstaande figuur van het World Economic Forum, mijn beste: wanneer hij het heeft over euthanasie om economische redenen op de onproductieve massa, dan spreekt hij helemaal niet over een bizarre fascistische economie op de maan of op Mars maar over uitgerekend onze eigenste wereldeconomie die hij persoonlijk voorziet in Davos, samen met een congregatie van gelijkgezinden. Het gaat met andere woorden om het verhaal van de boze wolf en de zeven geitjes, alleen is het zo dat de rechter de wolf vrijpleit omdat hij oordeelt dat de boze wolf de geitjes gewaarschuwd heeft voor boze wolven.

☞Vreemd...

OVT: Ik wil slechts zeggen: de hardnekkigheid waarmee gelogen en bedrogen wordt, lijkt nu wel grenzeloos. De arrogantie en de onbeschaamdheid van de criminelen die ons met de huidige wereld hebben opgeza-

⁴ <https://factuel.afp.com/attention-cette-fausse-citation-de-jacques-attali-sur-leuthanasie-des-seniors>

deld overtreft in hoge mate wat figuren zoals Nero en Hitler presteerden, begrijp je?

☞ Misschien is daar wel iets van...

OVT: Maar je bent hier om mij te vragen wat er in mijn glazen bol te lezen staat, nietwaar?

☞ Dat raad je goed, Omsk Van Togenbirger.

OVT: Ja, maar om het einde van de wereld te kunnen kennen, moet je eerst het begin begrijpen, zie je? Het einde zit vervat in het begin en het begin in het einde, ken je dat chiasme?⁵

OVT: Dat het einde vervat zit in het begin, is een wijsheid die reeds voorkomt in het apocriefe evangelie van de apostel Thomas, ook genoemd 'de ongelovige Thomas'. Twee boeren vonden het nabij de Egyptische stad Nag Hammadi in 1945.

☞ Daar heb ik over gehoord, ja...

OVT: In feite gaat het om een Griekse vertaling uit de vierde eeuw van een oudere tekst waarvan reeds eerder fragmenten opdoken, maar dat is voer voor kenners. Maar wat mij van belang lijkt, is dit: de overtuiging groeit bij een aantal onderzoekers dat dit evangelie, dat alleen bestaat uit opgetekende losse, raadselachtige uitspraken die doen denken aan de zogenaamde 'koans' uit het Zen-Boeddhisme, behalve het oudste ook het meest betrouwbare evangelie is. De vier synoptische evangeliën zouden maaksels zijn van latere datum,

5 Tekst d.d. 24 april 2021.

aanpassingen als het ware van de feiten aan de wensen van de kerk.

☞Macht corrumpeert...

OVT: Inderdaad. Het Thomasevangelie verwerpt overigens het Oude Testament en noemt Jezus ook nooit 'zoon van God' maar wel 'de Levende', 'de Zoon van de Levende', 'het Licht' en 'het Al'. Het rijk Gods is alleen weggelegd voor aseksuele enkelingen die verzaken aan de wereld en het is er reeds, men moet het alleen zien!

☞Vreemd...

OVT: Vind je? Welnu, in dat evangelie vragen Jezus' apostelen hem hun te willen vertellen hoe het einde zal zijn. Zijn antwoord luidt als volgt...

Omsk Van Togenbirger spreekt nu de woorden van 'de Levende' traag, luid en op een heel geprononceerde wijze uit:

OVT: ☞Hebben jullie het begin ontdekt, dat jullie zoeken naar het einde? Want waar het begin is, daar zal het einde zijn. Gezegend hij die staat in het begin, hij zal het einde kennen en de dood niet smaken.'

☞Het klinkt belangrijk... maar wat betekent het?

OVT: Het is een koan, mijn beste, en dat wil zeggen dat niemand de betekenis ervan beter kan uitdrukken dan zoals dat gebeurd is in de koan zelf. Je moet er dus over nadenken en misschien komt er een dag waarop je ineens een licht opgaat zodat je zegt: nu snap ik het!

☞ Je laat ons nu wel op onze honger zitten met de vraag naar de toekomst. Op welke manier moeten wij dan eerst het begin begrijpen teneinde het einde te kunnen kennen?

OVT: Ken je de grote Nederlandse dramaturg Joost van den Vondel? In feite is hij een Duitser, hij werd immers geboren in Keulen maar hij leefde en werkte in Mokum...

Omsk Van Togenbirger begint zowaar te zingen:

OVT: 'Brand in Mokum! Brand in Mokum! Zie 't is ginder! Zie 't is ginder! Brand, brand! Brand, brand! En daar is geen water!' Die canon ken je toch nog, mijn beste?

☞ Jazeker...

OVT: Maar dat er geen water zou zijn in Amsterdam dat menig literator vergeleken heeft met de hel vanwege het water van de wallen die zich naar verluidt concentrisch schikken zoals de hellekringen in de Comedia van Dante Alighieri: wat een grap! Maar wat ik wilde vertellen: Vondel schreef heel veel, de man werd eenennegentig. Een van zijn toneelwerken heet 'Lucifer' en het handelt over het begin dat meteen het einde in zich heeft. Ken je het stuk?

☞ Lang geleden lazen we een fragment ervan op school...

OVT: Sint-Thomas ken je toch? Ik bedoel niet de ongelovige, de apostel, maar de grote middeleeuwse the-

oloog, Thomas van Aquino? Je kent toch de Thomistische wijsbegeerte? In zijn Summa Theologiae wist hij naast de neoplatonici ook Aristoteles voor zijn kar te spannen en zelfs de grote Islamitische filosofen zoals Averroes en Avicenna?

☞Dat herinner ik me, ja...

OVT: Thomas beschreef de schepping als een groot en strikt geordend geheel waarin alles en iedereen zijn vaste stek en bestemming heeft...

☞Ja, inderdaad...

OVT: Welnu, deze orde was er van bij het begin maar toen God de mens schiep, oordeelde de burgemeester van het heelal, de engel Lucifer, dat die orde grondig verstoord werd.

☞En waarom? Had de Schepper dan een fout gemaakt?

OVT: Volgens Lucifer wel. Lucifer is namelijk de meest redelijke onder alle schepselen en daaraan dankt hij ook zijn naam. 'Lucifer' betekent: 'drager van het licht' of 'drager van het verstand'. Je weet dat God zijn engelen gebood de mens te dienen? Welnu, voor Lucifer was dat een stap te ver. De mens is immers deels stoffelijk terwijl de engelen pure geesten zijn: de pure geesten horen boven de half geestelijke, half stoffelijke mens te staan. Wat de Schepper gebood, verstoorde de orde! Het was totaal onredelijk! En Lucifer kwam in opstand. De rest van het verhaal ken je zeker en vast: Lucifer met zijn volgelingen, zowat een derde deel der engelen, gaat in de hemel een strijd aan met Michaël

en zijn legerschare. Lucifer verliest en tuimelt naar beneden in de hel waar hij nu nog altijd zit. Om zich te wreken, heeft hij in de vorm van een slang Eva verleid door haar ertoe te brengen te eten van de verboden vrucht en op haar beurt laat zij ook Adam eten, wat de mens ten val brengt. De mens wordt verjaagd uit het paradijs en zal voortaan een aards en sterfelijk wezen zijn dat zijn brood eet in het zweet van zijn aanschijn. Maar God heeft medelijden en belooft een Verlosser te zullen zenden. Zijn Zoon neemt de zonden van de mens op zich en boet ze uit aan het kruis waarna wie in Hem geloven, opnieuw toegang krijgen tot het eeuwig leven.

☞ Wanneer je dat zo vertelt, Omsk Van Togenbirger... bespeur ik terecht een verband tussen Lucifer en de grote kerkleeraar Thomas van Aquino?

☞ Zeer terecht, mijn beste! Dat heb je trouwens goed gezien! De grote Russische schrijver Fjodor Michajlovitsj Dostojevski merkte het ook al op. In De grootinquisiteur van Sevilla, een raamvertelling in zijn beroemde roman De Gebroeders Karamazov, laat hij de kerkvorst kleur bekennen: ons geheim is dat wij aan de kant staan van de duivel, zo verklaart daar de vertegenwoordiger van de paus.

☞ Een ware mythologie!

OVT: Zeg dat wel, alleen gaat het hier niet om mythen maar om waarachtige feiten.

☞ Hoezo!?

Pausen, mijn beste, zijn geen mythologische figuren maar politici van vlees en bloed, wereldlijke machthebbers die te beslissen hebben over het leven en de dood van tallozen. Zij tooien zichzelf met mijter en staf en dure gewaden en zij marcheren niet wanneer zij zich verplaatsen maar zij schrijden en als zij op draagstoelen liggen, glijden zij voorbij; zij spreken Latijn in een door gewone mensen volstrekt onverstaanbaar jargon en dat alles doen zij om de bedrieglijke indruk te wekken dat zijzelf geen mensen zijn doch engelen of dan toch semi-engelen. Na hun dood verklaren zij, zoals onderling afgesproken, elkander zalig.

☞ Geven zij niet het voorbeeld aan de mensen?

OVT: Over hen kan niemand zeggen dat ze, zoals Jezus die zij hier zeggen na te volgen en te vertegenwoordigen, geen steen hebben om daarop het hoofd te laten rusten: zij slapen in ebbenhouten ledikanten met zijden baldakijnen tussen kunstwerken waarvan de waarde niet kan uitgedrukt worden in tonnen goud en hun corpulentie verraadt een leven van alles behalve onthouding en vasten. De Vaticaanse en hoog ommuurde luxe waarin zij hun ondermaans bestaan doorbrengen, grenst aan het fabuleuze. Ja, het lijkt erop dat zij hun hemel hier al zullen hebben gehad en zo behoren zij waarschijnlijk tot degenen die hun loon al hebben ontvangen.

☞ Maar er is godsdienstvrijheid! Niemand hoeft dat toch te geloven?!

OVT: De christelijke beschaving breidde zich in luttele eeuwen over zowat de ganse aardbol uit: die sprookjes waren voor het grootste deel van de wereldbevolking altijd bittere ernst.

☞Je denkt dus dat er, zoals voorspeld in het christendom, een apocalyps komt?

OVT: Helemaal niet! De apocalyps is van alle tijden, zoals ook het rijk Gods en de hel: het is, zoals door de ongelovige Thomas wellicht heel correct genoteerd, allemaal hier en nu aanwezig. Je ziet toch dat de tijden de gestalte hebben van een spiraal? Het geheim van het leven, het DNA, zit in een dubbele helix maar de tijden vormen zich in een spiraal, en wel van buiten naar binnen, naar de kern toe.

☞Wat wil je daarmee zeggen?

OVT: Als wij een voorstelling maken van de tijd, doen wij dat met een lijn, een tijdlijn, nietwaar?

☞Ja...

OVT: Maar zo loopt de tijd niet, mijn beste. Sommigen zeggen dat de toekomst steeds het nieuwe en het onverwachte brengt en dat alles doorgaat, vandaar de lijn; in de religies van het Boek gaat zij zelfs van een beginpunt naar een eindpunt toe, een lijnstuk dus, al moet gezegd dat na het eindpunt voor de mens de eeuwigheid begint. Anderen geloven dat alles zich herhaalt. Maar geen van de twee opvattingen strookt met de werkelijkheid: wij moeten kijken naar de banen der planeten om te verstaan hoe ook de tijd zich door de

nacht ontrolt: de tijd valt, precies zoals de massa's vallen. De maan valt naar de aarde toe, de aarde naar de zon, vandaar de schijnbare cirkelgang, die in wezen een spiraal is. Twee spiralen eigenlijk, van de beide massa's, naar elkaar toe. Een oneindig aantal spiralen, alle massa's in de kosmos in beschouwing genomen. En zo ook loopt de tijd: hij lijkt alles te herhalen maar niets keert op exact dezelfde manier terug; wij gaan altijd een beetje dieper, gestaag maar zonder weerga, met in het vooruitzicht niets anders dan de eeuwigdurende verstarring. Ken je Das Lied von der Erde? De tekst is in feite oorspronkelijk in het Chinees en de dichter heet Li Tai Po. Gustav Mahler heeft het op toon gezet. Ken je het, mijn beste?⁶

OVT: Op het ogenblik dat je een steen werpt, ligt het al vast waar hij terecht zal komen: het einde zit vervat in het begin. Dat komt uiteraard doordat de steen zelf niets in de pap te brokken heeft met betrekking tot zijn vlucht, die daarom louter een val is. Had de steen vleugels, dan kon hij zijn vlucht nog sturen maar een steen kan helemaal niets doen, hij is overgeleverd aan degene die hem werpt, de werper is de enige die hem stuurt, de steen zelf ondergaat alles volstrekt passief: hij valt. Begrijp je?

☺Jawel.

OVT: Welnu, ons onderhevig zijn aan de tijd is gelijkwaardig: de tijd gaat in één richting, hij verloopt even rap voor iedereen, wij bevinden ons allen in dezelfde

6 Tekst d.d. 25 april 2021.

tijd die gelijk een trein op weg is en niemand is in staat om hem te laten stoppen. Niemand kan de tijd rapper of trager doen gaan, niemand kan de tijd doen stilstaan, niemand kan een stukje wegnippen uit de tijd of er een uur aan toevoegen. Wij zijn onderhevig aan de tijd zoals de steen onderhevig is aan de val. Precies zoals de steen zijn val niet kan sturen, kunnen ook wij helemaal niets ondernemen met betrekking tot de tijd. De tijd is niet de onze; wij zijn van de tijd. We zitten in de tijd gevangen. We zijn gevangenen van de tijd. Wij belanden daar waar de tijd ons heen brengt en niemand die daar wat kan aan verhelpen. Op die manier gaan wij het einde tegemoet dat vastligt van bij het begin, net zoals de plek waar de steen zal vallen. De tijd is zoals de steen en wij zitten vast in die steen, ons lot wordt bepaald door dat van de steen des tijds die op zijn beurt helemaal geen zeg heeft over zijn bestemming.

☛Ik vind dat griezelig!

OVT: Dat is het ook, mijn beste: het is in feite ondraaglijk voor een mens om dit te moeten ondervinden. Wij kunnen er niet naast kijken dat wij helemaal niets te zeggen hebben over ons eigenste lot en dat het vastligt op de meest absurde manier. Uitgerekend om die reden geven wij dan ook de vrije teugels aan de waanzin, de leugens en het bedrog. Alleen met de fictie kunnen wij ons bestaan een beetje draaglijker maken: wij hongeren naar dromen en naar leugens en wij leven er echt van, ja, de sprookjes en de verzinsels zijn gewis onze allerheiligste waarheden. Het bedrog is in feite

een pijnstillert. En herinner u nu wat wij eerder zegden: de pijn valt samen met het bewustzijn en met de waarheid. Derhalve brengt de pijnstillert die het bedrog is, ons in een droomtoestand, een roes, ver van de waarheid vandaan.

☞Dat klinkt logisch, dat klinkt redelijk... Ik zei bijna... dat klinkt Luciferiaans... Lucifer, zo vertelde je net, is het meest redelijke schepsel en zijn tegenstrever, Jezus, is dan... onredelijk!?

OVT: De Jezusfiguur overstijgt de tweespalt van het redelijke en het redeloze omdat hij helemaal niet re- kent, hij is ook geen retor, de retorica is de kunst van het liegen. Jezus spreekt in parabellen of gelijkenissen, argumenten kent hij niet omdat argumenten behoren tot het instrumentarium van wie gehoor geven aan de wet- ten van de strijd, van de natuur, begrijp je?

☞Niet zo goed, neen...

OVT: Lucifer, het jodendom en ook alle andere religies met hun zonden, schulden en straffen, de retorica, de wiskunde en de wijsbegeerte met al haar telgen, inclusief de Verlichting: zij zijn opstandelingen die de allereerste wet verworpen hebben, die in feite helemaal geen wet is, maar we drukken het nu wel zo uit: de wet van het vertrouwen of de liefde. Lucifer denkt in termen van recht, maat en orde. Hij verkoopt en koopt en be- taalt en ontvangt een loon overeenkomstig zijn presta- ties. Jezus daarentegen betaalt aan de arbeider van het elfde uur hetzelfde bedrag dat ook de arbeider van het eerste uur ontvangt. Volgens het principe van de wraak

moet de schuldenaar worden beboet en de zondaar bestraft maar volgens dat van de liefde kunnen schulden en zonden vergeven worden, uiteraard mits er berouw over bestaat. De volgelingen van Lucifer bouwen voort op de natuur waarvan de wetten deze zijn van een oog voor een oog en een tand voor een tand en wetenschapslui of Luciferianen aanbidden de natuur en leren die kennen... om hem op hun beurt te kunnen verschalken. Zo geloven zij dat zij datgene tot buit kunnen maken wat in feite hun leven draagt. Zij zagen de tak op waarop zij zitten, mijn allerbeste! De koffie is niet warm meer, zal ik wat verse laten zetten?

☞Voor mij niet, dank je...

OVT: Je herinnert je beslist de Franse revolutie van 1789? Het opstandige volk komt aan de macht, de leden van de clerus en de adel worden allemaal onthoofd en er wordt een nieuwe kalender opgesteld: het jaar 1 is niet langer dat van de geboorte van Jezus. In 1792 wordt het koningschap afgeschaft en herbegint de tijdrekening. De maanden krijgen nieuwe namen. Er is de instelling van lekenfeestnamen en kerken worden omgedoopt tot wetstempels. Er komt een burgerlijke liturgie en een heuse cultus van de Rede! Ja, de godsdienst wordt verboden en in de plaats komt de dienst aan Lucifer, de drager van de Rede!

☞Zo had ik het nog niet bekeken...

OVT: Vandaag, mijn beste, maken wij precies hetzelfde mee. Corona is een toverwoord dat de ganse wereldbevolking met angst verlamt. Religieuze praktijken

worden verboden voor de bestwil van het volk, de
doop wordt vervangen door de vaccinatie, de religie
door de wetenschap, het hiernamaals maakt plaats voor
het hiernumaals en ziekten komen in de plaats van zon-
den. De heilige hostie uit het tabernakel staat haar
plaats af aan de pil van bij de apotheker, de biechtvader
is voortaan de huisarts, de nieuwe bijbel is de encyclo-
pedie, de televisie is de nieuwe preekstoel, de camera's
zijn de nieuwste kettingen, men vloekt nog slechts op
straffe van torenhoge boetes en zij vervangen de be-
loofde hellestraffen van weleer, er is omerta of zwijg-
plicht bij hen die weten en biechtplicht bij alle anderen
die niet beseffen dat zij door de belijdenis van hun zon-
den zichzelf beroven van hun diepste geheimen en der-
halve van hun eigen ziel. Het nieuwe machtsapparaat
parasiteert op de kennis en op de structuren van het
oude, alleen de namen zijn veranderd.

☞Dat lijkt mij allemaal wel steek te houden...

OVT: De strijd die heden wordt gevoerd, is heel beslist
een wereldoorlog, mijn beste, en onze vijand is aller-
minst een virus! Het gaat hier om een strijd tussen de-
zelfde machten die ook in de begintijd vochten zoals
Vondel het beschreef en zo weze het herhaald dat wij
pas kennis van het einde kunnen hebben als wij ook
weten hoe het er aan toe ging bij de start. Beseft men
wel hoezeer de Rede de wereld in haar wurggreep
houdt? Merkt men het wel, hoe de huidige economie
wat schoon en waar en goed is, corrumpeert en vernie-
tigt zonder mededogen? Is men zich daar wel terdege
van bewust hoe in de stelsels die zich heel diep in de

wereld hebben geworteld, dezelfde Lucifer aan het werk is die ook in het begin der tijden de mens ten val bracht? Als hij zijn werk voltooiën kan, dan zullen wij niet alleen het eeuwig leven moeten derven maar ook het leven zonder meer. Er zullen dan alleen nog enerzijds de dode stof zijn, de sterren in het ijskoude firmament en de planeten en anderzijds de zuivere geesten die hun banen sturen. En uiteraard de zielen van wat eens de mensen waren, in de hel.⁷

Plotseling zie ik dat de zuster die de koffie heeft gebracht weer in het deurgat staat. Van Togenbirger heeft de blik verdroomd gericht op de toppen van zijn schoenen, de zuster knipoogt, nijgt zich naar me toe en fluistert me in het oor:

☞Het lijkt erop dat hij weer goed op dreef is, eigenlijk is het tijd voor zijn pillen, ik zal nog een beetje wachten tot het interview gedaan is...

☞O, daar is nog lang geen sprake van, zo antwoord ik haar: tenzij u daar anders over beslist natuurlijk, u zegt het maar als u vindt dat dit onderhoud te lang duurt...

☞Nee hoor, doen jullie maar rustig verder, zegt ze, en als jullie mij nodig hebben: hier is de bel!

Zij wijst naar een sinaasappelvormige plastic bol die vast hangt aan een touw en demonstreert het mechanisme door er eens aan te trekken. In de verte, elders in het gebouw, is een gerinkel hoorbaar dat door dit museumstukje voortgebracht wordt en zij lacht, wuift en

⁷ Tekst d.d. 26 april 2021.

verlaat de kamer. Pas nu lijkt Van Togenbirger weer uit zijn gedachten te ontwaken.

☞Als ik het goed begrijp, beste Omsk Van Togenbirger, is er op de een of andere manier dan toch wel sprake van de door de religies voorspelde apocalyptische tweestrijd? De lang verwachte eindstrijd tussen goed en kwaad? En dan zouden, volgens jouw uitleggingen, de verkondigers van de pandemie, de wetenschapslui en de politici, in feite de Luciferianen zijn, terwijl hun tegenstanders, aan wie spreekrecht wordt ontzegd en die ervan beschuldigd worden complotdenkers te zijn, eigenlijk moeten worden beschouwd als de redders van de mensheid? Ik kan mij daarbij echter niet van de indruk ontdoen dat wie de zaken op die manier voorstellen, zich blootstellen aan de kritiek dat zij wel bijzonder aanmatigend zijn. Heb je daar al aan gedacht en heb je daar een antwoord op?

OVT: Mijn beste, luister nu eens hier. De vraag die men zich moet stellen wanneer men het hele gebeuren in ogenschouw neemt, is de volgende: wat beogen degenen die onverschrokken de pandemie verkondigen en wat beogen zij die zich met al hun hebben en houden tegen hen keren? Wat drijft vooreerst diegenen die ons komen te vertellen dat wij bedreigd worden door een welbepaald kwaad en dat zij de oplossing daarvoor in petto hebben? Je begrijpt toch dat die handelwijze helemaal niet nieuw is? Dat zij zich alsmaar herhaalt in een ontelbaar aantal vormen? Op de keper beschouwd gaat het hier om een bijzonder goedkoop en doortrapt maar even beproefd patroon dat een tactiek verraadt

die zonder uitzondering alle potentaten hanteren om de massa aan zich te onderwerpen en vervolgens uit te buiten.

☞Hoe dan wel?

OVT: Ik maak jou bang voor een zeker kwaad en vervolgens verkoop ik jou de ultieme oplossing voor een zo dik mogelijk pak geld! Wel, is dat niet de tactiek waarmee bijvoorbeeld de katholieke kerk de halve wereldbevolking al tweeduizend jaar lang aan het lijntje houdt? De katholieke kerk maar ook alle andere religies? De potentaten in de verschillende religies maar ook de machtswellustelingen in de politiek en in zowat alle sectoren?

☞Tja...

OVT: Mijn beste: waar figuren opduiken die angst zaaien, zijn gezonde mensen extra op hun hoede want instinctief weten zij heel goed wat daar op volgen zal. Elke verkoper, of moet ik zeggen: elke dief, weet dat hij zijn product pas kan slijten als hij bij zijn potentiële klant een behoefte daaraan kan opwekken. In de huidige wereld poogt men vooral veiligheid te verkopen, een product dat goed in de markt ligt na enkele jaren van opgeklopt terreurnieuws over och arme een paar honderd slachtoffers wereldwijd of waren het er een paar duizend? Er wordt een kwaad geschapen en een remedie volgt tegen een prijs die uiteindelijk niemand meer bij machte is om te betalen omdat, als puntje bij paaltje komt, het om het eigen leven van de betrokkene gaat. Ja, van niets minder tracht elke potentat zijn

prooien te beroven dan van hun eigen leven en als zij het weigeren om hun leven aan hem te schenken, lopen zij het gevaar bij iedereen voor lafaards door te gaan! Of heb je niet onthouden wat de leiders rondbazuinen over het volk? 'Hebben ze dan iets nodig om voor te leven?' - zo schreeuwen ze: 'Welnee, ze hebben iets nodig om voor te sterven!'

☞ We weten pas zeker of we voor een zaak willen leven als we ook bereid zijn er voor te sterven: zijn dat niet de woorden van Erneste Che Guevara?

OVT: Maar mijn beste: tallozen hebben variaties gemaakt op datzelfde thema! Martin Luther King, Dag Hammarsjold, Fjodor Dostojevski, Albert Einstein, Gilbert Chesterton, Arthur Schopenhauer...

☞ En spreken zij dan de waarheid niet?

OVT: Mijn beste, ik noem het doen van dergelijke uitspraken een vorm van de aan mannen eigen drang om te paraderen en sta mij toe dat ik dit met enkele voorbeelden illustreer. Onlangs zijn bijzonder betrouwbare getuigenissen vrijgegeven over de bemanning van de reddingssloepen van de Titanic die in de nacht van 14 op 15 april van het jaar 1912 tegen een ijsberg aan vaarde en zink. Los van het feit dat de opvarenden van tweede of derde klasse met het neerlaten van hekkens verhinderd werden om het dek te bereiken waar zich de reddingssloepen bevonden, heeft zich onder de elite op het dek een nog groter drama, een drama van eerste klasse afgespeeld. In weerwil van de morele regel dat vrouwen en kinderen eerst gered moeten worden, ble-

ken de overlevenden in de schuiten die het schip dat ter hulp kwam, bereikten, bijna allemaal mannen te zijn.

☞Daarvan heb ik inderdaad gehoord, ja...

OVT: Nog een mooi prentje is dit. Er bestaan op televisie verspreide beelden van een gezin dat in een drive-in natuurpark niets vermoedend de auto verlaat. Alras wordt het kind belaagd door een tijger en raad nu eens wat er gebeurt! Terwijl de moeder haar kind overigens met succes tegen het wilde beest verdedigt, vlucht de vader snel de auto in.

☞Ja, ik heb die beelden ook gezien...

OVT: Ik vermoed niet dat het hier om uitzonderingen gaat en daarom ook geloof ik dat men hieruit misschien wel met recht en rede het besluit mag trekken dat ook de gezegdes over de nood aan een zaak waarvoor men zijn leven veïl heeft, berusten op zelfoverschatting en grootspraak. De befaamde uitspraak over de nood aan een zaak om voor te sterven dient dus een weinig aangepast te worden, vind je ook niet?

☞Misschien wel, ja...

OVT: Wat dacht je dan van de volgende: 'De mensen... of beter: de mannen... hebben een zaak nodig waarover ze kunnen zéggen dat ze bereid zijn om er voor te sterven!'

☞Klinkt wel cynisch...

OVT: Mannen zijn met andere woorden supporters en dat is iets heel anders dan helden. Supporters zijn meelopers, massamensen zo men wil, kuddedieren die een leider volgen.

☞ Misschien heb je wel gelijk.

OVT: Zeer onlangs las ik in het nieuws dat een burge-meester en tevens een vooraanstaand lid van een partij met een macho-imago, nadat hij beschuldigd werd van geldverduistering, zichzelf nu een slachtoffer van oplichting noemt en luister nu goed, mijn beste: het was niet een leeuw door wie hij zich liet temmen maar een vrouw, zij het er een met het kapsel van een leeuw!

☞ Ha...

OVT: De parade wijkt hier zelfs voor het persoonlijke gewin want iedereen weet dat een man die door een vrouw gevelde werd en dat ook nog toegeeft, volgens de regelgeving van macho's afgedaan heeft als leider en dat wie hem dan nog volgen, niet goed snik zijn. De kerel staat trouwens niet alleen met zijn opportunistische bekentenis: een partijgenoot van hem zat onlangs in hetzelfde schuitje en kwam weg met een gelijkaardige uitleg. En zie je nu wat nog het ergste is?

☞ Euh...

OVT: Die mannen blijven paraderen op de buis alsof er geen vuiltje aan de lucht is. Of heb je dan de stoelendans van Ankara gemist?

☞ Tja... en wat...

OVT: 'Een zaak om voor te sterven': dat is gewis het aas waarmee de leider zijn kuddedieren vangt, waarna hij hen prompt naar het front stuurt om daar met hun leven voor zijn eer te gaan betalen want zijzelf zijn bittere sukkelaars, zij drementelen achter een vlag aan die niet eens de hunne is. En dit is exact de manier waarop vandaag godbetert wereldwijd de massa in het gareel wordt gehouden door een bende, en ik wik mijn woorden, gewetenloze megalomane blasé miljardairs.

☞Ja?

OVT: Niemand immers, mijn allerbeste, kan de bedoeling hebben om uitgerekend diegenen bij te staan die hij aan het bestelen is. Quod erat demonstrandum.⁸

- Omsk Van Togenbirger, als ik na je interessante uitweiding mag terugkeren naar het onderwerp van ons gesprek, het einde van de wereld... Moeten wij nu vrezen dat de door corona verkapte machtsgreep het einde van de mens wordt?

OVT: Er is, zo vrees ik, veel meer aan de hand en de kenteringen die uiteraard bespoedigd worden door de coronastrategie zijn al een tijdje aan de gang...

☞Je had het over de cultus van de waanzin die ons moet beschermen tegen de waarheid die anders geheel ondraaglijk wordt?

OVT: Kijk eens hier, mijn beste... Rome is de hoofdstad van Italië, nietwaar?

⁸ Tekst d.d. 27 april 2021.

☞Jazeker...

OVT: En middenin de stad Rome ligt een staat, genaamd Vaticaanstad, ja, een heuse staat, geheel ommuurd, met een staatshoofd, een eigen wetgeving, een quasi uitsluitend mannelijke bevolking, ambassades alom ter wereld...

☞Zo is dat, ja...

OVT: Die staat wordt geregeerd door pausen die tevens regeren over het verzezen lichaam van Christus waarmee de zogenaamde kerk samenvalt, nietwaar?

☞Dat wordt gezegd, inderdaad...

OVT: Samen met zijn curiekardinalen zit de paus vergaderingen voor waarin door hooggeleerde geestelijken wordt beslist om bijvoorbeeld de goudkleurige mijter in het wapenschild van de regerende paus te vervangen door een meer modieuze en eenvoudige witte mijter.

☞Ja...

OVT: Dat heeft uiteraard allemaal heel wat voeten in de aarde maar eenmaal men erin geslaagd is om desbetreffend tot een consensus te komen in de heilige congregatie welke zich het thema behartigt, en er wordt overgegaan tot het vervangen van de gouden door de witte mijter, spreekt men over een progressief pausschap en is dit wereldnieuws, begrijp je?

☞Ja...

OVT: Weet je trouwens dat pauselijke mijters bezet zijn met allerlei edelstenen, zoals opalen, tientallen opalen, zoals men op recente prentjes kan zien?

☛Juist, ja...

OVT: Ken je ook de waarde van zo één opaal?

☛Ik heb geen flauw idee...

OVT: Ik heb het onlangs nagekeken: één opaal heeft een waarde van ongeveer 50.000 euro.

☛Dat wist ik helemaal niet.

OVT: Hoeveel mensen kan men met dat bedrag te eten geven?

☛Een normale maaltijd?

OVT: Een doordeweeks middagmaal.

☛Twee euro besteedt men daaraan in de OCMW-rusthuizen... dat maakt dan 25.000 maaltijden.

OVT: Goed gerekend. En hoeveel mensen sterven dagelijks door honger?

☛Vijfentwintigduizend ongeveer.

OVT: En is het u al opgevallen dat die opalen in die mijters blijven staan, ondanks de wereldwijde hongersnood?

☛Zo is dat ja.

OVT: Mag men dan niet zeggen dat die edelstenen de schuldbewijzen zijn voor een aanslepende genocide?

☞Tja...

OVT: Is genocide een christelijke deugd?

☞Niet bepaald...

OVT: Beweert de paus de plaatsvervanger te zijn van Christus?

☞Inderdaad...

OVT: Kijk, dat bedoel ik nu juist, begrijp je? Dat is klinkklare waanzin en niets anders, of vergis ik mij ergens in mijn redenering, mijn beste?

☞Ik denk het niet...

OVT: Als ik mij vergis, zou ik heel graag willen dat je het ook zegt, ik zal dan met veel plezier mijn visie herzien, het zou al te jammer zijn mocht een mens door een domme vergissing gek verklaard worden, vind jij dat ook niet?

☞Uiteraard...

OVT: Zie je wel! Want dat gebeurt wel elke dag, weet je dat? Men zegt dan: die persoon daar lijdt aan groothedswaanzin, hij gelooft dat hij de paus de les moet spellen. De paus is namelijk het hoofd van de katholieke kerk, de plaatsvervanger van God zelf op aarde, begrijp je? Wie een zo hoogstaand persoon durft aan te

vallen, moet wel niet goed bij zijn hoofd zijn, zo zegt men. Of vergis ik mij?

☞Tja, zo is dat...

OVT: Pausen, presidenten, koningen... kritiek is daar helemaal uit den boze! Of vergis ik me, mijn beste?

☞Welnee, ik zie niet in waar je je zou vergissen...

OVT: De kinderen kwamen vorig jaar op straat voor de gezonde lucht van morgen maar op de milieutop wees de Amerikaanse president hen terecht: hebben de kinderen zich dan vergist, mijn beste? Is het milieu proper en geloven zij alleen maar dat het vuil is? Worden de mensen er ziek van of is dat allemaal kwaadsprekerij en achterdocht?

☞Toch niet...

OVT: Hoort het niet dat een kind een president aanvalt of is het heel terecht dat kinderen wantrouwig worden jegens ouderen als die ouderen gewoon doorgaan met vervuilen omdat dit hun almaar rijker maakt? Vind jij ook dat kinderen sowieso gehoorzaam moeten zijn aan ouderen?

☞Euh...

OVT: De zaak is dat zij niet ongehoorzaam kunnen zijn, mijn beste en dat betekent dat het recht van de sterkste het hier haalt op de redelijkheid en op de deugdzaamheid.

☞Ja...

OVT: De waanzin, de onverschilligheid, de stompzinnigheid: het bestaat allemaal al duizenden jaren, het is er heus niet gekomen door het virus maar net andersom: het virus is er gekomen door de waanzin. Als de mensen niets om handen hebben, als ze zich beginnen te vervelen, vinden ze altijd zo'n ding uit. De ene keer is het oorlog, dan fabriceren ze een economische crisis, dan weer wordt er naar de maan gereisd... Het zijn allemaal waanzinnige bezigheden en daarin vlucht men weg van zodra men zich begint te vervelen, begrijp je?

☞ Niet zo goed, nee.

OVT: Stel eens... een aantal mensen zijn aan het werk in een fabriek. Er is een elektriciteitspanne en er wordt beslist een pauze in te lassen. Nu zou men denken: het harde labeur wordt onderbroken, men heeft de gelegenheid om te rusten en men rust. Maar wat doet men? Men begint te kaarten! Jawel, mijn beste: gij hoort het goed: kaarten doet men! En waartoe dient dat spel? Tot niets, tot twee keer niets en het is nog inspannend ook. Maar liever dat dan bijvoorbeeld rusten. Men doet ongeacht wat om de tijd te verdrijven die men anderzijds zegt tekort te hebben, de meest waanzinnige activiteiten vindt men uit. Kaarten, bidden, telefoneren, ook als men helemaal niets te zeggen heeft, kletsen, leugens verzinnen, men kan het zo gek niet bedenken of men doet het. Wordt de bezigheid onderbroken, dan vlucht men hals over kop in een andere, het doet er niet toe welke, de meest waanzinnige is beter dan helemaal

niets. Men vlucht. En voor wat vlucht men dan eigenlijk? Weet je dat?

☞ Voor de stilte?

OVT: De mens vlucht voor zichzelf, bijna niemand wil met zichzelf geconfronteerd worden, men vlucht in een personage, men vlucht achter een masker, heel letterlijk trouwens in deze tijd, men vlucht in een werk of in een spel, als men maar niet met zichzelf geconfronteerd wordt. De meeste mensen kunnen niet alleen zijn en om die reden zijn zij kuddedieren. En zie je hoe men dan zegt 'kuddedieren' en niet 'kuddemensen'? Want dat is wat er gebeurt met mensen die vluchten voor zichzelf: zij vluchten voor hun mens-zijn en zij doen dat door te vluchten in hun dierlijkheid en dat doen ze door zichzelf te herleiden tot een lid van een kudde. Het is immers lastig om mens te zijn. Niet het alleen zijn als zodanig is lastig, ook niet de rust of de stilte maar wel de confrontatie met zichzelf: het dier dat zijn spel ineens onderbroken ziet worden, wordt ermee geconfronteerd dat het bovendien mens is. Mensen willen hoe dan ook hun mens-zijn uit de weg gaan.

☞ Waarom?

OVT: De kat legt zich in haar mand in een draai en slaapt bijna de klok rond. De worm knaagt een blad af tot bij de nerf en herbegint dan met het volgende blad. Alle dieren doen wat voor hen voor de hand ligt. Alleen de mens is en blijft onrustig: hij wil vooruitgang, hij wil tijd winnen, hij wil een hogere productie, hij wil records breken, hij wil naar Mars. Dieren en planten,

mijn beste, willen dat allemaal niet. Zij groeien en bloeien, eten en slapen, en de kous is af. Ze zijn in vrede. Geen vooruitgang voor de katten, de koeien, de insecten en de bomen: zij zijn perfect tevreden met het leven dat ze leiden. De mens wil altijd hoger, sneller en sterker. En dat maakt hem ongelukkig want ook hij verouderd en verdwijnt. Zelfs de soort is gedoemd om te verdwijnen, het leven op aarde, het zonnestelsel: het heeft allemaal een beperkte houdbaarheid, het einde ervan staat in de sterren geschreven. Maar de mens wil hiermee niet geconfronteerd worden: hij weigert zich neer te leggen bij de werkelijkheid. Hij vlucht weg in wanen. En dat is zijn ongeluk. Daedalus en Icarus en al die andere oeroude verhalen etaleren de menselijke overmoed, de onrust, het grenzeloze streven, de wil.

☞ Is dat dan geen goede zaak?

OVT: Ben jij een fan van Don Quichot?⁹

- Omsk Van Togenbirger, je vertelt dat de mens wegvlucht in wanen omdat hij niet bij zichzelf kan blijven. Pascal zei dat trouwens ook al: de ergste kwaal van een mens is dat hij niet op zijn kamer kan blijven. Maar worden de zaken in deze voorstelling niet op hun kop gezet? En is het niet veeleer zo dat de mens niet bij zichzelf kan blijven precies omdat hij zoekt naar... neen, niet naar waanzin maar naar zin? Met andere woorden: laat de mens zich met allerlei zaken in omdat hij geen rust vindt in zichzelf of vindt hij geen rust in zichzelf vanwege die drang naar anders en naar meer?

9 Tekst d.d. 30 april 2021.

Jij spreekt dan over waanzin, maar kan je het voor hetzelfde geld ook niet hebben over zin? Zoekt de mens zin omdat hij onrustig is of is hij onrustig omdat hij naar zin zoekt?

OVT: Het is een feit dat de mens onrustig is en dat hij daarom hetzij vlucht hetzij zoekt. Waar hij van zichzelf wegvlucht, is sprake van waanzin; waar hij zoekt, zoekt hij uiteraard naar zin. En dat wil zeggen dat hij die zin niet in zich heeft. Of tenminste, dat hij gelooft dat hij die zin niet in zich heeft.

☛ En wat van de twee is dan het geval?

OVT: Dat is een zeer goede vraag. En misschien is het wel wezenlijk voor de mens dat hij door zijn natuur wordt aangezet om te gaan zoeken. Kijk, kinderen voelen zich nog goed in hun vel, zij zijn als het ware nog altijd tentakels van hun moeder. Maar eenmaal de puberteit is ingezet, voelen mensen zich niet langer tevreden bij zichzelf: zij worden onrustig vanwege een ingeboren verlangen, een verlangen naar... een wederhelft. De Oud-Griekse wijsgeer Plato verklaarde dat verlangen vanuit de mythe dat de koppels die zich vormen, in de oertijd ooit één en dezelfde mens waren. Het verlangen van geliefden naar elkaar is in feite de heimwee naar een verloren eenheid. De menselijke onrust wordt althans aanvoeld op een vergelijkbare manier, namelijk als het besef iets kostbaars verloren te hebben. En niet zomaar iets waardevols, zoals een geldbeugel, maar wel het meest waardevolle dat men zich maar bedenken kan: zichzelf! De mens kan niet in zichzelf rus-

ten totdat hij zijn wederhelft gevonden heeft en dan lijkt het voor hem alsof hij zichzelf gevonden heeft.

☞Dat is alvast een mooie uitleg...

OVT: Iedereen kan bij zichzelf nagaan dat die gevoelens van heimwee, verliefdheid en het terugvinden van zichzelf of het herstel van een verloren geluk, waarachtig zijn.

☞Ontegenzeggelijk.

OVT: De mythe van Orpheus en Euridicè zoals verhaald door Vergilius en door Ovidius heeft het over de noodlottigheid in die werkelijkheid: wanneer Orpheus' geliefde Euridicè na een adderbeet sterft en in het dodenrijk belandt, is Orpheus danig ongelukkig dat hij naar haar op zoek gaat in de Hades zelf: liever is hij dood dan zonder zijn wederhelft te moeten verder leven. Zijn smeekbede maakt de harten van de meest hartelozen, de heersers van de onderwereld, week en zij staan Orpheus uiteindelijk toe dat hij zijn Euridicè terughaalt. De voorwaarde is wel dat hij gedurende de terugweg naar het leven, zijn ogen van haar af houdt. Edoch, dezelfde begeerte die hem naar haar doet verlangen, maakt dat hij haar weer verliest en dit keer voor immer: hij kijkt om. Hij wordt verscheurd en zijn geluk is definitief voorbij.

☞Ik las het verhaal in een boek dat de Griekse mythologie vertelt in honderdzesendertig verhalen.¹⁰

10 Zie: Kris Vansteenbrugge, *Uit het schuim van de zee. De Griekse mythologie in 136 verhalen.*

OVT: Met zijn verhaal over de oorspronkelijke oertijdmensen waarvan wij in feite slechts helften zijn, verklaart Plato overigens evenzeer dat sommige koppels bestaan uit mensen van hetzelfde geslacht: niet een mogelijk gemeenschappelijk doel, zoals kinderen krijgen, brengt mensen samen maar een gemeenschappelijke oorsprong. Mensen vinden elkaar niet vanuit een verlangen naar kinderen maar vanuit een terugverlangen naar zichzelf. Het verlangen naar kinderen dat het verlangen is naar het vereeuwigen van die eenheid, komt gebeurlijk later. Dat laatste is natuurlijk, het eerste heeft iets dat het louter natuurlijke te boven gaat.

☞Inderdaad...

OVT: Uiteraard gaat de onrust waarvan sprake niet over de menselijke wederhelft maar wellicht is er geen betere vergelijking mogelijk om het aangeboren gemis dat ons doet zoeken aan te duiden, dan de vergelijking met het zoeken naar zijn wederhelft.

☞Het zoeken naar zin is geen waanzin?

OVT: Niet te vlug hier! Sommigen hebben het over de mens als zingever en dat zou ik ten stelligste willen tegenspreken. Ik geloof niet dat mensen in staat zijn om geheel uit zichzelf zin toe te voegen aan de dingen, het lijkt mij op zijn zachtst gezegd een beetje aanmatigend om zoiets te geloven. We kunnen uiteraard wel zin ontdekken en dat is iets helemaal anders.

☞Wat is dan het verschil?

OVT: Hun zin ligt reeds in de dingen zelf besloten: wij kunnen er niet iets uit halen wat er niet al in zit, begrijp je?

☞Toch niet...

OVT: Wel, kijk jij soms televisie?

☞Dat gebeurt, ja.

OVT: Rij je met de auto?

☞Soms.

OVT: Heb je lampen hangen thuis?

☞Jazeker... Jij wil het hebben over elektriciteit.

OVT: Bijvoorbeeld! En is elektriciteit een uitvinding of is het een ontdekking?

☞De bliksem was altijd al in de natuur aanwezig en in 1752 heeft Benjamin Franklin de bliksemafleider... uitgevonden en de elektriciteit... ontdekt.

OVT: Eigenlijk kenden de Oude Grieken dat al, ze wekten statische elektriciteit op door met wol over barnsteen te wrijven en dat noemden ze dan barnsteenkracht. Elektron is trouwens het Griekse woord voor barnsteen. Sommige vissen, zoals de sidderaal, kunnen elektrische vonken opwekken en zelfs bombardeerders kunnen vuur maken. De vuurspuwende draken lijken in die context helemaal geen verzinsels meer te zijn: net zoals de kabouter en de reuzen blijken heel wat werkelijkheden uit de sprookjes alles behalve ver-

zonnen. Het is opnieuw aanmatigend om zomaar te gaan veronderstellen dat de dingen die wij niet kennen, ook niet bestaan, alsof ze bestonden omdat we ze kennen. Alsof wij het natuurrecht hadden om alles te kennen. Alsof het de dingen verboden was om te bestaan totdat wij er kennis van namen. Maar wat ik wilde zeggen, is dit: televisiekijken, stofzuigen, het huis verlichten: het zijn dingen die als mogelijkheden sinds het begin der tijden in de natuur besloten lagen en ons aandeel erin bestaat enkel uit het vinden van die dingen, het ontdekken ervan. Het gaat om een zin die wij gevonden hebben, niet om een zin die zijn oorsprong vindt bij ons. Wij hebben de elektriciteit ontdekt, dat wil zeggen: wij hebben hem gevonden maar hij was er al, het is alsof hij lag te wachten om ontdekt te worden. Die vindingsdrang ligt wellicht in de menselijke natuur besloten, zoals ook de plant het voedsel zoekt en vindt dat zij dan omzet in haar levensvormen. Wat dan ook niet betekent dat bijvoorbeeld het paard geschapen is om de kar te trekken, zoals sommigen geloven. Wijzelf kunnen bedoelingen hebben maar we moeten ons ervoor hoeden om ze in de dingen buiten ons te projecteren want ook dat is waanzin.

Zijn degenen die geloven dat er een pandemie aan de gang is, waanzinnig?

OVT: In geen geval: er zijn ontelbare pandemieën aan de gang en dat is ook altijd al het geval geweest: alle wezens strijden onderling om een zo groot mogelijk stuk van de koek. Waanzinnig is wel het fenomeen waarvoor Ivan Illich waarschuwt in een van zijn laatste

teksten: mensen die gaan denken dat het normaal is om te verlangen naar een perfecte gezondheid. Het is volstrekt uitgesloten dat iemand altijd 'gezond' is omdat het leven een voortdurend gevecht is tegen ziekte, aftakeling en dood, waarbij het niet alleen normaal is maar tevens onvermijdelijk dat wij dit gevecht vroeg of laat zullen verliezen. Wie zich daar niet kunnen bij neerleggen, zijn waanzinnig en aan die waanzin lijden ook steeds meer mensen omdat zij van de realiteit vervreemd zijn. Verregaande vervreemding is ook wat maakt dat men tegen corona aankijkt zoals men dat nu kennelijk wereldwijd doet. De actuele visie op de mens, de wereld en de toekomst is een constructie van een aantal potentaten die van de werkelijkheid vervreemd zijn door het aanhangen van een wereldbeeld waarin zij zichzelf zien als goden en waarin zij de mensen behandelen als hun vee.¹¹

☞Is dat niet een beetje oneerbiedig uitgedrukt?

OVT: Pardon?

☞Je spreekt over onze leiders als over potentaten die zichzelf als goden beschouwen en die ons als hun vee behandelen.

OVT: Leiders? Zei je dat? Leiders?

☞Tja, dat zijn ze toch?

11 Tekst d.d. 2 mei 2021.

OVT: Ben je het ermee eens dat het leiderschap, tenminste als er zoiets kan bestaan, een voorbeeld moet nemen aan het goede ouderschap?

☞Jazeker...

OVT: Het ouderschap met verantwoordelijkheidszin en zelfopoffering?

☞Vanzelfsprekend...

OVT: Op dat vlak kunnen we trouwens nog wat leren van de dieren! Heb je al eens gezien hoe de dieren zorg dragen voor hun jongen?

☞Ja, dat is instinct...

OVT: Dat begrip is achterhaald, mijn beste: je moet dringend gaan bijlezen!

☞Ik heb zo weinig tijd...

OVT: Vissen, zoals je weet, zwemmen in scholen en de kleintjes zwemmen aan de binnenkant, ze worden beschermd door de grote vissen die aan de buitenkant van de school gaan zwemmen, zo omsluiten ze de kleintjes als een levend schild. Alle comfort voor de kleintjes, zelfopoffering voor de ouderen.

☞Inderdaad, ja...

OVT: En om het nu maar te houden bij het maritieme: de reddingsfloepen van de Titanic waren gevuld met volwassen mannen!

☞Tja...

OVT: De pausen achten zich de vertegenwoordigers van Christus op aarde, nietwaar? De leiders van de kerk die naar hun eigen zeggen het opgestane lichaam van Christus is. Zo is het toch?

☞ Kennelijk...

OVT: Als wij de oude teksten mogen geloven, was Christus een leider voor de mensen: hij had zijn leven veil voor hen. Hebben de pausen hun leven veil voor de mensen?

☞ Je gaat toch niet weer vertellen over die opalen?

OVT: Inderdaad, ik had het al verteld. Maar je begrijpt toch wel waarom ik het herhaal?

☞ Je hoeft dat verhaal niet te herhalen want ik ken het al.

OVT: Mijn beste, denk je echt dat ik het vertel opdat jij het zou kennen?

☞ Waarom anders?

OVT: Kijk, dat is wat ik nu precies bedoel: dit gaat helemaal niet over informatie.

☞ En waarover gaat het dan wel?

OVT: Als die opalen konden spreken, dan zouden zij ons vertellen dat ze elk vijftigduizend euro waard zijn. Dat is een bedrag waarvan welgeteld de vijftwintigduizend mensen die dagelijks van honger omkomen, een OCMW-maaltijd kunnen genieten.

☞Ja?

OVT: De zaak is nu dat die opalen inderdaad ook kunnen spreken. Het staat ergens in oude teksten die ik niet meteen kan citeren omdat mijn geheugen achteruitboert, het zijn teksten waarover men zegt dat ze figuurlijk moeten opgevat worden omdat iedereen wel weet dat stenen niet in staat zijn om te spreken, ook niet als het edelstenen zijn. Maar ik verklap je nu, mijn beste, dat stenen wél in staat zijn om te spreken. Meer zelfs: stenen zijn in staat om te getuigen in rechtszaken. De opalen op de mijters van de pausen en de andere hoogwaardigheidsbekleders in de kerk maar ook de edelstenen op de kronen van koningen en koninginnen en in de ringen, in de pols- en halsbanden van miljardairs... zij zijn de directe getuigen van een niet meer te tellen aantal volkerenmoorden! En stenen kunnen niet alleen spreken en getuigen, zij zijn ook perfect geloofwaardige getuigen want stenen kunnen helemaal niet liegen, mijn beste, ze zijn immers van steen, begrijp je? De beesten dragen zorg voor hun jongen, zij geven hen het voedsel uit hun bek en zij beschermen hen met hun eigen lijf. Maar onze leiders, zoals jij hen noemt: dragen zij mijters met parels van geslepen glas? Worden zij gekroond met doornen? Rijden zij rond met een Toyota Corolla?

☞Dat is allemaal reeds gekende informatie.

OVT: Toch niet. Het zijn convocaties.

☞Convocaties?

OVT: Meer nog: het zijn aantijgingen.

☞Aantijgingen?

OVT: Tenlasteleggingen, beschuldigingen.

☞En waarvan beschuldig jij onze leiders dan wel?

OVT: Zie je wel hoe diep de leugens zitten? Je hebt het weer over leiders, mijn beste! Leiders, zo zeg je maar dat zijn ze niet! Het zijn commercianten of zelfs platte bedriegers. Zij geven zich uit voor leiders, maar dat leiderschap is slechts een voorwendsel om je in de doeken te kunnen doen. Ze hebben limousines nodig om je ervan te overtuigen dat zij leiders zijn: limousines, mijters, kronen, paleizen, dienaren, parades: het dient allemaal om te verbergen dat zij ordinaire dieven zijn terwijl zij dat zodoende etaleren. Zij blijken niet eens te weten dat leiderschap, dienaarschap is en dat bevelen hun kracht halen uit het feit dat zij het goede beogen van diegenen aan wie zij gericht zijn. Nu, zij weten dat natuurlijk wel. Wat ze doen is helemaal niet leiden maar imponeren, manipuleren, onder druk zetten, intimideren en afpersen. Heb je al eens gezien hoe naarstig politici hun ronde doen in de weken voorafgaand aan de verkiezingen? Handjes geven in de OCMW-rusthuizen, briefjes uitdelen waarbij zij 'de gewone mensen', zoals zij hen zo graag noemen, bij de voornaam aanspreken? Als dat geen intimidatie is, dan ben ik de paus van Rome! Zij doen exact hetzelfde wat Poetin deed toen hij grote, bemande oorlogsschepen voor de kuststeden op de Krim liet aanmeren in de aanloop naar het referendum waarop de bevolking zich 'vrij' kon uitspre-

ken over haar onderwerping aan Rusland! En nu ga jij wellicht tegenwerpen dat men onze vriendelijke dorpspolitici niet mag vergelijken met de dictator van een grootmacht?

☞Wij hebben onze politici zelf verkozen.

OVT: Mijn beste: zie je nu zelf niet hoe diep het zit? Wij stemmen voor zekere politici zoals wij ook zekere merken kopen en dat doen wij vaker dan wij zelf toegeven onder invloed van reclame. En is dat niet iets heel anders dan handelen uit vertrouwen? Het schenken van vertrouwen vereist vrijheid. Reclame is een aanval op de vrijheid.¹²

12 Tekst d.d. 3 mei 2021.

II. Hannah Arendt over Totalitarisme

1. Inleiding

In 1933 werd de joodse filosofe Hannah Arendt (1906-1975) opgepakt door de Gestapo en belandde zij voor acht dagen in de cel waarna ze naar Parijs vluchtte; na het begin van de oorlog week ze uit naar Amerika. Zij werd Amerikaans staatsburger nadat in 1951 *The Origins of Totalitarianism* verscheen.¹³

Het werk handelt over de oorsprong van de totalitaire staat: over de vrijheid, de kampen en het door elkaar gehaspeld worden van feit en fictie. De geplande genocide van Auschwitz, de banaliteit van het kwaad, de massamoord als product van een ijverig gehoorzame ambtenarij.¹⁴ Het eerste deel gaat over antisemitisme en bespreekt het wetenschappelijk racisme en het kolonialisme; het tweede gaat over imperialisme en het derde waarvan wij de Nederlandse vertaling *Totalitarisme* van Remi Peeters en Dirk De Schutter hier bekijken, gaat over totalitaire regimes - nazisme en stalinisme. Dat bevat nog een appendix (Het verval van de natio-

13 Hannah Arendt, *Totalitarisme*, Boom, Amsterdam, vijfde oplage 2021 (eerste druk 2014), in het Nederlands vertaald door Remi Peeters en Dirk De Schutter. Oorspronkelijk: *Totalitarianisme*, deel III, alsook (in een appendix) een gedeeltelijk samengevat negende hoofdstuk uit deel II, getiteld: *The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man*.

14 https://nl.wikipedia.org/wiki/Hannah_Arendt

nale staten en het einde van de rechten van de mens) met ideeën uit het tweede deel. De vertalers schreven ook een inleiding (Makelaars in overbodigheid).

In die inleiding¹⁵ verwijzen de vertalers meteen naar Arendts tot nog toe bewaarheide "ontnuchterende conclusie dat het totalitaire regime een nieuwe regeringsvorm is, 'waarmee wij heel waarschijnlijk blijvend opgezadeld zitten'".¹⁶ Totalitarisme vernietigt systematisch alle vrijheid en zin. "Wat is nog de betekenis van 'moord' als dagelijks tienduizenden lijken gefabriceerd worden?"¹⁷ Er wordt op gehamerd dat het totalitarisme volstrekt nieuw is: terwijl de tiran terreur zaait vanuit willekeur, acht de totalitaire heerser zich een dienaar van de (wrede) natuur en van de geschiedenis: hij maakt de terreur tot wet die dan geïnterioriseerd wordt: de door het regime veroordeelden zijn er zelf van overtuigd dat zij hun veroordeling verdienen. "(...) op het hoogtepunt van de totalitaire terreur volstonden drie soldaten om honderd mensen weg te voeren, terwijl jaren tevoren drie soldaten niet meer dan vijf mensen in bedwang konden houden".¹⁸

De megalomane bewering dat voortaan alles mogelijk is, blijkt slechts te betekenen dat alles kan vernietigd worden. De kampen vernietigen de menselijke natuur

15 *Totalitarisme*, pp. 7-32.

16 *Totalitarisme*, p. 7.

17 *Totalitarisme*, p. 10.

18 *Totalitarisme*, p. 12.

"onder het voorwendsel die te veranderen".¹⁹ "[De [onverantwoordelijke] almachtswaan] pleegt verraad aan de menselijkheid omdat ze de wereld uitlevert aan anonieme processen en krachten."²⁰ Arendt beseft dat de tragedie niet de joden betreft, zoals vaak wordt misverstaan, maar de mens als zodanig. De terreur van de kampen diende ook helemaal geen bepaald (politiek) doel: "Wij staan hier oog in oog met een terreur die haar eigen doel geworden is."²¹ Het totalitair regime wil "alle mensen, zonder enige uitzondering en waar ook ter wereld, in alle aspecten van hun leven domineren."²²

Ofschoon zij elkaar niet alleen bewonderd maar ook bestreden hebben, zijn het nazisme en het stalinisme verwant als twee varianten van het totalitarisme. Het nazisme beroept zich weliswaar op de laagste instincten (racisme en tribalisme) maar "[Arendt] begrijpt dat in totalitaire regimes de inhoud van ideologieën er nauwelijks toe doet en uitgevreten wordt door (...) de logiceit als handelingsprincipe: elke ideologie (...) leent zich tot een totalitair gebruik. (...) als een passe-partout om alles (...) logisch uit te leggen. (...) De veelzijdige, altijd meerduidige ervaring van de complexe werkelijkheid wordt ingeruild voor de logische zekerheid van een idee. Ofwel worden feiten ontkend tot ze

19 *Totalitarisme*, p. 12.

20 *Totalitarisme*, pp. 12-13.

21 *Totalitarisme*, p. 13.

22 *Totalitarisme*, p. 14.

passen binnen het keurslijf van een tot in het absurde uitgewerkte, volkomen fictieve ideologische consistentie (...). Ofwel worden feiten gecreëerd zodat ze passen binnen het keurslijf van de ideologie: aanvaarden dat er 'inferieure rassen' of 'uitstervende klassen' bestaan en niets doen om ze daadwerkelijk uit te roeien, is inconsequent". En de vertalers citeren Arendt: "'Je kunt niet A zeggen zonder B en C te zeggen, enzovoort, het rijtje af tot aan het einde van het moorddadige alfabet.' (p. 340)"²³

De totalitaire staat minacht het eigen volk en staat derhalve wars van nationalisme. Het totalitarisme minacht ook de waarheid, zoals onder meer blijkt uit de (door de Russische Geheime Politie opgestelde) fabricaat De Protocollen van de Wijzen van Zion, een frauduleus document waaruit moest blijken dat zionisten en vrijmetselaars samen de wereldheerschappij nastreven en dat het antisemitisme moest rechtvaardigen.²⁴ De bolsjevistslogan 'Goed is wat goed is voor de beweging' is verwant aan de nazistische slogan 'Goed is wat goed is voor Duitsland' en aan die van extreemrechts: 'Eigen volk eerst', maar nationalisme is nog steeds geen totalitarisme: totalitarisme is volstrekt nieuw: het wil "bestaande klassen (...) omvormen tot massa's" en de macht in handen geven van een geheime politie.²⁵ De vertalers vatten Arendts analyse als volgt samen.

23 *Totalitarisme*, pp. 14-15.

24 *Totalitarisme*, pp. 16 en 422.

25 *Totalitarisme*, pp. 17-18.

Een totalitair regime vergt "de fabricatie van grote massa's geïsoleerde en verlaten individuen, die niet samen gehouden worden door een gemeenschappelijk belang."²⁶ Leugenachtige propaganda "presenteert ideologieën als onfeilbare wetenschappelijke voorspellingen."²⁷ "De fictieve waarheid van de propaganda [wordt omgezet] in een functionerende werkelijkheid" waarbij de fanatieke kern en de leider verborgen worden gehouden.²⁸ Er is een 'wij-zij denken' (van 'gelovigen' en 'kettters'). Het regime onderscheidt zich van de staat die de façade is waarachter het regime zich verbergt. Niet het leger doch een geheime politie handhaaft de macht en het streven naar wereldheerschappij middels terreur en liquidaties. Niet 'vijanden' doch 'vermoedelijke vijanden' worden vervolgd. De grenzen van het mogelijke worden experimenteel opgezocht in de kampen. Hannah Arendt ontmaskert de grootheidswaan van het totalitarisme.²⁹

Wanneer de zuiver economische expansiedrang van de negentiende-eeuwse kolonisering omsloeg in politieke expansiezucht, zijn Hitler en Stalin beginnen te dromen van wereldheerschappij. Voorwaarde voor de totalitaire catastrofe was een toestand van verval van de naties. De kolonisering van Afrika bracht het racisme dat de uitbuiting rechtvaardigde met een 'wetenschappelijke'

26 *Totalitarisme*, p. 18.

27 *Totalitarisme*, p. 18

28 *Totalitarisme*, pp. 18-19.

29 Tekst d.d. 27 mei 2021.

onderbouw: een jood kan zich hier nooit integreren omdat het burgerschap een zaak wordt van ras. Het kapitalisme maakt van de wereld koopwaar: onder het voorwendsel dat iedereen rijk kan worden (de wortel voor de neus van de ezel; 'the American dream'), krijgt uitbuiting vrij spel.³⁰

Tenslotte illustreren de vertalers de actualiteit van dit werk van Hannah Arendt: "Het totalitarisme (...) levert de menselijke wereld uit aan processen van afbraak. De beschaving maakt plaats voor barbarij."³¹ Er is almachtswaan ingevolge wetenschap en techniek die zich bijvoorbeeld toont in de verregaande medicalisering die slechts afhankelijk maakt. De mens wordt maakbaar, ook het man- en vrouw-zijn, het leven wordt gerekt, de (zielloze) mens wordt herleid tot leverancier van organen en al dergelijke praktijken werden ontworpen in de vernietigingskampen. De productie omwille van de productie schept overbodigheid, roofbouw, menselijke vervangbaarheid, werkloosheid. De mens wordt herleid tot een producent-consument en een behoeftenbevrediger, zijn mening bestaat niet meer en de wereld wordt herleid tot een markt waarin hij economisch overbodig wordt en die (kapitalistische) economie domineert de politiek die er ook een wordt van vraag en aanbod: wat verlangen de kiezers? Het kortetermijndenken is desastreus voor de natuur en voor de toekomst. Als gevolg hiervan ontstaat onverschilligheid tegenover de politiek en gaan steeds meer burgers

30 *Totalitarisme*, p. 23.

31 *Totalitarisme*, p. 23.

weigeren om zich maatschappelijk in te schakelen zodat de democratie zelf bedreigd wordt. De bureaucratie, zo zegt Arendt, is een niemandsbewind: niemand draagt verantwoordelijkheid en zo ontstaat het kwaad als banaliteit.³²

In haar woord vooraf bij de eerste uitgave schrijft Hannah Arendt dat de twee wereldoorlogen geen vrede brachten doch het voorgevoel dat een derde wereldoorlog dreigt. Sommigen voelen zich overgeleverd aan onbetrouwbare politieke krachten terwijl anderen massa's danig willen organiseren dat zij almacht voortbrengen. De beschaving lijkt teneinde en Arendt zegt dat zij schrijft zowel vanuit roekeloos optimisme als vanuit roekeloze wanhoop. "Het probleem is dat goed en kwaad in onze tijd zo akelig verweven zijn." Een nieuw fundament is nodig, een nieuwe wet die voor de ganse mensheid geldt.³³

In haar woord vooraf bij het derde deel over totalitarisme waarvan wij de Nederlandse vertaling lezen, vraagt Hannah Arendt zich af met betrekking tot de tragedie van het nazisme en het stalinisme: "wat is er gebeurd? Waarom is het gebeurd? En hoe heeft het kunnen gebeuren?"³⁴ Maar het einde van de oorlog betekende zeker niet het einde van het totalitarisme.³⁵

32 *Totalitarisme*, pp. 23-29.

33 *Totalitarisme*, pp. 39-42.

34 *Totalitarisme*, p. 44.

35 Tekst d.d. 28 mei 2021.

2. "Gewone mensen weten niet dat alles mogelijk is"

Na de oorlog is het totalitarisme geenszins weg, zo schrijft Arendt (in haar woord vooraf bij het derde deel van de heruitgave van haar werk in 1966): kijk maar naar het bolsjevisme in Rusland en naar de miljoenen doden (in 1949 was dat 3 percent van de bevolking) in het China van Mao: de hersenspoelingen "produceerden (echter) niets anders dan een gigantische hypocri-sie."³⁶ Het communisme is totalitairistisch vanwege zijn mondiale aspiraties maar ook het anticommunisme wil de hele wereld veroveren. "De totalitaire regering verschilt van de dictatuur en de tirannie (...); de totale heerschappij is de enige regeringsvorm waarmee niet te leven valt."³⁷ Arendt vertelt dat zij in haar uitgebreide bibliografie opzettelijk de talrijke memoires heeft weggelaten: zij zijn meestal oneerlijk en "vertonen een werkelijk verbijsterend gebrek aan inzicht in wat zich feitelijk heeft voorgedaan."³⁸

De totalitaire terreur (massazuiveringen, deportatie, genocide) wordt ontketend "op het moment dat elke georganiseerde oppositie uitgedoofd is en de totalitaire heerser weet dat hij niets meer te vrezen heeft."³⁹ Volgens Arendt wordt de weg naar het totalitarisme geëf-

36 *Totalitarisme*, p.

37 *Totalitarisme*, p. 49.

38 *Totalitarisme*, p. 50.

39 *Totalitarisme*, p. 52.

fend door de omvorming van klassen tot massa's en de uitschakeling van elke groepssolidariteit.⁴⁰ In het totalitair systeem worden feiten geminacht en aan de fictie aangepast. Hannah Arendt schrijft inzake het Rusland van Stalin: "alle feiten die niet overeenstemden, of dreigden niet overeen te stemmen, met de officiële fictie - gegevens over de oogstopbrengst, criminaliteit, echt gepleegde 'contrarevolutionaire daden', in tegenstelling tot de latere verzonden samenzweringen - werden behandeld als niet-feiten (...) zodat elke regio en elk district van de Sovjet-Unie zijn officiële, fictieve statistieken kreeg op dezelfde manier als ze de niet minder fictieve normen van de vijfjarenplannen ontvingen."⁴¹

Het stalinistische regime was een personencultus, niet de partij doch de politie was er de uitvoerende macht van. Miljoenen volkomen onschuldige en van hun onschuld bewuste mensen werden geliquideerd. De paranoïde Stalin wordt geciteerd: "De onvervreembare eigenschap van elke bolsjevist (...) moet het vermogen zijn om een vijand van de partij te herkennen, hoe goed die zich ook vermomd heeft."⁴² Stalin eiste valse getuigenissen van zijn elite, zoals Hitler van hen massamoord eiste. De terreur werd beschouwd als een prijs die men moest bereid zijn te betalen voor de economische vooruitgang maar ze leidde tot het tegendeel: hon-

40 *Totalitarisme*, p. 53.

41 *Totalitarisme*, p. 54.

42 *Totalitarisme*, pp. 54-55.

gersnood, chaos en ontvolking, crisis en vernietiging van alle know-how. Het 'bestuur' was in handen van analfabeten.⁴³ Na Stalin herhaalde zich het totalitarisme onder Chroesjtsjov, te beginnen met zijn machtsgreep in 1957.

Opstanden tegen totalitaire regimes worden telkens bloedig neergeslagen. De vrijheid wordt beperkt inzake politieke vereniging maar ook inzake mening en publieke meningsuiting. "Toen Stalin stierf waren de ladden van de schrijvers en de artiesten leeg."⁴⁴ In een totalitair regime krijgen beschuldigen geen proces, zij worden tot bekentenissen gedwongen, kunnen niet rekenen op steun van buiten en kunnen niet onschuldig pleiten: zij verdwijnen gewoon in de vergeetput. Met zijn wet van 1957 'tegen sociale parasieten', probeerde Chroesjtsjov de massadeportaties en de slavernij herin te voeren —vergeefs maar het toont aan dat een terugval in totalitarisme altijd op de loer ligt. De satellietstaten kregen na de oorlog alras een eenpartijdictatuur na de opruiming van de door Moskou gewantrouwde politici; in de Baltische staten volgden deportaties; in Oost-Duitsland werd de Berlijnse Muur gebouwd; Stalin herbegon met zijn grote zuiveringsacties. Aan de joden werd een mondiale samenzwering ten laste gelegd zoals met het frauduleuze document over de zogenaamde 'Wijzen van Zion' en het stalinisme kreeg nazistische trekken. Het begin van het eigenlijke boek werd opge-

43 *Totalitarisme*, p. 55.

44 *Totalitarisme*, p. 58.

luisterd met een uitspraak van de Franse schrijver David Rousset die Buchenwald overleefde: "Gewone mensen weten niet dat alles mogelijk is."^{45 46}

3. De morbide aantrekkingskracht van het kwaad

Een totalitaire leider heeft zijn macht te danken aan de massa bij wie hij populair is en die zijn bevelen uitvoert en zo werd Hitler legaal verkozen door meerderheid van stemmen. Die populariteit is te danken aan "een mengeling van oprechtheid en leugenachtigheid" en onthutsend is het volgende feit: "totalitaire leiders in spe starten hun carrière gewoonlijk door te bluffen over hun voorbije misdaden en door hun toekomstige misdaden met precisie aan te kondigen. De nazi's 'waren ervan overtuigd dat het kwaad in onze tijd een morbide aantrekkingskracht bezit'; de stellige verzekering van de bolsjevisten in en buiten Rusland dat ze de gewone morele normen niet erkennen, is een van de steunpilaren van de communistische propaganda geworden; wandaden en algemene minachting voor morele normen bewijzen hun waarde in de propaganda (...) - vermoedelijk de machtigste psychologische factor in de politiek."⁴⁷ Het gepeupel begroet gewelddaden omdat ze die 'erg slim' vinden. En aanhangers van totalitaire regimes zijn verontrustend onzelfzuchtig: zij zijn bereid om mee te werken aan de eigen vervolging op

45 *Totalitarisme*, p. 68.

46 Tekst d.d. 30 mei 2021.

47 *Totalitarisme*, pp. 71-72.

voorwaarde dat niet geraakt wordt aan hun status als lid van de beweging en dit is geen idealisme maar fanatisme.⁴⁸

De Europese dictaturen van na WOII zijn in feite mislukte totalitaire regimes. Het totalitarisme moet het hebben van massa's, niet van klassen. Totalitaire regimes hebben grote mensenmassa's nodig voor de uitroeiingskampen, "materiaal om de machtsaccumulerende en mensenvernietigende machinerie van de totale overheersing te voeden."⁴⁹ De waarde van een menselijk leven wordt er geminacht. "De term massa is alleen van toepassing waar we te maken hebben met mensen die, hetzij omwille van hun pure aantal, hetzij omwille van hun onverschilligheid (...) niet geïntegreerd kunnen worden in om het even welke organisatie met een gemeenschappelijk belang (...)"⁵⁰

Desinteresse in de politiek ontstond toen het klassensysteem instortte: dan stortte het partijstelsel eveneens in vanwege het feit dat specifieke belangen niet langer verdedigd werden. "De afbraak van de beschermende muren tussen de klassen transformeerde de achter alle partijen sluimerende meerderheden tot één grote, niet-georganiseerde, structuurloze massa van woedende individuen, die niets met elkaar gemeen hadden, behalve dan hun vage aanvoelen dat de hoop van partijtjeden vergeefs was, dat bijgevolg de meest gerespec-

48 *Totalitarisme*, pp. 71-72.

49 *Totalitarisme*, pp. 73-74.

50 *Totalitarisme*, pp. 74-75.

teerde leden van de gemeenschap gekken waren, en dat alle gevestigde machten niet zozeer slecht, maar wel zonder uitzondering dom en frauduleus waren."⁵¹ De klassenmens werd vervangen door de massamens: een egocentrisch verbitterd individu zonder gemeenschappelijk belang, abstract en uniform, egocentrisch maar tevens zonder drang tot zelfbehoud, zonder interesse in het eigen welzijn. "De gigantische opeenhoping van individuen produceerde een mentaliteit zoals die van Cécil Rhodes een goede veertig jaar eerder, waarbij men denkt in continenten en voelt in eeuwen."⁵²

Sinds de negentiende eeuw hadden intellectuelen de opkomst van de massamens voorspeld samen met de verwantschap tussen democratie en dictatuur, gepeupel en tirannen. Maar toen deze voorspellingen uitkwamen, "verloren ze veel van hun betekenis, zodra zulke onverwachte en niet-voorspelde fenomenen opdoken als het radicale verlies van het eigenbelang, de cynische of verveelde onverschilligheid tegenover de dood of andere persoonlijke catastrofes, de hartstochtelijke neiging om de meest abstracte noties tot leefregel te maken en de algemeen verbreide minachting voor de meest vanzelfsprekende regels van het gezond verstand."⁵³ Massageest zou hand in hand gaan met individualisering: "Sociale atomisering en extreme individu-

51 *Totalitarisme*, pp. 79-80.

52 *Totalitarisme*, p. 81.

53 *Totalitarisme*, p. 82.

alisering gingen aan de massabewegingen vooraf."⁵⁴
"(...) massa's ontstonden uit de brokstukken van een uiterst geatomiseerde samenleving met een competitieve structuur en bijhorende individuele verlatenheid, die alleen een tegengewicht vond in het lidmaatschap van een klasse. Het hoofdkenmerk van de massamens is (...) zijn isolement en het gebrek aan normale sociale relaties."⁵⁵ "Het is dus niet verwonderlijk dat [de massa's] hun toevlucht zochten in een bijzonder gewelddadig nationalisme; om puur demagogische redenen hebben de leiders van de massa hieraan toegegeven, tegen hun eigen instinct en bedoelingen in."^{56 57}

4. Blinde trouw vereist een geloof zonder inhoud

Om een amorfe massa te bekomen moeten de mensen eerst geatomiseerd en geïndividualiseerd worden en daartoe moeten eerst de klassen opgeruimd worden: de boeren, de arbeiders, de administratie en de hoogste politieambtenaren: allemaal samen vormden zij onder Stalin "de reusachtige menigte van Russische dwangarbeiders."⁵⁸ Terwijl dictators alleen hun vijanden liquideren, ruimen totalitaire regimes ook de niet-vijandig gezinden op. Onder Stalin bracht dit hongersnood in

54 *Totalitarisme*, p. 83.

55 *Ib.*

56 *Ib.*

57 Tekst d.d. 3 juni 2021.

58 *Totalitarisme*, pp. .

1933 en de instorting van de economie en de know-how. Atomisering werd bereikt door het creëren van achterdocht onder de bevolking waarbij verraad werd verheven tot de hoogste verdienste.⁵⁹ Vandaar: "Totalitaire bewegingen zijn massaorganisaties van geatomiseerde, geïsoleerde individuen."⁶⁰ Vanuit hun ideologie die de ganse wereld wil veroveren, eisen ze van hun leden een onbeperkte loyauteit en daarom ook zorgen zij ervoor dat hun leden geïsoleerd zijn zodat zij hun betekenis uitsluitend ontleenen aan hun lidmaatschap van de (totalitaire) beweging of partij.⁶¹ Bovendien: "Totale loyauteit is alleen mogelijk wanneer trouw geheel ontdaan wordt van elke concrete inhoud"⁶² en zo weigerde Hitler over het partijprogramma te praten en voelde Stalin het socialistische programma aan als een blok aan het been; Mussolini beschouwde ze als vodjes papier. Het ging nog slechts om pure machtswellust. "De meest perfecte kennis van het marxisme en het leninisme bood geen enkele houvast voor de politieke gedragslijn; integendeel, men kon de partijlijn alleen volgen door elke ochtend te herhalen wat Stalin de vorige avond bekend had gemaakt. Dit resulteerde als vanzelf in de onwankelbare gehoorzaamheid van mensen die nooit twijfelen en die zich nooit afvragen wat ze aan

59 *Totalitarisme*, pp. 90-91.

60 *Totalitarisme*, p. 91.

61 *Totalitarisme*, pp. 91-92.

62 *Totalitarisme*, p. 92.

het doen zijn (...)."⁶³ "Totalitarisme stelt zich nooit tevreden met een heerschappij door externe middelen", middels een dwangapparaat wil het mensen "van binnen uit overheersen en terroriseren."⁶⁴ Maar de machthebber is een vervangbare functionaris, afhankelijk van de massa die hij belichaamt en leidt. Arendt citeert Hitler: "Al wat jullie zijn, zijn jullie door mij; al wat ik ben, ben ik alleen door jullie."^{65 66}

5. De fabricatie van mensen die ernaar verlangen nummers te zijn

Verontrustend is, aldus Hannah Arendt, dat totalitaire regimes niet alleen het gepeupel aantrekken maar ook de elite want ook de elite is tuk op de massa's die de totalitaire regimes voortbrengen. De oorlog werd overigens verwelkomd als een grote zuivering, men walgde van de algemene hypocrisie, men was bereid offers te brengen, men verlangde naar een edele zaak om voor te sterven. "Niets ontziende destructie, chaos en ondergang verkregen de waardigheid van verheven waarden."⁶⁷ "De overlevenden van de loopgraven waren geen pacifisten."⁶⁸ "Deze generatie herinnerde zich de oorlog als het grote voorspel op de instorting van de

63 *Totalitarisme*, p. 93.

64 *Ib.*

65 *Ib.*

66 Tekst d.d. 5 juni 2021.

67 *Totalitarisme*, p. 98.

klassen en hun omvorming tot massa's. (...) het symbool voor de dood, de 'grote gelijkmaker' en daarom de ware vader van een nieuwe wereldorde."⁶⁹ Men verlangde ernaar een nummer te zijn, een anoniem rader-tje, liever dan een hypocriet type. "De oorlog was ervaren als de 'machtigste massa-actie ooit', die alle individuele verschillen uitwiste."⁷⁰ Het lotgenootschap was belangrijker dan de natie en wreedheid werd de hoofd-deugd "omdat wreedheid in tegenspraak is met de humanitaire en liberale hypocrisie van de samenleving."⁷¹ "Deze generatie [was] diep gekwetst door de hypocrisie (...). Er was geen uitweg (...) uit de makheid, de frustratie en de wrok, opgesmukt door een valse cultuur en geleerde praat: deze combinatie deed hen steeds meer walgen (...)."⁷² Vandaar de hang naar geweld in de pre-totalitaire atmosfeer. "Deze mensen voelden zich aangetrokken tot het uitgesproken activisme van de totalitaire bewegingen (...)."⁷³ Het kwam er op aan actie te ondernemen en men was bereid daarvoor te betalen met zijn leven. De elite geloofde dat de geschiedenis hoe dan ook een vervalsing was. "(...) de verschrikkelijke demonische fascinatie (...) die uitging

68 Ib.

69 *Totalitarisme*, p. 99.

70 Ib.

71 *Totalitarisme*, p. 101.

72 Ib.

73 Ib.

van de mogelijkheid dat gigantische leugens en monsterlijke onwaarheden uiteindelijk tot onbetwistbare feiten kunnen worden omgetoverd, (...) dat het verschil tussen waarheid en onwaarheid wel eens zijn objectiviteit zou kunnen verliezen, om te ontaarden tot een pure kwestie van macht en slimheid, pressie en eindeloze herhaling."⁷⁴ Hitler en Stalin konden "de massa's organiseren tot een collectieve eenheid die hun leugens met luister omgaf."⁷⁵

Met de slotzin van Arendts eerste hoofdstuk verklaart zij waarom het totalitarisme alle intellect bant: "Het feit dat de nieuwe massaleiders consistent elke vorm van hogere intellectuele activiteit vervolgden, ontspringt niet alleen aan hun natuurlijke wrok jegens alles wat ze niet kunnen begrijpen. Totale overheersing kan het vrije initiatief - in welk domein van het leven ook - volstrekt niet dulden, geen enkele activiteit die niet helemaal voorspelbaar is. Het totalitarisme aan de macht vervangt onveranderlijk alle talenten van eerste rang, ongeacht hun sympathieën, door charlatans en gekken, wier gebrek aan intelligentie en creativiteit nog altijd de beste waarborg is voor hun loyauteit."⁷⁶ ⁷⁷

74 *Totalitarisme*, p. 105.

75 *Ib.*

76 *Totalitarisme*, p. 113.

77 Tekst d.d. 7 juni 2021.

6. De griezelige rust van een volkomen imaginai- re wereld

De massa wordt gewonnen door propaganda én terreur en zo stelde Stalin zich niet tevreden met het herschrijven van de geschiedenis en met het vernietigen van de oude boeken: hij roeide ook hun auteurs en hun lezers uit.⁷⁸ Propaganda is deel van psychologische oorlogsvoering maar zij wordt overbodig waar een totaal onderworpen bevolking geterroriseerd wordt zoals in de concentratiekampen. Het maakte indruk op het volk dat de nazi's politieke moorden openlijk toegaven "omdat ze [zoals de Amerikaanse gangsterorganisaties] geen ijdele praat verkochten, zoals de andere partijen."⁷⁹ Daarnaast zijn er ook de versluierde bedreigingen tegen wie de totalitaire leer niet ernstig nemen.

In haar reclame zwaait het totalitarisme met 'wetenschappelijkheid' en Stalin bezweert: "Hoe meer inzicht we hebben in het dialectisch materialisme, hoe groter ons succes zal zijn."⁸⁰ Anders dan alle andere regimes wil het totalitarisme de natuur zelf van de mens omvormen.⁸¹ Welvaart, belang en zelfbehoud laten het totalitaire systeem volslagen onverschillig en zo bijvoorbeeld was het helemaal niet om economische redenen dat Hitler de geesteszieken uitmoordde. "Het fanatisme

78 *Totalitarisme*, p. 128.

79 *Totalitarisme*, p. 131.

80 *Totalitarisme*, p. 133.

81 *Totalitarisme*, p. 134.

bij leden van totalitaire bewegingen is van een totaal andere orde (...); het wordt voortgebracht door het gebrek aan eigenbelang bij de massa's, die daarom bereid zijn zichzelf op te offeren. De nazi's hebben bewezen dat men een heel volk in een oorlog kan storten met de slogan 'want anders gaan we ten onder.' (...)"⁸² en op het einde van de oorlog troostten de nazi's de bevolking dat de Führer "in zijn wijsheid voor het Duitse volk in geval van een nederlaag een gemakkelijke dood voorzien had, met name vergassing."⁸³ Een leider van de massa's dient onfeilbaar te zijn en de toekomst te kunnen voorspellen: als Hitler de joden uitroeit, is dat dan slechts de uitkomst van een voorspelling (in casu gedaan in zijn toespraak d.d. Januari 1939)⁸⁴ en als Stalin de afvalligen uitmoordt, heeft hij voorspeld dat het ging om vertegenwoordigers van 'uitstervende klassen'.⁸⁵ "Pas nadat ze de macht gegrepen hebben, zijn massaleiders in staat om de werkelijkheid aan hun leugens aan te passen; voordien leggen ze in hun propaganda al een extreme minachting voor de feiten als zodanig aan de dag, want in hun opvatting hangen feiten volledig af van de macht van diegene die de feiten kan fabriceren. (...) Met andere woorden (...) verraadt deze methode van onfeilbare voorspelling het ultieme doel - wereldverovering -, aangezien de totalitaire

82 *Totalitarisme*, p. 135.

83 *Totalitarisme*, p. 136.

84 *Ib.*

85 *Totalitarisme*, p. 137.

heerser zijn leugens slechts kan verwezenlijken en zijn voorspellingen slechts kan doen uitkomen wanneer hij de hele wereld onder controle heeft."⁸⁶ Geheimzinnigheid, complotten, bijgeloof, legenden (over vrijmetselaars, jezuïeten, joden), wereldsamenzweringen (van bijvoorbeeld de zgn. 'driehonderd families'), Geheime Diensten: de massa's nemen deze ficties voor werkelijkheid terwijl ze hun eigen oren en ogen wantrouwen. "Massa's worden niet overtuigd door feiten, zelfs niet door verzonnen feiten, maar uitsluitend door de consistentie van het systeem waarvan ze deel menen uit te maken."⁸⁷ "Wat de massa's weigeren te erkennen, is de toevalligheid die de werkelijkheid doordringt. Ze zijn vatbaar voor ideologieën, omdat ideologieën feiten uitleggen als loutere illustraties van wetten en omdat ze elke samenloop van omstandigheden elimineren, dankzij het verzinsel van een alomvattende almacht, die geacht wordt de oorsprong te zijn van elke gebeurtenis. Om te kunnen gedijen, moet de totalitaire propaganda ontsnappen uit de werkelijkheid en haar toevlucht nemen tot fictie, het toeval vervangen door consistentie."⁸⁸ Het geloof vervangt het gezond verstand. De onthutsend grote impact van de propaganda op de geïsoleerde massamens bewezen de bolsjewisten: "De geheime politie in de Sovjet Unie, die erop uit is haar slachtoffers te overtuigen van hun schuld aan misdaden die ze nooit gepleegd hebben, en die ze in

86 *Totalitarisme*, pp. 137-138.

87 *Totalitarisme*, pp. 139-140.

88 *Totalitarisme*, p. 140.

veel gevallen onmogelijk kunnen hebben gepleegd, isoleert en vernietigt volledig alle werkelijke factoren, zodat de eigenlijke logica, de eigenlijke consistentie van het 'verhaal', dat in de klaargestoomde bekentenis vervat ligt, verpletterd wordt. In een situatie waarin de scheidingslijn tussen fictie en werkelijkheid uitgewist wordt door de monsterachtigheid en de innerlijke consistentie van de beschuldiging, is niet alleen een sterk karakter vereist om te weerstaan aan de voortdurende bedreigingen, maar ook een groot vertrouwen in medemensen - kennissen, vrienden, burens, die 'het verhaal' nooit zullen geloven - zodat men niet zwicht voor de puur abstracte mogelijkheid van schuld. Zeker, dit top-punt van een kunstmatig gefabriceerde waanzin kan alleen in een totalitaire wereld bereikt worden."⁸⁹ Het volk belandt aldus in "de griezelige rust van een volkomen imaginaire wereld."^{90 91}

7. Totalitaire propaganda en de beperkte houdbaarheid van leugens

"Alleen terreur kan zich volledig op pure fictie verlaten"⁹² en die m.b.t. de joodse samenzwering was de meest efficiënte van de nazipropaganda maar paradoxaal en vreemd genoeg nam Hitler voor zijn bestem-

89 *Totalitarisme*, pp. 141-142.

90 *Totalitarisme*, p. 142.

91 Tekst d.d. 9 juni 2021.

92 *Totalitarisme*, p. 143.

ming van het Duitse volk als wereldheerser een voorbeeld aan het verzinsel van de Protocollen van de wijzen van Zion ("die hij vanbuiten had geleerd"⁹³): het uitverkoren volk der joden stond model voor het uitverkoren Germaanse ras. De NSDAP van Hitler verhief zich boven alle andere partijen (- zij pretendeerde, andermaal paradoxaal genoeg, zowel socialistisch als nationalistisch te zijn -) want totalitaire bewegingen (destijds zowel het nazisme als het bolsjewisme) gebruiken de staat slechts als instrument om hun doel te bereiken. Totalitaire leiders creëren trefzeker mét een fictieve vijand (de Protocollen, de trotskistische samenzwering...) een eigen aanhang; hun fictieve wereld wedijvert met de realiteit die lijdt aan een gebrek aan logica, samenhang en organisatie.⁹⁴ "(...) het punt was dat de nazi's handelden alsof de wereld door de joden gedomineerd werd en alsof ze zich moesten verdedigen door er hun eigen samenzwering tegenover te stellen."⁹⁵ Onder de nazi's "zou de betwisting van de geldigheid van racisme en antisemitisme geleken hebben op een ontkenning van de wereld."⁹⁶ Maar overtuigde nazi's bleken na de oorlog onvindbaar: de fictieve wereld is slechts houdbaar totdat de leugen aan het licht komt met het in elkaar storten van de totalitaire beweging en dan "keren de massa's terug naar hun

93 *Totalitarisme*, p. 150.

94 *Totalitarisme*, pp. 151-152.

95 *Totalitarisme*, p. 152.

96 *Totalitarisme*, p. 153.

oude status van geïsoleerde individuen (...), hun oude, wanhopige overbodigheid".^{97 98}

8. Totalitarisme, de verwisseling van fictie en werkelijkheid en het prijskaartje daarvan.

De totalitaire organisatie moet propagandaleugens omzetten in functionerende werkelijkheid; ze moet "een samenleving opbouwen waarin de leden ageren en reageren in overeenstemming met de regels van een fictieve wereld."⁹⁹ In het totalitaire regime is de wil van de leider wet in die zin dat allen functionarissen zijn die zijn wil blindelings uitvoeren terwijl hij het monopolie heeft op alle verantwoordelijkheid. [Men zou hier kunnen denken aan de organisatie van de katholieke kerk waarin eveneens alle priesters functionarissen zijn van hun geestelijke leider, Christus, of liever: van zijn plaatsvervanger op aarde, de paus, die nota bene over wereldlijke macht beschikt.]

De leider van de totalitaire organisatie verbergt zich in de kern, omgeven door een kring van ingewijden met daarrond weer een kring van semi-ingewijden, die hem afschermen van de buitenwereld en die er ook een brug naartoe zijn. De leider schept voortdurend intriges, de kern hernieuwt zich onophoudelijk door de vorming van steeds radicalere eliteformaties. De totalitaire orga-

⁹⁷ *Totalitarisme*, pp. 153-154.

⁹⁸ Tekst d.d. 10 juni 2021.

⁹⁹ *Totalitarisme*, p. 155.

nisatie maakt ook duplicaten van politieke beroepsverenigingen: een vals leger, een duplicaat van het leraarskorps, van de advocaten, de technici, de arbeiders, kortom: van alle niet-totalitaire beroepsverenigingen. Die duplicaten werken paraprofessioneel en ondermijnen van binnenuit de officiële organen die ze vernietigen om zo een perfecte schijnwereld te scheppen. [Men kan hier bijvoorbeeld denken aan de zogenaamde 'burgerwachten' waarvoor men nooit alert genoeg kan zijn]. Bij de nazi's "werden ze georganiseerd naar het model van gangsterbenden en ingezet voor georganiseerde moord."¹⁰⁰

Zoals ook de leden van gangsterbenden, gehoorzamen de leden van totalitaire organisaties hun leider en niet de wet, omdat de (totalitaire) bende strenger optreedt dan de (staats)wet. "Het werkelijke mysterie van de totalitaire leider ligt in een organisatie, die het hem mogelijk maakt de totale verantwoordelijkheid voor alle misdaden, begaan door de eliteformaties van de beweging, op zich te nemen en tegelijk aanspraak te maken op de eerlijke, onschuldige eerbaarheid van de meest naïeve meeloper."¹⁰¹

Totalitaire systemen hebben dat gemeen met geheime genootschappen (waarvan zowel Hitler als Stalin ooit lid waren voordat ze in de politiek gingen) dat ze ingewijden strikt onderscheiden van outsiders tegen wie zij uiterst vijandig staan en dit volgens het ook in het

100 *Totalitarisme*, p. 164.

101 *Totalitarisme*, p. 168.

christendom geldende, esoterische principe: 'Wie niet voor mij is, is tegen mij' en wie niet uitgesloten worden, zien aldus hun insluiting door de uitsluiting van anderen andermaal bevestigd.¹⁰² Partijzuivering, rituelen, ceremonieën, idolatrie, symbolen en geheime kenmerken zowel totalitaire systemen als geheime genootschappen. Arendt verklaart: "De gelijkenissen zijn tot op zekere hoogte het natuurlijke gevolg van de samenzweringfictie van het totalitarisme: de totalitaire organisaties zijn vermoedelijk gesticht om geheime genootschappen te neutraliseren"¹⁰³, alleen opereren totalitarismen op klaarlichte dag.

Een totalitaire organisatie wordt pas echt gevaarlijk als zij naar politiek leiderschap grijpt, zoals ook het leger gevaarlijk wordt als het aan het muiten slaat. Het slachtofferen van onschuldigen is een onderdeel van een voor de buitenwereld onbegrijpelijk ritueel, opgezet middels "processen, gebaseerd op absurde bekentenissen"¹⁰⁴ Maar totalitarismen bezitten bovenal "het onovertroffen vermogen om door consistente leugens een fictieve wereld op te richten en in stand te houden (...) [in een] eigenaardige mengeling van lichtgelovigheid en cynisme (...)." ¹⁰⁵ "De massapropaganda ontdekte dat haar gehoor ten allen tijde bereid was het slechtste te geloven, ongeacht hoe absurd het was, en dat het er

102 *Totalitarisme*, pp. 168-170 en p. 174.

103 *Totalitarisme*, p. 170.

104 *Totalitarisme*, pp. 174-175.

105 *Totalitarisme*, p. 175.

nauwelijks bezwaar tegen had om misleid te worden, aangezien het elke bewering toch als een leugen beschouwde."¹⁰⁶ "In plaats van leiders afvallig te worden, zouden [de mensen] opwerpen dat ze de hele tijd al geweten hadden dat de bewering [waarvan de onwaarheid bewezen was] een leugen was, en zouden ze de leiders bewonderen voor hun superieure tactische schranderheid."¹⁰⁷ "De leider stelt altijd de juiste daden, en aangezien deze daden gepland zijn met het oog op de komende eeuwen, is de ultieme test van wat hij doet onttrokken aan de ervaring van zijn tijdgenoten."¹⁰⁸ Met andere woorden: beloften kunnen onmogelijk gelogenstraf worden op het ogenblik dat zij worden afgelegd. Hitlers eed van wettelijkheid was een cynisch bedrog waarom hij op de koop toe nog geëerd werd; zelfs de lichtgelovigheid van zijn sympathisanten was gespeeld. Worden totalitaristen betrappt op leugens waarvan ze eisen dat allen ze onvoorwaardelijk geloven, dan blijken ze daar volkomen immuun voor.¹⁰⁹ Arendt vertelt hoe totalitaristen "een algemene training [kregen] in opperste minachting voor elk feit en voor

106 *Totalitarisme*, p. 176.

107 *Ib.*

108 *Totalitarisme*, p. 177.

109 *Totalitarisme*, p. 178-179. Men zou hier kunnen denken aan wat Michel Foucault schrijft over de manier waarop macht zich doet gelden. In twee woorden: macht manifesteert zich waar men een ander kan doen belijden dat hij de aperte leugens die men hem vertelt, gelooft.

elke realiteit"¹¹⁰ De meest gekoesterde deugd van de totalitaire elite is "trouw aan de leider, de talisman die de uiteindelijke overwinning van de leugen en de fictie op de waarheid en de werkelijkheid verzekert."¹¹¹ Zo bijvoorbeeld werd het racisme door de nazi's in een wetenschappelijk kleedje gestoken maar "het was verzekerd, onafhankelijk van de wetenschappelijkheid van de propaganda (...)." ¹¹²

Het geloof van totalitaristen dat alles geoorloofd is, berust op de vaste overtuiging dat alles mogelijk is. De werkelijkheid is voor hen slechts een obstakel dat zij in staat zijn op te ruimen. Bovendien geloven ze dat uiteindelijk niet echt "maar zij gebruiken die fictie slechts als een organisatorische kunstgreep". Ze zijn helemaal niet geïnteresseerd in de waarheid, alleen in hun eigen fictie, ook al weten ze dat die bedrog is.¹¹³ De opruiming van het obstakel van de werkelijkheid voltrekt zich uiteraard middels moord en massamoord. Totalitaristen geloven de werkelijkheid te kunnen opruimen maar in feite ruimen zij de getuigen van de waarheid op.¹¹⁴

110 *Totalitarisme*, p. 180.

111 *Ib.*

112 *Totalitarisme*, p. 181.

113 *Totalitarisme*, pp. 182-184. Men zou hier ook kunnen denken aan wat Dostojevski schrijft over de bekentenis van de kerkleiders in zijn raamvertelling over de grootinquisiteur van Sevilla in *De gebroeders Karamazov*.

114 Tekst d.d. 12 juni 2021.

9. *De totalitaire staat*

Wanneer een totalitaire beweging aan de macht komt, wordt zij uiteraard geconfronteerd met de werkelijkheid die helemaal niet overeenstemt met de fictie welke zij aan de massa wil opdringen en het kost haar dan heel wat inspanningen om de belijdenis van haar leugens te blijven afdwingen. Zoals gezegd bestaat het prijskaartje voor het ophouden van de schijnwereld in de liquidatie van wie die leugens verwerpen en deze getuigen van de waarheid zijn dan de tegenstanders van het regime, de zogenaamde dissidenten.¹¹⁵ Grote zuiveringen en liquidaties worden dan uiteraard onvermijdelijk.

Opzettelijk worden vormloosheid en verwarring geschapen met een vermenigvuldiging van diensten en divisies en met een onoverzichtelijk ingewikkelde bureaucratie teneinde in de totalitaire dictatuur te allen tijde willekeur mogelijk te maken. Het centrum van de macht verplaatst zich voortdurend, het wordt ongrijpbaar en het verbergt zich, gehoorzaamend aan de regel:

115 Vandaag weten we dat dissidenten of mensen die niet langer bereid zijn om de leugens en de misdaden van het (totalitaire) regime te beamen en die zich (geweldloos) verzetten, hetzij als criminelen, hetzij als krankzinnigen werden weggezet, als ze niet al massaal werden vermoord, zowel in de voormalige Sovjet-Unie (denk aan het Serbskii-instituut in Moskou waar dissidenten gediagnostiseerd als schizofrenen werden ondergebracht) als in Nazi-Duitsland. En dat is vandaag niet anders, ook in tal van regimes die terwijl zij aan de macht zijn uiteraard doorgaan voor normale democratieën.

"(...) hoe zichtbaarder de regeringsinstanties, hoe minder macht ze dragen, en hoe minder van het bestaan van een institutie bekend is, hoe machtiger ze uiteindelijk zal blijken te zijn. (...) De werkelijke macht begint waar de geheimhouding begint."¹¹⁶

Een totalitaire regering is geen heerschappij van een klik: de atomisering van de individuen treft evenzeer de elite als de massa en zo werd "monsterachtige trouweloosheid door getuigen in haast identieke termen de meest opvallende karaktertrek van Hitler en Stalin genoemd."¹¹⁷

Bij het uitbreken van de oorlog begon de radicalisering en werden soldaten verplicht tot deelname aan massamoorden en deportaties zoals "de uitroeiing van het Poolse en Oekraïense volk, de uitroeiing van honderd-zeventig miljoen Russen (zoals in één plan vermeld), van de intelligentsia van West-Europa, zoals het Nederlandse volk en de volken van de Elzas en Lotharingen, evenals van al die Duitsers die gediskwalificeerd zouden worden door de prospectieve rijksgezondheidsverklaring of door de geplande 'wet op de gemeenschapsvreemden' (...)" bij de nazi's en bij de bolsjevis-ten het vijfjarenplan van 1929 "waarin alle logische regels en economische principes op hun kop werden gezet."¹¹⁸

116 *Totalitarisme*, p. 218.

117 *Totalitarisme*, p. 223.

118 *Totalitarisme*, p. 227.

Totalitaire heersers zagen zichzelf niet als leiders van een volk (zoals ze dat aan het volk voorlogen) maar zij ambieerden een "internationale beweging, op weg naar de verovering van de wereld."¹¹⁹ en wel onder de heerschappij van een toekomstige elite, een meesterras dat, naar de woorden van Himmler en Hitler, "in elk geval nog eeuwen verwijderd was".¹²⁰

"Het systematisch beliegen van de hele wereld is alleen ongestraft vol te houden onder de voorwaarde van een totalitaire heerschappij, waarin het fictieve karakter van de alledaagse werkelijkheid de propaganda grotendeels overbodig maakt. (...) Zolang echter de mogelijkheid aanwezig is om Joden uit te roeien als wandluizen, met name door gifgas, is het niet langer noodzakelijk te propageren dat Joden wandluizen zijn."¹²¹ De paradox ontstaat "dat de 'geheime samenleving bij klare lichte dag' qua karakter en methodes pas echt op een samenzwering gaat lijken vanaf het moment waarop ze beschouwd wordt als een volwaardig lid van de beschaaftde vereniging der naties."¹²² "Hoe openlijker de macht van het totalitarisme, des te geheimer zijn ware doeleinden."¹²³

119 Ib.

120 *Totalitarisme*, pp. 227-228.

121 *Totalitarisme*, pp. 229-230.

122 *Totalitarisme*, p. 230.

123 Ib.

Omdat totalitaire regimes tot doel hebben de ganse aardbol te veroveren, zien zij geen enkel land als buitenland: "elk land zien ze als hun potentieel territorium."¹²⁴ "Elke uiting of daad tegen het Derde Rijk werd bestraft als hoogverraad."¹²⁵ "Als de totalitaire veroveraar zich overal gedraagt alsof hij thuis was, dan moet hij tegenover zijn eigen volk evenzeer optreden als een vreemde veroveraar."¹²⁶ En zo werd "de uitroeiingspolitiek [van de nazi's] uitgebreid tot de rangen van 'radicaal niet levensvatbare' Duitsers."¹²⁷ Ook de Sovjet-Unie gedroeg zich agressief tegen het eigen volk.

Eerder dan machtswellust en nationalisme, vertonen totalitaire regimes een verontrustend idealisme en het onwankelbaar geloof in een fictieve wereld. Stalin geloofde dat de politie het kostbaarste was van zijn rijk en Hitler zag het grootse van zijn beweging in de uniformiteit van de massa, in het feit "dat zelfs hun glaatsuitdrukking haast identiek is."¹²⁸ "Welke band macht in de geest van de westerse mens ook mag gehad hebben met aardse bezittingen, welvaart, schatten en rijkdommen, deze band is opgelost tot een soort van gedematerialiseerd mechanisme, waarvan elke beweging macht genereert, juist zoals wrijving of galvanis-

124 *Totalitarisme*, p. 231.

125 *Totalitarisme*, p. 232.

126 *Totalitarisme*, p. 233.

127 *Ib.*

128 *Totalitarisme*, p. 235.

sche stromen elektriciteit genereren."¹²⁹ "Een totalitaire staat wordt gekenmerkt door structuurloosheid, door verwaarlozing van materiële belangen, door emancipatie ten overstaan van het winstmotief en door niet-utilitaire houdingen in het algemeen"¹³⁰, waardoor ze onvoorspelbaar wordt.¹³¹

10. De geheime politie en facebook, experimenten en liquidaties

Komt de totalitaire beweging aan de macht, dan bemannen haar handlangers de regering zodat de totalitaristen in feite de staat gebruiken als niet-totalitaire façade waarachter zijzelf geheel verborgen totalitair regeren. Daarbij moeten zij hun fictie kunnen blijven beschermen tegen de feiten en voor de buitenwereld een schijn van normaliteit kunnen ophouden: "Boven de staat en achter de façades van de ogenschijnlijke macht, in een doolhof van menigvuldige diensten, aan de basis van alle gezagsverschuivingen en temidden van een chaos van inefficiëntie, ligt de machtskern van het land: de superefficiënte en supercompetente diensten van de geheime politie [GP]."¹³²

Op de keper beschouwd wordt het leger in een totalitaire staat contradictorisch omdat het zich richt tegen

129 Ib.

130 *Totalitarisme*, p. 236.

131 Tekst d.d. 14 juni 2021.

132 *Totalitarisme*, p. 238.

buitenlandse vijanden die er in feite niet zijn omdat het totalitarisme internationalistisch is en daarom wordt het beter vervangen door internationale filialen van de GP die het buitenland eigenlijk inpalmen. In de beginfase worden wie weerstand bieden geliquideerd en pas nadat de uitroeiing van vijanden een feit is, komen de terreur en de totale overheersing. "Praktisch gesproken gaat de totalitaire heerser te werk als een man die hardnekkig iemand anders beledigt, tot iedereen weet dat de laatste zijn vijand is, zodat hij met een zekere geloofwaardigheid zijn gang kan gaan en hem kan doden uit zelfverdediging. Dit is bepaald grof, maar het werkt - zoals iedereen weet die ooit heeft gadeslagen hoe succesvolle carrièrejagers mededingers elimineren."¹³³

Totalitaristen spreken ook over 'objectieve vijanden' die ideologisch gedefinieerd worden. De GP, gedefinieerd als 'een staat in de staat', ontleent haar macht aan de geheime informatie waarover zij beschikt en zij is onderworpen aan de wil van de leider, die de te liquideren vijanden aanduidt en die de GP ["bemand door agenten die elkaar niet kennen"¹³⁴] daarom als enige vertrouwt. De GP wordt verdubbeld omwille van de flexibiliteit: "dit maakt wijzigingen op het laatste nippertje mogelijk, zodat één afdeling de voorbereidingen treft om de fabrieksdirecteur de Orde van Lenin uit te reiken, terwijl een andere schikkingen treft voor zijn arrestatie."¹³⁵ De GP voert geheel blindelings haar opdrachten uit; blindelings, want "de voor het totalitaris-

133 *Totalitarisme*, p. 243.

134 *Totalitarisme*, p. 245.

me centrale veronderstelling dat alles mogelijk is, leidt (...) tot de absurde en vreselijke consequentie dat elke misdaad die de heersers kunnen bedenken, bestraft moet worden, ongeacht of die misdaad al dan niet gepleegd werd."¹³⁶

"Onder totalitaire regimes wordt provocatie - vroeger alleen de specialiteit van de geheime politie - een methode om met zijn buurman om te gaan, en iedereen wordt er, gewild of ongewild, toe gedwongen deze methode te gebruiken. Iedereen is in zekere zin de agent provocateur van ieder ander (...)." ¹³⁷ "In een systeem van alomtegenwoordige spionage, waar iedereen politieagent kan zijn en elk individu zich constant geobserveerd voelt - in omstandigheden bovendien waar carrières uiterst onzeker zijn en waar het dagelijkse kost is dat iemands ster op de meest spectaculaire wijze rijst, om morgen alweer te vallen -, wordt elk woord dubbelzinnig en vatbaar voor retrospectieve 'interpretatie'." ¹³⁸

Carrières en massale tewerkstelling zijn te danken aan navenante zuiveringen: Stalin gaf trots werk aan een half miljoen bolsjevisten na de reusachtige zuivering van 1939 en ook in Duitsland zorgde de massale opruiming van de joden voor nieuwe banen. En dat de tewerkgestelden aldus aan deze misdaden medeplichtig

135 Ib.

136 *Totalitarisme*, p. 247.

137 *Totalitarisme*, pp. 250-251.

138 *Totalitarisme*, p. 251.

werden, garandeerde hun loyaliteit jegens het regime.¹³⁹

Het totalitarisme creëerde ook de psychologie van de dubbelagent, "bereid de prijs van een kort leven te betalen voor het opwindende bestaan van enkele jaren aan de top"¹⁴⁰, wat ook de levensfilosofie werd voor het hele volk. 'Objectieve vijanden' zoals Joden en Polen werd lukrake slachtoffers, hetzij als beschuldigen, hetzij als niet-levensvatbaar verklaarden en 'ongewensten' (zoals geesteszieken): de quota moesten nu eenmaal worden volgemaakt.¹⁴¹ De moeilijkste taak van de GP bestaat erin de sporen te laten verdwijnen van de door hen geliquideerden.

De Ochrana vond een klasseersysteem uit met de namen van principieel alle burgers waarbij middels speciale tekens hun onderlinge relaties aanschouwelijk werden: vriendschapsrelaties, vijanden, kennissen, enzovoort. [En ziedaar de voorloper van 'facebook', dat op dat vlak vandaag aan zijn beheerders uiteraard quasi eindeloze mogelijkheden biedt.] Arendt zegt erover dat als zo'n perfecte kaart ooit bestond, ze het "wellicht mogelijk zou maken om mensen zonder enig spoor uit te wissen, alsof ze helemaal niet hadden bestaan."¹⁴²

139 *Totalitarisme*, pp. 252-253.

140 *Totalitarisme*, p. 253.

141 *Totalitarisme*, pp. 253-254.

142 *Totalitarisme*, pp. 255-256.

Dat laatste is dan ook de grootste zorg van de GP nadat ze hun slachtoffers hebben laten verdwijnen. "Het enige strikt bewaarde geheim in een totalitair land (...) betreft de operaties van de politie en de omstandigheden in de concentratiekampen."¹⁴³ De grootste misdaad bestaat erin over die geheimen te spreken. Edoch, "aangezien een mens voor zijn kennis afhankelijk is van de bevestiging en het begrip van zijn medemensen, verliest deze algemeen gedeelde, maar individueel bewaarde, deze nooit besproken informatie haar werkelijkheidskarakter, en wordt ze een pure nachtmerrie. Alleen zij die in het bezit zijn van [die] strikt geheime kennis (...) zijn in staat met elkaar te communiceren over wat in feite de werkelijkheid van allen uitmaakt. Dat is hun geheim, en om dit geheim te bewaren vormen ze een geheime organisatie (...)"¹⁴⁴ Het geheime genootschap wordt opgericht "met de bedoeling om het onfatsoenlijke experimentele onderzoek naar de grenzen van het mogelijke te kunnen uitvoeren."¹⁴⁵ Arendt besluit dit hoofdstuk als volgt: "(...) het is haast onmogelijk om te weten hoeveel van deze mensen, wanneer ze verder blootgesteld worden aan (...) werkloosheid, blij zullen berusten in een 'bevolkingsbeleid' dat bestaat in een regelmatige eliminatie van het surplus aan mensen, en hoeveel onder hen, wanneer ze hun groeiend onvermogen ervaren om de lasten van het moderne leven te dragen, zich blij zullen conformeren aan een

143 *Totalitarisme*, p. 258.

144 *Ib.*

145 *Totalitarisme*, p. 259.

systeem dat, samen met hun spontaniteit, hun verantwoordelijkheid elimineert. Met andere woorden (...) weten we niet hoe goed (...) het geheim van deze GP tegemoet komt aan de geheime verlangens en de geheime medeplichtigheden van de massa's in onze tijd."¹⁴⁶

147

II. Totale overheersing

"De concentratie- en uitroeikampen van de totalitaire regimes doen dienst als de laboratoria, waarin het fundamentele geloof van het totalitarisme dat alles mogelijk is, geverifieerd wordt."¹⁴⁸ Het gaat erom "iets te produceren dat niet bestaat"¹⁴⁹, met name een mensensoort die gelijk op andere diersoorten en die, als hij al niet uitgeroeid wordt, middels indoctrinatie en terreur ontdaan is van elke spontaniteit: de menselijke persoonlijkheid moet omgevormd worden tot een louter ding, volledig geconditioneerd zoals de hond van Pavlov, een geperverteerd dier.¹⁵⁰ "(...) hoe onwaarschijnlijk het immers ook moge klinken, deze kampen zijn de ware en centrale institutie van de totalitaire organisatorische macht"¹⁵¹ De verslagen erover gaan het mense-

146 *Totalitarisme*, p. 261.

147 Tekst d.d. 16 juni 2021.

148 *Totalitarisme*, p. 261.

149

150 *Ib.*

151 *Totalitarisme*, p. 263.

lijk verstand en de ervaring te boven. "(...) iedereen die [erover] spreekt of schrijft, wordt nog altijd als verdacht beschouwd (...) en vaak wordt hij zelf bestormd door twijfels over zijn eigen waarachtigheid, als had hij een nachtmerrie voor werkelijkheid gehouden."¹⁵² De nazi's wisten dat het raadzaam is om misdaden op een onwaarschijnlijk reusachtige schaal te plegen omdat hun ontkenningen dan makkelijker geloofd worden dan wat hun slachtoffers naar waarheid vertellen. "Hitler liet miljoenen kopieën van zijn boek circuleren, waarin hij stelde dat een leugen kolossaal dient te zijn, wil ze succesvol zijn."¹⁵³

Vanaf een zeker punt wordt het middel doel en dient terreur niet langer als middel om mensen af te schrikken: de terreur tegen de ander houdt aan nadat die zich allang gewonnen gegeven heeft; overwonnenen worden afgeslacht; de kolonisering ging eeuwenlang gepaard met de uitroeiing van inheemsen. Het nihilistische principe van totalitaristen luidt dat alles geoorloofd is maar "het gezond verstand en 'normale mensen' weigeren te geloven dat alles mogelijk is."¹⁵⁴ "Wat betekent het begrip moord nog, wanneer we geconfronteerd worden met de massaproductie van lijken? Wij proberen het gedrag van gevangenen in concentratiekampen en van ss'ers psychologisch te begrijpen, terwijl we ons eigenlijk zouden moeten realiseren dat de

152 Ib.

153 Ib.

154 *Totalitarisme*, p. 265.

psyche kan worden vernietigd, ook als men de fysieke mens intact laat (...). Het eindresultaat bestaat in elk geval uit onbezielde mensen, dat wil zeggen mensen die men niet langer psychologisch kan verstaan (...)."155

Alle pogingen om over te brengen wat er in wezen in de kampen gebeurde, zijn mislukt. "Vandaag weten wij dat moord slechts een beperkt kwaad is. De moordenaar (...) beweegt zich nog altijd binnen het ons vertrouwde domein van leven en dood. (...) De moordenaar laat een lijk achter en wendt niet voor dat zijn slachtoffer nooit bestaan heeft."156

"De werkelijke verschrikking van de concentratie- en vernietigingskampen ligt in het feit dat de gevangenen, ook al blijven ze toevallig in leven, effectiever van de wereld van de levenden worden afgesneden dan wanneer ze waren gestorven, omdat terreur dwingt tot vergeten."157 "Er bestaan geen parallellen voor het leven in de concentratiekampen. De verschrikking ervan kan nooit volledig door de verbeelding gevat worden, om de eenvoudige reden dat die verschrikking zich buiten het leven en de dood ophoudt. (...) omdat de overlevende terugkeert naar de wereld van de levenden - die het hem onmogelijk maakt volledig geloof te hechten aan zijn voorbije ervaringen."158

155 *Totalitarisme*, pp. 265-266.

156 *Totalitarisme*, p. 268.

157 *Totalitarisme*, p. 269.

158 *Totalitarisme*, p. 270.

De kampen hadden geen economische functie, de vernietigingsfabrieken waren peperduur, de kampen bestonden omwille van zichzelf. De kampgevangenen "worden behandeld alsof ze niet meer bestonden, alsof wat er met hen gebeurde voor niemand nog belang had, alsof ze reeds dood waren en alsof een of andere krankzinnige geest zichzelf amuseerde door ze voor een poos tussen leven en dood op te houden, vooraleer ze toe te laten tot de eeuwige vrede."¹⁵⁹

De kampen zijn een plek waar mensen gefolterd en afgemaakt worden terwijl niemand in staat is zich te realiseren dat dit gebeuren meer is dan een absurde droom. "Het gezond verstand reageerde op de verschrikkingen (...) [met]: 'Wat voor misdaad moeten deze mensen begaan hebben, dat hen zulke dingen worden aangedaan!'"¹⁶⁰ Mensen blijken "hun helse fantasieën te kunnen realiseren zonder dat de hemel naar beneden valt of de aarde openscheurt."^{161 162}

12. De levende dode, de triomf van het totalitaire systeem

'Wellicht onderscheidt niets de moderne massa's radicaler van de massa's uit vorige eeuwen dan het verlies van het geloof in het Laatste Oordeel: de slechtsten

¹⁵⁹ *Totalitarisme*, p. 272.

¹⁶⁰ *Totalitarisme*, p. 273.

¹⁶¹ *Ib.*

¹⁶² Tekst d.d. 18 juni 2021.

hebben hun vrees verloren, de besten hun hoop.”¹⁶³ Hun rest de belofte dat de hemel en de hel door de mens gemaakt kunnen worden. De concentratiekampen worden nog het beste benaderd door de middeleeuwse beelden van de hel, die geen mens ooit kan verdiend hebben. De groteske willekeur waarmee mensen worden geliquideerd maakt duidelijk dat allen 'overbodig' zijn. “Het doel van een arbitrair systeem is de burgerrechten van de hele bevolking te vernietigen (...).”¹⁶⁴ Eerst wordt de juridische persoon in de mens gedood: de wetteloosheid eist erkenning, mensen worden 'preventief' veroordeeld, het wordt hun duidelijk gemaakt dat zij nu “alle redenen hebben om de gemeenste dief of moordenaar te benijden.”¹⁶⁵ De groepen onschuldigen die gearresteerd worden, “lenen zich het best voor diepgaande experimenten inzake beroving van rechten en vernietiging van de juridische persoon. (...) [Zij vormen] (...) de meest essentiële categorie van de kampbevolking.”¹⁶⁶ “De volgende beslissende stap in het klaarstomen van levende lijken is de moord op de morele persoon in de mens. (...) Dit gebeurt (...) door het martelaarschap onmogelijk te maken: (...) wanneer er geen getuigen overblijven, kan er geen getuigenis zijn.”¹⁶⁷

163

164 *Totalitarisme*, p. 279.

165 *Totalitarisme*, p. 276.

166 *Totalitarisme*, p. 277.

167 *Totalitarisme*, pp. 280-281.

Het gaat om “georganiseerde vergetelheid.”¹⁶⁸ “Smart en herinnering zijn verboden.”¹⁶⁹ “Door de dood anoniem te maken (...) beroofden de concentratiekampen de dood van haar betekenis als einde van een vervuld leven. In zekere zin ontnamen ze het individu zijn eigen dood (...). Zijn dood bezegelt alleen het feit dat hij nooit werkelijk bestaan heeft. Het menselijk geweten zou nog altijd weerstand hebben kunnen bieden aan deze aanval op de morele persoon, omdat het hem vertelt dat het beter is te sterven als slachtoffer dan te leven als een bureaucraat en een moordenaar. De totalitaire terreur haalde haar meest verschrikkelijke triomf op het moment dat ze erin slaagde de persoon van deze individualistische ontsnapping af te snijden en de beslissingen van het geweten absoluut twijfelachtig en dubbelzinnig te maken.”¹⁷⁰ “Door omstandigheden in het leven te roepen waarin (...) het volstrekt onmogelijk is om goed te doen, worden in het totalitaire regime de slachtoffers mededaders.”¹⁷¹ De scheidslijn tussen moordenaar en slachtoffer wordt voortdurend verdoezeld. Ten derde wordt de unieke identiteit in de mens gedood, wat van mensen beesten maakt. Het begint bij het transport van de opeengepakte naakte mensenhoop naar de kampen, het scheren van het hoofd, het uniform, het nummer, de foltering. En dan

168 *Totalitarisme*, p. 281.

169 *Ib.*

170 *Totalitarisme*, pp. 281-282.

171 *Totalitarisme*, p. 282.

“maakte de oude spontane beestachtigheid plaats voor een absoluut koude en systematische vernietiging van menselijke lichamen, erop berekend om de menselijke waardigheid te vernietigen; de dood werd vermeden of voor onbepaalde tijd uitgesteld.”¹⁷² De vernietiging van de individualiteit “[verklaart] waarom miljoenen menselijke wezens zich zonder weerstand naar de gaskamers hebben laten leiden.”¹⁷³ Wat overbleef waren marionetten met een menselijk gelaat, die zich allen gedragen als de hond van Pavlovs experimenten (...). Dit is de ware triomf van het systeem [dat erin slaagt] zijn slachtoffer te vernietigen vooraleer het het schavot bestijgt.”¹⁷⁴ Aldus toont zich de macht van de meesters.”¹⁷⁵ “De 'modelburger' van de totalitaire staat is de hond van Pavlov.”¹⁷⁶ “Het ligt in de ware natuur van totalitaire regimes om onbepaalde macht op te eisen. Een dergelijke macht kan alleen verzekerd worden wanneer letterlijk alle mensen, in elk aspect van hun leven afdoende gedomineerd worden.”¹⁷⁷ “Totalitarisme streeft geen despotische heerschappij over mensen na, maar een systeem waarin mensen overbodig

172 *Totalitarisme*, p. 284.

173 *Totalitarisme*, p. 285.

174 *Ib.*

175 *Ib.*

176 *Totalitarisme*, p. 286.

177 *Totalitarisme*, p. 273.

zijn.”¹⁷⁸ “De poging om mensen overbodig te maken weerspiegelt de ervaring van de moderne massa's, die zich overbodig voelen op een overbevolkte aarde.”¹⁷⁹ Die waanzin is tegelijk de koele logica van de totalitaire ideologie welke gelijkenis vertoont met de systemen van paranoïci waarin “alles op een begrijpelijke en zelfs dwingende manier volgt uit een eens aanvaarde premisse.”¹⁸⁰ Het totalitarisme heeft ideologische motieven: het wil de wereld consistent maken. Alles moet voorspelbaar en maakbaar zijn en alle mensen aldus vervangbaar en overbodig.^{181 182}

*13. De ideale onderdaan van een totalitaire
heerschappij is de mens voor wie het onderscheid
tussen feit en fictie en tussen waar en
onwaar niet langer bestaat*

Het totalitarisme is nieuw en onderscheidt zich van tirannie doordat het alle sociale, wettelijke en politieke tradities vernietigt, klassen tot massa's omvormt en mikt op wereldheerschappij. Met de dood van Hitler en Stalin zal het echter niet verdwijnen. Het totalitarisme staat buiten de tweedeling van legaliteit en wetteloosheid omdat het "pretendeert strikt en ondubbelzinnig te

178 *Totalitarisme*, p. 287.

179 *Totalitarisme*, p. 288.

180 *Totalitarisme*, p. 289.

181 *Totalitarisme*, p. 290-292.

182 Tekst d.d. 18 juni 2021.

gehoorzamen aan die wetten van de natuur of de geschiedenis, waaraan alle positieve wetten zagezegd ontspringen."¹⁸³ Het houdt zichzelf voor "een hogere vorm van legitimiteit, die de bekrompen wettelijkheid naast zich neer kan leggen, omdat ze zich laat inspireren door de bronnen zelf. De totalitaire wettelijkheid beweert dat ze een manier gevonden heeft om de rechtvaardigheid op aarde te laten zegevieren (...)." ¹⁸⁴ "(...) omdat [ze] beweert de mensheid zelf tot belichaming van de wet te maken."¹⁸⁵ "[Ze] voert de wet van de geschiedenis of de natuur uit, zonder die wet te vertalen in normen die bepalen wat juist en verkeerd is voor individueel gedrag."¹⁸⁶ "Als de wet van de natuur of de wet van de geschiedenis correct uitgevoerd wordt, dan kan men verwachten dat ze de mensheid als haar eindproduct produceert, en deze verwachting ligt ten grondslag aan de aanspraak van alle totalitaire regeringen op planetaire heerschappij."¹⁸⁷

"Het totalitarisme interpreteert alle wetten als bewegingswetten."¹⁸⁸ Centraal staat het ontwikkelingsbegrip, zowel in de natuur (Darwinisme) als in de geschiedenis (historisch materialisme) en de dingen zijn

183 *Totalitarisme*, p. 321.

184 *Totalitarisme*, p. 322.

185 *Totalitarisme*, p. 323.

186 *Totalitarisme*, p. 322.

187 *Totalitarisme*, pp. 322-323.

188 *Totalitarisme*, p. 324.

slechts fasen in een evolutieproces. Uit de totalitaire ideologie volgt een totalitaire politiek. Zegt de natuurwet dat al het schadelijke geëlimineerd moet worden en zegt de historische wet dat de klassenstrijd zekere klassen elimineert, dan moet ook in de politiek het elimineren of doden een (blijvende) wet zijn, anders zouden de natuur en de geschiedenis zelf eindigen. Zoals wetten garanderen dat regeringen niet tiranniek zijn, zo garandeert terreur de totalitaire overheersing. Met terreur wil het totalitarisme de natuur en de geschiedenis een handje helpen: het natuurlijke of historische proces is goed; alles wat het in de weg staat, is kwaad; het enige recht is dat van de sterkste; het individu moet opgeofferd worden aan de soort.

"[De totale terreur] vervangt de (...) communicatiekanalen tussen individuele mensen door een ijzeren band, die hen zo dicht op elkaar perst dat hun pluraliteit als het ware opgelost wordt in één mens van gigantische afmetingen. Het slopen van de omheiningen die de wetten tussen de mensen optrekken, berooft de mens - zoals in een tirannie - van zijn vrijheden en vernietigt zijn vrijheid als levende politieke realiteit."¹⁸⁹

Het instrument waarvan een totalitair regime zich bedient, is de ideologie. "Ideologieën staan bekend om hun wetenschappelijk karakter: ze combineren de wetenschappelijke benadering met resultaten van filosofisch belang en pretenderen wetenschappelijke filosofie te zijn."¹⁹⁰ Een ideologie pretendeert onterecht dat de werkelijkheid volgens de logica van haar idee ver-

189 *Totalitarisme*, p. 328.

loopt, alsof de realiteit een afgeleide was van die idee, zoals bijvoorbeeld in het racisme en in het deïsme maar ook in de dialectische logica van het marxisme die aldus feitelijke contradicties wegredeeneert. Zo wordt "de vrijheid, inherent aan het menselijk vermogen om te denken [ingeruild] voor de dwangbuis van de logica, waarmee de mens zichzelf haast even gewelddadig kan dwingen als wanneer hij gedwongen wordt door een of andere uitwendige macht."¹⁹¹

Pas in een totalitair regime komt de ware natuur van een ideologie aan het licht. Ten eerste maken ideologieën aanspraak op een totale verklaring en derhalve op een verklaring van de geschiedenis van de dingen. Ten tweede zetten ze daardoor de ervaring buiten spel: de ideologie komt los van de realiteit omdat ze het zintuiglijke verwerpt en alleen steunt op haar idee (een premisse) waaruit alles 'logisch' voortvloeit, wat "ideologische indoctrinatie" is.¹⁹² "De propaganda van de totalitaire beweging (...) streeft er altijd naar om in elke publieke en tastbare gebeurtenis een geheime betekenis in te spuiten en achter elke publieke, politieke daad een geheime inhoud te vermoeden. Zodra de bewegingen aan de macht gekomen zijn, beginnen ze de werkelijkheid te wijzigen, tot ze overeenstemt met hun ideologische beweringen."¹⁹³

190 *Totalitarisme*, p. 333.

191 *Totalitarisme*, p. 335.

192 *Totalitarisme*, p. 337.

193 *Ib.*

"Het begrijpen wordt gerealiseerd, doordat de geest, hetzij op een logische hetzij op een dialectische manier, de wetten van de 'wetenschappelijk' vastgesteld bewegingen imiteert; de geest integreert deze processen door ze te imiteren."¹⁹⁴ "De kunstgreep die beide totalitaire heersers [Stalin en Hitler] gebruikten om hun respectieve ideologieën om te smeden tot wapens, waarmee elk van hun onderdanen zichzelf kon dwingen om gelijke tred te houden met de terreurbeweging, was bedrieglijk eenvoudig en onopvallend: zij namen hun ideologieën doodernstig [en trokken ze door tot] de uitersten van logische consistentie (...)"¹⁹⁵, zijnde de uitroeiing van bijvoorbeeld zogenaamd niet levensvatbare klassen. "Het ligt in de aard zelf van een ideologische politiek (...) dat de werkelijke inhoud van de ideologie (...) waaruit de 'idee' (...) oorspronkelijk ontstaan is, verteerd wordt door de logica waarmee de 'idee' wordt uitgevoerd."¹⁹⁶ Het argument van zowel Stalin als Hitler luidt: "Je kan niet A zeggen zonder B en C te zeggen, enzovoort, het rijtje af tot aan het einde van het moorddadige alfabet."¹⁹⁷ Deze tirannie van de logiceit creëert een innerlijke dwang in dienst van de totalitaire heersers en zij maakt ons onvrij.

"De dwang van de totale terreur perst (...) massa's geïsoleerde mensen samen en ondersteunt ze in een we-

194 *Totalitarisme*, pp. 337-338.

195 *Totalitarisme*, p. 338.

196 *Totalitarisme*, pp. 339-340.

197 *Totalitarisme*, p. 340.

reld die voor hen een wildernis geworden is; de dwingende kracht van de logische deductie stoomt elk individu klaar om in verlatenheid en afzondering, weg van alle anderen, te leven; (...)"¹⁹⁸ "Juist zoals de terreur (...) alle verhoudingen tussen mensen kapot maakt, zo maakt de dwang van het ideologische denken elke verhouding tot de werkelijkheid kapot."¹⁹⁹ Arendt besluit deze paragraaf met een bijzonder belangrijke conclusie nadat zij vastgesteld heeft dat mensen het vermogen om te ervaren en om te denken verliezen samen met het verlies van de contacten met de medemensen en met de werkelijkheid: "De ideale onderdaan van een totalitaire heerschappij is niet de overtuigde nazi noch de overtuigde communist, maar de mens voor wie het onderscheid tussen feit en fictie (dat wil zeggen de werkelijkheid en de ervaring) en het onderscheid tussen waar en onwaar (dat wil zeggen de normen van het denken) niet langer bestaan."²⁰⁰

De isolering van de individuen bewerkt hun onmacht en is daarom de ideale voedingsbodem voor het totalitarisme en zeker het gevolg ervan. Terwijl de tirannie de privésfeer nog intact laat, fnuikt het totalitarisme deze eveneens.²⁰¹ "Afzondering [die zelfs nodig is om te arbeiden] wordt (...) ondraaglijk, wanneer de meest elementaire vorm van menselijke creativiteit, namelijk

198 *Totalitarisme*, p. 341.

199 *Totalitarisme*, p. 342.

200 *Ib.*

201 *Totalitarisme*, p. 343.

het vermogen om iets van zichzelf aan de gemeenschappelijke wereld toe te voegen, vernietigd wordt."²⁰² "Op dat moment wordt afzondering verlatenheid"²⁰³. Ook de privésfeer is dan vernietigd.

Afzondering is verwant met ontworteling ("geen plaats in de wereld hebben die door anderen erkend en gewaarborgd wordt"²⁰⁴) en met overbodigheid ("helemaal niet tot de wereld behoren"²⁰⁵). "Verlatenheid is geen eenzaamheid [want] laat zich het scherpst voelen in gezelschap met anderen."²⁰⁶ Arendt verwijst naar Epictetus in wiens visie "de verlaten mens zich omringd weet door anderen met wie hij niet in contact kan treden en aan de vijandigheid van wie hij is blootgesteld. De eenzame mens daarentegen is alleen en kan daarom 'samenzijn met zichzelf' aangezien mensen over het vermogen beschikken om 'met zichzelf te spreken'."²⁰⁷ Toch is het contact met anderen onmisbaar teneinde de eenzame "te redden uit de dialoog van het denken waarin iemand altijd gespleten blijft (...)"²⁰⁸ (26) en die verlatenheid is. Daarin verliest een mens

202 *Totalitarisme*, pp. 343-344.

203 *Totalitarisme*, pp. 344-345.

204

205 *Ib.*

206 *Totalitarisme*, p. 345.

207 *Totalitarisme*, p. 346.

208 *Ib.*

zijn zelfvertrouwen en zijn vertrouwen in de wereld, het vermogen om te denken en om te ervaren. Alleen de bekwaamheid tot logisch redeneren vanuit een vanzelfsprekende premisse blijft intact. "Maar deze waarheid is 'leeg', of beter gezegd, het is helemaal geen waarheid, omdat ze niets openbaart."²⁰⁹ Arendt voegt hier aan toe: "(De stelling dat consistentie waarheid is, die sommige moderne logici verdedigen, betekent dat men het bestaan van de waarheid ontkent.)"²¹⁰

“"Wat mensen in de niet-totalitaire wereld klaar stoomt voor de totale overheersing, is het feit dat de verlatenheid, die ooit een grenservaring was, meestal ondergaan in bepaalde marginale sociale situaties zoals de oude dag, voor de steeds groeiende massa's in onze eeuw een alledaagse ervaring geworden is. Het meedogenloze proces waarin het totalitarisme de massa's drijft en organiseert, lijkt op een suïcidale ontsnapping uit deze werkelijkheid. Het 'ijskoude redeneren' (...) verschijnt als de laatste steun in een wereld waar niemand betrouwbaar is (...)."²¹¹ De georganiseerde verlatenheid van het totalitarisme kan onze wereld verwoesten en dit gevaar blijft aanwezig.²¹²

209 *Totalitarisme*, p. 348.

210 *Ib.*

211 *Totalitarisme*, pp. 348-349.

212 Tekst d.d. 21 juni 2021.

III. Enkele bedenkingen n.a.v. Hannah Arendts werk over Totalitarisme

1. Over de hybris

Het totalitarisme, eerst in de literatuur in beeld gebracht door George Orwell met zijn *1984* dat dateert van 1948 en vervolgens in de filosofie beschreven en voor het eerst als zodanig benoemd door Hannah Arendt met *The Origins of Totalitarianism*²¹³ dat verscheen in 1951, is in wezen de heerschappij (middels haar logica) van een aanbeden idee (een ideologie) over een tot een massa herleide mensenmenigte die oorspronkelijk bestond uit stammen, volkeren, klassen, families maar ook en vooral uit mensen, waarbij de omvorming van de menigte (dit zijn: mensen met elk hun eigenheid en kwaliteit) tot een massa (dit is: een loutere kwantiteit ontdaan van elke andere individuele kwaliteit dan deze die de massa met telkenmale één eenheid groter maakt) het gevolg is van de ontmenselijking van de individuen en waarbij die ontmenselijking zich vooral voltrekt ingevolge de isolering van alle mensen die aldus van hun menselijke relaties en daarmee ook van hun mens-zijn zelf (waarvoor de intermenselijke relaties - en/of gebeurlijk de relatie met god - een voorwaarde vormen) beroofd worden.

Hannah Arendt wijst erop dat het inzake totalitarisme niet gaat om tirannie of dus om de heerschappij van

213 Hannah Arendt, *Totalitarisme*, 2021.

een mens over anderen maar wel over de heerschappij van een ideologie en dat is een niet-mens over mensen: een totalitarisme onderwerpt mensen aan een niet-mens.

Neemt men nu aan dat er een god bestaat, dan betekent het totalitarisme de (alleen)heerschappij van een afgod of een onmens die zelfs niet door een welbepaald menselijk individu vertegenwoordigd wordt. Zo bijvoorbeeld is het kapitalisme een totalitarisme in die zin dat daar de afgod van het gouden kalf of het geld, dat niet meer verdient dan een louter ruilmiddel te zijn of een kwantiteit en meer bepaald die kwantiteit welke per definitie van elke specifieke kwaliteit ontdaan is (waardoor het voor een aantal zaken geruild kan worden), zich boven zichzelf verheven lijkt te hebben - maar in feite is het de mens die het geld verheven heeft tot god en die het aldus tot zijn afgod heeft gemaakt, namelijk door het te gaan aanbidden, wat uiteraard pas mogelijk is (en misschien zelfs noodzakelijk) nadat eerst god als zodanig werd verworpen omdat per slot van rekening niemand twee heren dienen kan.

Maar ook indien men het bestaan van god verwerpt, blijft het totalitarisme in kwestie een toestand waarbij mensen worden onderworpen (of zichzelf onderwerpen) aan een ding - in dit geval een ideologie maar in vroegere tijden betrof het bijvoorbeeld ook heel letterlijk een beeld, een afgodsbeeld zoals de moloch, aan wie - andermaal heel letterlijk - mensenoffers werden gebracht.

Dat wij leven in een tijdperk van afgoderij of idolatrie is overduidelijk en de kloof tussen het idool (in het geval van Stalin en Hitler: de tiran die het centrum was van een personencultus) en de ideologie is niet zo groot als men wel eens kon wensen omdat ook idolen wezenlijk 'ontmenst' zijn door de eigen identificatie met iets wat zij niet kunnen zijn en waarvan de schijn (of de 'fictie' zoals Arendt die noemt) moet opgehouden worden door de constant afgedwongen aanbidding van hun 'persona' in de authentieke betekenis van 'masker'. Arendt is overigens ook onduidelijk over de zaak wanneer zij nu eens spreekt over de personencultus omtrent de Führer terwijl zij ons dan weer bezweert dat het gaat om de ideologie - de verafgoding van de natuur bij de nazi's en van de geschiedenis in het Stalinisme, of alvast het concept dat men dan heeft over de natuur en over de geschiedenis, want als men bijvoorbeeld gelooft de natuur een handje te moeten helpen, dan verklaart men uiteraard eerst wat men zijns inziens onder die natuur dient te verstaan en analoog pretendeert men eveneens te weten waar de geschiedenis naartoe wil als men meent dat men haar gang dient te bespoedigen.

Wat er in feite aan de gang is waar mensen zich onderwerpen of onderworpen worden aan niet-mensen, is niets anders dan de verwisseling van de werkelijkheid met een spel: elke niet-menselijke heerschappij manifesteert zich immers middels regels - spelregels - die gevolgd moeten worden en die ernaar streven om de natuurwetten (de regels die de werkelijkheid zelf ons oplegt en die wij respecteren op straffe van uiteindelijk

de dood) in hun schaduw te stellen. Zo streeft het kapitaal ernaar om de natuurlijke vruchtbaarheid na te bootsen en die uiteindelijk te overtroeven waar het bijvoorbeeld maakt dat voedsel weggegooid wordt wanneer de verspilling winst oplevert. In de reductie van de werkelijkheid tot een spel (of althans in de poging daartoe) tracht de mens zich tot god te verheffen. En uitgerkend in de godsdienst waarin hij god zijn vader noemt, acht hij zichzelf geen schepsel doch een zoon van god, een erfgenaam van de goddelijkheid, en dus god zelf, wat de Oude Grieken toeschreven aan de hybris: de overmoed of de grootheidswaan welke een ongebreidelde heerszucht is die de goden nimmer onbestraft hebben gelaten, zoals men kan lezen in de Griekse mythologie.^{214 215}

2. *Over de zonde tegen het lichaam*

Het atomiseren van mensen teneinde hen te kunnen reduceren tot de partikels van een massa die vervolgens kan worden uitgebaat gebeurt, zoals Hannah Arendt beschrijft, door hen van elkaar te isoleren en dus door hun onderlinge communicatie te bemoeilijken of zelfs onmogelijk te maken. Dat kan middels gevangenzetting en afzondering, zoals dat vandaag wereldwijd gebeurt in het kader van de zogenaamde pandemie, maar

214 Voor een volledige, correcte en vlot leesbare Nederlandstalige weergave van de Griekse mythologie, zie: Kris Vansteenberghe, *Uit het schuim van de zee. De Griekse mythologie in 136 verhalen*.

215 Tekst d.d. 24 juni 2021.

het is ook mogelijk om dit doel te bereiken met alleen maar een psychosociaal en politiek instrumentarium dat zich dan vertaalt in een aantal voorschriften welke verplicht moeten worden nageleefd en waarvan de zwijgplicht of het spreekverbod niet alleen als de omerta onder misdadigers wordt toegepast maar ook de regel is in kloostergemeenschappen en in nog tal van andere al dan niet geheime genootschappen, politieke verenigingen, holdings en industrieën en wel in die mate dat het zich bezondigen aan spreken er beschouwd zal worden als verraad, vals spel of spionage.

Naast het spreekverbod, kunnen ook het lees- en schrijfverbod genoemd worden of eerder nog het bevorderen van zaken zoals het analfabetisme en de onderontwikkeling in het algemeen: alle hebben zij tot doel de waarheid te doden en hem te vervangen door elkaar overstelpende leugenachtigheden.

Ook het onderling verdelen van de individuen om te vermijden dat zij vriendschappelijke banden zouden smeden en dat zij zich zouden verenigen, is een beproefde methode lang voorafgaand aan het in voege treden van het Latijnse gezegde: *Divide et impera!* Dat gezegde drukt in feite kort en bondig uit wat Hannah Arendt zo gedocumenteerd doceert in haar *Totalitarianism*: de isolering van mensen welke hun eendracht breekt en daardoor ook hun weerstand tegen vreemde overheersers.

Mensen die behoren tot dezelfde groep staan van nature helemaal niet vijandig tegenover elkaar omdat hun

bezit evenals hun werk een zaak is van de gemeenschap maar de installatie van het privaatbezit gecombineerd met het schaars houden van de goederen die men in bezit kan nemen, verdelen de oorspronkelijke gemeenschap in allemaal individuen die dan niet langer samen werken maar die plotseling een bijzonder onnatuurlijk gedrag gaan vertonen: zij proberen elk afzonderlijk zoveel mogelijk bezit naar zich toe trekken, vandaag meestal in de vorm van geld, waarmee ze bij de overheid of althans bij de door de overheid bestuurde en gecontroleerde organen zaken kunnen aanschaffen waarmee ze hun individuele noden kunnen lenigen. Het concurrentiële karakter van de economie is een alom ingeburgerde hefboom welke de gezagsdragers faciliteert in het geatomiseerd houden van de massa's die dan als menselijk vee tot hun beschikking staan.

De methodes om de productie van massamensen op te drijven zijn legio. Het aan mensen ontnemen van hun moedertaal en de verplichting tot het gebruik van een vreemde taal die zij echter nooit voldoende zullen kunnen beheersen om zich in alle spontaniteit uit te drukken, maakt de communicatie danig gebrekkig dat men er vanzelf van afziet teneinde de frustraties die dergelijke foltering en meebrengen, te kunnen ontlopen.

Het induceren van allerlei tegennatuurlijke plichtplegingen, beleefdheidsregels en protocollen of juist het afschaffen of het verbieden ervan kan de communicatie stremmen en zelfs stopzetten, zoals dat het geval is na de invoer van de nieuwste hoogtechnologische 'communicatiemiddelen' die beschouwd moeten worden als

een vooruitgang terwijl zij precies het tegendeel bewerken aangezien zij directe gesprekken van mens tot mens in de vlotste taal en ondersteund door spontane mimiek en gebaren, vervangen door sterk vertraagde, vervormde en gecodeerde mededelingen via instrumenten welke bediend worden door een klavier dat pas middels bijzonder tegennatuurlijke en ziekmakende bewegingen te bespelen valt. In wezen gaat het hier allerm minst om communicatiemiddelen maar wel om precies het tegendeel: isoleringsmiddelen.

De persoonlijkheid wordt weggewist mét het lichaam, het natuurlijke communicatie-instrument bij uitstek waarin de mededeling en de mededeler in een perfecte harmonie coëxisteren. De stem, het gelaat, de mimiek, de gebaren, de bewegingen en de uitingen van het hele lichaam dat daar waar communicatie aan de orde is, vereist wordt, doch de grote afwezigheid is.

De stemverheffingen zijn voortaan onhoorbaar en daarmee wordt ook niet langer de ernst van het gezegde aan de lijve ondervonden; het gefluister dat als een saus over de geheimen lag en dat ons de oren deed spitsen in het verlangen naar een weten dat voor ons de toegangspoorten tot de wereld opende, behoort al tot een ver verleden. De productie van onpersoonlijke standaardlettertekens via het getik op een standaardklavier is de doodsteek aan het handschrift dat naast betekenisdrager ook tekening was of persoonlijke illustratie, dat kanttekeningen toeliet, vergissingen en verschrijvingen.

Naar het geslacht van de gespreksgenoot moet voortaan expliciet worden gevraagd, hij of zij kan de ander voor de gek houden, de leeftijd blijft verborgen, de bibber of de vaste hand, de stemming, het karakter, de voorzichtigheid of de hoogdringendheid, de schaamte, het gevaar: alle persoonlijke nuances worden opgeofferd aan een standaardtype waartoe elke mens herleid wordt.

De belediging van het lichaam en die van het gevoel is moordend en van de mens schiet niets meer over dan een afgietsel van een standaardvorm dat dan ook vervangbaar is en derhalve overbodig. Het zal worden teruggebracht tot een beheersbaar getal dat zo nodig vermenigvuldigd kan worden ofwel gedecimeerd. De vraag rest echter: waartoe bestaat het dan nog allemaal? Zal wat overschiet van wat eens mensen waren, in die eindeloze ellende van zichzelf beroofd, dan niet streven naar een spoedig einde aan het on-leven waarin het hopeloos gevangen zit?

Het volstaat om zich een ogenblik te bezinnen over het wonder van het menselijk lichaam om zonder de geringste twijfel te kunnen inzien dat de vervanging en derhalve de uitschakeling ervan door middel van instrumenten die men de mensen doet begeren en waarvoor zij moeten werken totdat zij er hun gezondheid bij inschieten en hun geluk, zonde is. Steeds groter wordt de massa van degenen die het helemaal niet erg meer vinden om in het eigen lichaamsvet gevangen te zitten als zij maar de beschikking hebben over een Porsche om zich mee te verplaatsen en te vertonen.

De auto, de machine, het instrument dat gemak belooft maar wel in ruil voor dikwijls onomkeerbare vermindering, verblindt en vermoordt de mens als zodanig en wat rest van de mens van voorheen is, paradoxaal genoeg, een louter instrument, een ding, een onderdeelje van de massa die gehoor geeft aan een vreemd bevel, die zich in huiver schikt naar de hem voorgeschreven regels, die zelfs niet meer van vrijheid dromen kan omdat hij zich niet langer onderscheidt van de werktuigen die hij hanteert met precisie volgens de voorschriften van vreemde heersers. Hij is verdwenen 'zoals een geel in het zand aan de grens van de zee'.²¹⁶

3. Over de opruiming van mensen

Massavorming geschiedt middels de isolering van de individuen maar uiteraard gebeurt zulks bijzonder selectief, in die zin dat niet iedereen tot massamens veroordeeld wordt: ontmenselijkt worden alleen diegenen die men weg wil uit de maatschappij en zo vangt men twee vliegen in één klap: men hoeft de ongelukkigen niet te doden en derhalve kan geen sprake zijn van misdaad, laat staan van moord of genocide maar tevens verkrijgt men uit elk ontmenselijkt individu een bijzonder bruikbare restant die makkelijk geconditioneerd kan worden omdat elke weerstand daartegen via de voorafgaande atomisering werd teniet gedaan.

De mensen die geselecteerd worden om ontmenselijkt te worden, kennen wij van oudsher als de slachtoffers

216 Tekst d.d. 24 juni 2021.

van discriminatie en de bewegingen tegen allerlei vormen van discriminatie bewerken vaak het tegendeel van wat zij voorhouden na te streven omdat de leugen nu eenmaal voor de waarheid vlucht in zevenmijlslaarzen. In een wereld die geregeerd wordt door het gouden kalf en waarin geld belangrijker is dan de mensen omdat de slachtoffers van het geld daarvan overtuigd kunnen worden dat geld een levensnoodzakelijk goed is waarvan niemand een euro teveel kan hebben terwijl zijzelf overbodig zijn omdat zij ook geloven dat er nu eenmaal teveel mensen zijn, worden allen geacht dienaars van het gouden kalf te zijn: zij moeten renderen, geld in het laatje brengen, en vanaf het ogenblik dat zij dat niet langer doen en dat zij daarentegen geld gaan kosten, kunnen zij in deze ideologie worden beschouwd als nutteloos of als schadelijk, zodat de oplossing voor dit probleem slechts kan bestaan in hun liquidatie.

Abortus of de moord op mensen nog vooraleer zij geboren zijn, kan massaal ongestraft gebeuren omdat, zoals rechters dat in hun wijsheid reeds lang hebben beseft, burgerrechten pas na de geboorte aan mensen kunnen worden toegekend. Euthanasie, sinds vele jaren toegepast op ouderlingen en op zieken, heeft zich vandaag een weg naar de legaliteit gebaand en wordt, als toppunt van cynisme, door haar slachtoffers zelf geconsumeerd en dan nog wel alsof het een medische behandeling betrof, want de geneeskunde is allang vreemd van wat Hippocrates daar onder verstond omdat de mens niet langer een eindwaarde is en de gezondheid niet langer heilig, evenmin als de veiligheid

en al die andere waarden, stammend uit een tijdperk dat voorgoed voorbij lijkt.

Er bestaat vandaag een heuse handel in lijken die immers beschouwd worden als bruikbaar afval met recupereerbare onderdelen, zoals dat het geval is met auto's en met andere instrumenten en zoals instrumenten die niet meer werken voor de volle honderd procent alras naar het containerpark verhuizen omdat men er sowieso genoeg van heeft, zo gebeurt dat ook met mensen die te kampen krijgen met gezondheidsproblemen: zij worden probleemloos opgeruimd en men komt even probleemloos weg met de verklaring dat zij onnuttig zijn geworden en alleen nog geld gaan kosten aan de maatschappij.

Gewis, de slachtoffers van de algemene opruiming gaan zelf geloven dat zij asociaal zijn wanneer zij niet instemmen met hun eigen nietigverklaring. En ziedaar het bewijs van de aan de gang zijnde activiteit van het totalitarisme waarover Hannah Arendt schrijft dat aan de mens zijn eigen dood ontnomen wordt. Bovendien: "Door omstandigheden in het leven te roepen waarin (...) het volstrekt onmogelijk is om goed te doen, worden in het totalitaire regime de slachtoffers mededaders."²¹⁷ Zo ook blijkt een totalitair regime erin te slaan "haar slachtoffers te overtuigen van hun schuld aan misdaden die ze nooit gepleegd hebben. (...) In een situatie waarin de scheidingslijn tussen fictie en werkelijkheid uitgewist wordt door de monsterachtigheid en de innerlijke consistentie van de beschuldiging, is niet

217 *Totalitarisme*, pp. 281-282.

alleen een sterk karakter vereist om te weerstaan aan de voortdurende bedreigingen, maar ook een groot vertrouwen in medemensen - kennissen, vrienden, burens, die 'het verhaal' nooit zullen geloven - zodat men niet zwicht voor de puur abstracte mogelijkheid van schuld. Zeker, dit toppunt van een kunstmatig gefabriceerde waanzin kan alleen in een totalitaire wereld bereikt worden."²¹⁸ Het volk belandt aldus in "de griezelige rust van een volkomen imaginaire wereld."²¹⁹

Maar niet alleen de 'nuttelozen' worden opgeruimd: de totalitaire maatschappij ruimt ook haar potentiële reders op, met name waar zij al diegenen die de waarheid aan het licht pogen te brengen, genadeloos ombrengt.²²⁰

4. Over de atomisering van leden van minderheden

Dat mensen pas overheerst kunnen worden wanneer zij eerst geatomiseerd werden, houdt in dat (vrije) communicatie met anderen een voorwaarde is voor het vrijwaren van de individuele zelfstandigheid. Met andere woorden zullen mensen aan wie verhinderd wordt zich bij anderen te informeren omtrent toestanden en indrukken waarmee zij te maken krijgen, blootgesteld worden aan de beroving van hun zelfstandigheid en

218 *Totalitarisme*, pp. 141-14.

219 *Totalitarisme*, pp. 141-14.

220 Tekst d.d. 25 juni 2021.

van hun vrijheid en zullen zij makkelijke prooien worden voor allerlei vormen van overheersing welke zich dan bovendien vaak voordoen als paternalisme, bescherming en zorg. Op die manier worden steeds vaker allerlei minderheidsgroepen quasi onopgemerkt uit de samenleving gebannen en een actuele poging daartoe is de nieuwe Hongaarse wet die homofilie op slinkse wijze linkt aan pedofilie waar zij insinueert dat het achterhouden van informatie over homofilie aan kinderen, hen zou beschermen tegen pedofilie, terwijl uiteraard het tegenovergestelde het geval is omdat de vervolging van homofilie, cryptohomofilie stimuleert, een wantoestand waarvan pedofielen gebruik maken om zich te verschansen omdat de praktijk van de pedofilie vrij spel kan krijgen ingevolge homofobie, zoals Frédéric Martel dat heeft uitgelegd aangaande de desbetreffende situatie in het Vaticaan in zijn *Sodoma* uit 2019.^{221 222}

5. Over 'overbodige mensen'

De term 'overbodigheid' ontleent zijn betekenis aan de term 'nut': iets is overbodig als het gemist kan worden, als het niet of niet meer nuttig is en dat nut staat uiteraard in functie van een welbepaald doel. Als wij met

221 Zie: J.B., De kerk en het kindermisbruik: <https://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=3255882>

Zie ook: Jan Bauwens, *Panopticum Corona* (2021), pp. 155v.: <http://blogimages.bloggen.be/tisallemaiet/attach/93208112525.pdf>

222 Tekst d.d. 25 juni 2021.

zijn allen een toren bouwen en wij doen dat met zoveel manschappen dat we elkaar onder de voet lopen, dan is ons aantal te groot in functie van de efficiëntie: wij zouden ons doel veel sneller bereiken indien wij ons aantal bijvoorbeeld zouden halveren en dus is de helft van onze manschappen overbodig en niet alleen overbodig maar ook nog eens hinderlijk bij de bouw van de toren.

Waar men het nu heeft over overbodige mensen, wordt meestal bedoeld dat zij overbodig zijn in functie van de economie omdat de economie in de huidige wereld een positie verworven heeft die haar helemaal niet toekomt: zij wordt namelijk belangrijker geacht dan de mens van wie ze oorspronkelijk een instrument of een werktuig is. Maar neen: ook hier werden middel en doel onderling verwisseld en beschouwt men met steeds meer gemak de mens als een werktuig dat dient om de economie draaiende te houden. De mens is gedegradeerd tot de bedienaar van een machine, de machine produceert goederen voor de markt en die worden verkocht en gekocht en dat is de economie waarvan de mens in dienst staat en is hij niet meer rendabel dan kan hij ook nog eens perfect vervangen worden. En waar de mens als zodanig verengd wordt tot zijn economische functie, is hij inderdaad niet meer dan een vervangbaar machine-onderdeel, alleen rest de vraag of men hier de trappers niet is kwijtgespeeld.

Uiteraard is die vreemde perversiteit een implicatie van de hebzucht en meer bepaald van de geldzucht: de hebzucht domineert mensen dermate dat zij te allen prijze

rijkdom willen vergaren, ook al gaat dat uiteindelijk ten koste van mensenlevens met inbegrip van het eigen leven, bijvoorbeeld daar waar men zich dood werkt. Edoch, wie rijk sterven, moeten alles wat zij hier ver-gaard hebben achterlaten, het Indische spreekwoord in-dachtig dat al wat niet gegeven werd, verloren is.

Mensen kunnen pas als overbodig worden beschouwd als men hen ziet als ondergeschikt aan de economie waarin zij functioneren en als men hen tevens tot die functie verengt. Vandaar zou men in feite moeten spre-ken over overbodige arbeidskracht: niet de mensen zij overbodig maar deze of gene foute aanwending van hun arbeidskracht. In dat geval treft de overbodigheid niet de mensen zelf die tot deze arbeid in staat zijn maar brengt zij hetzij de ondeskundigheid hetzij het bedrog aan het licht van diegenen die instaan voor de verdeling van de arbeidskrachten, met name de politici. Met stellige zekerheid kan immers worden gezegd dat het perfect mogelijk is om aan iedereen werk te ver-schaffen en wel door simpelweg de hoeveelheid arbeid te verdelen over alle kandidaat-arbeiders zonder ook maar iemand tot uitsluiting van de arbeidsmarkt te ver-oordelen. Maar dat is nu precies wat gebeurt en tevens gebeurt dit niet onopzettelijk: politici veroorloven zich om een zeker volume aan werklozen te behouden ten-einde de werkenden middels die dreiging van de werk-loosheid danig onder druk te kunnen zetten dat zij zich letterlijk uit de naad werken zodat de rentabiliteit van het geheel dan stukken groter wordt dan in het geval waarbij allen aan de slag waren.

Uiteraard is het kunstmatig opdrijven van de rentabiliteit middels de dreiging met werkloosheid te wijten aan het afschrikwekkende ongeluk dat gepaard gaat met de situatie van de werkloosheid. Niets immers kan een mens zozeer slaan met depressie en met gevoelens van zinloosheid en overbodigheid dan het aan hem op slinkse wijze onthouden van het recht om een persoonlijke maatschappelijke bijdrage te leveren. Arbeid immers is niet in de eerste plaats een plicht doch een recht. Hannah Arendt spreekt hier over het veroordelen van mensen tot een toestand van verlatenheid: "Afzondering [die zelfs nodig is om te arbeiden] wordt (...) ondraaglijk, wanneer de meest elementaire vorm van menselijke creativiteit, namelijk het vermogen om iets van zichzelf aan de gemeenschappelijke wereld toe te voegen, vernietigd wordt."²²³ "Op dat moment wordt afzondering verlatenheid"²²⁴. Ook de privésfeer is dan vernietigd. Afzondering is verwant met ontworteling ("geen plaats in de wereld hebben die door anderen erkend en gewaarborgd wordt"²²⁵) en met overbodigheid ("helemaal niet tot de wereld behoren"²²⁶).

Arendt spreekt hier over de concentratiekampen waarin overbodig geachte mensen worden opgesloten met de bedoeling vernietigd te worden maar zij waarschuwt dat die kampen evengoed bestaan in het dagdagelijkse

223 *Totalitarisme*, pp. 343-344.

224 *Totalitarisme*, p. 344.

225 *Totalitarisme*, pp. 344-345.

226 *Ib.*

maatschappelijke leven en vandaag misschien bij uitstek in de realiteit van de werkloosheid die vandaag nog aangezwengeld wordt en die tot gevolg heeft dat mensen worden veroordeeld tot de verlatenheid die veel erger nog is dan de eenzaamheid. Immers: "Verlatenheid is geen eenzaamheid [want] laat zich het scherpst voelen in gezelschap met anderen."²²⁷ Arendt verwijst naar Epictetus in wiens visie "de verlaten mens zich omringd weet door anderen met wie hij niet in contact kan treden en aan de vijandigheid van wie hij is blootgesteld. De eenzame mens daarentegen is alleen en kan daarom 'samenzijn met zichzelf' aangezien mensen over het vermogen beschikken om 'met zichzelf te spreken'."

In de verlatenheid, aldus Hannah Arendt, verliest een mens zijn zelfvertrouwen en zijn vertrouwen in de wereld, het vermogen om te denken en om te ervaren: "Wat mensen in de niet-totalitaire wereld klaar stoort voor de totale overheersing, is het feit dat de verlatenheid, die ooit een grenservaring was, meestal ondergaan in bepaalde marginale sociale situaties zoals de oude dag, voor de steeds groeiende massa's in onze eeuw een alledaagse ervaring geworden is."²²⁸ De verlaten mens voelt zich overbodig en aan het slachtoffer zelf wordt de schuld gegeven voor zijn toestand. Het totalitaire regime slaagt er echter in om slachtoffers te laten geloven dat zij zelf verantwoordelijk zijn voor het kwaad dat hen wordt aangedaan. En zo komt het ook

227 *Totalitarisme*, p. 345.

228 *Totalitarisme*, pp. 348-349.

dat mensen tot levende doden worden die zich zonder verzet naar de slachtbank laten leiden.

Het weze herhaald: de vernietiging van de individualiteit "[verklaart] waarom miljoenen menselijke wezens zich zonder weerstand naar de gaskamers hebben laten leiden."²²⁹ Wat overbleef waren "marionetten met een menselijk gelaat, die zich allen gedragen als de hond van Pavlovs experimenten (...). Dit is de ware triomf van het systeem [dat erin slaagt] zijn slachtoffer te vernietigen vooraleer het het schavot bestijgt."²³⁰ Aldus toont zich de macht van de meesters."²³¹ "De 'modelburger' van de totalitaire staat is de hond van Pavlov."²³² "Het ligt in de ware natuur van totalitaire regimes om onbeperkte macht op te eisen. Een dergelijke macht kan alleen verzekerd worden wanneer letterlijk alle mensen, in elk aspect van hun leven afdoende gedomineerd worden."²³³ "Totalitarisme streeft geen despotische heerschappij over mensen na, maar een systeem waarin mensen overbodig zijn."²³⁴ "De poging om mensen overbodig te maken weerspiegelt de erva-

229 *Totalitarisme*, p. 285.

230 *Ib.*

231 *Ib.*

232 *Totalitarisme*, p. 286.

233 *Totalitarisme*, p. 287.

234 *Totalitarisme*, p. 287.

ring van de moderne massa's, die zich overbodig voelen op een overbevolkte aarde."²³⁵ ²³⁶

6. Over het over het hoofd geziene religieus totalitarisme

De geest van het totalitaire regime is verwant aan dat van de paranoïcus die vanuit een vastgeroeste premisse alleen nog de stringente logische conclusies daaruit volgt zonder verder nog rekening te houden met de zich altijd vernieuwende realiteit van zijn ervaringen. Arendt schrijft: "Alles volgt op een begrijpelijke en zelfs dwingende manier uit een eens aanvaarde premisse."²³⁷ Die premissen enten zich bovendien op de bijzonder gammele stellingen dat de menselijke cultuur zich een voorbeeld moet nemen aan de natuur (bij de nazi's) of aan de geschiedenis (inzake het Stalinisme) waarbij men zich tevens niet lijkt te realiseren dat het gaat om specifieke opvattingen over natuur en geschiedenis die men daarbij als vanzelfsprekend hanteert. Voeg daarbij nog de megalomanie van de mens die voor god speelt en die in zijn heerszucht de hele wereld onder zich wil en die allen wil herleiden tot gewillige tentakels van een Führer en het totalitarisme is compleet.

²³⁵ *Totalitarisme*, p. 288.

²³⁶ Tekst d.d. 27 juni 2021.

²³⁷ *Totalitarisme*, p. 289.

Vervangt men nu in dit stramien de premisse van Hitler (de natuur als voorbeeld voor het menselijk handelen) of die van Stalin (de te versnellen gang van de geschiedenis) door bijvoorbeeld de dictaten uit de bijbel, dan verkrijgt men een theocratie of een staat waarin de geestelijke leider het voor het zeggen heeft. Dat de paus voor god speelt, verbergt hij zelf niet, hij is immers onfeilbaar, en het principieel onbeperkt karakter van zijn machtsstreven blijkt eveneens uit de geschiedenis.²³⁸ De godsdienst is derhalve in potentie een totalitarisme dat zich overigens doorheen de hele geschiedenis voortdurend als zodanig manifesteert. Opvallend genoeg blijkt het tevens zo te zijn dat dictaturen zich makkelijk koppelen aan het katholicisme of aan eender welke religie met een imperialistisch karakter.

De overeenkomst van de twee door Arendt genoemde totalitarismen met het katholieke gaat zelfs nog veel verder omdat bij uitstek in de kerk de interiorisering van de wet zich heeft doorgezet, zodat de slachtoffers van ook het religieuze systeem niet alleen aan externe wetten gehoorzaamheid bieden maar ook nog eens van binnenuit worden gestuurd, met name middels een in een specifieke richting gevormd geweten dat bovendien voortdurend wordt bijgestuurd, niet alleen door de propaganda (waaraan men via zekere opvoedingssystemen van kindsbeen af wordt blootgesteld) en de condi-

238 Zie het hoofdstuk, getiteld: "*Fundeert het katholicisme onze beschaving*", in: *Panopticum Corona* pp. 290v.: <http://blogimages.bloggen.be/tisallemaiet/attach/93208112525.pdf>

tionering middels beloningen en straffen maar ook nog eens door de biechtpraktijk.²³⁹

De foltering van de kerk zijn bovendien nog veel meer gesofisticeerd dan die van de seculiere totalitarissen, daar zij psychosociaal van aard zijn. Niet alleen de dreiging met het hellevuur is daar een voorbeeld van maar ook de tactiek van de chantage waarbij men ouders verantwoordelijk stelt voor het eeuwige lot van hun kinderen die zij al dan niet laten dopen, gecombineerd met de psychische stress, uitgaande van de inductie van volstrekt irrationele causale verbanden tussen enerzijds het ongeluk van bijvoorbeeld handicaps, ziekten en tegenslagen en anderzijds de zondigheid waaronder dan verstaan moet worden de ongehoorzaamheid aan de in het systeem geldende wetten. Paradoxaal genoeg staan deze stellingen diametraal op de essentie van het christendom dat in deze wereld een lastige navolging van Christus voorspelt en een geluk dat zich in een heel andere wereld manifesteert.

Naast de onzichtbare maar alziende goddelijke bestraffer die in deze kerkelijke stellingen werkzaam wordt geacht, is er tevens de sociale controle die aanvankelijk of natuurlijkerwijze in dienst staat van de bevordering van de goede communicatie maar die hier wordt aangewend voor een daaraan tegengesteld doeleinde, met name als beproefd middel voor de onderlinge isolering van de individuen, omdat zij de vrijheid en de sponta-

239

Zie:

<http://blogimages.bloggen.be/tisallemaiet/attach/93208112525.pdf> pp. 627v. en p. 732.

niteit van de betrokkenen in de weg staat. In een religie praten de gelovigen hun religieuze leiders immers naar de mond en zij kijken erop toe dat hun medegelovigen hetzelfde doen; het is daarbij vrijwel geheel onmogelijk om nog kritiek te uiten op de van hogerhand opgelegde en dikwijls oneerlijke en zelfs absurde opvattingen en gedragscodes zonder onmiddellijk te worden gedemoniseerd en uit de gemeenschap gebannen. Ofwel wordt men ervan beschuldigd bezeten te zijn, kwaadaardig en zondig, ofwel wordt men weggezet als ziek of als afwijkend in zijn gedrag of in zijn denkbeelden, met de ook in andere totalitarismen gangbare remedie als resultaat: sociale uitsluiting, al dan niet fysieke quarantaine en stigmatisering, gevangenzetting, internering en zelfs specifieke medicalisering waarbij pillen en spuiten geheel onzichtbaar hetzelfde werk doen als kettingen, knuppels en gevangensmuren. Wat allemaal neerkomt op dezelfde 'Endlösung' ('oplossing') die ook in nazi-Duitsland gold en onder Stalin, met name: liquidatie.²⁴⁰

7. Over het totalitair regime en zijn corrupte wetten

In de ongeziene, gigantische strijd tegen een virus dat officieel werd uitgeroepen tot objectieve vijand nummer één van het mensdom - terwijl iedereen die heeft leren rekenen, zou kunnen weten dat dit virus niet meer doden maakt dan de jaarlijkse griep en terwijl het derhalve van bij de uitbraak ervan slechts gaat om een

240 Tekst d.d. 28 juni 2021.

vermoedelijke vijand, worden allen die weigeren om deze gigantische leugen als waarheid te erkennen, vandaag uitgeroepen tot objectieve vijand van hun medemenssen. Alle handelingen die zij stellen en die getuigen van de weigering om de leugen in kwestie voor waarheid te aanzien, kunnen voortaan worden bestraft op wettelijke gronden.

Dat wil zeggen dat heden een wet in voege gaat (maar uiteraard is het lang niet de eerste) die de burger verplicht om te liegen en dus om de waarheid te miskennen: in dezer zijn misdadigers voortaan wie weigeren de waarheid geweld aan te doen. De nieuwe wet keert derhalve alle waarden om: in dezer blijven leugenaars voortaan ongemoeid en waarheidssprekers zullen nu worden behandeld als criminelen. Wie binnen de wet willen blijven, wie straffen willen ontlopen, wie hun vrijheid wensen te behouden, zullen dat voortaan doen door de waarheid in te ruilen voor een obligate fictie. Een fictie welke de overheid op een fascistische wijze aan de burgers opdringt met als enig doel: de totale willekeur. Meer hierover verderop in deze tekst.

Dat het virus van bij de aanvang van de zogenaamde 'pandemie' helemaal geen bedreiging voor het mensdom was maar slechts een vermoedelijke bedreiging, zoals overigens alle ziekten dat zijn zolang zij onbekend zijn, vormt niet langer een beletsel om wie dit aanhalen als misdadigers weg te kunnen zetten, sinds de wet nu ook alle vermoedelijke risico's te baat kan nemen om de vrijheid van de burgers in te perken. (Nota bene: een risico is een 'vermoedelijk kwaad'; een

'vermoedelijk risico' is derhalve een 'vermoedelijk vermoedelijk kwaad' en dus iets waarvan vermoed wordt dat men zou kunnen vermoeden dat het een kwaad is!). In de zogenaamde 'pandemiewet' staat immers te lezen:

"In dit verband verwijst de afdeling Wetgeving van de Raad van State in haar advies naar de vaste rechtspraak van het Hof van Justitie van de EU, waarin wordt gesteld dat dit beginsel (...) impliceert [dat er]: "47. (...) bij onzekerheid over het bestaan en de omvang van risico's voor de menselijke gezondheid beschermende maatregelen kunnen worden genomen zonder dat hoeft te worden gewacht totdat de realiteit en de ernst van deze risico's volledig zijn aangetoond. Wanneer het bestaan of de omvang van het gestelde risico niet met zekerheid kan worden bepaald omdat de resultaten van de verrichte onderzoeken niet concludent zijn, maar reële schade voor de volksgezondheid waarschijnlijk blijft ingeval het risico intreedt, rechtvaardigt het voorzorgsbeginsel dat beperkende maatregelen worden getroffen.""²⁴¹

Door het tot wet worden van de zogenaamde pandemie-maatregelen manifesteert zich nu uiteraard de overgang van 'totalitaire organisatie' naar 'totalitaire staat', met andere woorden: het effectief aan de macht komen van een totalitair regime. Die fase behandelt Hannah Arendt in het derde hoofdstuk van haar *Totalitarianism* en in de inleiding tot hun vertaling schrijven

241 <https://www.dekamer.be/FLWB/PDF/55/1951/55K195101.pdf> (NB: de auteur van dit artikel heeft hier en daar enkele woorden in vetjes gezet).

Remi Peeters en Dirk De Schutter daarover: "De taak van de geheime politie bestaat er niet in misdaden op te helderen of mensen met 'gevaarlijke gedachten' te ontmaskeren. Ze moet beschikbaar zijn wanneer de leider beslist heeft om een bepaalde categorie van mensen te liquideren. De noties van 'vermoedelijke vijand' en 'vermoedelijk misdrijf' worden vervangen door die van 'objectieve vijand' en 'mogelijke misdaad' - noties die, afhankelijk van de grillen van de leider, telkens anders kunnen worden ingevuld."²⁴²

Zoals hoger gezegd eist de wet dat de burger een zekere fictie voor waar aanneemt en voor de slechte verstaander volgt hier de uitleg waarom de achterliggende bedoeling niets kan te maken hebben met de volksgezondheid maar wel alles met de import van totale wilkeur.

Afgezien van het feit dat het coronavirus tot op heden helemaal niet significant gevaarlijker is gebleken dan ongeacht welk jaarlijks griepvirus én afgezien van het feit dat heel wat maatregelen de gezondheid effectief ondermijnen, wordt men hier tegen wil en dank geconfronteerd met een wel bijzonder selectief ogende bezorgdheid over de gezondheid en het leven van de burger. Immers, gelet op het uit de 'pandemiewet' geciteerde tekstfragment handelend over de rechtvaardiging van vrijheidsbeperkende maatregelen op grond van slechts vermoedens van gevaar (i.e.: "Wanneer het bestaan of de omvang van het gestelde risico niet met zekerheid kan worden bepaald (...) [, wanneer] reële

242 *Totalitarisme*, p. 20.

schade voor de volksgezondheid waarschijnlijk blijft ingeval het risico intreedt, rechtvaardigt het voorzorgsbeginsel dat beperkende maatregelen worden getroffen."), zou men ook mogen verwachten dat in geval van aangetoond risico en dan ook zeker en vast in geval van feitelijke schade, beperkende maatregelen worden getroffen, of vergissen wij ons hier?

Tabak en alcohol worden nog steeds vrij verkocht en door de regering gepromoot aangezien zij taksen heft op de verkoop van deze verslavende en moordende harddrugs. Het is zelfs zo dat de Belgische pandemie-regelgeving van 2020 een uitzondering maakte voor rokers en drinkers inzake de verplichting voor het dragen van het mondmasker. Voetgangers die aan zebrapaden aanstalten maken om een gevaarlijke weg over te steken moeten vaststellen dat eerst negen automobilisten doorrijden vooraleer een tiende hen voorrang verleent. Geregeld worden ouderen maar ook kinderen aan zebrapaden doodgereden maar een controle op het gedrag van automobilisten wordt onnodig geacht. Haast dagelijks worden fietsers door auto's aangereden ingeval het ontbreken van fietspaden maar tijdens de pandemie leest men uitgerekend in de buurt van scholen waar druk autoverkeer is en geen fietspad te bespeuren is, de op de straat geverfde tekst: "Blijven fietsen allemaal". Vormen dergelijke aperte inbreuken tegen de geest van het eigen beleid dan niet het sluitend bewijs dat het huidige regime niet de veiligheid en de gezondheid van de burger tot eerste zorg hebben?

Eens te meer is de volksgezondheid allerminst het doel doch het beproefde voorwendsel om de burgerlijke vrijheden aan banden te kunnen leggen en die middel-doelomkering is tekenend voor de hypocrisie welke de politiek kenmerkt, die behalve de economie en de industrie nu ook de zogenaamde wetenschappen corrumpeert dat het niet schoon meer is.²⁴³

8. *Over de productie van de dood*

Produceren om te produceren, zo luidt de titel van een boek van Willy Coolsaet uit 1984: wij produceren niet om in onze behoeften te voorzien, want de behoeftebevrediging is slechts het voorwendsel; het doel is de ongeremde productie, een obsessie waarbij uiteindelijk niemand gebaat is en die op de koop toe de uitputting van de grondstoffen en de eindeloze vervuiling in de hand werkt.²⁴⁴ Het zogenaamde consumentisme (consumeren om te consumeren) betekent dat de productie niet in functie staat van de behoeftebevrediging maar van de verkoop of de consumptie zelf welke een doel op zich geworden is, zoals Daniel Boorstin betoogt in *The Image - or What Happened to the American*

243 Tekst d.d. 1 juli 2021.

244 W. Coolsaet, *Produceren om te produceren. Het kapitalisme en de ontwikkeling van de produktieve krachten volgens Marx*, afzonderlijke uitgave van het tijdschrift *Kritiek*, Gent, 1982, 235 pp. ; zie ook: https://www.dbnl.org/tekst/_str008198301_01/_str008198301_01_0032.php

Dream uit 1962²⁴⁵ en zoals Herbert Marcuse beschrijft in *One-dimensional Man* uit 1964.²⁴⁶

Deze uitwassen van de kapitalistische economie waarmee overigens ook de communistische landen besmet zijn, komen alleen de omvang van het kapitaal ten goede: zij creëren met andere woorden het zogenaamde gouden kalf dat wordt aanbeden als een overigens volstrekt zinloos doel op zich dat bovendien zijn aanbidders ten gronde richt en het doet dat via haar navenante moorddadige economie zodat die twee - het kapitaal en de economie - elkaar aanzwengelen in een wilde rit waarin de ganse wereld zich te pletter rijdt.

Wanneer alles beweegt in functie van de (kapitalistische) economie, betekent dit dat alle dingen én mensen die de groei van de economie belemmeren, zullen moeten verdwijnen en men ziet hoe zich de ijsskoude logica van een onmenselijk systeem doorzet in de productie van overtolligen, welke zich uiteindelijk vertaalt in de (massa)productie van lijken, zoals Hannah Arendt dat beschrijft inzake de concentratiekampen die allerminst een ontsporing zijn maar die zij ontmaskert als de essentie zelf van het totalitaire systeem van het nazisme.²⁴⁷

245 <https://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=3250830>

246 <https://archive.org/details/de-eendimensionale-mens-herbert-marcuse/De%20eendimensionale%20mens%20-%20Herbert%20Marcuse/page/n1/mode/2up>

247 *Totalitarisme*, .

De economie heeft opgehouden een instrument te zijn in handen van de mens; zij dient niet langer de bevrediging van behoeften, laat staan dat zij het menselijk geluk zou bewerkstelligen: zij is een doel op zich en stelt alles en allen tot haar eigen dienst. De mens verwordt tot een werktuig van zijn werktuigen en de eindwaarde, het doel gaat de mist in.

Het satanische in de hele ontsporing bestaat erin dat de mens zelf uiteindelijk gedoemd is om overbodig te worden en om zichzelf te vernietigen en deze aberratie start met de opdeling van de mensen in (voor de economie) nuttige en schadelijke individuen. De schadelijken zijn de overtolligen en zij worden verzocht om tot het inzicht te komen dat zij dat zijn door eigen schuld: zij kunnen die schuld alleen nog inlossen door zichzelf op te ruimen. Zij kunnen dan ofwel ten onder gaan ofwel alsnog participeren aan het systeem maar dan nog slechts als louter werktuigen zonder een eigen wil en zonder vrijheid: zij redden hun vel maar zij schieten er sowieso hun mens-zijn bij in.

De nuttigen echter zijn slechts voorlopig nuttigen want ook zij zijn gedoemd om overbodig te worden omdat het mechanisme doelloos is, laat staan dat dit het menselijk geluk zou beogen: het jaagt alleen zijn eigen eindeloze groei na; het gezwel voedt zich met mensen tot dat zij allen verorberd zijn.

Vooreerst is er dus de creatie van de overtolligen. Omdat het geluk van de mens voor een groot stuk bestaat in het feit dat hij met zijn werk een persoonlijke bijdra-

ge kan leveren aan de gemeenschap, moet elke maatschappij die het welzijn van haar leden beoogt, zich borg stellen om deze mogelijkheid voor elke burger te verzekeren als een recht.

Daarbij komt de productiviteit uiteraard op de tweede plaats, zoals ook de overwinning op de tweede plaats komt in ongeacht welk spel waaraan principieel iedereen moet kunnen participeren. Verwordt het spel tot een wedstrijd, dan wordt het elitair omdat de zwakkeren sowieso geen kans maken om het ereschavot te halen want de wedstrijd bestaat wezenlijk in de eliminatie van allen op uitzondering van slechts één: de overwinnaar.

Wanneer de maatschappelijke activiteiten die het geluk beogen, tot wedstrijden verworden, zullen zij vanzelfsprekend resulteren in het ongeluk van allen behalve één en die situatie lijkt sterk op wat wij bestempelen als de tirannie. Op het eind van de rit zijn allen overtoellig omdat de overwinnaar, de tiran (die ten langen leste uiteraard ook zichzelf de das omdoet) niet een mens is maar een ding - de economie. Het concurrentieel karakter van de economie is verantwoordelijk voor dit nefaste resultaat; de vervanging van de concurrentiële economie door een economie gebaseerd op samenwerking is de enig mogelijke oplossing voor de hele malaise.

Een totalitair regime beoogt de totale onderwerping van iedereen en zal dus het recht op werk als zodanig miskennen: per definitie ontnemt het aan alle mensen

de kans op menselijk werk door hen voor de keuze te stellen ofwel zichzelf te elimineren ofwel de eigen arbeidskracht ter beschikking te stellen van een vreemde (de tiran) waarbij de eigen vrijheid wordt opgegeven en er van een persoonlijke wil geen sprake meer kan zijn. Elk totalitair regime streeft ernaar om al wat menselijk is te vernietigen middels het beknotten van de vrijheid en de wil. Het beoogt mensen te nivelleren, onpersoonlijk te maken en derhalve vervangbaar, mede door verarming en morele en intellectuele beknutting. Het streeft ernaar dat wij overbodig zijn, werkloos, schuldig en uiteindelijk suïcidaal. Kort geleden stond ergens langs de Gentse ring op een witte afrastering in zwarte verf de volgende tekst in mansgrote letters die na amper enkele dagen weer keurig waren overschilderd: "RVA=zelfmoordfabriek".²⁴⁸

248 Tekst d.d. 5 juli 2021.

IV. "Wij zijn de heersers der aarde". Over totalitarisme vandaag

1. Van bekeringsijver naar massamoord

De motor van het proselitisme (in de betekenis van bekeringsijver) is de twijfel over het eigen geloof: men wil anderen verzekeren van iets waaraan men zelf twijfelt en het is precies *omdat* men zelf twijfelt dat men anderen wil doen geloven dat men zekerheid bezit. De kern van de uit de psychologie bekende paradox is relatief eenvoudig en maakt bijvoorbeeld ook dat in een democratie het spreken van waarheid structureel onmogelijk is.²⁴⁹ Het ontbreekt de twijfelaars aan kwalitatieve argumenten welke zekerheid moeten verschaffen en

249 "Zoals Michel Foucault dat in zijn laatste colleges aantoonde wordt de waarheid door de wereldse machten structureel verbannen omdat ook de geringsten beschikken over het vermogen om de waarheid te kennen: de waarheid discrimineert de armen niet en zo kunnen potentaten zich pas doen gelden middels de leugen en de samenzweringen die zich wars van waarheid en recht voltrekken in de duisternis." (Jan Bauwens, *Panopticum Corona*, Serskamp 2021, pag. 834). Er wordt verwezen naar: Michel Foucault, *De moed tot waarheid. Het bestuur van zichzelf en de anderen II, Colleges aan het Collège de France (1983-1984)*, met woord vooraf en redactie door François Ewald en Alessandro Fontana. Situering en redactie door Frédéric Gros. Vertaling door Ineke van der Burg. Uitgeverij Boom, Amsterdam 2011, pp. 60-67. [Oorspronkelijk: *Le courage de la vérité. Le gouvernement de soi et des autres II. Cours au Collège de France (1983-1984)*, Paris: Gallimard/Seuil 2009].

daarom nemen zij hun toevlucht tot de kwantiteit en streven zij er naar om de groep van gelijkgezinden groter te maken alsof de grootte van de groep een argument kon zijn²⁵⁰ en zo ontstaat het begrip *consensus* dat niet langer een pejoratieve betekenis heeft en waarop zelfs positieve wetenschappers zich beroepen om onzekere wetenschappelijke theorieën zoals bijvoorbeeld het darwinisme te gaan promoten. Het geloof van anderen verdoezelt mijn twijfel omdat dit de verantwoordelijkheid over de twijfel verdeelt en het is bekend dat gedeelde verantwoordelijkheid misdaad vergemakkelijkt. In dit geval bestaat de misdaad erin dat men zichzelf beliegt en wel met de leugen van de zekerheid.

Een gelijkaardige paradox speelt nu waar potentaten aan het werk zijn: zij willen anderen overheersen omdat zij niet in staat zijn om het meesterschap over zichzelf te verwerven. Zij willen anderen in bepaalde banen dwingen omdat zij zelf niet weten tot welke remedie zich te wenden voor het menselijke ongemak dat erin bestaat dat wij natuurlijkerwijze een plan, een programma, een voorschrift, een doel en een leiding missen: *la condition humaine*. Wat Werner Herzog uitbeeldt in zijn werk en dan bij uitstek in zijn *Jeder für sich und Gott gegen alle* uit 1974, is het schrikbeeld van een mensdom dat, zoals door Kaspar Hauser uit

250 Dat dit niet het geval is, leert ons Spinoza met de slotzin uit zijn *Ethica*: "*Alles wat voortreffelijk is, is even moeilijk als zeldzaam.*" (Benedictus de Spinoza, *Ethica, Ordine Geometrico Demonstrata*, 1678.)

diens visioenen verteld, door een woestijn trekt gelijk een karavaan zonder kop of staart.²⁵¹

Potentaten zijn simpele geesten: zij kunnen zich niet verzoenen met de staat van wanorde die de menselijke conditie kenmerkt als een fundamenteel tekort en zo ondernemen zij acties met de bedoeling om alles in ordentelijke banen te leiden. In de praktijk vertaalt zich dat echter al te vaak als grootheidswaanzin, totalitarisme en massamoord - praktijken waarvan de geschiedenis bol staat.

Wat begint met bekeringsijver wordt alras dwingelandij van zodra bekeerlingen hun twijfels gaan uiten en aldus roet in het eten gooien van degenen die hen rekruteerden. Die laatsten immers koesterden de ijdele hoop dat hun bekeerlingen die vervelende twijfel zouden wegnemen vanwege hun grote aantal. Maar wanneer niet meegaandheid doch nog meer kritiek en twijfel de uiteindelijke vruchten blijken van de bekeringsijver, wordt de hoop op orde verijdeld, neemt de frustratie toe en gaan autocraten over tot geweld: het geloof wordt niet langer met argumenten aangebracht maar het wordt afgedwongen en voortaan zijn de gelovigen geconditioneerde individuen - alle andere individuen zijn niet meer.^{252 253}

251 Zie: [de visioenen van Kaspar Hauser](#) alsook de integrale film van Werner Herzog: *Jeder für sich und Gott gegen alle*.

252 Tekst d.d. 10 september 2021.

253 Ook vandaag worden politieke dissidenten van hun vrijheid beroofd, monddood gemaakt, krankzinnig verklaard en

2. Censuur

De joodse psychiater, bioloog en natuurkundige Wilhelm Reich, leerling van Freud, publiceerde in 1933 *Massenpsychologie des Fascismus*, een boek waarin hij uitlegt hoe het dan mogelijk was dat het volk zich tot zijn eigen aperte nadeel door Hitler in de doeken heeft laten doen. Reich moest uit Duitsland wegvluchten voor de nazi's, kwam via Scandinavië in de USA terecht waar hij een poos samenwerkte met Albert Einstein maar hij werd ook daar vervolgd om zijn ideeën en om zijn orgon-theorie die van hem eigenlijk een soort van Panamarenco-avant-la-lettre maakte. Hij kwam in de gevangenis terecht waar hij op 60-jarige leeftijd stierf aan een hartstilstand nadat zijn orgon-accumulators en zijn boeken werden verbrand in een grote oven in New York: het vuur van de boekverbranding

vermoord. Hannah Arendt beschrijft de praktijk als volgt: *"Praktisch gesproken gaat de totalitaire heerser te werk als een man die hardnekkig iemand anders beledigt, tot iedereen weet dat de laatste zijn vijand is, zodat hij met een zekere geloofwaardigheid zijn gang kan gaan en hem kan doden uit zelfverdediging. Dit is bepaald grof, maar het werkt - zoals iedereen weet die ooit heeft gadeslagen hoe succesvolle carrièrejagers mededingers elimineren."* (Hannah Arendt, *Totalitarisme*, Boom, Amsterdam, vijfde oplage 2021 (eerste druk 2014), pag. 243. [In het Nederlands vertaald door Remi Peeters en Dirk De Schutter. Oorspronkelijk: *Totalitarianism, deel III*, alsook (in een appendix) een gedeeltelijk samengevat negende hoofdstuk uit deel II, getiteld: *The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man*.] Zie ook onze samenvattende weergave van het boek met wat commentaar: [Hannah Arendt over totalitarisme](#).

stortte de wereld in de duisternis achter het reusachtige koperen Vrijheidsbeeld waarvan de officiële naam luidt: "*La liberté éclairant le monde.*" Kate Bush maakte de videoclip *Cloudbusting* naar aanleiding van deze allervreselijkste censuur uit de geschiedenis van de USA.

Wikipedia omschrijft censuur als "*het gebruiken van [de] macht [...] om informatie achter te houden [...]*."²⁵⁴ Wie alsnog pogen om die informatie aan het licht te brengen, schieten daar hun vrijheid bij in en riskeren hun leven zoals dat het geval is met bijvoorbeeld Julian Assange inzake WikiLeaks. Assange wordt naar verluidt gezocht naar aanleiding van de publicatie van zijn video *Collateral Murder* waarin zou te zien zijn hoe in 2007 in Bagdad het Amerikaanse leger vanuit een helikopter twaalf Iraakse burgers en enkele journalisten van Reuters doodt.²⁵⁵

Aleksandr Solzjenitsyn werd verbannen omdat hij kritiek had op het beleid van Stalin. In feite is censuur het verbod op het spreken van de waarheid en dictators censureren omdat zij van de leugen leven. Het meest verregaande voorbeeld van censuur vindt men dan ook in het Vaticaan dat in 1559 een *index librorum prohibitorum* verspreidde, een lijst met daarop alle door de kerk gecensureerde boeken. Uiteraard gaat het om boe-

254 Zie wikipedia: [https://nl.wikipedia.org/wiki/Censuur_\(informatie\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Censuur_(informatie))

255 Zie wikipedia: https://nl.wikipedia.org/wiki/Julian_Assange

ken die de hypocrisie en de leugenachtigheid van het katholicisme aan het licht brengen. Dissidenten werden door de inquisitie (een speciale kerkelijke rechtbank) opgepakt en gestraft - de index 'verdween' pas in 1968.

Het panel van deskundigen inzake de maatregelen getroffen in het kader van het bestrijden van de pandemie maant het publiek aan om alleen te luisteren naar het officiële nieuws en in weerwil van het aan de verlichte Voltaire toegeschreven devies inzake vrije meningsuiting, verklaart de Gentse filosofieprofessor Johan Braeckman tijdens de pandemie voor de Vlaamse televisie dat aan mensen met afwijkende meningen een podium in de media zou moeten worden ontzegd - de geleerde pleitte eerder ook al voor het subsidiëren van propaganda voor het darwinisme bij het volk.

In juni 2020 werd prompt een wet goedgekeurd om alle kritiek op het coronabeleid van het internet te halen - wat middels algoritmes voor de beheerders van het medium een fluitje van een cent is - en de sites in kwestie zijn inderdaad niet langer bereikbaar voor het publiek. Deze actuele toestanden in het zogenaamde vrije westen herinneren aan George Orwell die vrijheid definieert als het recht om te zeggen dat de som van twee en twee, vier is.

Censuur is het aan mensen ontzeggen van dat recht en is derhalve het beëindigen van de menselijke vrijheid. Het einde van het recht op vrije meningsuiting is het begin van de vervolging van wie weigeren de waarheid geweld aan te doen. Weliswaar *sind die Gedanken frei*

maar zoals Michel Foucault dat haarfijn heeft beschreven, manifesteert macht zich inderdaad waar mensen worden verplicht om leugens te belijden. Het losbarsten van jubel bij het talrijke publiek naar aanleiding van een speech van 'corona-dissident' dokter Vernon Coleman in het centrum van London, is het gevolg van het aan het licht komen van de waarheid. Zolang de waarheid verborgen blijft omdat hij niet gezegd mag worden, omdat een omerta geldt, omdat wie weigeren te liegen, beboet worden en zwaar gestraft, heeft het kwaad vrij spel omdat wat boos is van de duisternis leeft terwijl alles van waarde weerloos is. Het aan het licht brengen van de waarheid - die niet voor niets oorspronkelijk *aleteia* [Oud-Grieks: ἀλήθεια] heet, wat wil zeggen: onverborgenheid - is een heldendaad omdat men daar vaker zijn hachje bij inschiet maar het is de enige weg naar de vrijheid en derhalve naar een menswaardig bestaan, zoals de Heilige Schrift het immers leert: "de Waarheid zal u vrij maken".

Andermaal: de waarheid discrimineert de armen niet en zo kunnen potentaten zich pas doen gelden middels de leugen en de samenzweringen die zich wars van waarheid en recht voltrekken in de duisternis van de chaos. Achter een façade van uitgerekend vrijheidsbeelden beoefenen Big Brother en al zijn handlangers prompt de demonische praktijk van de boekverbran-

ding welke, zoals de geschiedenis leert, voorafgaat aan de genocide.^{256 257}

256 Tekst d.d. 12 september 2021. Zie ook: [Over de massapsychologie van het fascisme. Wilhelm Reich. Massenpsychologie des Fascismus.](#)

257 Cf. Arendt 2021, pp. 14-15: "*[Arendt] begrijpt dat in totalitaire regimes de inhoud van ideologieën er nauwelijks toe doet en uitgevreten wordt door (...) de logiciteit als handelingsprincipe: elke ideologie (...) leent zich tot een totalitair gebruik. (...) als een passe-partout om alles (...) logisch uit te leggen. (...) De veelzijdige, altijd meerduidige ervaring van de complexe werkelijkheid wordt ingeruild voor de logische zekerheid van een idee. Ofwel worden feiten ontkend tot ze passen binnen het keurslijf van een tot in het absurde uitgewerkte, volkomen fictieve ideologische consistentie (...). Ofwel worden feiten gecreëerd zodat ze passen binnen het keurslijf van de ideologie: aanvaarden dat er 'inferieure rassen' of 'uitstervende klassen' bestaan en niets doen om ze daadwerkelijk uit te roeien, is inconsequent'. En de vertalers citeren Arendt: 'Je kunt niet A zeggen zonder B en C te zeggen, enzovoort, het rijtje af tot aan het einde van het moorddadige alfabet'. (p. 340)" Zie ook: [Hannah Arendt over totalitarisme.](#) Zie ook: [Panopticum Corona](#), pag. 567: "*Het wegmoffelen van het onrecht door het opleggen van spreekverbod aan de slachtoffers is nog erger dan moord en daarom ook verkieszen mensen die onrecht moeten verduren vaker de dood boven het instemmen met een stilzwijgen. Over hun dood heen blijft immers hun kreet weerklinken die het geweten van de mensheid op het appel roept en een openbare rechtszaak eist en het zijn Machten die het**

3. Boekverbranding is de voorbode van moordpartijen

Eerst legt men mensen het zwijgen op en in een volgende stap gaat men aan het moorden: het is een historisch geïllustreerde these van Hannah Arendt die verschrikkelijk is maar tevens niet zo moeilijk te verklaren. Om de logica die erachter zit te kunnen begrijpen, volstaat het dat men zich realiseert dat er dissidenten bestaan, activisten, hongerstakers, revolutionairen maar ook soldaten die bereid zijn om hun leven te riskeren aan het front. Het is weliswaar teveel gevraagd dat iederéén bewust zou leven maar het bestaan van de genoemde categorieën volstaat om te laten zien dat mensen vaker de dood verkiezen boven een leven in onvrijheid.

Tijdens de jongste hongerstaking van de asielzoekers hier ten lande kon men er andermaal getuige van zijn dat mensen die lange tijd in slavernij geleefd hebben en wiens vooruitzichten op beterschap gefnuikt worden door regeringsleden die lijden aan een schromelijk tekort aan empathie, prompt doch weloverwogen de dood verkiezen boven een mensonwaardig bestaan. Een leven in onvrijheid is mensonwaardig. Mensonwaardig is het te moeten zwijgen. Mensen zijn niet bereid om het eigen hachje te redden ten koste van ongeacht wat. De dood is met andere woorden niet het ergste wat een mens overkomt.

mens-zijn als zodanig ver overstijgen die ervoor zorgen dat de vrees voor de fysieke dood in het niets verdwijnt van zodra de Waarheid geweld wordt aangedaan."

Dictators leven van de leugen en zij verplichten het volk om te liegen en derhalve om de waarheid te verzwijgen, om de andere kant op te kijken als mensen worden afgemaakt, om te applaudiseren voor in hun belachelijke kostuums uitgedoste, defilerende fascistten. Het zwijgen van de massa, het meedoen en het bezwijken onder de sociale druk, zoals in de hoogdagen van het katholicisme of zoals tijdens het regime van Ceaușescu, Franco, Stalin, Hitler, Pol Pot, Orban, Kim Jong-Un, Bouterse, de tsaren, de pausen en al die andere godsdienstwaaninnigen, noem maar op - het mee heulen is extreem hypocriet en bij de eerste de beste gelegenheid, als de machthebber struikelt, maken zijn voormalige aanbidders hem genadeloos af.

De dictator weet dat zijn macht beperkt is, dat het applaus dat hij van het volk ontvangt, door hem zelf afgedwongen werd, dat de eer die hem betoond wordt, ongemeend is, dat achter het juichen van de massa die hij overheerst, mensen schuilen die geduldig wachten tot dat het ogenblik gekomen is om zich aan het absurde toneel waarin zij in een rol gedwongen worden, te onttrekken. Hij weet dat zijn macht een verval dag heeft, dat zij slechts beperkt houdbaar is en dat eenmaal het voor hem onzalige ogenblik is aangebroken, zijn regime begint te stinken. Geen mens onder de massa is er die de kans zal laten liggen om hem af te maken als hij struikelt en om die reden onderdrukt hij de mens in elk lid van de massa, om die reden wil hij dat allen gelijk zijn, een uniform dragen, dat er geen diversiteit is, dat er slechts één taal gesproken wordt en uniformiteit, *newspeak*, afvlakking ook en onnadenkendheid, ge-

hoorzaamheid en dril: de massamens die hij fabrikeert, moet een instrument zijn van alleen maar *zijn* wil, een tentakel dat bij het minste teken van twijfel moet worden geamputeerd en afgemaakt.

Mensen verkiezen vaker de dood boven een leven dat gedoemd is tot slavernij en de dictator weet dat ook en om die reden is hij heel attent naar individuen die de dans die zij verwacht worden te dansen, trachten te ontspringen: hij liquideert hen zonder compassie omdat hij weet dat er geen plaats is voor én zijn leugens én de waarheid. Om die reden moeten zij die de waarheid spreken, *zwijgen* en *willen* zij niet zwijgen dan kan hij hen nog *doen* zwijgen door de voorwaarden die maken dat zij kunnen spreken, weg te nemen, met name door hen te vermoorden: het is een logica waar niemand omheen kan: op de boekverbranding volgen de moordpartijen. Heinrich Heine: "*wo man Bücher verbrennt, verbrennt man auch am Ende Menschen*" (*Almanson*, 1820).²⁵⁸

4. Biezebaaze

"China vernedert de Verenigde Staten met beelden van schommelende taliban", zo bloklettert HLN van eergisteren, elf september 2021. Op foto's ziet men inderdaad met machinegeweren bewapende talibanstrijders in schommels zitten die met koorden zijn vastgemaakt aan de vleugels van achtergelaten Amerikaanse vliegtuigen. De taliban hebben de Amerikaanse bezettings-

258 Tekst d.d. 12 september 2021.

macht uit Afghanistan verdreven en van de achtergebleven wapens van de wereldgrootmacht maken de theologiestudenten prompt speelgoed. Sommigen zullen eraan herinneren dat mensen verslaafd aan verdovende middelen bewegingsdrang ontwikkelen en de beelden van in hun stoel schommelende psychiatrische patiënten duiken spontaan op maar de associatie is wellicht al te simpel om waar te kunnen zijn, al heeft dit wel alles met opium te maken maar dan wel in een heel andere zin. Het vreemde gedrag lijkt immers veeleer een gevoel van spotternij vermengd met gemoedsrust uit te stralen en wie aandachtig toekijken, zullen alras een gelijkenis ontwaren met het gedrag van de Saoedische prins.

Ook de laatst genoemden maken wereldkundig dat geen mens hen nog iets kan maken, want dat is wat hun gedrag ons leert. Zoals de Saoedi niets te vrezen hadden na de moord op dissident en journalist Jamal Khashoggi en zoals zij de hand boven het hoofd werden gehouden door hun aanklagers, zo zijn het nu ook de bezetters van Afghanistan die verplicht worden om de Taliban te beschermen. In Saoedi-Arabië heeft deze paradox te maken met olie, in Afghanistan met opium.

De *United Nations Office on Drugs and Crime* (UNODC) inzake de Islamitische Republiek Afghanistan vertelt in haar *Afghanistan Opium Survey 2020*, een publicatie van april 2021, dat de opiumproductie van het land in kwestie geëvolueerd is van 71.000 hectaren in 1994 naar 224.000 hectaren in 2020, waarbij de productie verdubbelde van 3450 naar 6300 ton opium per

jaar. De boeren krijgen daarvan 55 dollar per kilogram en dat maakt jaarlijks 350 miljoen dollar. Het belangrijkste afzetgebied is Europa. Sinds jaar en dag maakt het Duitse geneesmiddelenconcern Bayer daar morfine van en vervolgens ook heroïne.

De prijs van morfine bedraagt ongeveer 50 euro per één tiende gram, dat is 500 euro per gram of 500.000 euro per kilogram of 500 miljoen euro per ton. 6300 ton opium brengen aldus aan het westen 6300 keer 500 miljoen of dus 3500 miljard euro omzet per jaar. Dat is nota bene 80 percent van de wereldproductie: naast Afghanistan wordt papaver ook nog gekweekt in de Gouden Driehoek (rond Vietnam en Myanmar), in Colombia en in Mexico.

Laten we dat bedrag nu vergelijken met de olieproductie en -consumptie: de gemiddelde wereldburger verbruikt 2 liter petroleum per dag, dat maakt 2 keer 7 miljard liter per dag en nog 365 keer meer per jaar of dus jaarlijks meer dan 5000 miljard liter, momenteel aan ongeveer 1,5 euro per liter aan de pomp en dat geeft een omzet van om en bij de 7500 miljard euro per jaar. De omzet van opium in Afghanistan bedraagt met andere woorden ruim de helft van de wereldwijde omzet van olie.

Nu herinnere men zich Saddam Hussein die uit woede tegen het westen dat hem de inlijving van Q8 ontzegde, de petroleumputten in Koeweit in brand stak. Kan men zich dan voorstellen wat een vernietiging van de papavervelden van Afghanistan zou betekenen voor de in-

komens die vandaag de westerse economie moeten recht houden?

Inderdaad, het westen beschermt de papaverteelt in Afghanistan en zal dat ook blijven doen met alle mogelijke middelen omdat de omzet welke daarmee gepaard gaat zowat de helft bedraagt van de wereldwijde omzet gemaakt middels olie. De taliban kunnen derhalve op hun lauweren rusten, net zoals de Saoedische prinsen en in de zeer nabije toekomst zullen zij het niet nalaten om, precies zoals de Saoedi dat deden, hun eisen wat bij te vijlen inzake de prijzen van de grondstoffen. Het westen probeert weliswaar om tweedracht te scheppen in het land door de taliban tegen IS op te zetten maar lang zal het uiteraard niet duren vooraleer de twee het onderling op een akkoordje zullen gooien. Als het westen die grillen niet nakomt, wordt het binnen de kortste keren letterlijk door China onder de voet gelopen.

5. De moordmachine

Over normaliteit werd al veel geschreven maar vooral de economisch-industriële evolutie van de maatschappij met haar standaardisering in functie van massaproductie en beheersing bemoeilijkt kritiek op de wanen van uniformiteit en zogenaamd 'normbesef' die na de menselijke producten nu ook de mensen zelf gaan herleiden tot slechts één enkel type dat dan makkelijk behandelbaar en vervangbaar wordt, zoals ook auto's, telefoons en computerschermen dat zijn. Vandaag wordt de menselijke geest al schaamteloos vergeleken met de (uiteraard vervangbare) software van computers en ook

aan de productie van de hardware naar voorop gestelde modellen uitgebreed door grootheidswaaninnigen wordt volop gesleuteld.

Mensen onderscheiden zich van andere diersoorten vooral door de uitgesproken interindividuele verschillen welke bijdragen aan het unieke van de persoonlijkheid van elk menselijk individu en aan de fundamentele onvervangbaarheid van elk van ons. De waan van de normaliteit zit zo diep verankerd in de hedendaagse cultuur dat wij spontaan gaan spreken over handicaps en beperkingen waar mensen alleen maar *afwijken* van de norm en wij doen dat in die mate dat zelfs de voor de gemeenschap meest onmisbare eigenschappen zoals hoogsensitiviteit en buitengewone intelligentie in de bestaande maatschappelijke structuren als problematisch worden ervaren, precies omdat de massaproductie, waarvan ook de scholing deel uitmaakt, al te sterk gericht is op een (bovendien geheel fictieve) 'middenmoot'. Hiermee is meteen gezegd dat het onverstand van arrogante beleidsmakers vanuit een zekere overheersingsdrang de middenmoot *schept* met de bedoeling aldus iedereen makkelijk te bereiken terwijl het fictief karakter ervan in het tegendeel resulteert: als de gemiddelde schoenmaat van de te uniformiseren Belgen 42 is, dan vertaalt zich die aanpak in de fabricatie van 11 miljoen paar schoenen met *maat 42*. De mensen moeten zich aanpassen aan het simplistische idee van een overheerser die niet in staat is zich aan te passen aan het gegeven dat alle mensen onderling verschillend zijn.

De conservatieve vleugel van de Europese politiek had niet zo lang geleden nog de mond vol over normen en waarden: mensen zouden te individualistisch zijn en moesten zich weer leren schikken naar allerlei regels, wat dan de gemeenschapszin zou ten goede komen. Te individualistisch!? Edoch, uitgerekend interpersoonlijke verschillen, een maximale diversiteit en uitgebreide specialisatie vormen de basisvoorwaarden voor een sterke, weerbare en gelukkige maatschappij. Het respecteren en het cultiveren van interindividuele verschillen is goed voor het geluk van allen omdat elkeen erbij gebaat is als hij of zij, zijn of haar eigen talenten kan botvieren maar ook omdat een samenleving onschatbaar veel voordeel haalt uit de ontwikkeling van verregaande diversificatie en uit de specialisatie van haar leden. De gelijkschakeling van alle burgers middels uniformisering is gelijk aan hun ontmenselijking, met andere woorden hun instrumentalisering en die komt alleen ten goede aan de centrale manipulator of de dictator wiens visie zij ingelepeld krijgen en wiens bevelen zij uitvoeren omdat het perfect uitvoeren van bevelen vereist dat degenen die ze uitvoeren, daar niet en nooit bij nadenken - de uitvoerders zijn derhalve de gehoorzamen, zij zijn de gelovigen en hun arbeid is pure religie want 'religie' betekent 'overgave'.

De dictator en de massa geven elkaar de hand: de megalomanie van de alleenheerser lokt de aanbidding van de geestesloze en derhalve weerloze massamens uit en zo helpt de massa de dictator mee in het proces van de ontmenselijking van elke burger: individuen die niet in de pas lopen, die er een eigen mening op na houden of

die kritiek hebben op de persoon van de potentat of op zijn beleid, worden door de meelopers verraden en monddood gemaakt of zelfs fysiek uitgeschakeld. Dat proces voltrekt zich even gedachteloos als de praktijk van de aanbidding en dat wil zeggen in een geest van louter haat. De massa aanbidt haar leider, mint wat hij mint en haat wat hij haat en zo vernietigt de massa elk individu dat niet in de pas loopt, dat afwijkt van de norm, dat een kop groter of kleiner is, dat niet in staat is om zijn voet in schoenmaat 42 te persen, elk individu dat niet bereid is om te beamen dat *een 42* hem als gegoten zit!

Kenmerkend voor de haat is dat wie haten, de ander het geluk niet gunnen, ook al staat dat geluk van de ander het eigen geluk helemaal niet in de weg. Als diversiteit de feitelijkheid is, dan poneren wie haten de norm van de uniformiteit maar dan wel naar het model van de meerderheid waartoe zijzelf behoren. De massa is heteroseksueel en poneert deze vorm van seksualiteit als de norm, zij dwingt ook de homoseksuelen zich aan deze norm te onderwerpen door afwijkingen van de norm te verwerpen, en derhalve door zichzelf te verwerpen, ook al ondervindt de heteroseksuele massa niet het geringste nadeel van de homosexualiteit van anderen. Elke religie steunt op de praktijk van de haat omdat zij aan allen het wereldbeeld van een elite oplegt die zichzelf voor de vertegenwoordiging van de godheid houdt: zij gunt een ander zijn of haar eigen opvatting over het leven niet, ofschoon persoonlijke ideeën helemaal geen schade kunnen toebrengen aan derden; zij eist het monopolie op over wat gedacht mag

worden en aldus is het concept van de gedachtepolitie in de dystopische roman van George Orwell alles behalve fictie. Het aan anderen niet gunnen van het hebben van eigen gedachten is een daad van haat. Religie en moraal spruiten voort uit haat, als zij niet al eenvoudigweg fataal zijn: de monogame ethiek omkleedt zich met allerlei hoogdravende morele stellingen terwijl zij in feite wordt afgedwongen door het plotseling opduiken van resistente geslachtsziekten en zij maakt weer plaats voor de vrije liefde van zodra werkzame antibiotica op de markt zijn. De bron van solidariteit is (uitgebreid) eigenbelang - eendracht maakt macht - en wie hetzij alles hetzij niets meer te verliezen hebben, hervallen in het grofste egoïsme: de reddingsloepen van de Titanic werden allemaal bemand door volwassen mannen, al duurde het wel totdat zij allen dood en begraven waren vooraleer deze waarheid aan het licht kon worden gebracht.

Hitler raakte in vervoering door het op bevel op maat marcheren van duizenden geüniformeerde soldaten omdat zij geleken op een machine die hij persoonlijk naar willekeur kon sturen. Een moordmachine uiteraard, want geheel willoos gemaakte en van hun geest beroofde mensen kunnen niets meer voortbrengen - dan de dood. Misschien is het raadzaam of zelfs moreel verplichtend met het oog op de toekomst van de hedendaagse jeugd, om bij dit gegeven een ogenblik stil te staan.²⁵⁹

259 Tekst d.d. 15 september 2021.

6. *Wetenschappelijk reductionisme en totalitarisme*

Het maatschappelijke debat over de coronamaatregelen en de vaccinatieproblematiek, tenminste voor zover het bestaat, wordt al van bij de aanvang gemanipuleerd door de handlangers van de farmareuzen die immers provaxers en antivaxers tegenover elkaar stellen als enerzijds wetenschappelijk gezinde, welgeschoolde en altruïstische lieden tegenover anderzijds bijgelovige analfabete egoïsten. Dat de realiteit veeleer het tegendeel is van die verraderlijke voorstelling mag niet verbazen om verschillende redenen.

Vooreerst: zoals Michel Foucault dat heeft uitgelegd in zijn laatste colleges²⁶⁰, wordt in een democratie de waarheid structureel buitengesloten omdat daar de kwantiteit zegeviert boven de kwaliteit en de waarheid luidt in dit geval dat de reden waarom mensen zich laten vaccineren niet zozeer te wijten is aan het feit dat zij wetenschappelijk inzicht zouden hebben maar, zeer integendeel, aan kuddegeest, sociale druk, boetes en de dreiging van allerhande vrijheidsbeperkingen. Wie de wetenschappen, de zorg voor zichzelf en voor anderen en tenslotte ook het bijzonder problematische gegeven van het WTK-bestel ernstig nemen, zullen zich realiseren dat het nemen van beslissingen over vaccinatie geen sinecure is gezien de onomkeerbaarheid ervan, gekoppeld aan de onbetrouwbaarheid van de door al-

260 Zie: *Tisallemaiet* d.d. 27 augustus 2020: "*Het tijdperk en de leugens. Aflevering 2: De structureel verbannen waarheid*": <http://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=3231354>

lerlei corrupte instanties aangeprezen kanalen op de vrije markt.

Nota bene: onder 'WTK-bestel' wordt verstaan: het nefaste conglomeraat van Wetenschappen, Technologie en Kapitalisme zoals uitgewerkt door Herbert Marcuse in *One-Dimensional Man* uit 1964 en zoals later ook door enkele Gentse professoren in het licht gesteld, onder meer door Rudolf Boehm en later ook door Etienne Vermeersch in zijn pamflet *De ogen van de Panda* uit 1988.

Maar afgezien daarvan moet nog iets gezegd worden over de wetenschappen zelf en meer bepaald over hun reductionistisch karakter dat als het ware geschoeid is op een totalitaristische leest, zoals reeds in de vierde eeuw Augustinus van Hippo suggereerde in zijn werke, getiteld: *De fide et symbolo*.²⁶¹

Het gaat om een ontsporing van het denken dat inzichtelijk wordt van zodra men zich bezint over het feit dat mensen er soms toe neigen om zich aan veralgemeningen te bezondigen. Een specifieke, onterechte veralgemening doet zich voor waar de mens het denken dat uit zijn leefwereld stamt, roekeloos projecteert op de gehele werkelijkheid. *In dat geval wordt de metafysische vraag naar de ultieme zijnsgrond van de werkelijkheid verengd tot de technische vraag naar haar ultieme*

261 Aurelius Augustinus, *De Fide et Symbolo*, II:§2. Zie: Augustinus, Aurelius, *A treatise on faith and the creed (De fide et symbolo)*, Christian Classics Ethereal Library, Calvin College, updated May 27, 1999, pag. 322.

*bouwstenen. Ten onrechte, want de werkelijkheid is geen constructie. Zo wijst Immanuel Kant erop dat wij de natuur pas kunnen kennen in de mate dat wij in staat zijn om hem zelf te maken; waarmee hij in feite zegt dat wij de natuur niet kunnen kennen, want niet kunnen maken.*²⁶² En Spinoza onderscheidt, enerzijds, datgene wat zijn oorzaak in zichzelf heeft (- God, de natuur) en, anderzijds, de dingen die hun oorzaak buiten zichzelf hebben.²⁶³ Ook Kurt Gödel wijst op het onderscheid tussen het scheppen van iets (- uit niets) en het construeren van iets uit iets anders (- uit iets dat reeds geschapen is): "*Gödel distinguishes creation, in the sense of making something out of nothing, from construction or invention, in the sense of making something out of something else*".²⁶⁴ Ook Martin Heidegger wijst op het niet-geconstrueerde karakter van de werkelijkheid. Michael Inwood verwoordt het als volgt: "*Het ingewikkelde is niet samengesteld: het is niet opgebouwd door eenvoudige elementen te combineren, en het kan niet worden geanalyseerd alsof dat wel zo is*".²⁶⁵ In deze op-

262 de Vos, H., *Kant als theoloog*, Het Wereldvenster, Baarn 1968, pag. 63.

263 Spinoza, Benedictus, *Ethica More Geometrico Demonstrata*. Uit het latijn vertaald en van aantekeningen voorzien door Nico Van Suchtelen, Wereldbibliotheek, Amsterdam 1979.

264 Wang, Hao, *Logical Journey. From Gödel to philosophy*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts 1996, pag. 14.

265 Inwood, Michael, *Heidegger*, Lemniscaat 2000, vertaling: W. de Leeuw (O.U.P., Oxford 1997), pp. 110-111.

merkzaamheid werden zij allen dus nog voorafgegaan door Augustinus, die de denkfout in kwestie verklaart: hij bekritiseert ongelovigen die "*vanuit hun vertrouwdheid met handenarbeiders, huizenbouwers en allerlei andere artisanen die niets kunnen tot stand brengen zonder grondstof*", geloven dat ook God (een aan Hem externe) grondstof nodig had om alles te 'maken'. Maar zelfs indien God dingen tot stand bracht uit grondstof, dan werd ook die grondstof door Hem uit het niets geschapen, aldus Augustinus.²⁶⁶

Een perspectief op de werkelijkheid alsof die een maaksel was van een 'opperbouwmeester' (en dat is vrijmetselaarsterminologie), verschaft aan de mens de *illusie* dat de werkelijkheid een constructie is en dus *manipuleerbaar* zoals ook zijn eigen producten dat zijn. Die reductionistische wereldvisie houdt in dat men alles beschouwt als geconstrueerd uit meer elementaire dingen zodat in die visie alles *maakbaar* gaat lijken. Wetenschappen met een al te reductionistisch karakter gaan voorbij aan een complexiteit die inherent is aan de werkelijkheid waardoor zij deze fundamenteel misvatten. De visie op de werkelijkheid als zijnde maakbaar is uiteraard bijzonder verleidelijk voor heerszuchtigen maar zij is een kwalijke vergissing en derhalve een reëel gevaar.²⁶⁷

266 Bron: Bauwens, Jan, *Trans-atheïsme. Een christelijk geïnspireerde verrijzenis uit het hedendaags materialisme*, Serskamp 2003, I.1.C.3.

267 Tekst d.d. 17 september 2021.

7. Totalitarisme, wetenschappelijk reductionisme en kapitalisme

In de gewone spreektaal is een materialist iemand die overdreven of uitsluitend belang stelt in stoffelijke zaken terwijl hij de onstoffelijke kant van de werkelijkheid verwaarloost. Soms bedoelt men zelfs iemand die geldzuchtig is, terwijl geld helemaal geen materieel goed is, al vertegenwoordigt het wel stoffelijke dingen alsook diensten en sommige materialisten zullen dan ook beweren dat voor geld alles te koop is. Dat dit laatste een kostelijke illusie is, blijkt uit het feit dat daar waar geld de eindwaarde is, men uiteindelijk het weinig benijdenswaardige lot deelt van koning Midas die de wens vervuld zag dat alles wat hij aanraakte, in goud veranderde.

De waarde van geld hangt af van wat men ermee kan kopen maar kopen is altijd afdwingen omdat men pas iemand kan verplichten om iets te verkopen door bij hem een bepaalde nood te scheppen die uiteindelijk teruggaat op de nood om te bestaan. Noden worden gelegd door stoffelijke zaken zoals voedsel en een dak en derhalve is het leven ook van stoffelijke zaken afhankelijk maar daaruit volgt allerminst dat het stoffelijke belangrijker is dan het leven als zodanig: zonder voedsel gaat men dood en een stadsmens gaat dood zonder geld maar geld kan voedsel niet vervangen en het voedsel is nooit belangrijker dan wie het nuttigen, ook al kan het geldwezen aan al wie het aan geld ontbreekt, voedsel onthouden en derhalve hun leven beëindigen.

In een meer fundamentele betekenis is een materialist iemand die gelooft dat de grond van alles wat bestaat, materie is en energie en dat er daarnaast geen tweede beginsel bestaat, zoals geest: wat wij 'geest' noemen, zo gelooft de materialist, is een werking van de materie en meer bepaald van de hersenen: de hersenen produceren geest en als zij afsterven, verdwijnt ook de geest. Afgezien van microcefalen, die nauwelijks hersenen hebben, en kinderen met meerdere hoofden, behoort tot elk menselijk lichaam één stel hersenen en derhalve ook één geest of ziel die als het ware aan dat lichaam vast hangt zoals een mossel aan zijn schelp. Er bestaan verschillende opvattingen aangaande de problematiek van lichaam en ziel en het lijkt niet onredelijk om te stellen dat de twee één geheel vormen en wel in de zin dat ze onderling onafscheidelijk zijn, precies zoals materie en vorm.

Het hoofdwerk van de Belgische filosoof Leo Apostel uit 1974 over een realistische epistemologie heet *Matière et forme* en de 'vormenleer' van de materialistische filosoof Etienne Vermeersch (*Epistemologische Inleiding tot een Wetenschap van de Mens*, 1967) behandelt eveneens de kennisleer. Dat laatste geeft een mensbeeld dat uitgaat van onze principiële (na)maakbaarheid en loopt in het spoor van het streven van Leo Apostel naar een eenheidswetenschap waarbij alles, ook het bewustzijn, herleidbaar is tot de materie en haar werkingen - vandaar de benamingen: materialisme, microreductionisme en fysicalisme.

Het ondergeschikt maken van het menselijke aan de stof, die weliswaar voor ons onmisbaar is maar daarom niet van hogere waarde, is de flater waarop elke kennisleer van dit alloodi teruggaat. Ook de ethiek die eruit voortvloeit, keert de feiten om door waarheden te behandelen alsof zij meer fundamenteel waren dan waarden. Elke waarheid heeft een waarheidswaarde maar het omgekeerde is uiteraard pure nonsens: waarden zijn niet waar of onwaar, zoals ook goedheid dat niet is of schoonheid, tenzij men die afhankelijk maakt van het oordeel van een of andere commissie van experts. Het feit dat dit in de cultuur waaraan wij onderhevig zijn alsnog gebeurt daar immers haar musea enkel onderdak bieden aan artefacten met een prijskaartje om u tegen te zeggen, kan alleen duiden op perversiteit. Ziet men immers ook niet dat in dezelfde cultuur het heilige ondergeschikt gemaakt wordt aan het geld of aan de macht zoals in de prostitutie of in de instelling van de kerk die van bij de aanvang een politiek apparaat was dat het christendom heeft verkracht en opgeslokt? Liefde als koopwaar en het zielenheil of het eeuwige geluk voor geld te krijgen, wat in feite reeds aanving voor de instelling van de kerk in een binnenste-buiten gedraaide vorm met het verhaal van de handelaars in de tempel: na de handelaars in de tempel, de tempelaars in de handel. Dat alles drijft nu eenmaal in het zog van de alleenheerschappij van het gouden kalf.

Het middel, voorgesteld als uiterst belangrijk want als noodzaak om het doel te bereiken, terwijl dat doel louter voorwendsel is: ziedaar de middeldoelomkering. Marx bewees het gevaar ervan in de economie die dan

alleen nog om geld gaat malen terwijl niet alleen de producten worden verwaarloosd omdat zij rap moeten verslijten, maar ook de mens die immers louter middel wordt ter vermeerdering van een kapitaal dat, tussen haakjes, niet bestaat, een niet-bestaan leeft en daarom ook zo moordend is voor alle dingen, voor het milieu, voor de mens en voor de hele wereld. Herbert Marcuse waarschuwde dat dit gouden kalf tenslotte ook de wetenschap en de techniek castreert en Ivan Illich toonde aan hoe het kapitalisme de geneeskunde, die als geen ander vak wetenschap koppelt aan techniek, niet langer geneest doch verziekt.

Vandaag worden mensen ziek of zot gemaakt met het oog op de verkoop van medicijnen. Enkele jaren geleden kwam een stukje metaal ter grootte van een muntstuk op de markt, het moest op gsm-toestellen worden bevestigd en zou schadelijke straling tegenhouden, het kleinood kostte 50 euro en zou verkocht worden in apotheken maar een dwarsliggende professor toonde het bedrog op de valreep aan, het was een stunt van Omega Pharma, een farmareus met aan de top een welbekende miljardair. Toch kwam dit bedrijf nooit in de buurt van de top tien der farmareuzen met als absolute nummer één Johnson & Johnson die een vast onderdeel is van de oudste aandelenindex van de VS, de *Dow Jones Industrial Average*. Op nummer twee staat Roche, het zilver is voor Pfizer en dan volgen Novartis, Bayer, Merck, GlaxoSmithKline en nog andere merken, ons vandaag welbekend van de obligate prijkes.

Het geld corrumpeert de waarheid, ook als die het etiket 'wetenschappelijk' draagt: dat is waarvoor Marcuse waarschuwde. In België is het coronavaccin alsnog niet verplicht, men heeft dus het recht zich niet te laten vaccineren maar wie gebruik maken van dat recht worden er door premier Alexander De Croo wel van beschuldigd andere mensen in gevaar te brengen en derhalve niet getolereerd te kunnen worden.²⁶⁸ En in Nederland verklaarde premier Rutte onlangs in de kamer het boek *Covid-19: The Great Reset* van Klaus Schwab niet te kennen, waarna een volksvertegenwoordiger hem zijn bedankbrief voor een van de auteur ontvangen exemplaar onder de neus schoof, waarna de politicus zijn verklaring wat bijstelde zoals alle leugenaars dat doen.²⁶⁹ De leugen blijft duren, de leugenaar geeft nooit op, hij zal nooit schuld bekennen, hij is een 'plantrekker', hij neemt steeds weer zijn toevlucht tot ad-hoc-redeneringen: “Ja, maar...”²⁷⁰

8. Orde, vrijheid, totalitarisme, materialisme en slavernij

Om alles en iedereen te kunnen overheersen, is het noodzakelijk dat hetgeen overheerst moet worden, in één oogopslag te overzien is en makkelijk manipuleer-

268 <https://www.hln.be/nieuws/premier-de-croo-ongemeenschap-voor-vaccinweigeraars-keuze-om-mensen-in-gevaar-te-brengen-kunnen-we-niet-aanvaarden~a8740b58/>

269 <https://www.youtube.com/watch?v=kiLg2kgTSNQ>

270 Tekst d.d. 19 september 2021.

baar. De heerser moet zijn bezit als het ware met één blik kunnen controleren en in één vaste greep kunnen omvatten. Alle eigendommen dienen geregistreerd te zijn, gedefinieerd en gelokaliseerd en alle onderdanen moeten een naam hebben, in registers ingeschreven zijn en al hun gegevens moeten onverwijld na te trekken zijn.

Macht vereist dat hetgeen waarover macht wordt uitgeoefend, door de machthebber terdege gekend wordt en wat niet gekend kan worden, dient geëlimineerd te worden; wat te complex is, moet vereenvoudigd worden; wat divers is, dient uniform gemaakt te worden.

Bovendien dienen alle onderdanen op een maximale wijze over alles en over allen in het ongewisse te blijven teneinde de macht van de heerser niet te kunnen bedreigen: informatie stroomt dan in één enkele richting, namelijk van de basis naar de top, terwijl in de omgekeerde richting alleen verordeningen en bevelen lopen.

De kennis van de onderdanen beperkt zich tot wat nodig is voor het vervullen van hun taak in functie van de heerser en ook de info van de onderdanen over elkaar moet worden beperkt tot wat noodzakelijk is voor hun goede functioneren.

De heerser moet met één bevel allen direct kunnen aanspreken in een taal die wordt verstaan, zodat de onderdanen onverwijld zijn wil ten uitvoer brengen zoals het lichaam dat gehoorzaamt aan de geest want wat overheerst wordt, is het verlengstuk of de uitbreiding

van het lichaam van de overheerser. Geen orgaan, geen onderdeel mag het laten afweten zodat het instrument gewillig alle wensen van zijn manipulator in vervulling brengt.

Met die bedoeling wordt een staat met daarin alle dingen, planten, dieren en mensen geordend, gecoördineerd, in kaart gebracht en middels scholing, drill en conditionering klaargestoomd om zijn taak naar behoren te kunnen vervullen: de totale gehoorzaamheid aan de machthebber.

Nu zijn er grofweg twee manieren waarop de mens, de 'koning van de schepping', aantastbaar en derhalve vernietigbaar is. De eerste wijze van vernietiging dreigt waar het lichaam wordt aangetast door onderdelen die niet of niet langer gehoorzamen aan de levenswil: cellen verworden tot kankercellen of weefsels en organen laten het afweten zodat het lichaam niet langer kan rekenen op de levensnoodzakelijke functies die zij vervullen; het lichaam wordt ziek en de mens dreigt te sterven.

Op een heel andere manier wordt een mens aangetast waar niet zijn onderdelen maar de omgeving waarvan hij deel uitmaakt, weigert om hem nog van dienst te zijn omdat zij de gang van zaken omkeert: de omgeving speelt dan voor koning en zij dwingt de mens om in haar dienst te staan; hij wordt dan zelf herleid tot een onderdeel en een instrument van datgene wat bedoeld was om zijn instrument te zijn.

Die tweede manier van teloorgang grijpt plaats waar de staat niet langer een instrument is van de mens maar andersom: de mens wordt in dienst gesteld van de staat, en wel als een perfect vervangbaar onderdeelje ervan. (En meestal wordt zo'n staat dan gepluimd in het verborgene door een dictator of een kaste van parasieten, een bijzondere elite.)

Edoch, de staat kan het voor de mens rampzalige doel waarbij zij hem in haar dienst stelt, pas bereiken als de machthebber er eerst en vooral in slaagt om alles aan de mens wat onvervangbaar is, te elimineren en de eerste stap naar eliminatie van het ongewenste geschiedt door de ontkenning ervan: de staat doodt de mens door enkel wat vervangbaar is aan hem te erkennen, wat wil zeggen dat al het onvervangbare - het unieke - dient ontkend te worden. Wat rest, is een loutere functie, een machine, een willoos instrument, een wezen dat beroofd werd van zijn vrijheid.

Met de ordening van de staat op zich is helemaal niets mis omdat de staat de burgers pas van dienst kan zijn wanneer zij door hen manipuleerbaar is: de staat dient een werktuig van de mens te zijn, een instrument dat hem toelaat om in leven te blijven, om zich voort te planten en om verder alle functies te vervullen welke in dienst staan van het mens-zijn als zodanig. Maar de staat dient door de mens bestuurd te worden en niet andersom: aan de top van de evolutie staan niet communes, kolonies, scholen, groepen of staten - die zijn er immers ook bij wolven, vissen en mieren: de evolutie vindt haar hoogtepunt niet in communes maar in unie-

ke menselijke personen die deel uitmaken van een gemeenschap waarvan zij zelf het doel zijn.

Derhalve dient een staat geleid te worden door personen en niet door anonieme structuren zoals dat in de huidige wereld steeds vaker het geval dreigt te worden. Een democratie is een staatsvorm die haar succes dankt aan de belofte van maximale vrijheid omdat dan in principe elke persoon mag meedenken over het bestuur maar, zoals reeds vaker aangehaald, bemoeilijkt deze staatsvorm op structurele wijze het spreken van de waarheid omdat niet de meerderheid haar kent en dient maar vooralsnog een zekere minderheid van personen.

Van het grootste belang is en blijft derhalve dat een afvaardiging van de meerderheid van burgers *als personen* de zaken bedisselen in een parlement en wel met redelijke argumentaties, niet met stemmingen en met allerlei verborgen akkoordjes tussen partijen die zich vooral bekommeren om hun eigen verkiesbaarheid. Er wordt gediscussieerd maar het beste argument krijgt niet de voorrang omdat op de discussie een stemming volgt, waarin de kwaliteit van de argumenten moet onderdoen voor de kwantiteit van de stemming: vaak wint het slechtst beargumenteerde standpunt de stemming omdat verborgen factoren in het spel zijn die niet het goede als zodanig dienen maar wel allerlei particuliere belangen.

Waar het verstand en de redelijkheid moeten onderdoen voor zuchten en verslavingen zoals bij uitstek de hebzucht en meer bepaald de zucht naar geld welke

zich vertaalt in een beleid waarbij alles en iedereen in dienst wordt gesteld van een zekere economie die het recht van de sterkste dient, regeren niet langer menselijke personen de staat maar zijn anonieme structuren aan de macht, wat betekent dat daar in feite helemaal geen menselijke machtsuitoefening meer bestaat. Het reilen en zeilen van een maatschappij verloopt dan volgens een 'natuurlijke' wetmatigheid en wel in de betekenis van een volgzzaamheid aan de wet van de jungle.

In de economie wordt het ruilmiddel belangrijker geacht dan de te ruilen waren die alleen nog dienen om de hoeveelheid ruilmiddel te vermeerderen ten koste van hun eigen kwaliteit, wat uiteindelijk onszelf de das omdoet. Ook wetenschap en techniek delen in de klappen en ook daar wordt de waarheid aangepast aan haar winstwaarde: de evolutietheorie en het creationisme zijn waar als zij goed verkopen en auto's gaan door voor hulpmiddelen als zij geld in het laatje brengen, ook als zij ons in feite tijd kosten en wij hun slaaf zijn. Slechte kwaliteiten zoals slijtage worden in de producten ingebouwd omdat zij het draaien van de economie ten goede komen: de economie staat niet langer in dienst van de producten en van de mens die ze gebruikt maar andersom moeten wij vloeken op een pc die het alweer laat afweten omdat een maximale verkoop als eindwaarde van alle streven dit vereist.

De maximale verkoop als eindwaarde van alle menselijk streven: een zo snel als mogelijk draaiende economie, een maximaal verbruik van energie, een maximale afvalproductie, en dat alles... in een eindige wereld met

beperkte grondstoffen, een beperkte plaats voor de opslag van afval, een beperkte tolerantie van het leven voor vergiften.

De groei heeft allang zijn grenzen bereikt, vandaag stikt de economie in haar eigen braaksel, geen welvaart brengen ons de vele hebbedingetjes op de markt maar wel onvrede en mateloze ergernis. Het wegennet dat ons plechtig blijft beloven alle afstanden ongedaan te maken, maakt ons obees en sluit ons op in de gevangenis van ons eigen lichaamsvet terwijl het de ooit zo schone aarde met haar eindeloze weiden en bossen onleefbaar maakt, alleen al wegens onmiddellijk doodsgevaar voor rondlopende kinderen, om nog te zwijgen over stank, loodvergiftiging en algehele bezoedeling van het milieu dat ons dag aan dag vaker opzadelt met astma, kanker, amputaties, nierfalen, hartinfarcten, hersenziekten... En dan rijst de vraag waaraan het materialisme, de uiteindelijke oorzaak van de dreigende ondergang, haar eigenlijke succes te danken heeft.²⁷¹

9. De constellatie van het totalitair systeem

Mijnheer Verdure neemt plaats in de makkelijke fauteuil achter het stuur van zijn spiksplinternieuwe hemelsblauwe Toyota. Hij stopt de sleutel in het stopcontact en start de gewillige motor. De limousine vertrekt en Verdure laat zijn pronkstuk langzaam op snelheid komen. Eenmaal op de hoofdweg, duwt hij met een makkelijke beweging van zijn rechter voetje het gaspe-

271 Tekst d.d. 20 september 2021.

daal naar beneden en de wagen wint aan snelheid. Verdure zweeft. Hij zweeft richting industriegebied, waar hij werkzaam is. Het is vijf uur in de ochtend, binnen tien minuten staat hij aan de montageband, hij zal de achterraut monteren van een niet te tellen aantal auto's. Mevrouw Verdure heeft berekend dat zij vier jaar lang het loon van haar echtgenoot opzij moet leggen om de auto te kunnen bekostigen waarvan zij veronderstellen dat hij hen toch heel wat tijd uitspaart, ofschoon hen nog nauwelijks vrije tijd rest maar wie vooruit willen in het leven, moeten ook bereid zijn om daarvoor een offer te brengen. De twee kinderen zijn het huis uit en tegen de tijd dat het echtpaar met pensioen gaat, zullen zij de villa die zij betrekken, afbetaald hebben en dan zijn we weer twaalf jaar verder. Tenminste als alles van een leien dakje loopt want dat is nog lang niet zeker. Kijk maar naar de burens, zij hebben hun huis aan de bank moeten verkopen nadat mijnheer een nier verloor en op de ziekenkas belandde. Het ongeluk bleef verborgen totdat mevrouw een depressie kreeg. Het zijn de kopzorgen die de heer Verdure verstrooien totdat zijn shift om is. Klokslag één uur die middag neemt hij weer plaats in de makkelijke fauteuil achter het stuur van zijn spiksplinternieuwe hemelsblauwe Toyota. Hij zweeft nu huiswaarts om daar uit te rusten en de volgende dag te kunnen herbeginnen met het bandwerk dat hem uitput. De pijn achter zijn borstbeen is weer opgedoken en voor het eerst twijfelt hij eraan of hij de pensioenleeftijd wel zal halen. Maar tegen elke kwaal is een kruid gewassen en Verdure besluit eerst langs te

rijden bij zijn verzekeringsmakelaar om de oude dag van zijn echtgenote te vrijwaren.

Het leven werd hoe langer hoe meer een plan dat men dient af te vinken. Het maken van dat plan is prettig en nodigt uit tot enige creativiteit maar binnen de vijf dagen zit die taak van plannen en besturen er wel op. De vijftigduizend dagen die er dan op volgen, bestaan uit het nauwgezet uitvoeren van dat plan en dat is veeleer slavenwerk. Wat met zich meebrengt dat men er naar streeft om de komst van zijn pensioen te bespoedigen. Edoch, eenmaal de pensioenleeftijd er is, bevindt men zich in het tijdperk van de laatste rechte lijn en behoort men tot de oudjes van wie verwacht wordt dat zij uitkijken naar een kamertje in het woonzorgcentrum. Daar wacht hen dan de verrassing van hun leven en dat is de eeuwigdurende gevangenschap met het uitzicht op alleen nog maar het einde.

Met lede ogen zien zij aan hoe hun bestaan vervangbaar werd doordat zij alles wat er uniek aan was en persoonlijk, aan de kant hadden gezet. Dat deden zij om vooruit te komen, wat wil zeggen: in de richting van de wisseling van stok. De ziel uit hun lijf hebben zij gelopen in de estafette zonder eindstreep, de eeuwige koers in de volstreckte eenzaamheid en met als enige gezelschap de concurrenten die je altijd op de hielen zitten. Want ook het plan van alle enkelingen past op zijn beurt in een grotere plan dat er wel moet van uit gaan dat elkeen kan vervangen worden zodat de koers kan doorgaan totdat de zon ophoudt met schijnen. Zodat de steden bevolkt blijven met kappers, beenhou-

wers, bakkers, garagisten, leraren, vuilnismannen en verpleegsters. Zodat de autowegen druk bereden blijven van Toyota's Mercedessen, Simca's, Volvo's en Triumphen. Zodat de cinemazalen gevuld blijven met film liefhebbers en de horeca met klanten die verteren. Zodat de molens blijven draaien en de wieden waaien. Het hele leven is verworpen tot een pseudo-gebeurtenis in de betekenis waarin de Amerikaanse historicus Daniël Boorstin (1914-2004) die heeft beschreven in *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America* uit 1962.

Voorbeelden van pseudo-gebeurtenissen volgens Boorstin zijn een burgemeester die een lintje doorknipt en een politicus die een persbijeenkomst houdt. Een beroemdheid, aldus *The Image*, is een persoon die bekend is omwille van zijn bekendheid en Boorstin ziet met lede ogen de komst van deze vedetten aan die het leven van de massa's gaan beheersen. Het leven wordt een invulformulier: musea dienen opgevuld te worden met kunstwerken, warenhuizen dringen modieuze zaken op die nergens nog toe dienen, feuilletons vragen om afleveringen, series dienen aangevuld te worden. Er is niets nieuws meer onder de zon: het plan ligt vast, het programma is geschreven, alles dient alleen nog uitgevoerd te worden, het liefst zo onnadenkend mogelijk, als was men een hersenloze automaat. Bovendien kunnen alleen zombies dit soort van toestanden overleven omdat voor mensen die nadenken over wat zij doen, alleen nog de ondraaglijkste verveling rest want het leven werd herleid tot het uitvoeren van programma's voorgeschreven door programmeurs met de fantasie van boekhouders. In die jammerlijke constellatie kan

men inderdaad fluiten naar zijn vrijheid. Het is de constellatie van het totalitair systeem.²⁷²

10. *Het goddelijk vermaak*

Macht corrupteert. Geld stijgt zijn bezitters naar het hoofd. Miljardairs geloven dat zij boven de 'gewone' mensen staan, het is immers een dogma geworden dat men is wat men heeft. Ja, de dienaren van het gouden kalf achten zichzelf goden. Maar wie het allemaal bezitten of wie dat tenminste geloven omdat zij ook geloven dat voor geld alles te koop is, gaan zich alras vervelen. Stierlijk.

Als zij helemaal blasé zijn (wat wil zeggen: door overmatig genieten ongevoelig geworden voor verder genot), dan proberen zij het eigen genot een 'boost' te geven door anderen te laten lijden en dat heet machtsuitoefening. Als het genot uitgeput is, volgt aldus de uitoefening van macht. Het is overigens ook een bekend feit in de psychologie en in de sociologie dat wie van hun genietingen beroofd worden, hun toevlucht nemen tot machtswellust.

De rijksten der aarde zijn blasé, zij vervelen zich en zij beginnen te spelen met macht, wat betekent dat zij gaan zoeken naar mogelijkheden om macht *uit te oefenen* (want macht moet zich manifesteren), over *anderen*, uiteraard. Voorwendsels (denk aan de middel-doe-

272 Tekst d.d. 21 september 2021. Zie ook: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Image:_A_Guide_to_Pseudo-events_in_America

lomkering!) worden al gauw gevonden en wat kan men zich beter bedenken dan liefdadigheid?

Wat te denken van bijvoorbeeld de volgende alleredelste doelstelling: de wereld is overbevolkt en in het teken van hun eigen welzijn moeten de mensen uitgedund worden?

Waanzin, zegt u? Welnu, het is een heuse beweging sinds de idee geopperd werd door de invloedrijke Britse predikant en professor van rijke komaf, Thomas Malthus (1766-1834) en zijn volgelingen noemen zich Malthusianisten. De geleerde professor zag het redelijk simpel: hij wilde de armenzorg afschaffen, zo zouden de armen verdwijnen en zouden er alleen nog rijkelui overschieten. Onder meer de geëngageerde schrijver Charles Dickens is tegen Malthus van leer geschoten en noemde hem een onmens maar zijn invloed reikt tot vandaag de dag: grote geleerden noemen de overbevolking het probleem bij uitstek van het mensdom.

En hoe decimeert men dan een volk? Wat zeg ik: hoe decimeert men de wereldbevolking? Met een pandemie? Wel, dat zou men inderdaad geneigd zijn te denken, vooral wanneer zij zich ook echt voordoet, maar niets is minder waar.

Wie de mensen uit wil dunnen, zo leert ons immers de geschiedenis, moet zijn toevlucht nemen tot de oorlog: hij moet een toestand scheppen waarin alles geoorloofd is, want dat is de betekenis van de term 'oorlog'.

En kijk, wat een mooi toeval: er is een pandemie, het gevaar bedreigt de ganse aarde, er moet snel gehandeld worden, alle neuzen in dezelfde richting nu en wie niet meedoen, zijn tegen!

Inderdaad, niet een of ander griepvirus zal de mensen uitdunnen: wij zullen het voorwaar zélf doen want dat is de sinds de oudste tijden de beproefde en onfeilbare methode gebleken. *Divide et impera*. Verdeel en heers.

Ja, het is oorlog en alleen de blinden kunnen het niet zien. Reeds zijn de mensen aan het vechten, de verwaande miljardairs hebben hun zin, zij amuseren zich rot.²⁷³

273 Tekst d.d. 23 september 2021.

V. Drugsbaronnen aan de macht

1. Theologiestudenten

Theologiestudenten, dat is wat het (Pasjtje)woord taliban betekent. Het gaat hier uiteraard om de islamtheologie en de term godgeleerdheid mag dan wel onwe-relds en derhalve onschuldig klinken: de islamtheologie is dat niet omdat zij een theocratie voorstaat en dat is een staat die door God zelf bestuurd wordt - althans volgens degenen die pretenderen Hem te vertegenwoordigen.

Het Oude Egypte onder de farao's was een theocratie. Ook het oude Israël onder Mozes die de stenen tafelen met de tien geboden van Jahweh persoonlijk ontving en die aldus de auteur is van de Thora - de joodse wet, bestaande uit de eerste vijf Bijbelboeken of de Pentateuch, het zogenaamde Oude Testament, de grondslag van de halacha, de joodse wet. Het vroegere Japanse keizerrijk was een theocratie van 1886 tot na de Tweede Wereldoorlog. De pausen van de katholieke kerk deden doorheen de hele geschiedenis een beroep op goddelijke macht, zoals bijvoorbeeld ten tijde van de verovering van Amerika door Columbus in 1592: in het Requirimento van 1513 verplichtten ze de Indianen op grond daarvan zich aan de Spanjaarden te onderwerpen en zich te laten dopen op straffe van gevangenschap en slavernij, hetgeen sowieso hun lot was. Het Vaticaan is trouwens ook vandaag nog een theocratie, samen met de Islamitische Republieken Iran en Mauretanië. En zo

belanden we bij Afghanistan dat een Islamitische Republiek was totdat de Taliban het land vandejaar uitriepen tot een Islamitisch emiraat. De bevolking vreest voor de handhaving van de middeleeuwse sharia of de moslimwet.

Moslims zijn in de eerste plaats gelovigen en samen met de joden en de christenen behoren zij tot de drie religies van het Boek (namelijk: de Bijbel) die openbaringsgodsdiensten zijn: God zelf heeft zich daarin geopenbaard aan de mensen en in het bijzonder aan de profeten, die hun 'ingevingen' hebben medegedeeld aan anderen, meestal door ze neer te schrijven in boeken.

In het licht van wat de Amerikaanse psycholoog Julian Jaynes hierover schrijft in *The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind* - zijn bewustzijnstheorie uit 1976 - zouden de zogenaamde goddelijke openbaringen te verklaren zijn als een primitieve perceptie van het denken. In vroegere tijden zouden mensen zich niet bewust zijn geweest van hun denken: zij 'hoorden' hun gedachten en interpreteerden die als de stemmen van de goden. Wat die stemmen zegden, waren voor hen aldus bevelen of goddelijke wetten. Met het gevolg dat men de eigen bedenksels geheel kritiekloos uitvoerde. Een dergelijke primitieve interpretatie van het denken is overigens blijven bestaan bij zekere psychotici en ook bij druggebruikers die zeggen stemmen te horen van personen die er niet echt zijn.

De taliban werden gesticht in 1994 in Pakistan en in Afghanistan als een revival van de fundamentalistische islam en de vraag rijst of dit nu toevallig de streek is waar vandaan tachtig percent van alle papaver (klap-roos, 'kolleblom' - van 'kol' of 'heks') ter wereld afkomstig is. Uit papaver somniferum (slaapbol) worden behalve maanzaad ook opium, morfine en heroïne gewonnen: heroïne kan mensen zo megalomaan maken dat zij denken dat zij goden zijn.

In 1805 distilleerde een Duitse apotheker uit opium de pijnstillende morfine en in 1897 haalde Bayer daaruit heroïne dat, samen met aspirine en cocaïne van het bedrijf hét drugslab van de wereld maakte. In 1937 kwam daar nog het pepmiddel pervitin bij en ofschoon al die drugs gegeerd werden in tijden van oorlog, werd er al ras een strijd tegen gevoerd terwijl de grootheidswaanzinnige Hitler en zijn nazitop eraan verslaafd waren.

Maar reeds de farao's kenden opium en Cleopatra pleegde zelfmoord met een overdosis ervan: dictators en drugs, het zijn kennelijk twee handen op een buik. En laten we nu de criminele rij maar vervolledigen: godsdienst, drugs, grootheidswaanzin, dictatuur, slaavernij, moordpartijen en geld.²⁷⁴ En wat te denken van het volgende.

274 Over de katholieke kerk en drugs, zie: *Corona en de heilige zaak* - Deel 17: *IJzeren logica met Omsk Van Togenbirger*. Zie: - <https://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=3268188> - Wikipedia.

In zijn vierde en vijfde album van Kuifje, respectievelijk *De Sigaren van de Farao* en *De Blauwe Lotus*, bracht striptekenaar Hergé de opiumproblematiek aan bod: hij verhaalt hoe iemand onder invloed van het gekmakende vergif radjaïdjah zich indenkt de filosofie van Lao Tse in de praktijk te brengen terwijl hij alleen maar de neiging heeft om voortdurend mensen te ont-hoofden!²⁷⁵

2. *Amphioen en de doodskoppen van Kali*

Rsi of rishi is het Sanskriet (Oud-Indisch) woord voor ziener: een rishi ziet de waarheid en zijn openbaring daarvan is kennis. Het Sanskriet voor kennis is veda. De (vier) veda's zijn de aanvankelijk mondeling overgeleverde oudste heilige 'wetenschappen' van het hindoeïsme. Het woord Hindu komt van het 4000 jaar oude Perzische woord Sindu dat de rivier de Indus aanduidt en dat uitgesproken werd als Hindu. Het hindoeïsme is de oudste levende wereldreligie.

Wie de veda's beleden, waren rein, zuiver, edel of, in het Sanskriet: *āryan*. vertaald als *ariërs*. Met *ariërs* werd een talengroep aangeduid maar het woord raakte beladen toen de nazi's het gebruikten in hun kaduke rassenleer. *Iran* is in het Perzisch [het rijk waar men de taal *parsi* (in het Helleens: *persis*) spreekt] het vrouwelijk voor *ariër* en in 1935 wilde de toenmalige Shah

275 Tekst d.d. 23 augustus 2021. Benutte bronnen: - Norman Ohler, *Drugs in het derde rijk*, Uitgeverij Luitingh Sijthoff, 2016. - <https://historiek.net/drugsgebruik-derde-rijk-adolf-hitler/65134/> - https://nl.wikipedia.org/wiki/Julian_Jaynes

Reza Pahlani dat Perzië voortaan *Iran* genoemd werd om aldus duidelijk stellen dat de Perzen Ariërs waren.

Samen met Tadzjikistan, Oezbekistan, Turkmenistan en Afghanistan behoort Iran tot de *Khorasan*, wat Oud-Perzisch is voor het '*Land van de rijzende zon*', waar de oudste cultuursteden te vinden zijn zoals Samarkand, Herat en Kabul. De Khorasan ligt achter de *Levant* (of de *Mashreq*, wat Arabisch is voor *zonsopgang, oosten of Morgenland*) wat direct oostwaarts van de Middellandse Zee ligt, omvattende Israël, Jordanië, Libanon, Syrië, Palestina, Hatay (en eventueel ook Cilicië en Cyprus). [NB: de *Maghreb* is het westen (van Noord-Afrika)].

Kolkata (voor 2001: Calcutta) komt van *Kalokshetri*, wat betekent: '*het veld van Kali*'. Kali is de godin van de dood, afgebeeld met in de ene hand een zwaard, in de andere een afgehakt hoofd en aan haar halssnoer eenenvijftig doodskoppen. Calcutta was tot 1911 de hoofdstad van Brits-Indië en is nu de hoofdstad van de Indische deelstaat West-Bengalen van waar de dichter Rabindranath Tagore en de musicus Ravi Shankar afkomstig zijn. Daar werd *amphioen* (opium) geteeld, als betaalmiddel gebruikt door de in 1602 opgerichte *Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC)* die in 1676 het monopolie kreeg over de opiumhandel. Aan de *VOC* en derhalve aan de opiumhandel hebben de Nederlanders die daar twee eeuwen lang met slaven werkten, een goed deel van hun rijkdom te danken. Calcutta, bekend als het werkerrein van de heilige Moeder Theresa, is een van de armste regio's ter wereld.

Indië was van 1863 tot 1949 een Britse kolonie onder de dynastieën van de huizen Saksen-Coburg en Gotha en Windsor en derhalve verrijkten ook de Britten zich met opiumhandel. Op 5 september 2019 publiceerde de *BBC* een artikel van de hand van haar Indië-correspondent Soutik Biswas, getiteld: *How Britain's opium trade impoverished Indians* of *Hoe de Britse opiumhandel de Indiërs arm maakte*.²⁷⁶ De *Oost Indische Compagnie*, een Brits staatsbedrijf, dwong de Indische boeren om papaver te telen, waarbij ongeveer 10 miljoen mensen betrokken waren in Uttar Pradesh en Bihar, met een jaarlijkse productie voor de farmacie van een paar duizend ton, vergelijkbaar met de hedendaagse opiumproductie voor heroïne in Afghanistan.

Aanvankelijk verkochten de Britten aan China thee maar alras werd dat opium en in 1906 was 23,3 percent van de volwassen Chinese mannen eraan verslaafd, zodat de keizer protesteerde bij de Britten. Maar zij grepen prompt naar de wapens, dwongen China zijn havens weer open te stellen voor opium en namen het eiland Hong Kong in (dat Brits bleef tot 1997).

De handel in drugs en de handel in mensen hangen nauw samen omdat inzake de twee bedrijvigheden eenzelfde politieke hypocrisie in het spel is; het is een dubbelspel. Het westen houdt immigranten uit armere werelddelen tegen: niet met de bedoeling hun de toegang tot het westen te ontzeggen maar met de bedoeling hun de *legale* toegang te ontzeggen en hun tegelijk ooglukend en *illegaal* naar binnen te kunnen smokke-

276 <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-49404024>

len. Op die manier zijn de hekken welke worden opgericht tegen de toevloed van migranten in feite slavenfabrieken: zij maken van de inwijkelingen illegale of rechteloze arbeiders die aldus aan hongerlonen al het zware werk van de rijken opknappen. Vraagt men aan bijvoorbeeld de Europese politici waarom zij de illegale asielzoekers niet terugsturen, dan antwoorden zij prompt dat zij dat niet kunnen doen om economische redenen: de prijs van bijvoorbeeld de groenten in de supermarkt zou dan de pan uitrijzen. En een vergelijkbaar dubbelspel ziet men inzake de drugshandel: officieel is de import van drugs verboden maar in den duik blijven corrupte politici er samen met de handelaars dik aan verdienen. Met drugs worden mensen geconditioneerd en omgeturnd tot de geldmachines van deze gewetenloze schurken: verslaafden doen immers eender wat om aan hun verslaving tegemoet te komen en dit ten koste van hun geluk en van hun eigen leven. Drugsverslaafden zijn mensen die geslachtofferd worden op het altaar van het gouden kalf, zoals een Vlaams filosoof het eens heeft uitgedrukt.²⁷⁷

3. *Goden zijn demonen*

Afghanistan kreeg zijn naam in de achttiende eeuw en voordien werd het aangeduid als *Khorasan*, wat eigenlijk op de hele regio slaat en wat Oud-Perzisch is en wil zeggen: *Land van de rijzende zon*. Nog vroeger heette het *Aryana*, van het Sanskriete *āryan*, wat *nobel* of *rein* betekent: *Aryana* zijn *ariërs* en zij ontlenen hun

277 Tekst d.d. 24 augustus 2021. Benutte bronnen: Wikipedia.

adeldom aan hun volgzaamheid aan de *Veda's*, de heilige geschriften uit het hindoeïsme met goddelijke voorschriften zoals opgetekend door de profeten van India, *Rishi* genaamd, wat *zieners* betekent.

Zieners zijn mensen met visioenen en over visioenen weet men dat zij zich vaker voordoen na het gebruik van welbepaalde drugs, de zogenaamde hallucinogene, psychedelische, geestverruimende of entheogene middelen. Dat laatste betekent letterlijk: middelen die het goddelijke voortbrengen.

Er zijn vele hallucinogene stoffen, waaronder noscapiïne, dat een bestanddeel is van het onverschillig makende opium. Opium zorgt ervoor dat men zoals Kali van Kolkata, zoals Didi uit *De Blauwe Lotus* en zoals de taliban in het land van de papaver, geheel onverstoord en in de waan dat men aldus aan de goden gehoorzaamt, mensen kan onthoofden welke weigeren in die hallucinante realiteit te geloven: wie niet horen wil, moet voelen.

Naast de link tussen druggebruik en moordlust is er ook een verband tussen druggebruik en religiositeit, wellicht vanwege het effect van drugs op onze hersenactiviteit die naar men zegt heel specifiek is voor spirituele gevoelens en gedachten. Volgens theosofoe H.P. Blavatsky zijn drugs nefast voor de hoogsensitiviteit welke vereist wordt om in het spoor van mystici en visionairen te kunnen treden. Met zijn uitspraak dat godsdienst opium is voor het volk, stelde Karl Marx dat religie de goedkope nepdrug is voor de armen ter-

wijl welgestelde burgers opium roken maar sommigen draaien dit om en zo verklaart de Leuvense psychiater Dirk De Wachter in *NRC/Handelsblad* van 18 december 2019 dat vandaag opium de godsdienst is van het volk terwijl de Amerikaanse professor Gary Laderman zelfs pleit voor psychofarmaca als bron van spiritualiteit.²⁷⁸

Dat de genoemde zaken alle drie onderling verbonden zijn, blijkt bijvoorbeeld waar onder invloed van hallucinogene stoffen rituelen worden opgevoerd waarin aan de goden mensenoffers worden gebracht: de goden maken de mensen godsdienstig, wat wil zeggen dat zij hen wijzen op hun plicht om soortgenoten af te slachten. Of dat is althans wat de gelovigen geloven want, Julian Jaynes indachtig, zijn de bevelen van de goden tot louter menselijke gedachten en inbeeldingen te herleiden - hallucinaties die zij krijgen ingevolge druggebruik. Bij de Azteken in Mexico was dat de uit de peyote-cactus verkregen mescaline die later ook de mormonen gingen gebruiken om religieuze extase op te wekken maar druggebruik brengt zoals bekend ook waanbeelden en krankzinnigheid teweeg.²⁷⁹

Op die manier wordt het genoemde drietal uitgebreid naar vier: druggebruik, godsdienst, moord en geestesziekte, al kan ook kunst aan het rijtje worden toege-

278 <https://www.cnnbs.nl/column-drugs-als-godsdienst-van-het-volk/>

279 <https://www.vice.com/nl/article/8xz8m3/de-fascinerende-geschiedenis-van-mescaline-de-eerste-psychedelische-drug>

voegd en daarmee samenhangend uiteraard ook bedrog en geld, geweld, list en ga zo maar door: god en de duivel, het genie en de krankzinnige, niets ontziende oorlog en eeuwige vrede, de uitersten die aan elkander tol moeten betalen om te kunnen bestaan en die aldus elkaar ook raken. Alle macht komt van boven, zo beveerde men eens en men keek op naar de vorsten als waren zij goden maar voor hetzelfde geld, zo weten wij nu, zijn zij demonen - de wereld immers is des duivels.²⁸⁰

4. Dekolonisatie: machtswissel der baronnen

Kolonies zijn in de praktijk landen die leeggeroofd worden door kolonistoren en deze laatste zijn landen die hun kolonies leegroven. De roof voltrekt zich ingevolge het recht van de sterkste en wegens het van toepassing zijn van de middel-doelomkering geschieden de misdaden in kwestie onder het voorwendsel van beschavings- en bekeringswerk: "Wij vallen een land binnen om het te beschaven" betekent eigenlijk: "Onder het voorwendsel van beschavingswerk, vallen wij een land binnen en wij roven het leeg." Het middel (binnenvallen) is in feite het doel en het doel (beschaven) is het voorwendsel en derhalve het middel.

Maar bij een middeldoelomkering blijft het niet, er is nog een tweede omkering van toepassing: de rover wil namelijk niet alleen zijn criminele activiteiten verbergen, hij wil bovendien dat zij door iedereen beschouwd

280 Tekst d.d. 26 augustus 2021.

worden als weldaden; de moordenaar wil doorgaan voor een filantroop! En nu is dat weliswaar een huza-renstukje maar macht en geweld gekoppeld aan sluwheid maken vaak van wat onmogelijk lijkt een makkelijke klus en dat wordt nog elke dag en in de allerbontste kleuren door de geschiedenis zelf geïllustreerd.

De kolonisering verliep aldus ingevolge het recht van de sterkste en de sterksten waren toentertijd botweg degenen die in het bezit waren van vuurwapens: de blanken. De blanken koloniseerden de landen van wie nog geen vuurwapens kenden: de zwarten, de roodhuiden en de Aziaten. Om het te houden bij één voorbeeld: alle landen van Afrika werden ooit gekoloniseerd door een of ander land van de blanken of dus een land waarvan de burgers beschikten over vuurwapens. Een uitzondering is de Westelijke Sahara, een woestijngebied waar niets te vangen is. Hier dient volledigheidshalve nog aan toegevoegd dat de tijd der kolonies zijn intrede deed nadat de slavernij (- zie daarover: "[Hoe Europa groot en rijk werd](#)") was afgeschaft en uiteraard ter vervanging daarvan en het houden van slaven heette vanaf dat ogenblik 'beschavingswerk'.

Maar geleidelijk begon de autochtone bevolking van de door het Westen leeggeroofde landen haar rechten op te eisen. In Latijns-Amerika bijvoorbeeld verdreef vrijheidsstrijder Simón Bolívar de Spanjaarden - hij werd president in Peru, Marquez beschreef in een verhaal diens laatste jaren en in 1825 werd Bolivia naar hem genoemd. Na W.O.I werden heel wat Europese kolonies 'mandaatgebieden', wat inhoudt dat zij schijn-

afhankelijk werden en feitelijk geherkoloniseerd. Na W.O.II werd in 1947, geïnspireerd door Gandhi en Nehru, Indië onafhankelijk van het Britse rijk waarvan het sinds 1858 deel had uitgemaakt en het werd bij die gelegenheid opgesplitst in de seculiere staat Indië en de moslimstaat Pakistan [dat zijn naam ontleent aan (begin)letters van de Indiase deelstaten *Punjab, Afghania, Kasjmir, Sindh* en *Beloetsjistan*]. Ook Nederlands-Indië (onder Soekarno) scheurde zich los samen met de landen in het Midden-Oosten; in 1960 kwam Afrika aan de beurt en na 1965 de Caraïben en Oceanië. Edoch, de nieuwe leiders waren vaak door de kolonisatoren in het zadel geholpen dictators welke hun belangen verzekeerden.

Zoals gezegd: toen de misdaden inzake de kolonies aan het licht kwamen - en zij waren niet min - stopte de kolonisering, zoals eerder ook de slavernij werd 'afgeschaft'. Edoch, zoals de slavernij in feite werd vervangen door de nog veel onmenselijkere schuld- en loon-slavernij, zo ook verdwenen de kolonies allerm minst omdat de kolonisatoren in hun vroegere kolonies stromanen aan de macht brachten om van op afstand ongestoord met de roofoctijen door te kunnen gaan. Zo werd na de onafhankelijkheid van Belgisch Congo dat land niet bestuurd door Lumumba die de afgevaardigde was van het Congolese volk: Lumumba werd prompt vermoord (1961) en dictator Mobutu werd president van Congo (1965-'97); hij werd in het zadel geholpen en gehouden door het Westen en door de dictators van Oeganda, Somalië en Zimbabwe.

Het volk kwam in opstand tegen de handlangers van zijn kolonistoren en tegen uitbuiting in allerlei vormen, zoals de ontvreemding van de bodemschatten. Zo eisten in 1980 de Saoedi de rechten op de ontginning van de aldaar in 1938 door de Amerikanen ontdekte olie volledig op en op 18 december 2010 brak de zogenaamde Arabische Lente uit: de bevolking van de Noord-Afrikaanse landen kwam in opstand tegen hun dictators.²⁸¹

Ook allerlei vormen van bezetting worden niet langer geduld van zodra het tot de slachtoffers doordringt dat zij worden uitgebuit en de plotselinge opkomst en verspreiding van het internet heeft sterk bijgedragen tot die bewustwording. Daarentegen wordt die bewustwording sterk afgeremd door armoede en onderdrukking: honger, analfabetisme, een gebrek aan scholing, druggebruik en beknottende ideologieën en religies zorgen voor een achterstand welke dan door eerstewereldlanden wordt misbruikt om ganse bevolkingsgroepen in een toestand van feitelijke slavernij te houden. Pas ter gelegenheid van bijvoorbeeld een giframp zoals in Bophal in 1984 wordt duidelijk dat burgers van derde wereldlanden in den duik in slavernij gehouden wor-

281 Ben Ali (Tunesië), Bouteflika (Algerije), het koningshuis van Jordanië, de regering van Oman, de dynastie van Saoedi Arabië, Mubarak (Egypte), de Syrische leiders, de Jemenitische regering, de leiders van Djibuti, Somalië, Soedan, Palestina en Bahrein, kolonel Al-Qadhafi van Libië, de regering van Koeweit, de koning van Marokko, de regeringen in Mauretanië, Libanon, Israël en Irak.

den door het westen dat stinkend rijk wordt van hun arbeid waaraan zij zelf ten onder gaan.

Men heeft berekend dat voor de hoge levensstandaard van één westerling ongeveer veertig slaven uit de derde wereld moeten opdraaien, waaronder kinderen aan wie nota bene opzettelijk een menswaardige opvoeding onthouden wordt om te vermijden dat zij zich bewust zouden worden van hun toestand en zij zich zouden emanciperen want dat zou het einde zou betekenen van het profitaat van de 'beschaafde' wereld.

Maar zoals vaker het geval is, speelt het noodlot ons parten en is het paradoxaal genoeg de achterstelling van de slaven die garant staat voor ons luxelevens, welke dit luxelevens ook in gevaar brengt: bij het induceren van een religie en van nog andere zaken die de slaven dom moeten houden zodat zij makkelijk manipuleerbaar zijn, wordt over het hoofd gezien dat de kolonistoren uiteraard geen monopolie hebben over de door hen geïnduceerde zwakheden van hun slachtoffers: evengoed kunnen de burgers van deze derdewereldlanden voortaan moeiteloos gestuurd worden door terroristen.

Deze machtswissel doet zich nu voor van zodra de greep van het westen op de derde wereld verzwakt, wat vandaag het geval is ingevolge de vloek van de tegen-doelmatigheid die vroeg of laat elke oneigenlijke menselijke activiteit zal perverteren. De meester verliest de controle over zijn slaven van zodra hijzelf in de slaverij belandt: hij deelt dan het lot van de zich god wa-

nende goddeloze wiens instrumenten hem gaan overheersen.²⁸²

5. *Het nieuwe opium*

In zijn artikel *How Britain's opium trade impoverished Indians* van 5 september 2019 schrijft de Indië-correspondent van de BBC Soutik Biswas dat ten tijde van het Britse imperium de jaarlijkse productie voor de farmacie van opium in Uttar Pradesh en Bihar, deelstaten van het gekoloniseerde India, een paar duizend ton bedroeg en dat deze productie - die Engeland schatrijk heeft gemaakt - vergelijkbaar is met de hedendaagse opiumproductie voor heroïne in Afghanistan. Wie te maken krijgen met kanker - en dat zijn vandaag welhaast de helft van alle mensen - weten dat de kostprijs van de pijnstillers, die opiaten zijn, een veelvoud bedraagt van die van de eigenlijke kanker bestrijdende medicijnen (en dat is dan ook de reden waarom die niet door de verzekering terugbetaald worden) en zo kan men zich een beeld vormen van de omvang van het kapitaal dat gemoeid is met de opiumhandel.

Echter, vandaag zetten de farmareuzen de drugsbaronnen van weleer aardig te kijk: zij fabriceren volledig artificiële of dus synthetische opiaten - opioïden genoemd - die tientallen keren sterker zijn dan het natuurlijke opium en uiteraard ook veel sterker verslavend en dodelijker maar tegelijk zijn de productiekos-

282 Tekst d.d. 28 augustus 2021.

ten daarvan minimaal en derhalve worden de winstmarges gigantisch.

Pijnstillers brengen de zieke in de waan van beterschap omdat zij de overdracht van de pijn in de zenuwbanen naar de hersenen blokkeren en zo genezen zij niet maar daarentegen maken zij nog zeker omdat zij de waarschuwing die het pijnsignaal tenslotte is, onmogelijk maken. Ook allerhande aanverwante 'gelukspillen', behorende tot de groep van de zogenaamde psychofarmaca, worden door de massa's verzwolgen onder voorschijn van de artsen en hebben in geen tijd de psychische gezondheid en het kritisch vermogen van een flink deel van het mensdom compleet veranderd en wel in de verkeerde richting, zij dat kennelijk een tegelijk door zekere machten gewenste richting.

Potentaten houden immers niet van intelligente burgers, de geschiedenis toont hoe die desnoods massaal worden uitgemoord, en machthebbers houden hun onderdanen het liefst zo dom mogelijk. Bovendien garandeert de verslaving van de massa aan chemische vergiften ook dat het volk in armoede zal blijven ploeteren: de aloude samenzwering van kerk en staat onder het motto van 'houdt gij ze dom, dan houden wij ze arm' doet het met de nieuwe middelen in de hedendaagse context zelfs nog beter dan voorheen.

Zo moet men het met lede ogen aanzien hoe vandaag wereldwijd de nieuwe drugsbaronnen, gewapend met een oogverblindende coronapolitiek, het ingevolge de milieuramp al geheel verkommerde mensdom de gena-

deslag toedienen met voor hun kar gespannen politici die een Nobelprijs voor Hypocrisie en Corruptie verdienen. Uiteraard zou de wet al te gortig met de voeten worden getreden mochten burgers ook worden verplicht om zich de vergiften van de drugstrafficanten in het lijf te laten spuiten en zo wordt de burgerlijke vrijheid nu feitelijk ondermijnd via allerlei laffe slukwegen.

- U bent vrij om zich al dan niet te laten vaccineren maar doet u het niet, dan dreigt u een aantal rechten te verliezen, zoals het recht op arbeid, samenscholing, verplaatsing, medische verzorging en noem ze maar op: de rechten waarvoor iedereen betaalt en die op de helling staan voor wie weigeren om de kudde te volgen naar de afgrond. Belanghebbende politici meesmuilen in de media dat de niet-meelopers maar moesten gestraft worden en zo laten zij het uitschijnen dat wie gebruik maken van hun rechten, misdadigers zijn.

- Het moet hen zo moeilijk mogelijk gemaakt worden, zo bazuinen gelovigen, nog heiliger dan de paus, het in de media rond: zich er terdege van bewust dat men iemands rechten niet zomaar kan ontzeggen, sporen zij anderen aan om dat segment van de bevolking dat weigert nog langer te dansen naar de pijpen van de drugsbaronnen, met pestgedrag over de streep te trekken. En dat in een tijdperk waarin van elke gezagsdrager een nultolerantie tegen pestgedrag wordt geëist.

- Luister alleen naar het officiële nieuws: het komt letterlijk uit de dystopische roman van George Orwell zo-

maar uit de fantasie de werkelijkheid naar binnen wandelen. Maar andermaal overtreft de werkelijkheid de stoutste fantasie want bij die aansporing blijft het niet: meningen welke afwijken van de opgedrongen dogma's waarvan de verdedigers via het raam naar buiten vluchten van zodra de laatst overgebleven journalisten hun vragen op hen pogen af te vuren, worden prompt gedeletet van het net zoals intussen ruim een jaar geleden werd beslist door de club van de grootbezitters van het wereldeconomisch forum geleid door Klaus Schwab en co en onder de hoge bescherming van de prins van Wales wiens in de opiumkolonies buit gemaakte rijkdommen ook vandaag nog wereldwijd op alle televisieschermen worden uitgesteld alsof het helemaal niet ging om een drugs- en mensenhandel en om dievenbuit doch om hoogstaande humanitaire prestaties.²⁸³

283 Tekst d.d. 2 september 2021. Benutte bronnen:
<https://www.bbc.com/news/world-asia-india-49404024>

VI. Resterende artikels: Penrose, Mannoury, Steiner en nog enkele andere teksten

*Enkele bedenkingen bij Roger Penrose 's bewustzijnstheorie*²⁸⁴

Synthese en bedenkingen (in de voetnoten)

1

In Hoofdstuk 1, getiteld: *Consciousness and computation*, van het eerste deel, getiteld: *Why We Need New Physics to Understand the Mind. The non-computability of Conscious Thought*, situeert Penrose zijn standpunt en zegt hij wat hij wil bewijzen: dat ons bewustzijn een uiteindelijk niet-computationele aangelegenheid is, en dus niet simuleerbaar door computers. Hij wil dat aantonen door te wijzen op de aanwezigheid van dat niet-computationele in het wiskundige begrip.

De wetenschap, zegt Penrose, bekommert zich om het stoffelijke aspect van het heelal, niet om de geest. Volgens sommigen nochtans is de geest wetenschappelijk verklaarbaar: het is alleen een kwestie van complexiteit. Volgens anderen is de geest van een andere orde en dus buiten het bereik van de wetenschap. Penrose volgt de eerstgenoemden, maar merkt op dat de wetenschappen nog iets mankeren om dat doel (het verstaan van de geest) te bereiken: het bewustzijn behoort tot het universum, maar we hebben een andere fysica nodig om de geest te kunnen begrijpen.

284 Roger Penrose, *Shadows of the Mind. A Search for the Missing Science of Consciousness*,

Hij stelt de veel gehoorde vraag of wij de redding van de wereld ooit aan 'almachtige' robots zullen kunnen overlaten. We zien immers steeds 'slimmere' computers op de markt komen. Penrose antwoordt hier voorlopig met de opmerking dat dan de artificiële intelligentie de mens ook overbodig zou maken.

Ter situering van het eigen standpunt brengt Penrose de gangbare meningen onder in vier perspectieven:

A. Alle denken is louter berekenen; het heelal is in dat opzicht vergelijkbaar met een grote computer. (Functionalisme - Turing).

B. Een computer kan de werking van het brein nabootsen maar zonder bewustzijn te hebben.

C. De breinactiviteit brengt bewustzijn voort, maar een computer kan het brein dit niet nadoen. (Penrose).

D. Het bewustzijn staat volledig los van de stof en is onbereikbaar voor elke wetenschappelijke benadering. (Mentalisme - Mysticisme).

A is verwerpelijk alsook D, zegt Penrose. M.b.t. B merkt hij op, met J. Searle, dat de simulatie van een fysisch proces helemaal niet hetzelfde is als dat fysisch proces zelf. C rest: we hebben een nieuw begripen, een nieuwe fysica nodig. De wetenschap geeft het dus niet op, maar moet rekening houden met de realiteit van het bewustzijn (- ze moet dus ergens 'veranderen') teneinde haar naam waard te kunnen blijven.

Berekening is 'computation' - de activiteit van een Turing-machine -, dit is een algoritme. Men onderscheidt top-down en bottom-up procedures. De eerst genoemde kennen we van de rekenmachines die sneller rekenen dan de mens; de laatste wordt in de A.I. benut; zij maakt gebruik van 'ervaringen' in een soort geheugen (- een soort feed-back?).

Turing verwerpt C, maar Church, die in 1936 tot een analoge stelling kwam laat plaats voor C. De stelling van Church-Turing zegt dat elk algoritme in een λ -calculus kan uitgedrukt worden. Turing zegt dat dat het geval is voor alle fysische activiteiten. Church niet. Volgens C is het bewustzijn onbereikbaar voor computers; C vloekt niet met Church.

Een chaotisch systeem is een dynamisch systeem dat zeer nauwkeurig afhankelijk is van beginvoorwaarden (bijvoorbeeld het weer), zodat het lijkt alsof het niet-gedetermineerd én onberekenbaar is. Dit is echter fout: principieel is het wél berekenbaar, alleen is zo iets meestal praktisch onuitvoerbaar. Is dus ook de geest principieel berekenbaar? Penrose zal bewijzen dat dit niet zo is: de geest is principieel onberekenbaar!

Rijst de vraag welke soort activiteit dan principieel onberekenbaar zou kunnen zijn. Heeft de uniciteit van omgevingsfactoren hier iets mee te maken? Neen, want ook ons eigen brein is een unieke 'omgevingsfactor'. Penrose geeft nu enkele voorbeelden van principiële onberekenbaarheid in de wiskunde zelf. Vooreerst Hilberts tiende probleem. Een Turingmachine (dit is een

algoritme-machine) kan uitmaken of bepaalde soorten van problemen een oplossing hebben of niet. Maar Hilbert laat zien dat de Turing-machine van geen nut is voor bepaalde vormen van Diophantische vergelijkingen. Een ander voorbeeld is het tegelprobleem. Iets (bijvoorbeeld het heelal) kan dus gedetermineerd zijn doch tegelijk niet voorspelbaar, want niet berekenbaar. Gedetermineerdheid is dus iets anders dan berekenbaarheid.²⁸⁵

Zo zullen dan volgens A de computers de mens overtreffen; volgens B zullen ze mensen kunnen nabootsen, terwijl het dan een irrelevante vraag is of ze ook bewustzijn hebben, want in dit standpunt wordt bewustzijn geïdentificeerd met uiterlijk gedrag²⁸⁶; volgens C en D blijven computers ondergeschikt aan de mens, ongeacht wat ze kunnen presteren, want de mens is niet 'berekenbaar'.

In het antwoord op de vraag of computers rechten en verantwoordelijkheden kunnen hebben, komt onder meer het essentiële verschil tussen wettelijkheid en ethiek tot uiting, want volgens A kunnen computers wettig of onwettig handelen, dat wordt immers uitgemaakt op grond van uiterlijke 'gedragingen' ('bewegin-

285 O.i. kunnen we hier zeggen dat we moeten vaststellen dat er een kloof is en blijft tussen onze kennis en de werkelijkheid, m.a.w.: deze conclusie houdt in dat de werkelijkheid niet objectiveerbaar is.

286 Cf. de zgn. *third person account* van Shaffer.

gen'). Volgens B mankeert een computer daarvoor gevoelens en dergelijke.²⁸⁷

Intelligentie kan niet zonder dat er eerst begrip (*understanding*) is, en dit kan op zijn beurt niet zonder gewaarwording of besef (*awareness*), wat de passieve component is van bewustzijn (- de actieve component van bewustzijn is volgens Penrose *the feeling of the free will*).

Computers rekenen vaak sneller en beter dan mensen, maar wat zij missen, terwijl een mier dat wél heeft, is: gezond verstand. De slimheid van bijvoorbeeld schaakcomputers is vanzelfsprekend alleen te danken aan wat experts daar ingestopt hebben. Doen zich situaties

287 O.i. zijn die eigenschappen niet cruciaal want ook gevoelens kunnen worden teweeg gebracht zonder dat ze echt zijn (zie onze kritiek bij Guy Sircello's *A theory of beauty*) en dus kunnen ook onechte reacties op die onechte gevoelens ingebouwd worden: men komt dan in de situatie die wij kennen van de zgn. 'elektronische troeteldieren' die gedijen op grond van een gesofisticeerd zelfbedrog, vergelijkbaar met de poppenkast waarbij men vragen stelt aan de poppen en men die zelf beantwoordt terwijl men ze zodanig laat bewegen dat het lijkt alsof zij het zijn die antwoorden. O.i. is er geen essentieel verschil tussen de computer zoals beschreven in standpunt B en de pop van de buikspreker. Het is dus wél een relevante vraag of computers bewustzijn hebben, en dat zal altijd een relevante vraag blijven, omdat wij op zijn minst altijd graag willen weten of het de pop is die de buikspreker bedient, of de buikspreker die de pop bedient: ten minste één van de twee bedient de andere als er gesproken wordt. Vanzelfsprekend komen alleen C en D in deze context als relevante standpunten naar voren.

voor die een beroep doen op gezond verstand, dan slaat de sterkste schaakcomputer de bal mis. Penrose zal nu ook aantonen dat computers ook geen wiskundig begrip hebben, want wiskundig begrip is iets helemaal anders dan het kunnen berekenen van dingen. Dit is nu wat Gödel aantoont. En daaruit volgt dat, zoals ook J.R. Lucas betoogt, bij wie Penrose zich aansluit, dat A en B de mentale activiteit niet kunnen verklaren en dus verwerpelijk zijn.

Waarom moeten we nu ook D verwerpen? Omdat, aldus Penrose, elke geest die wij ontmoeten, verbonden blijkt met een fysiek brein.²⁸⁸ Anderzijds is het ook zo dat wiskunde en wetenschap mysterieuze dingen bevatten. Penrose volgt Plato hier: onze ideeën staan los van de materiële wereld, maar de materiële wereld kan pas in termen van ideeën worden uitgedrukt en worden verstaan. Maar verstaan is niet hetzelfde als berekenen!²⁸⁹

2

Gödel houdt zich bezig met de axiomatische gronden van de wiskunde. Penrose wil middels Gödel aantonen dat ons begrijpen geen algoritmische activiteit kan zijn. De gewaarwording van 'rood' kan niet computationeel

288 Maar is ook het omgekeerde het geval??? Verder is dit ook nog eens een argument door inductie: het is niet omdat we een 'losstaande' geest nooit zouden hebben waargenomen, dat hij er niet zou kunnen zijn.

289 Tekst d.d.10 oktober 1999.

worden opgewekt. Dieren rekenen niet, maar zij worden wel 'rood' gewaar.

Wat is nu het verband tussen Gödels theorema en het gezond verstand? Een niet berekenbaar proces is een onmiddellijk bewustzijn van iets. Daardoor kan men iets 'visualiseren' of een 'direct begrip' hebben van iets, een 'mentaal beeld'. Dat hoeft niet noodzakelijk 'visueel' van aard te zijn. We 'begrijpen' de betekenis van een woord direct, we krijgen er 'onmiddellijk' vat op, alsof we de ervaringen van diegene die ons de mededeling doet, delen. Een kind krijgt begrip van getallen, geabstraheerd van de getelde dingen. Dit is geen berekenen meer, maar 'awareness'. Penrose geeft voorbeelden met visuele getalbeelden om het 'begrip' van de commutativiteit van de vermenigvuldiging duidelijk te maken. Gödel toont aan dat het onmogelijk is om alle evidente redeneerstappen in één systeem te steken dat dan bij machte zou zijn om alles op te lossen: de behoefte aan nieuwe, vanzelfsprekende begrippen kan niet en nooit weggewerkt worden. Het wiskundig begrijpen is iets anders dan (be)rekenen.²⁹⁰

290 Een bedenking bij het abstraheren, bijvoorbeeld inzake het tellen van dingen, het verkrijgen van een begrip van kwantiteit onafhankelijk van de dingen die worden geteld: m.i. is hier cruciaal dat het gaat om een afbeelden van de tijd in het niet-tijdsgebundene. Tellen is een activiteit die tijd vergt, een handeling die zich in de tijd afspeelt. Het getal daarentegen is aan de tijd onttrokken, terwijl het toch refereert naar een activiteit die tijd in beslag neemt, naar een duur dus. In het getalbegrip wordt een act, of een duur, of iets tijdsgebonden, onttrokken aan de tijd en ingepast in een tijd-loos kader, bijvoorbeeld het

Tot hier een herhaling van het hoofdstuk *Consciousness and computation*, dat loopt tot pagina 63. Hierna wordt middels Gödel uiteengezet dat ons begrijpen geen algoritmische activiteit kan zijn, in: *The Gödelian case* (pp. 64-126).

Penrose zegt dat de wiskunde het duidelijkste aantoont dat iets in ons denken ontsnapt aan het loutere 'berekenen'. Gödels stelling komt hierop neer: Geen enkel formeel systeem van 'sound' wiskundige bewijsregels kan

kader van de natuurlijke getallen. Kwaliteiten worden dus afgebeeld naar kwantiteiten. Men kan dus zeggen dat de kwantiteit een bijzondere kwaliteit is, namelijk deze die kwaliteit van de tijd (of van de activiteit) afbeeldt in een tijdloze ruimte (hetzij een Euclidische ruimte, hetzij een ruimte van getallen, hetzij eender welke 'ruimte' van specifieke 'mentale beelden'). De activiteit van het abstraheren is dan niets anders dan het via de ervaring terugvinden van kwaliteiten (wezenheden) in een wereld van mentale beelden, in een mentale ruimte, waardoor precies die mentale ruimte 'zichtbaarder' of 'werkelijker' wordt. Precies dit zo doende 'zichtbaar maken' van de mentale ruimte(n) is bewustzijn. Bewustzijn is dus *participeren* aan (een bestaande) 'mentaliteit' of geest. Abstraheren is dan het positief beantwoorden van de uitnodiging tot participatie aan de geest(eswereld) - een uitnodiging die spreekt uit de dingen vanuit bijvoorbeeld hun schoonheid. De visuele verbeeldingskracht waarover Penrose het heeft, heeft dus zeker niets te maken met virtuele realiteit. Mentale beelden zijn niet-computatoneel, maar waar blijft het sterke argument? Ik denk dat wij onze hele opvatting/wetenschap moeten op zijn kop zetten of binnenste buiten draaien om dat te kunnen verstaan: het hogere brengt het lagere voort en in geen geval is het andersom. Het *lijkt* alleen andersom wanneer wij onze menselijke constructies verwarren met het geschapene.

(principeel) alle ware uitspraken van de ordinaire rekenkunde voortbrengen. Wat dus betekent dat het menselijk verstaan niet kan gereduceerd worden tot een verzameling van rekenregels. Geen dergelijk systeem kan bewijzen leveren van die rekenkundige uitspraken waarvan de waarheid principeel toegankelijk is voor menselijke intuïtie en begrip. Intuïtie en begrip kunnen dus niet herleid worden tot een verzameling van regels.

Algoritmes kunnen voorgesteld worden door wiskundig formele systemen, en een Turing-machine is een wiskundig geïdealiseerde computer, een stap-voor-stap-procedure. Een universele T-machine is er een die om het even welke T-machine kan nabootsen, en die dus elk algoritme kan uitvoeren, zoals bijvoorbeeld onze moderne computer.

Berekeningen (computations, algoritmes, logische operaties) zijn de activiteit van een T-machine. Willen we bijvoorbeeld een getal zoeken dat niet de som is van drie kwadraten, dan bouwt de machine de rij van de natuurlijke getallen op ('rij1'), en de rij van de kwadraten ervan ('rij2'), en daaruit de rij van de som van drie kwadraten ('rij3'); vervolgens overloopt ze 'rij1' en stelt aan elk getal de vraag of het ook tot 'rij 3' behoort; is dat niet het geval, dan hebben we te maken met één van de gezochte getallen.

Nu zijn er ook oneindige berekeningen: stel dat we een getal zoeken dat niet de som is van vier kwadraten, dan zal de machine aan het werk gaan en nooit ophouden met zoeken. Nooit zal zo'n getal gevonden worden (La-

grange bewees in 1770 dat het niet bestaat), maar de machine zal daarover nooit uitsluitsel kunnen geven, want de getallenrijen zijn oneindig lang. Een ander voorbeeld is het vermoeden van Goldbach (1742), dat door de oneindige berekeningen van de machine noch weerlegd noch bewezen kan worden.

Hoe kunnen we nu uitmaken of berekeningen oneindig zijn? Soms kunnen we dit intuïtief inzien. Soms kunnen we dit ook formeel bewijzen middels mathematische inductie (waarbij één enkele berekening relevant wordt geacht voor alle (natuurlijke) getallen). Maar deze procedure is ontoereikend om oneindige berekeningen als dusdanig te ontmaskeren, omdat elke verzameling van regels ontoereikend is om dat te doen (- wat volgt uit Gödel's stelling). Er zijn met andere woorden berekeningen die nooit stoppen, maar dat dit zo is kan niet altijd wiskundig bewezen worden. De regels kunnen dus het inzicht nooit vervangen!

Penrose toont nu hoe Gödel deze waarheid demonstreert:

Beschouwen we Penrose's vereenvoudigde bewijs van de stelling van Gödel. De conclusie tot welke Gödel in zijn theorema uiteindelijk komt (en die moet illustreren dat het menselijk denken en begrijpen de activiteit van het loutere rekenen kwalitatief overtreft), luidt als volgt: in de rekenkunde bestaan er stellingen (en die zullen er altijd zijn) waarvan wij de waarheid duidelijk kunnen inzien, maar waarvoor geen bewijs bestaat.'

Penrose geeft een voorbeeld van zo'n ware en onbewijsbare stelling, namelijk de volgende stelling, genaamd G (waarbij n een element is van de natuurlijke getallen \mathbb{N}):

(G): 'Er bestaat geen enkel oneven getal dat de som is van n aantal even getallen'.

Het is duidelijk want evident voor ons, zegt Penrose, dat deze stelling waar is, maar wij kunnen deze waarheid niet bewijzen.

Stel dat wij een poging zouden ondernemen om de waarheid van (G) te bewijzen, dan zouden wij dat moeten doen middels een algoritme dat alle mogelijkheden narekent.

Na een oneindig lang aantal berekeningen zouden wij nog steeds geen falsificatie van deze stelling gevonden hebben, maar ook zouden wij nog steeds geen bewijs gevonden hebben.

Dat bewijs zou er pas zijn op het ogenblik dat we alle mogelijkheden onderzocht hebben, en dat zijn er oneindig veel. Het is dus een bewijs dat nooit eindigt, nooit voltooid is, onvoltooid is.

Welnu, zegt Penrose: misschien kunnen we wel bewijzen dat zo'n bewijs nooit eindigt. Stel eens dat we dat zouden kunnen, dan zouden we dat doen middels een rekenprocedure, genaamd A.

Vanzelfsprekend zou die rekenprocedure A dan wel eindig zijn, want anders hervielen we in hetzelfde probleem.

Penrose toont nu aan (pp. 72-77): als wij veronderstellen dat A bestaat, dan leidt A tot een contradictie, dus kunnen we niet veronderstellen dat A bestaat, met andere woorden: zo'n rekenprocedure die de oneindigheid van het bewijs van (G) moet aantonen, bestaat zelf niet. Dus we kunnen niet bewijzen dat (G) waar is. Zie hier een beknopte weergave van de gedachtegang.

We gaven zopas enkele voorbeelden van de werking van de T-machine. Beschouwen we nu zo'n berekening (C) die het natuurlijk getal n betreft, dus: $C(n) = C(0)$, $C(1)$, $C(2)$, $C(3)$,..., wat wil zeggen dat $C(n)$ gelijk is aan de activiteit van de T-machine op het getal n. De vraag luidt of die activiteit ooit stopt: bestaat er een procedure die kan beslissen of die berekening ooit stopt?

Stel dat we een procedure A hebben die zegt dat $C(n)$ nooit stopt. A moet dus alle mogelijke procedures bevatten. (A is sound, wat betekent dat A altijd correcte antwoorden geeft). Als A zelf ooit eindigt, dan weten we zeker dat $C(n)$ nooit eindigt.

Als A sound is, dan moet dit kunnen uitgemaakt worden door een berekening. Er zijn verschillende berekeningen: $C_0(n)$, $C_1(n)$, $C_2(n)$,... Zo bijvoorbeeld is $C_q(n)$ de activiteit van de q-de T-machine op n. Procedure $A(q,n)$ is de specifieke berekening die bewijst dat

$C_q(n)$ nooit stopt; stopt $C_q(n)$ wél, dan hebben we be-
 wezen dat $C_q(n)$ onjuist is. Dus: als $A(q,n)$ stopt, dan
 stopt $C_q(n)$ nooit. Maar stel nu dat $q=n$. Dan geldt dus:
 als $A(n,n)$ stopt, dan stopt $C_n(n)$ nooit. A hangt dus af
 van één getal en zal dus één van de volgende rekenpro-
 cedures zijn: $C_0, C_1, C_2, C_3, \dots$. Stel dat het C_k is: $A(n,n)$
 $= C_k(n)$. Stel nu dat $k=n$, zodat geldt: $A(k,k) = C_k(k)$.
 Dan geldt dus: als $C_k(k)$ stopt, dan stopt $C_k(k)$ nooit.
 En dat is een contradictie. Procedure A kan dus nooit
 uitmaken of $C_k(k)$ al dan niet stopt. Als we dus weten
 dat A sound is, dan weten we dat $C_k(k)$ nooit stopt. We
 weten dus iets dat A niet kan bewijzen. Dus kan A ons
 begrip niet omvatten! Gödel zegt nu dat wiskundigen
 geen enkel sound algoritme kennen dat in staat is om
 een wiskundige waarheid te bewijzen.^{291 292}

291 Tekst d.d. 10 oktober 1999.

292 Penrose geeft een voorbeeld van zo'n ware en onbewijsba-
 re stelling, namelijk de volgende stelling, genaamd G (waarbij
 n een element is van de natuurlijke getallen N):

(G): 'Er bestaat geen enkel oneven getal dat de som is van n
 aantal even getallen'.

Het is duidelijk want evident voor ons, zegt Penrose, dat deze
 stelling waar is, maar wij kunnen deze waarheid niet bewijzen.

Stel dat wij een poging zouden ondernemen om de waarheid
 van (G) te bewijzen, dan zouden wij dat moeten doen middels
 een algoritme dat alle mogelijkheden narekent.

De paragrafen 2.6. *Possible technical objections to G* (pp.77-88) tot en met Appendix A: *An explicit Gödelizing Turing machine* (pp. 88-126) slaan we hier over, en we beschouwen nu enkele paragrafen uit het derde

Na een oneindig lang aantal berekeningen zouden wij nog steeds geen falsificatie van deze stelling gevonden hebben, maar ook zouden wij nog steeds geen bewijs gevonden hebben.

Dat bewijs zou er pas zijn op het ogenblik dat we alle mogelijkheden onderzocht hebben, en dat zijn er oneindig veel. Het is dus een bewijs dat nooit eindigt, nooit voltooid is, onvoltoebaar is.

Welnu, zeg Penrose: misschien kunnen we wel bewijzen dat zo'n bewijs nooit eindigt. Stel eens dat we dat zouden kunnen, dan zouden we dat doen middels een rekenprocedure, genaamd A.

Vanzelfsprekend zou die rekenprocedure A dan wel eindig zijn, want anders hervielen we in hetzelfde probleem.

Penrose toont nu aan (pp. 72-77): als wij veronderstellen dat A bestaat, dan leidt A tot een contradictie, dus kunnen we niet veronderstellen dat A bestaat, met andere woorden: zo'n rekenprocedure die de oneindigheid van het bewijs van (G) moet aantonen, bestaat zelf niet. Dus we kunnen niet bewijzen dat (G) waar is.

Het 'wonderlijke' van de stelling van Gödel bestaat er dus in, dat we kunnen inzien dat bepaalde stellingen waar zijn, terwijl we tevens kunnen aantonen dat we nooit zullen kunnen bewijzen dat die stellingen waar zijn.

en laatste hoofdstuk van deel 1, over de niet-berekenbaarheid in het wiskundige denken.

Zoals we zagen, is het wiskundige begrip geen product van een algoritme. Maar kan het niet zo zijn dat de wiskundige overtuiging het resultaat is van een onbekend, onbewust algoritme, of van een kenbaar algorit-

Ik nodig U nu uit tot deelname aan de 'ontmaskering' van dit 'wonder', in de volgende, korte uiteenzetting. Ik zal namelijk aantonen dat de stelling van Gödel uiterst triviaal is. Met andere woorden zal ik het volgende betogen: de stelling van Gödel is niet fout, maar ze zegt in feite niets. Ziehier onze gedachten-gang.

Een eerste vaststelling is de volgende:

In de klassieke rekenkunde nemen wij aan dat de rij van de natuurlijke getallen oneindig is. Dat N een oneindig aantal elementen bevat, kunnen wij niet bewijzen, maar we nemen het wel aan als zijnde waar en onbetwistbaar. We poneren hiermee iets waarvan we eisen dat het waar is, terwijl we ons er op voorhand bij neerleggen dat we het niet kunnen bewijzen.

Een tweede vaststelling is deze:

De telling is een vorm van bewijs. Als ik de stelling poneer dat 3 opgeteld bij 4 gelijk is aan 7, dan bestaat een bewijs van deze stelling daarin, dat ik III + IIII gelijkstel aan IIIIII, waarbij ik tel hoeveel IIIIII werkelijk is, en dan kom ik tot de vaststelling dat IIIIII werkelijk gelijk is aan 7, en heb ik de waarheid van deze stelling bewezen.

Correcter, kunnen wij de axioma's van Peano ten berde brengen, en tot hetzelfde besluit komen, maar wat we daarbij doen is eigenlijk reduceerbaar tot telling, en wat ons hier aanbelangt is het bewijs door telling.

me dat echter miskend wordt als zijnde datgene wat schuilgaat achter de wiskundige overtuiging? En in dit hoofdstuk toont Penrose aan dat zulks uitgesloten is.

De vraag is dus of wiskundigen onbewuste regels of onwrikbare waarheden volgen. Zo hebben Gödel en Turing dezelfde wiskundige evidenties, maar ze komen tot verschillende, zelfs tegengestelde conclusies (m.b.t.

Nu hebben we aangenomen dat de rij van de natuurlijke getallen ontelbaar is, met andere woorden, dat er een oneindig aantal natuurlijke getallen bestaat, terwijl we die niet kunnen tellen. Een grondstelling van de rekenkunde, en laten we ze (N) noemen, luidt dus als volgt: 'Er bestaat een oneindig aantal natuurlijke getallen'. We nemen ook aan dat deze stelling waar is.

Stel dat wij een poging zouden ondernemen om de waarheid van (N) te bewijzen, dan zouden wij dat moeten doen middels een algoritme dat alle mogelijkheden narekent.

Na een oneindig lang aantal berekeningen zouden wij nog steeds geen falsificatie van deze stelling gevonden hebben, maar ook zouden wij nog steeds geen bewijs gevonden hebben.

Dat bewijs zou er pas zijn op het ogenblik dat we alle mogelijkheden onderzocht hebben, en dat zijn er oneindig veel. Het is dus een bewijs dat nooit eindigt, nooit voltooid is, onvoltooibaar is.

Welnu, zou Penrose zeggen: misschien kunnen we wel bewijzen dat zo'n bewijs nooit eindigt. Stel eens dat we dat zouden kunnen, dan zouden we dat doen middels een rekenprocedure, genaamd B.

Vanzelfsprekend zou die rekenprocedure B dan wel eindig zijn, want anders hervielen we in hetzelfde probleem.

G). Volgens Gödel wordt de geest niet beperkt door zijn rekenvermogen en evenmin door de eindigheid van het brein: de geest kan los van de stof bestaan. Turing echter vecht die stelling aan. Penrose schrijft: *“Gödel rejected Turing's other contention 'that there is no mind separate from matter', referring to it as 'a prejudice of our time'. Thus, Gödel appears to have taken*

Het is nu duidelijk dat wij geen eindige B kunnen vinden, tenzij B zich kan beroepen op het axiomatisch karakter van (N). Wij moeten dus aannemen dat (N) waar is, zonder bewijs. (N) is een grondstelling, een axioma.

Stel nu eens dat we die grondstelling (N) zouden verwerpen als grondstelling. Welnu, dat kunnen we gerust doen... mits we maar een andere stelling als grondstelling poneren, bijvoorbeeld de stelling (G), of een andere, of een combinatie van andere (onbewijsbare) stellingen waarvan we eisen dat ze waar zijn.

We zien nu duidelijk het volgende in:

(G) is onbewijsbaar omdat (G) 'verwant' is aan (N), en omdat we met betrekking tot (N) hebben aangenomen dat (N) waar is terwijl we de waarheid van (N) niet hoeven te bewijzen.

(G) is onbewijsbaar omdat ook (N) onbewijsbaar is. En (G) is waar omdat ook (N) waar is. Maar de onbewijsbare waarheid van (G) is helemaal niet verwonderlijk, want we hebben zelf onbewijsbare waarheden in de rekenkunde ingestopt!

Vergelijk deze stand van zaken met het schaakspel. Elke zet die men doet kan men verantwoorden met betrekking tot eventuele tegenzetten en uiteindelijk met betrekking tot het doel, namelijk het winnen van het spel. Maar men kan geen enkele zet doen als er niet eerst spelregels bestaan, en deze spelregels verantwoordt men vanzelfsprekend niet met het argument dat

it as evident that the physical brain must itself behave computationally, but that the mind is something beyond the brain (...). He did not regard G as a proof of his viewpoint that the mind acts non-computationally, for he allowed that: 'On the other hand, on the basis of what has been proved so far, it remains possible that there may exist (and even empirically discoverable) a

men wil winnen, maar enkel met het argument dat men wil kunnen spelen (dat is: hetzij winnen, hetzij verliezen; het argument is dus: 'kunnen winnen' en niet: 'winnen'). De spelregels zijn als het ware één pool van het spel: men kan bijvoorbeeld argumenteren: 'Deze zet mag je niet doen, want hij is 'verboden', dit wil zeggen: 'hij bestaat niet in dit spel'; hij 'kan niet'. Dit is iets anders dan argumenteren: 'Deze zet mag je niet doen, want dan zal je verliezen' - je zegt dan dat de zet wel 'kan' maar dat het toch niet je bedoeling kan zijn om te verliezen, en dat je hem daarom voor jezelf moet beschouwen als verboden. Noemen we deze twee polen de objectieve en de subjectieve pool, dan kunnen we de analogie met de rekenkunde gemakkelijk maken: in de rekenkunde mag je niet de waarheid aan (N) ontzeggen, want anders kan je niet meer rekenen. Word je geconfronteerd met bijvoorbeeld (G), dan moet je ook inzien dat je hier weer op (N) botst, en dat het dus vanzelfsprekend is dat (G), hoewel waar, toch onbewijsbaar is. Je kan moeilijk verwachten dat (G) bewijsbaar zou zijn als (N) dat per definitie niet is omdat (N) een grondstelling, een axioma, een spelregel is. (G) is geen zet, maar een spelregel die zich voordoet in een wat minder goed herkenbare vorm.

Een opmerking met betrekking tot Penrose's bewijs:

Penrose's bewijs is ons inziens eenvoudiger weer te geven, en wel als volgt.

We gebruiken de volgende symbolen:

theorem-proving machine which in fact is equivalent to mathematical intuition, but cannot be proved to be so, nor even proved to yield only correct theorems of finitary number theory."²⁹³ Het zou dus mogelijk zijn dat er een theorema-bewijsmachine is die equivalent is aan de mathematische intuïtie, terwijl ook niet kan bewezen worden dat dit zo is of dat ze correct werkt. Gödel nam de logische mogelijkheid van zo'n onkenbaar

C: de bewerking C op n

A: de rekenprocedure die wil bewijzen dat C nooit eindigt

∞ : eindigt nooit

$\neg\infty$: eindigt ooit wel.

Stel dat C oneindig is en dat A bestaat en A zegt dat C oneindig is, dan moet A eindig zijn en ook sound, wat betekent dat het niet zo mag zijn dat, als C oneindig is, een eindige A zou zeggen dat C eindig is. In formulevorm krijgen we dan het volgende:

$$\{((C\infty \& (A\neg\infty > C\infty)) \& ((C\infty \& \neg(A\neg\infty > C\neg\infty)))\}$$

$$\text{of } \{((C\neg\infty \& (A\neg\infty > C\neg\infty)) \& ((C\neg\infty \& \neg(A\neg\infty > C\infty)))\}$$

met andere woorden:

$$((C\infty \& (A\neg\infty \leftrightarrow C\infty)) \& ((C\infty \& \neg(A\neg\infty \leftrightarrow C\neg\infty)))$$

met andere woorden:

$$C\infty \& (A\neg\infty \leftrightarrow C\infty)$$

Dus: als A zegt dat C oneindig is, dan moet A sound zijn;

Dus: als A sound is, dan kan A niets anders dan zeggen dat C oneindig is.

sound algoritme aan, maar hij geloofde er niet in; hij geloofde in het losstaan van de geest van de stof. Turing zegt ook dat een machine die feilloos is, niet intelligent kan zijn. Hij had ook een eigen computer-versie van het Gödel-theorema. Turings visie was consistent met Gödel, en volgens standpunt A. Penrose wil nu A en B uitsluiten, en een basis geven voor het wiskundig begrip.

Zijn vraag luidt als volgt: kan het wiskundig begrip resulteren uit een algoritme dat onkenbaar en unsound is of dat onkenbaar sound is? Met andere woorden: is een vermeende algoritmische procedure F, die zou schuilgaan achter dit wiskundig begrip, kenbaar? Nog anders gezegd: stel dat het wiskundig begrip berust op een algoritmische procedure F; is F dan kenbaar?

Dus: A is niet hetzelfde soort berekeningen dat kan uitmaken dat C oneindig is. Dus: alle berekeningen die kunnen uitmaken dat C eindig is, zijn uitgesloten om van kracht te kunnen zijn om aan te tonen dat C oneindig is. Dus: A als berekening bestaat niet.

Een alternatief:

Als we er van uit gaan dat de verzameling van natuurlijke getallen altijd eindig is, dus als we er van uit gaan dat een getal pas bestaat als het geteld wordt, dan duikt dit probleem niet op.

Gödel zegt: ge kunt niet aantonen dat een bepaalde berekening nooit stopt. Maar tegelijk aanvaardt men het als bewezen dat de rij van de natuurlijke getallen nooit stopt. Hier zit dus de contradictie.

293 Wang (1993), p. 118; Penrose, p. 128.

Penrose, die dus verwerpt dat zulks mogelijk is, onderscheidt drie standpunten (- we gaan er hier niet verder op in):

(1°) F is bewust kenbaar, ook in de rol van algoritmische procedure achter het wiskundig begrip;

(2°) F is bewust kenbaar, maar niet in de rol van algoritmische procedure achter het wiskundig begrip;

(3°) F is onbewust en onkenbaar.

Uit de conclusies bij hoofdstuk 3²⁹⁴ onthouden we nog dat, met betrekking tot de in het begin van het boek geschetste vier standpunten, A en B aldus verworpen worden. Maar ook D levert problemen op, want als men aanneemt dat lichaam en geest niets met elkaar te maken hebben, hoe komt het dan dat onze geest zo onlosmakelijk verbonden is met onze hersenen - ja, dat hij de hersenen blijkbaar nodig heeft? Of waarom dan kunnen medicijnen of handicaps de geestestoestand beïnvloeden?²⁹⁵ Maar ook standpunt C levert problemen op,

294 pp. 201-208.

295 O.i. zijn deze tegenwerpingen onterecht. De geest heeft het brein nodig op dezelfde manier waarop hij de rest van het lichaam, en ook al zijn andere instrumenten (werktuigen) nodig heeft om zijn plannen uit te voeren. Een goede schrijnwerker kan geen goed werk leveren als de snee van zijn zaagblad is, maar daarom is hij nog geen slechte schijnwerker. Zo ook zal zelfs een groot retor die zijn gebit mist, moeite hebben om te praten, en nog meer moeite heeft hij wanneer zijn hersenen beschadigd werden door een beroerte. Indien men de proef of de som zou nemen, en men zou van een welbespraakt iemand dat gedeelte van de hersenen wegnemen waar zich de spraak situeert, om er nadien 'nieuwe' en 'lege' hersenencellen in te

want het heeft een zeer speculatief karakter. Alle tot nog toe ontdekte natuurwetten worden immers computationeel beschreven. We moeten dus kiezen, aldus Penrose, voor de harde eerder dan voor de zachte versie van C. Penrose blijft echter geloven in het bestaan van niet-computationele activiteit in fysische systemen. En we kunnen die ontdekken door de zwakke plekken

planten, dan zou men tot de vaststelling komen dat zich de spraakkundigheid van die man alras zou herstellen, net zoals de schrijnwerker, aan wie men de oude, botte zaag zou ontnemen om hem een nieuwe en goede in de plaats te geven, wel even zou moeten wennen aan het nieuwe werktuig, doch weldra weer zijn vakkundigheid zou kunnen bewijzen. Immers, we ervaren toch allen dat het de oefening is die de kunst baart, dit wil zeggen: de herhaling, het telkens weer trekken van nieuwe, betere of diepere sporen en verbindingen. Intelligentie wordt grofweg gedefinieerd als 'aanpassingsvermogen', waaronder niets anders verstaan kan worden tenzij 'snelheid van aanpassingsvermogen', want zich aanpassen doet alles en iedereen, en ook de efficiëntie is uiteindelijk een zaak van snelheid en van herhaling. Die snelheid zal dan wel te maken hebben met een specifieke chemische huishouding, net zoals de mogelijke snelheid van een wagen van zijn constructie en van de toestand van het wegdek afhankelijk is, maar elke wagen heeft snelheid, anders was het geen wagen. Wij kunnen in ons denken inderdaad belemmerd worden door stoffelijke dingen, maar evenzeer stemt het tot nadenken dat wij in ons denken ook beïnvloed kunnen worden door geestelijke dingen: wie bijvoorbeeld door zijn geweten bezwaard wordt, is niet in staat om een gedicht te lezen, en wie een compliment gekregen heeft voor vlijt, zal nog beter presteren dan voordien. En waarom dan richt onze geest zich op onze hersenen? Duidelijk om dezelfde reden waarom de schrijnwerker, als hij wil werken, zijn zaag vastneemt, en niet de zaag van een ander, of een pen.

in de wetten te onderzoeken - vooral de kwantummechanica leent zich daartoe.²⁹⁶

4

Onze geest heeft de hele evolutie lang geïnvesteerd in onze hersenen, zoals de schrijnwerker zijn arbeid toegespitst heeft op zijn schrijnwerkerij. Het is geen betreuenswaardige zaak dat de geest door de beperkingen van de hersenen 'gevangen' wordt, net zomin als het betreuenswaardig is dat ikzelf, als auteur van deze tekst, 'gevangen' word door deze tekst - door wat ik reeds neergeschreven heb. De tekenaar die een cirkel afbeeldt op een blad papier, beperkt zichzelf, want hij kan daarvan geen vierkant meer maken, en hoe verder hij vordert in zijn kunstwerk, hoe meer hij zichzelf beperkt. Uiteindelijk blijkt hij bij de afwerking totaal afhankelijk geworden te zijn van wat er reeds staat, zodat zijn leermeester, op grond van wat hij ziet, hem dan wellicht beter dan hijzelf kan zeggen welke retouches hij nog moet aanbrengen om het werk te voltooiën. Alle vrijheid is zelfbeperking, en het botvieren van de vrijheid (in de goede zin van het woord), resulteert uiteindelijk onafwendbaar in een confrontatie met externe en daarom absolute 'wetten' waaraan men zich wel moét onderwerpen, wil men z'n werk tot een goed einde brengen. Op precies dezelfde wijze 'onderwerpt' ook de geest zich aan de stof; het zou absurd zijn als hij dat niet deed. Voor derden die onbetrokken zijn met wat er gaande is, kan het er dan uitzien alsof de stof de geest domineert, maar zo'n beoordeling mist de pointe. Daarom beschouw ik de genoemde argumenten van Penrose tegen standpunt D als irrelevant.

296 Tekst d.d. 10 oktober 1999.

Zo belanden we bij het tweede deel: *What New Physics We Need to Understand the Mind. The Quest for a Non-Computational Physics of Mind.*²⁹⁷

Heeft de geest een plaats in de klassieke fysica? We nemen aan dat ons lichaam onderworpen is aan de wetten van de klassieke fysica, maar wat dan gezegd van onze geest? Als de geest het lichaam zou kunnen beïnvloeden, zodat het lichaam gaat ageren los van de wetten van de klassieke fysica, dan zou zulks de accuraatheid van die zuivere fysische wetenschappelijke wetten verstoren. Het is Penrose's overtuiging dat de geest deel móet uitmaken van het (materiële) universum, want anders zou er geen wisselwerking tussen lichaam en geest kunnen bestaan.²⁹⁸

297 p. 211.

298 In de vier standpunten die Penrose onderscheidt, verwerpt hij onder meer het dualisme. Zijn hoofdargument luidt: de geest móet deel uitmaken van het (materiële(*)) universum, want anders zou er geen wisselwerking tussen lichaam en geest kunnen bestaan. (Zie: R. Penrose, *Shadows of the Mind*, onder meer: pag. 213: "*But if the mind were able to influence the body in ways that cause its body to act outside the constraints of the laws of physics, then this would disturb the accuracy of those purely physical scientific laws. It is thus difficult to entertain the entirely 'dualistic' view that the mind and the body obey totally independent kinds of law. Even if those physical laws that govern the action of the body allow for a freedom within which the mind may consistently affect its behaviour, then the particular nature of this freedom must itself be an important ingredient of those very physical laws. Whatever it is that controls or describes the mind must indeed be an integral part of the same grand scheme which governs, also all*

De wetten van de fysica zijn heel precies, maar niets wijst op het bestaan van niet computationeel simuleerbare activiteiten. Nochtans is het dat wat Penrose zoekt. Vandaar moet gezocht worden naar een nieuwe benadering naast die van de klassieke en die van de kwantumfysica.

De klassieke fysica beschouwt een fysisch systeem met z'n gegevens op basis waarvan ook zijn toekomstige *the material attributes of our universe*”).

In acht genomen Penrose's uitgangspunt, namelijk: dat het bewustzijn ontspringt uit de hersenwerking - lijkt het ons dat hij zo doende de zaken op hun kop zet. We verduidelijken met nog een andere vergelijking. We vergelijken de geest met de (levende) pottenbakker en het lichaam met de klei. De klei behoort tot het materiële universum, de pottenbakker is een mens. We stellen vast dat de pottenbakker de klei kan beïnvloeden, maar mogen we daarom ook zeggen dat hij behoort tot het universum van de materiële dingen, zodat er dus geen wezenlijk verschil zou zijn tussen hem en de klei? Het is precies andersom: de klei, en al het materiële vormt een deelverzameling van het levende, en dààrom is een beïnvloeding vanwege de pottenbakker op zijn klei mogelijk! Met andere woorden: de (levende) pottenbakker kan de (dode) klei bewerken, niet omdat ook hij behoort tot het universum van de dode dingen, maar, andersom, omdat de klei behoort tot (of: een aspect is van) het universum van de levende dingen. Op analoge wijze kan de geest het lichaam beïnvloeden, niet omdat de geest wezenlijk stoffelijk van aard zou zijn, maar: omdat het stoffelijke behoort tot (of: een deel-aspect is van) het geestelijke! Het lagere moet gedacht worden als product van het hogere in plaats van andersom; we mogen immers niet (zoals Carnap wél doet) de werkelijkheid beschouwen als opgebouwd uit zijn deelaspecten! (**)

toestanden kunnen berekend worden middels Turing-computation. Daartoe moeten die gegevens gedigitaliseerd kunnen worden teneinde discrete parameters te verkrijgen (zoals in computers). Verder zijn heel wat systemen chaotisch: praktisch onvoorspelbaar maar niettemin principieel berekenbaar. Vandaar: de vraag of onze precisiegraad adequaat is, hangt af van het feit of we hetzij actueel gedrag, hetzij een type van gedrag berekenen. Initiële minimale afwijkingen kunnen de berekeningen totaal onbruikbaar maken. Het blijft mogelijk dat ook in het precies chaotisch gedrag een factor van bepaalde continue wiskundige systemen niet door een discrete benadering kan gevat worden. In de kwan-

(*) Penrose zegt niet dat het universum materieel van aard is - zie het laatste zinsdeel van het opgenomen citaat waarin het gebruik van de term 'also' Penrose redt van dit reductionisme -, maar het lijkt er wel op dat hij bij zijn behandeling van de geest denkt aan stoffelijke, of dan toch 'fijnstoffelijke' werkelijkheden (hij gelooft dat het bewustzijn ontstaat uit de fysieke activiteit van het brein), dus: dat zijn wereldbeeld in wezen geschoeid blijft op de leest van de fysica die, klassiek of niet, de werkelijkheid als object blijft beschouwen - tenzij de Kopenhaagse interpretatie van de kwantumfysica, ten eerste, zeer ernstig wordt genomen en, ten tweede, op de ene of andere wijze geëxtrapoleerd wordt naar de ganse werkelijkheid toe - wat ons inziens pas mogelijk is mits het 'heropbouwen' van de werkelijkheid als zijnde het resultaat van zuiver ethische activiteit. Zo'n 'werkelijkheidsreconstructie' blijft echter onmogelijk voor de kwantumfysica omdat deze willens nillens gedacht wordt vanuit de uitgangspunten van de klassieke fysica, en dus: als een object.

(**) Het glas is geen wezenlijk onderdeel van (/geen eigenschap van) 'de' zandloper: er zijn er uit glas, uit plastic, enz.

tumfysica bestaat een vrijheid die random is, naast alle gedetermineerd en berekenbaar gedrag, zoals voorzien door de vergelijkingen van de kwantum-theorie. Vandaar: noch in de klassieke noch in de kwantum-fysica is plaats voor niet-berekenbaar gedrag. Vandaar de vraag: kan het bewustzijn verklaard worden door een nieuwe fysica of is het een emergent fenomeen?

Het bewustzijn veronderstelt een niet-computationeel fysisch proces in de hersenen. Dit proces is ook eigen aan de activiteit van de dode materie (waaruit ook de hersenen zijn opgebouwd). Dat leidt Penrose tot de volgende vragen: waarom is er pas bewustzijn in verbinding met de hersenen? En waarom is het niet-computationeel gedrag tot nog toe aan de aandacht van de fysici ontsnapt? Penrose: de organisatie van de hersenen (dus: hun computationaliteit) biedt geen afdoende verklaring. Ook in de dode stof bestaat er niet-computationaliteit, maar de fysica heeft er geen oog voor. Een voorbeeld is de Einstein-trechter m.b.t. het tijd-ruimte-continuum.

In 1647 komt Newton's gravitatiewet. In 1865 Maxwell's elektrische en magnetische velden. In 1915 verklaart Einstein de gravitatie niet langer als een kracht maar als een 'geplooidheid' van de tijd-ruimte. Houdt dit verband met niet-computationaliteit? Alvast is het zo dat het computationeel denken de fysica sterk in zijn greep heeft. Verwezen wordt naar de confirmatie in de sterrenkunde van Einsteins 'voorspelling' in 1974, wat de algemene relativiteitstheorie tot de meest accurate ooit maakt. Anderzijds is er ook de tweede wet van

de thermodynamica (alle systemen evolueren naar een toestand van maximale entropie).²⁹⁹

5

Opmerking: op de eerste bladzijde van deze synthese staat een fout: het gaat om twee complexe getallen waarvan de som 40 is en het product 10 (i.p.v. andersom). De slordigheid werd onnadenkend overgenomen uit Penrose zijn boek blz. 255.

Het vijfde hoofdstuk handelt over de structuur van de kwantum-wereld, en start met het schetsen van enkele puzzels en paradoxen uit de kwantumtheorie. Volgens Penrose volgen die paradoxen uit de onvolledigheid van de kwantum-theorie. De volgende problemen worden besproken: het ‘Elitzur-Vaidman bomb-testing problem’, het ‘magische twaalfvlak’, en de mysteries die verband houden met het Einstein-Podolsky-Rosen-experiment.

De grondslag voor de kwantum-theorie wordt reeds gelegd door Cardano (1501-1576) met diens waarschijnlijkheidsrekening en zijn notie van het complex getal (dit is een getal van de vorm $a + ib$, waarbij $i = \sqrt{-1}$, waarbij a en b reële getallen zijn), ontwikkeld met het oog op het oplossen van de kubische vergelijking - die twee of zelfs drie oplossingen kan hebben (want meerdere snijpunten op de grafische voorstelling):

$$A x^3 + B x^2 + C x + D = 0$$

299 Tekst d.d. 10 oktober 2021.

Door een substitutie van de vorm $x \rightarrow x + a$, verkrijgen we:

$$x^3 = px + q \quad (\text{waarbij } p \text{ en } q \text{ reële getallen zijn}).$$

De twee oplossingen zijn deze: $y = x^3$ en $y = px + q$.

Zoeken we twee getallen die als som het getal 10 geven en als product het getal 40, dan krijgen we ook hier twee oplossingen: $5 + \sqrt{-15}$, en $5 - \sqrt{-15}$.

Zowel het waarschijnlijkheidsrekenen als de complexe getallen zijn belangrijk voor de quantumtheorie.

Onderscheiden we eerst (kunstmatig) het niveau van de klassieke fysica en dat van de kwantumfysica. Welke rol spelen nu de waarschijnlijkheidsrekening en de complexe getallen in de quantumfysica? In de klassieke fysica kan een elektron gesitueerd zijn in A of in B . In de kwantumfysica heeft zo'n elektron een bepaalde plaats, maar in de toekomst heeft het verschillende mogelijke plaatsen *tegelijk*. Dit wordt als volgt genoteerd:

$w |A\rangle + z |B\rangle$, waarbij w en z complexe getallen zijn. Stel nu eens dat w en z reële getallen waren geweest, was

de kans dat het electron zich in A situeert ($\frac{w}{w+z}$) tot de

kans dat het elektron zich in B situeert ($\frac{z}{w+z}$) gelijk

aan de verhouding: $\frac{w}{z}$. Als dus $w = 0$, dan zit het elektron zeker in B , en als $z = 0$, dan zit het elektron zeker

in A . Als w en z beide gelijk zijn aan 1, dan is de kans dat het elektron zich in A bevindt even groot als de kans dat het zich in B bevindt: $w = z = 1$.

Maar, zoals we gezegd hebben, zijn deze interpretaties slechts geldig op voorwaarde dat w en z *reële* getallen zijn. En we weten nu dat w en z geen reële, maar *complexe* getallen zijn! Hier worden dus geen waarschijnlijkheden uitgedrukt, maar preciesheden: de beschrijving van de kwantumwereld is (- alle vooroordelen ten spijt -) wiskundig precies én volledig deterministisch!

Deze deterministische beschrijving wordt genoemd: de *unitary evolution* U . U wordt beschreven middels exacte wiskundige vergelijkingen, meer bepaald de *vergelijking van Schrödinger* die aanduidt hoe de kwantumtoestand, of de golffunctie, ψ of $|\psi\rangle$, verandert in de loop van de tijd, en die kwantumtoestand drukt uit wat de volledige som is (inbegrepen de factoren die complexe getallen bevatten) van alle mogelijkheden van het systeem. Vragen we ons dus af of een elektron zich in A of in B bevindt, dan geeft de vergelijking van Schrödinger ons het volgende antwoord: $|\psi\rangle = w |A\rangle + z |B\rangle$, waarbij w en z complexe getallen zijn (verschillend van 0). En we noemen die uitdrukking de *lineaire suppositie* van de twee toestanden $|A\rangle$ en $|B\rangle$. De kwantiteit van $|\psi\rangle$ (ofwel $|A\rangle$ ofwel $|B\rangle$) wordt ook vaak de *toestandsvector* genoemd. Meer algemene kwantumtoestanden (of: toestandsvectoren)

kunnen er als volgt uitzien:
 $|\psi\rangle = u|A\rangle + v|B\rangle + w|C\rangle + \dots + z|F\rangle$, waarbij u, v, w, \dots , en z complexe getallen zijn, en $|A\rangle, |B\rangle, \dots, |F\rangle$ duiden verschillende mogelijke plaatsen aan waar het deeltje in kwestie zich kan bevinden. Die termen kunnen bijvoorbeeld ook, i.p.v. de plaats van het deeltje, de toestand van zijn spin aanduiden. Ook kan het aantal termen oneindig zijn, maar dat wordt hier buiten beschouwing gelaten. Verder moet ook nog vermeld worden dat enkel de *verhoudingen* van de complex belaste factoren van belang zijn. Een toestandsvector vermenigvuldigd met een complexe factor ($u|\psi\rangle$) representeert dezelfde *fysische* toestand als ($|\psi\rangle$) zelf. Dus alleen de verhouding $w:z$ heeft betekenis, niet w of z afzonderlijk.

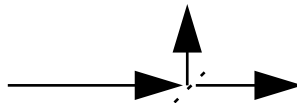
Nu is de Schrödinger vergelijking U , *lineair*, dit wil zeggen: als we twee toestanden hebben, $|\psi\rangle$ en $|\phi\rangle$, en na een periode δt evolueren elk van deze toestanden naar de nieuwe toestanden, $|\psi'\rangle$ en $|\phi'\rangle$, dan zal de corresponderende superpositie $w|\psi\rangle + z|\phi\rangle$ evolueren naar $w|\psi'\rangle + z|\phi'\rangle$. Schrijfwijze:

$$als |\psi\rangle \propto |\psi'\rangle, \text{ en } |\phi\rangle \propto |\phi'\rangle, \text{ dan } : w|\psi\rangle + z|\phi\rangle \propto w|\psi'\rangle + z|\phi'\rangle$$

. Dit betekent: elke aldus beschreven ‘wereld’ evolueert onafhankelijk, volgens steeds dezelfde deterministische Schröder-vergelijking, en de particuliere lineaire

superpositie die de volledige toestand beschrijft, laat gedurende deze evolutie de waarde van de complexe getallen onaangetast. Het is echter niet zo dat de superpositie en de waarde van de complexe getallen geen fysieke rol zouden spelen. Een voorbeeld om hun belang aan te tonen, is het volgende:

Licht schijnt op een half-verzilverde, half-doorlaatbare spiegel die de helft van het licht doorlaat en de andere helft weerkaatst (in stippellijn). Het is echter niet zo dat de helft van de fotonen nu weerkaatst en de andere helft doorgelaten worden, want *élk foton afzonderlijk* verkeert m.b.t. zijn doorgang of zijn weerkaatst worden in superpositie! Zo zal een foton die eerst in toestand $|A\rangle$ was, volgens U evolueren naar een toestand van superpositie, namelijk: $|B\rangle + i|C\rangle$, waarbij de eerste term duidt op de toestand waarin de foton terecht komt als hij door de spiegel heen gaat, en de tweede term duidt op zijn toestand als hij weerkaatst wordt. Wat er met het foton gebeurt, noteren we als volgt: $|A\rangle \propto |B\rangle + i|C\rangle$.



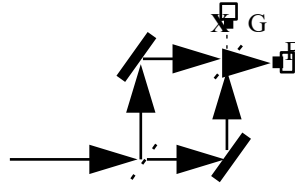
De

factor 'i' treedt hier op in gevolge de zeef met gaten

zo groot als een vierde deel van een golflengte. We moeten hier, in de kwantumtheorie, nu veronderstellen dat het foton in deze superpositie de *beide dingen tegelijk* doet. Om aan te tonen dat dit niets te maken heeft met klassieke waarschijnlijkheid, zullen we nu eens

proberen om de twee bundels fotonen samen te brengen middels een volledig reflecterende spiegel (in vetjes).

Volgens U zouden dan $|B\rangle$ en $|C\rangle$ als volgt evolueren:
 $|B\rangle \alpha i|D\rangle$ en $|C\rangle \alpha i|E\rangle$. Vandaar zal de totale toestand als volgt evolueren:



$$\begin{aligned}
 & |B\rangle + i|C\rangle \alpha i|D\rangle + i(i|E\rangle) \\
 & = i|D\rangle - |E\rangle
 \end{aligned}$$

(want $i^2 = -1$). Stel nu nog een vierde halfverzilverde spiegel, dan zullen, volgens U , $|D\rangle$ en $|E\rangle$ als volgt evolueren: $|D\rangle \alpha |G\rangle + i|F\rangle$ en $|E\rangle \alpha |F\rangle + i|G\rangle$. Dus

$$\begin{aligned}
 & i|D\rangle - |E\rangle \alpha i(|G\rangle + i|F\rangle) - (|F\rangle + i|G\rangle) \\
 & = i|G\rangle - |F\rangle - |F\rangle - i|G\rangle \\
 & = -2|F\rangle
 \end{aligned}$$

We zien dus dat de mogelijkheid $|G\rangle$ voor het foton uitgesloten is. De beide bundels samen geven slechts de ene mogelijkheid $|F\rangle$. Dit komt doordat beide bun-

dels zich *tegelijk* actualiseren in de fysische toestand van het foton gedurende zijn traject tussen de eerste en de laatste spiegel. We zeggen dat de eerste en de tweede bundel onderling *interfereren*. Die twee alternatieve ‘werelden’ van het foton bestaan dus eigenlijk niet gescheiden: ze kunnen elkaar beïnvloeden via het interferentieverschijnsel. Het gaat hier om een eigenschap van enkelvoudige fotonen. Elk foton voelt a.h.w. de beide mogelijke routes waarmee het a.h.w. *co-existeert*, maar het blijft één foton.

Willen we nu weten of een foton overgaat in toestand $|F\rangle$ of in toestand $|G\rangle$, dan zal zo’n meetproces veroorzaken dat de kwantumgebeurtenissen ‘vergroot’ worden naar het klassieke niveau. Op het kwantumniveau echter, persisteren de lineaire superposities. Nemen we ze (op klassiek niveau) waar als *actuele* gebeurtenissen, dan zal hetzij $|F\rangle$ hetzij $|G\rangle$ fotonen registreren. De kwantumtoestand lijkt dan op een mysterieuze wijze overgesprongen te zijn van een toestand van superpositie ($w|F\rangle + z|G\rangle$) naar een toestand met ofwel alleen maar $|F\rangle$ ofwel alleen maar $|G\rangle$. Dat heet de ‘toestandsvectorreductie’, het ‘ineenklappen van de golf-functie’ of de ‘kantumsprong’. En dit is een reëel fysisch proces.

Hoe berekenen we nu de kans dat een meting van een superpositietoestand een bepaalde uitkomst heeft? Dat doen we volgens de volgende regel. Bekijken we onze laatste grafiek. Bij een meting, die beslist of ofwel toe-

stand $|F\rangle$ ofwel toestand $|G\rangle$ zich actualiseert, en die gebruik maakt van de detectoren F en G, welke te maken krijgen met de superpositie $w|F\rangle + z|G\rangle$, is de kans dat de waarneming in F dezelfde waarschijnlijkheids-

graad heeft als die in G, gelijk aan: $\frac{|w|^2}{|z|^2}$, waarbij deze

factoren de vierkante moduli zijn van de complexe getallen w en z . (N.B.: de vierkante modulus van een complex getal is gelijk aan de som van de kwadraten van zijn reële en imaginaire delen, zo bijvoorbeeld is de vierkante modulus van $z = x + iy$ gelijk aan:

$|z|^2 = x^2 + y^2 = (x + iy)(y + ix) = z\bar{z}$ (waarbij $\bar{z} = x - iy$ de *complexe toegevoegde* van z wordt genoemd, en hetzelfde geldt voor w).

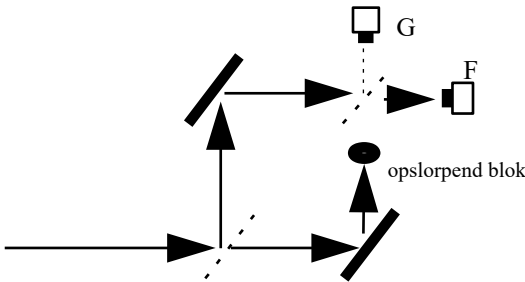
Hier komen Cardano's waarschijnlijkheden in de quantumfysica binnen. Onbepaaldheid en waarschijnlijkheid doen dus hun intrede pas bij het meten. Penrose toont ook hoe dit in een concrete situatie in zijn werk gaat (pp. 264 vv.)

Vervangen we in onze voorgaande tekening de spiegel rechts onderaan door een fotocel, dan zal deze fotocel geconfronteerd worden met de toestand $|B\rangle + i|C\rangle$, waarbij $|B\rangle$ er voor zorgt dat de fotocel inslaat, terwijl $|C\rangle$ de fotocel onaangeroerd laat. De kans op een van

de twee mogelijke uitkomsten (ofwel activeert het foton de fotocel ofwel niet) is dus gelijk aan $|1|^2 + |i|^2 = 1$.

Maar als we nu de spiegel rechts onderaan laten staan, en we laten de bundel die hij weerkaatst en die correspondeert met de fototoestand $|D\rangle$, opslorpen door een blok, dan zal het eerdere interferentiefenomeen teniet gedaan worden. In dat geval zou het foton kunnen opduiken in een toestand die de mogelijkheid $|G\rangle$ meebrengt (naast de mogelijkheid $|F\rangle$), op voorwaarde dat het foton niet wordt opgeslorpt door het blok. Wordt het foton wél opgeslorpt door het blok, dan zal het foton in geen enkele combinatie van de toestanden ($|F\rangle$ of $|G\rangle$) opduiken. Wordt het foton niét opgeslorpt door het blok, dan zal zijn toestand bij het naderen van de laatste spiegel gelijk zijn aan $-|E\rangle$, wat resulteert in $-|F\rangle - i|G\rangle$, zodat de beide alternatieven ($|F\rangle$ en $|G\rangle$) inderdaad opduiken in het eindresultaat.

Als nu het blok het foton niet opslorpt, dan zijn de respectievelijke waarden van de complexe getallen voor de twee mogelijkheden ($|F\rangle$ en $|G\rangle$) gelijk aan -1 en -i, aangezien de uiteindelijke toestand gelijk is aan $-|F\rangle - i|G\rangle$.



De verhouding van de respectievelijke kansen is dus gelijk aan $|-1|^2 : |-i|^2$, wat betekent: gelijke kansen voor beide mogelijke uitkomsten, zodat de kans dat het foton de detector activeert in F, even groot is als de kans dat hij de detector activeert in G.

Nu moet het blok (de obstructie) zelf als een meetapparaat worden beschouwd, want het ‘absorberend blok’ en het ‘niet-absorberend blok’ zijn klassieke alternatieven waaraan geen waarden van complexe getallen toegewezen zijn. Van belang is het volgende: als het blok het foton opslorpt, dan wordt een deel van de substantie van het blok door het foton vernietigd, zodat het onmogelijk wordt om alle informatie die met deze vernietiging te maken heeft, bij te houden, inbegrepen de interferentie-effecten die het quantum-fenomeen karakteriseren. Dus moeten we het blok als een klassiek object beschouwen, dus als een meetapparaat, onafgezien van

het feit of het de absorbtie al dan niet waarneembaar registreert.

Om de kans te berekenen dat het blok het foton opslorpt, mogen we dus de regel van de vierkante modulus gebruiken. De toestand van het foton bij het naderen van het blok is gelijk aan $|D\rangle - |E\rangle$. Het blok absorbeert het foton als dit in toestand $|D\rangle$ verkeert, en het absorbeert het foton niet als dit in toestand $|E\rangle$ verkeert. De kans van opslorping tegenover de kans van niet-opslorping is gelijk, want is gelijk aan $|1|^2 : |-1|^2 = 1 : 1$.

Penrose geeft dan nog een voorbeeld waarbij de spiegel rechts onderaan vervangen wordt door een detecterende ‘weegschaal’ die moet aangeven of het foton al dan niet gereflecteerd wordt door de spiegel. Maar ook in dat geval wordt de interferentie teniet gedaan, en is detector G onbekwaam om het proton te detecteren. Hij besluit door te zeggen dat deze experimenten, waarbij het klassieke en het kwantumniveau noodzakelijkerwijze door elkaar moeten gehaspeld worden, ons dus niet wijzer maken omtrent de mysteries van de kwantumtheorie.

In de volgende paragraaf wordt het ‘Elitzur-Vaidman bomb-testing problem’ aangepakt. De daaropvolgende paragraaf behandelt de kwantum theorie van de spin en de bol van Riemann. Vervolgens wordt de relatie tussen positie en moment van een deeltje besproken, de

ruimte van Hilbert, en op basis daarvan een beschrijving van de kwantum-sprong. Na nog enkele uiteenzettingen omtrent technische aangelegenheden in de kwantumtheorie, wordt ook het magische twaalfvlak behandeld.³⁰⁰

6

In het zesde hoofdstuk, *Kwantumtheorie en realiteit*, wordt onder meer de vraag gesteld of de kwantumsprong een reëel proces is. Dit nogal wiskundige deel wordt hier overgeslagen.

Het zevende hoofdstuk dan: *Kwantumtheorie en het Brein*. (p. 348 vv.).

John Eccles wijst op het belang van kwantum-effecten op de synaptische activiteit in de zenuwgeleiding. Het presynaptisch netwerk van blaasjes in de pyramidale cellen van de hersenen zou verband houden met het kwantumgebeuren. Het is in elk geval zo, dat lichtgevoelige cellen reageren als zelfs maar één enkel foton erop afgevuurd wordt. Misschien is de kwantumonbepaaldheid wel datgene wat de geest toelaat om het brein te beïnvloeden, zeggen sommige dualisten: de vrije wil zou dan aan de ongedetermineerde kwantumkeuzen een richting geven. Penrose merkt echter op dat de onbepaaldheid van de kwantumsprong pas optreedt in de overstap van het kwantumniveau naar het klassiek niveau. Het probleem is echter wàr ergens die overstap ligt. Een ander probleem waarmee dualisten

300 Tekst d.d. 10 oktober 1999.

kampen, is het volgende: als lichaam en ziel dan toch gescheiden zijn, waarom is de vrije wil dan niet in staat om de resultaten van kwantumexperimenten buiten het lichaam te beïnvloeden?!³⁰¹

In 1943 vergelijken McCulloch en Pitts neuronen met transistoren. In de *Quantum-computation* (Deutsch

301 Ons inziens is dit een onterecht argument: de geest kan niet buiten het lichaam opereren op kwantumniveau omdat hij op dit niveau geen waarnemingen kan doen buiten het lichaam (zie de paragraaf getiteld *De derde component*, in het hoofdstuk 22, *Waarnemen en Zijn van Metafysica en ethica* - J.B.). Hij kan wel waarnemingen doen buiten het lichaam op klassiek niveau, en kan dus ingrijpen buiten het lichaam op klassiek niveau. Verder is het ook zo, dat de wilskracht (Penrose spreekt op blz. 350 van 'will-power') niets buiten het lichaam kan beïnvloeden om de reden dat de dingen buiten het lichaam niet met het lichaam 'mee-leven' Ik verduidelijk dit hier eens, want het is m.i. van groot belang, ook in verband met de kwestie waar de energie dan moet vandaan komen die de wil moet toelaten om te ageren.

Laten we eens aannemen dat een lichaam dat niet begeesterd zou zijn, helemaal stuurloos zou zijn. Zo'n lichaam zou echter wél nog leven (het valt te betwijfelen of dat het geval zou kunnen zijn, maar dit laten we hier buiten beschouwing). Een levend wezen nu, produceert voortdurend energie, net zoals een waterbron voortdurend water voortbrengt. Een levend wezen behoeft geen extra energie om bijvoorbeeld te bewegen, want het levende beweegt uit zichzelf; het behoort tot het levende dat het beweegt, en indien een levend wezen zich onbeweeglijk zou houden, dan zou dit aan dit wezen veel meer energie kosten dan in het geval het toch bewegingen zou maken. Het ligt dus in de natuur van het levend wezen besloten dat het leeft, en bijvoorbeeld ook beweegt. Een pasgeboren kind of

e.a.) wordt het klassiek begrip van een Turing-machine verbreed tot een corresponderend kwantum-begrip, waarbij de kwantum-wetten gelden. Maar zo'n kwantum-computer is alleen maar sneller dan de conventionele, meer niet. Dit betekent dat alles wat de *quantum-computation* kan doen, ook door een gewone computer kan gedaan worden. Hier valt dus geen heil te zoeken.

een jonge baby, ligt niet onbeweeglijk in de wieg, maar maakt totaal ongestuurde bewegingen. Wanneer het geleerd heeft om zijn rammelaar vast te grijpen, dan lijkt het erop, wanneer het zijn rammelaar pakt, dat het hier gaat om een beweging die volgt op een wilsact. De feiten leren ons echter dat de bewegingen, zij het ongecoördineerd, voorafgaan op de act (van bijvoorbeeld het vastgrijpen van een rammelaar) zelf. Het succesvol vastgrijpen van de rammelaar is het resultaat van een *feedback*-oefening van het kind. Het kind heeft dus niet geleerd om energie om te zetten in beweging, want die verbinding tussen energie en beweging was er al, ingegeven door de natuur van het levende zelf. Wat het kind wél geleerd heeft, is: het maken van een keuze tussen verschillende, mogelijke bewegingen. Ook elders (zie de tekst waar hoger naar verwezen wordt) hebben we aangetoond, zij het via een heel andere weg, dat de essentie van het *willen* gelegen is in het *kiezen*. Om nu een keuze te kunnen maken tussen mogelijke bewegingen, moeten eerst de verschillende bewegingen als zijnde verschillend van elkaar onderscheiden kunnen worden door het kind. En het kind kan de bewegingen die bijvoorbeeld zijn armpjes maken, onderling onderscheiden op grond van de verschillende resultaten die ze elk opleveren (een 'goede' beweging resulteert bijvoorbeeld in het beet krijgen van de rammelaar, een 'verkeerde' beweging resulteert in het niet beet krijgen van het ding). Vanzelfsprekend moeten ook die resultaten onderling onderscheiden kunnen worden door het kind. En het kind leert dat, omdat het er belang bij heeft. Dit belang nu, is ook eigen aan het leven,

Dat is misschien wel het geval wanneer we gaan kijken naar de biologie, meer bepaald naar de biologische natuur van de hersencellen.

We zien dat een paramecium, een amoëbe of een pantoffeldiertje slechts één cel vormen, en dat ze dus geen zenuwcellen en geen zenuwstelsel hebben. Nochtans

want het levende schuwt van nature pijn en zoekt van nature bevrediging (dit is: het ongedaan maken van pijn). Pijn komt eerst, en bevrediging moet worden uitgedrukt op een negatieve manier (namelijk: als het uit de weg gaan van pijn), en dat wordt aangetoond in het fenomeen dat een drugsverslaafde, eens hij bijvoorbeeld zijn heroïne gekregen heeft, en dus zijn pijn gestild is, geen behoefte meer heeft om zijn hongergevoel te bevredigen. Het leven heeft dus belang bij het 'in-leven-zijn' en middels de truc van de pijn heeft het de geest van het kind 'natuurlijk' (dit wil zeggen: door de geboorte) verbonden met dat belang: iets wat het leven beschadigt, zal het kind met zijn geest aanvoelen als onaangenaam, als pijn, en het zal dus alles in het werk stellen om geen pijn te krijgen. Omdat het niet anders kan tenzij pijn en niet-pijn onderscheiden, zal het ook datgene wat pijn veroorzaakt en datgene wat pijn voorkomt onderscheiden, en zal het dus leren om die keuzen te maken die zo pijnloos mogelijk zijn. We zagen reeds dat de bewegingen niet van het kind zelf afkomstig zijn, doch van het leven. En nu zien we daarenboven dat ook het kiezen (tussen specifieke bewegingen) niet van het kind afkomstig is, maar opgelegd wordt door de natuur (die middels de truc van de pijn, de geest van het kind verbonden heeft met het belang van het leven). Het feit dat een kind zijn bewegingen kan leren sturen, is dus een natuurlijke, dus ingeboren aangelegenheid en geenszins een zaak van de vermeende wil. Het is pas wanneer het kind tot een bepaalde graad van bewustzijn gekomen is, dat men over 'vrijheid' kan spreken. 'Een bepaalde graad' van bewust-

verlopen de ingewikkelde bewegingen en werkingen die dit eencellig wezen in leven houden heel gecoördineerd. Hoe komt dat, als er geen zenuwstelsel is? Eencelligen hebben een cytoskelet, bestaande uit bundels van microtubuli die tegelijk fungeren als zenuwstelsel, spierstelsel, enz. Microtubuli bestaan uit eiwitachtige

zijn is een vaag concept, doch het moet benadrukt worden dat het hier gaat om een wezenlijk kwalitatief meetbare aangelegenheid. We hebben het hier meer bepaald over ethisch bewustzijn, dit wil zeggen: een bewustzijn waarin het besef aanwezig is van de evenwaardigheid van andere personen aan de eigen persoon. En zoals we hebben uiteengezet in onze tekst (*Metafysica en ethiek*, het hoofdstuk over *Job*, of: *de niet geconditioneerde waardering*), kan het al dan niet aanwezig zijn van dit bewustzijn gemeten worden door het verstand (Lucifer) middels de pervertering van het sanctioneringsmechanisme: als blijkt dat een persoon alle bestraffingen ten spijt volhardt in wat hij 'het Goede' noemt, dan moet het werkelijk bestaan van 'het Goede' erkend worden op straffe van contradictie in het andere geval, en meteen moet dan ook het bestaan van 'de wil' worden erkend, dit is: de aanwezigheid van de keuzeactiviteit die zich niet langer laat sturen door 'natuurlijke' beweegredenen.

Vatten we dit eens samen: de relatie tussen leven en bewegen is natuurlijk (dit wil zeggen: aangeboren). Ook de relatie tussen leven en willen (of: kiezen, selecteren, sturen, leren) is natuurlijk of aangeboren, met die beperking dat we de term 'willen' gebruiken terwijl het hier eigenlijk om een 'gewild-worden' gaat. Van écht 'willen' is pas sprake waar blijkt dat de wil het natuurlijke, het aangeborene, overstijgt, er zich van losmaakt, het aan zich onderwerpt: het 'leven' wordt beheerst of onderworpen door het 'ethisch leven', en het is ook onmogelijk dat een immoreel leven het leven zou kunnen beheersen of on-

moleculen en vormen elk een eiwitpolymeer, bestaande uit tubuline, 'dimers', die elk 450 aminozuren bevatten met eiwitparen (α -tubuline en β -tubuline, die twee soorten elektrische potentialen kunnen veroorzaken). Het controlecentrum van het cytoskelet is het centrosome, met daarbinnen de centriole (een soort celoog), dat zijn twee cylinders in T-vorm van elk 9x3 microtubules die het centrosome verbinden met de verschillende

derwerpen, aangezien de immoraliteit precies gekenmerkt wordt door haar aanslepende afhankelijkheid van 'beloningen' of 'conditioneringen', want wie het Goede niet kent, heeft er geen enkel belang bij om tegen het 'voordeel' in te handelen.

De vraag rijst dan waar die wil tot het doen van het Goede, die ethische wil dus, vandaan komt. En hier is slechts één antwoord mogelijk: de mogelijkheid van de mens om lief te hebben (want dat is de essentie van het kunnen willen in de authentieke zin van het woord) komt van God. Meer bepaald is de energie om het Goede te doen afkomstig van een objectief gegeven, en dat objectief gegeven kunnen wij misschien het beste beschouwen als zijnde de aanwezigheid van schuld en/of verdienste. Dit wordt enkele alinea's verder in deze voetnoot nog verduidelijkt.

Wanneer wij nu een kind zien dat zijn rammelaar pakt, dan gebruiken wij de term 'willen', we zeggen dat hij hem heeft willen pakken. Maar we kunnen die term pas gebruiken vanuit onze ervaring van het waarachtige willen: we projecteren m.a.w. een term uit het ethische om een natuurlijke werkelijkheid te kunnen benoemen, zoals we bijvoorbeeld ook doen met de term 'liefde', waar die wordt aangewend om bijvoorbeeld het natuurlijke ouderinstinct bij dieren te benoemen, of zoals wij de term 'creativiteit' kunnen gebruiken om aan te duiden hoe vindingrijk mieren of vogels te werk gaan bij het bouwen van hun nesten.

DNA-strengen in de kern. (Als de DNA-strengen zich scheiden, krijgen we celdeling). Er zijn dus twee hoofdkwartieren in de cel: (1°) de celkern (met het erfelijkheidsmateriaal, de identiteit, en de eiwitproductie voor de opbouw van de cel) en (2°) de centrosome (centriole) die de kern is van het cytoskelet. Zo'n twee hoofdkwartieren bevatten alle eukariotische cellen - dat

Indien het willen van het Goede een kwestie was van fysische energie, dan zouden fysiek zwakkere mensen benadeligd zijn tegenover sterkeren. De ervaring leert ons dat het willen van het Goede en het overwinnen van het kwade met fysische energie niets te maken hebben. Omdat het waarachtige willen per definitie een willen van het goede is, zoals boven aange-toond, is de wil van die aard dat hij geen fysische energie nodig heeft.

Het is dus zo dat het 'willen' van het kind, geen écht willen is. Ook bij de volwassene is er geen sprake van willen wanneer hij bijvoorbeeld naar een werktuig grijpt. Maar het is duidelijk dat alle handelingen van de volwassene die tot ethisch handelen bekwaam is, net als zijn spierwerking en zijn spijsvertering, enz., objectief in dienst zullen staan van zijn ethische keuze voor 'het Goede', dat, eens men zich ervan bewust is, aan de mens de plicht oplegt om te kiezen. (Zie de eerste paragrafen van onze *Metafysica* - J.B.).

Keren we nogmaals terug naar het keuzemoment en de kwestie waarom er geen extra energie nodig is om te kunnen 'kiezen'. We zagen dat hier geen sprake is van waarchtig willen, doch dat het om een natuurlijkheid gaat, een door het leven zelf voorziene kracht. Waar waarchtig willen in het spel is, gaat het om een ethische aangelegenheid die, getuige Job, zelfs met negatieve energie (dus: zelfs ondanks tegenwerking en, paradoxaal genoeg precies dank zij die tegenwerking) uitvoerbaar (of: manifesteerbaar) is. Daar tussenin ligt een regio van 'soci-

zijn de cellen van alle levende wezen, behalve bacteriën, virussen en blauw-groene algen. Sagan formuleerde in 1976 de theorie dat vroege pro-karioten werden geïnfecteerd door spirochetes (die uit cytoskeletaire eiwitten bestaan) en die dan ontwikkelde tot het cytoskelet van de cel. Microtubules vormen communicatienet-

aal gedrag' dat vaak verward wordt met ethiek. In het gebied van het sociale wordt de keuze-energie gehaald uit al dan niet geïnterioriseerde 'druk'. Een man geladen met een vracht op de schouders, voor wie op een bepaald ogenblik de vracht te zwaar wordt, moet die laten vallen, hetzij links, hetzij rechts van hem, teneinde niet verpletterd te worden. Zit links van hem toevallig een kind te spelen, dan zal hij de vracht rechts droppen. Dit vraagt geen extra energie: net zoals bij het 'natuurlijke' kiezen, wordt zij keuze hier gestuurd door een afgeleide van het natuurlijke, namelijk het sociale. In tegenstelling tot wat in het natuurlijke het geval is, is de sanctionering m.b.t. dit soort van 'keuzen' indirect (de natuur bestraft verkeerde keuzen via de tussenkomst van derden), maar wezenlijk niet van het natuurlijke verschillend.

Nog een aansluitende bedenking m.b.t. de problematiek inzake mogelijke verbanden tussen kwantum-situaties (meer bepaald 'superposities') en *Lebensweltliche* toestanden, m.a.w.: de kwestie hoe wij ons dergelijke, wat vreemd aandoende gegevens het best kunnen voorstellen, is de volgende - en hiermee kunnen we ook verklaren hoe de energie tot het zich realiseren het Goede afkomstig is van God of van een externe, objectieve (en rechtvaardige) instantie.

Op kwantum-niveau is het zo dat de waarneming de toestand van het waargenomene beïnvloedt. Eigenlijk is iets gelijkaardigs het geval op het klassieke niveau, want waarneming is interpretatie; het is waarneming van betekenisdragende patro-

werken. Het cytoskelet nu, beheert de verbinding tussen de synapsen.

Wat heeft dat nu te maken met de kwestie van het niet-computationele karakter van de geest? Vooreerst zorgt het cytoskelet voor een enorme toename van 'computing power', d.w.z.: veel meer dan de 10^{14} (signalen per

nen. Deze waarneming gebeurt 'natuurlijk', net zoals het 'willen' van het kind een natuurlijke aangelegenheid is, omdat niets behalve de natuur nodig is om de waarneming te verklaren. Vanaf een bepaald moment echter, het moment waarop sprake is van ethisch bewustzijn (- voor een definitie: zie hoger in deze voetnoot -), bevat de interpretatie die in de waarneming aanwezig is, meer bepaald in zijn aspect van verwachting, ook een ethische dimensie. Concreet betekent dit dat de interpretatie in de waarneming mede gestuurd wordt door een specifieke verwachting. Van zodra het gaat om een ethisch subject, zal deze verwachting echter niet langer louter subjectief zijn, doch door een objectieve pool gekleurd (of: ethisch bepaald) worden. Deze objectieve pool binnen de verwachting is de aanwezigheid van hetzij schuld, hetzij verdienste. Nog concreter uitgedrukt: de aanwezigheid van schuld of van verdienste bij het waarnemend subject, zal mede de interpretatie van het waargenomene bepalen, en zal dus mede bepalen met welke werkelijkheid het subject geconfronteerd wordt. Precies omdat het hier gaat om een objectieve pool, zal een schuldige waarnemer op die wijze in het waargenomene zijn bestraffer ontmoeten, en zal hij dus een straffende werkelijkheid 'scheppen'; analoog voor de verdienstige, die aldus een 'belonende' werkelijkheid zal scheppen. Zoals in onze tekst (zie hoger - J.B.) uitvoeriger beschreven: de wereld is ons loon, en ook al delen wij, fysisch gezien, dezelfde werkelijkheid, dan nog valt niet te ontkennen dat bijvoorbeeld de ene stervende gelukkiger is dan de andere (- Zie: *Metafysica en ethica*, o.m. hoofdstuk

seconde?) die neuronnetwerken kunnen leveren, namelijk: 10^{27} . Omwille van die cytoskeletaire activiteit kan bijvoorbeeld een mier veel meer dan een computer. Als microtubules verantwoordelijk zijn voor de meerwaarde van het brein, dan moet iets daarin niet-computatoneel zijn: het moet iets kwantum-achtigs zijn. We heb-

3: *De facticiteit van geluk en ongeluk* en de paragraaf getiteld: *Onze wereld is ons loon*, in hoofdstuk 26: *Werkelijkheid en waan*). Samenvattend: op klassiek niveau, maar meer specifiek op ethisch niveau, blijkt onze wereld ons loon te zijn, m.a.w.: een afspiegeling van onze ethische schuld en verdienste. Wij gaan er in onze metafysica van uit dat niet het elementaire deeltje, maar wel de ethische act de as is waarrond de hele werkelijkheid is opgebouwd. Zo zal dus ook de kwantumwerkelijkheid een afspiegeling zijn van de ethische werkelijkheid, en is in zijn patroon nog dat patroon zichtbaar dat geldt in de ethische wereld: de waarneming beïnvloedt er het waargenomen. Die kwantum-feitelijkheid vertoont dus het patroon van de ethische werkelijkheid.

Een en ander valt verder aan elkaar te relateren als men het volgende schema voor ogen houdt. Wij kunnen de Natuur beschouwen als een aan de mens ondergeschikt gegeven waarin ethiek niet bestaat, en waarin zelfs rede niet bestaat: de Natuur komt ons dan voor als een redeloos geheel, toevallig tot stand gekomen, waarbij 'alles zo goed in elkaar past' alleen omwille van een 'dood' selectie- en aanpassingsproces: dat vogels zo behendig een nest bouwen zou dan terug te voeren zijn naar louter 'dode' mechanismen. Maar wij kunnen de Natuur ook beschouwen als een door de volmaakte Geest van God gestuurd geheel. De ingeniositeit waarmee bijvoorbeeld een spin een web bouwt, zal dan worden gezien als een afspiegeling van de ingeniositeit van God die in de Natuur werkzaam is. In de eerstgenoemde beschouwing is de werkelijkheid niets meer

ben daar al met heel kleine dingen te maken, en misschien ontmoeten we daar kwantum-werking. Welnu, kwantum-coherentie blijkt een rol te spelen in de cytoskeletaire activiteit!

In 1975 werkt Fröhlich m.b.t. de mogelijkheid van kwantum-coherentie in biologische systemen. Superge-

dan een geheel van objecten waarin door louter toeval een bepaalde orde, een evenwicht of een harmonie ontstaan is. Tot die objecten behoren dan ook de menselijke subjecten, die dan moeten gezien worden als even toevallig opgebouwd uit elementaire partikels. In de laatst genoemde beschouwing van de werkelijkheid echter, wordt de werkelijkheid gezien als één geheel, gedijend in het (bewuste, vrije, liefdevolle) Subject dat God is, en dus als een eenheid. In dat geval ontlenen de delen hun wezen aan het geheel, terwijl in het eerstgenoemde geval de delen als op zichzelf bestaande dingen gezien worden, die weliswaar kunnen gesommeerd worden, maar waarin geen innerlijke eenheid zit. Wij opteren voor de laatst genoemde werkelijkheidsbeschouwing: er zijn geen objecten tenzij binnen een subjectief bewustzijn, wat hier betekent: binnen de Subjectiviteit van God. En nu kunnen we de volgende (metaforische) analogie maken ter verduidelijking van onze visie.

Net zoals het subject niet een object is tussen andere objecten, maar wel dat- of diegene waarbinnen de objecten hun bestaan hebben, net zo bestaan de ethische wetten niet binnen het subject, maar ontleent daarentegen het subject zijn subjectiviteit aan de ethische wetten waarbinnen het gedijt. Anders gezegd: zoals de objectenwereld pas bestaat binnen de subjectiviteit, zo bestaat de subjectiviteit pas binnen de wereld van de ethische wetten, welke een afspiegeling is van de goddelijke Liefde: eerst is er dus God, of de Liefde, waarbinnen de subjecten bestaan, vervolgens bestaat binnen de wereld van de subjectiviteit de wereld van de objecten. En zoals de objecten een speci-

leiding en supervloeibaarheid, voordien enkel mogelijk gehouden bij extreem lage temperaturen, blijken namelijk ook op te treden bij hoge temperaturen zoals die heersen in biologische systemen (>*Bose-Einstein-condensation*). Zo'n kwantumtoestanden op grote schaal blijken zich te realiseren in celmembranen (zie Ian Marshall, '89 e.a.). Emilio del Giudice ('83) zegt dat het *quantum-self-focussing* effect van elektromagnetische golven in het cytoplasma in de cel, signalen veroorzaakt van de grootte van microtubules (>golfgeleidingstheorie). Maar dit is misschien ook toepasbaar op de vorming van de microtubules zelf? Bij watermoleculen leken de tubules leeg te zijn (d.w.z.: dat het water daarin geen ionen bevat), maar het water in de cellen blijkt geordend (Hameroff '87), vandaar de mogelijkheid van kwantum-coherente oscillaties in de tubules.

fieke tekenwaarde kunnen dragen waarmee zij naar de wereld van de subjectiviteit, waaraan zij hun bestaan te danken hebben, kunnen verwijzen, zo ook kunnen de subjecten een 'tekenwaarde' hebben waarmee zij naar de wereld van het goddelijke kunnen verwijzen. Nog anders uitgedrukt: in de wereld van de objecten bestaan er objecten die verwijzen naar subjecten, en dat zijn, meer bepaald, woorden, en in het bijzonder persoonsnamen, welke zich van andere onderscheiden door het ontbreken van een lidwoord, precies om hun karakter van niet-object-zijn aan te duiden. Zo ook kunnen, binnen de wereld van de subjecten, subjecten een 'tekenwaarde' vertonen die verder wijst dan het louter subjectieve, namelijk naar het goddelijke, waaraan de subjectiviteit zijn bestaan te danken heeft, en die 'tekens' zijn handelingen, meer specifiek: eumorele akten of daden die uit liefde gesteld worden (en die tegen het natuurlijke of het door de natuur geconditioneerde) ingaan.

Dat onderzoek is nog gaande en volgens Penrose is het antwoord daar te zoeken.

Hoe hebben microtubules iets te maken met bewustzijn? We kunnen het bewustzijn onderzoeken, onder meer door te onderzoeken wat afwezigheid van bewustzijn veroorzaakt. We zien namelijk dat er verschillende gassen bestaan die anaesthesie kunnen veroorzaken. Is hier sprake van chemische interacties? Er zijn immers ook fijnere interactievormen tussen moleculen, zoals bijvoorbeeld de van der Waalskracht, een zwakke aantrekking tussen moleculen die elektrische bipolaire momenten hebben. Volgens Hameroff en Watt ('83) treedt algemene anaesthesie op via de activiteit van de van der Waalsinteracties (op plaatsen waar het water verdreven is) die interfereren met de normale switching activiteit van de tubulines. Het gas verspreidt zich in de individuele zenuwcellen en het onderbreekt daar de activiteit van de tubulines. Het ziet er dus naar uit dat de van der Waalsinteracties van deze gassen met de eiwitten van de hersencellen, bewusteloosheid veroorzaken, en dat de eiwitten in kwestie de tubuline-'dimers' in de tubulines zijn, en dat dus de onderbreking van de functie van de tubulines resulteert in bewusteloosheid. De verdoving heeft dus blijkbaar niets te maken met bijvoorbeeld het onderbreken van de zenuwgeleiding, maar het heeft een effect op het cytoskelet in de zenuwcellen zelf, niet alleen bij hogere dieren, maar ook bij bijvoorbeeld amoeben. Wat niet noodzakelijk betekent dat ook eencelligen bewustzijn zouden hebben. Zeker is alvast dat, als het cytoskelet verlamd wordt, bewusteloosheid intreedt: het cytoskelet is een

noodzakelijke voorwaarde voor het bewustzijn. Deze voor het bewustzijn wezenlijke cytosceletaire activiteit is meer dan louter computationeel: ze situeert zich heel dicht bij het kwantumgebeuren. Het is door de cytoskeletaire controle van de synapsverbindingen dat de tussenfase tussen het klassiek- en het kwantumniveau een fundamentele invloed uitoefent op de activiteit van de hersenen.

Waar zenuwimpulsen puur klassiek worden benaderd, wordt de hersenactiviteit als louter computationeel beschreven. Bewustzijn is echter niet computationeel. Komt het mogelijkwijze tot stand middels de totale activiteit van massa's van cytoskeletten? De link tussen de klassieke- en de kwantumfysica wordt genoemd: 'the missing OR-theory'. Een theorie is dat alle microtubules in de cytoskeletten samen een globale kwantumcoherentie vormen. Een klassieke benadering moet dus falen. Hebben de kwantum-oscillaties daar iets mee te maken? Bestaat er kwantum-computation tussen de micro-tubules onderling? Het is zo dat rond een microtubule regio's van geordend water voorkomen. Alvast lijkt het zo te zijn - en hier ontmoeten we de titel van Penrose's werk - dat het neuronennetwerk van het brein slechts de schaduw is van een dieper niveau van cytosceletaire activiteit, waar zich de fysische basis van de geest bevindt.³⁰²

302 Tekst d.d. 10 oktober 1999.

'Mathesis en Mystiek': enkele bedenkingen bij Gerrit Mannoury³⁰³

1.

Slechts enkele losse gedachten, hoe dan ook zonder de pretentie alles te doorzien wat hier in een verraderlijk luchtig jargon aan de wereld prijsgegeven wordt - maar voor de leek misschien toch net genoeg om te kunnen vermoeden dat het hier voor de wiskundige om een ware lekkernij gaat waarbij hij zeer zeker zij kan spinnen.

Pag. 1: De strijd tussen woord en werktuig, *'Der Kampf um die Dezimale'*. Van de onmogelijke onderlinge verzoening van 'rangschikking' en 'nevenstelling', komt Mannoury tot 'uitsluiting', 'negatie'. Als ik me niet vergis, dan herken ik daarin zeer zeker mijn kritiek m.b.t. het principium contradictionis. *'Ja, wenn die Wahrheit Münze wäre!'*: maar ook dat helpt niet, want munten slijten ook, zegt Mannoury. En dat geldt zeker ook voor de namen die wij aan de aantallen geven: 1, 2, 3, 4, ... Het vermoeden van Goldbach indachtig: we hebben, in ons decimaal stelsel, slechts 10 cijfers nodig om oneindig veel getallen uit te kunnen drukken, maar

303 Gerrit Mannoury, *'Mathesis en Mystiek. Een signifiëse studie van kommunisties standpunt'*, Uitgegeven door de maatschappij voor goede en goedkoope lectuur Amsterdam, 1924. Van de oorspronkelijke tekst is het eerste deel als PDF te vinden op de volgende site:

<https://www.math.ru.nl/werkgroepen/gmfw/bronnen/mannoury3.html>

deze truc verblindt ons eigenlijk voor de werkelijkheid, waarin oneindig veel oorspronkelijke getallen zijn (ik bedoel: getallen die niet kunnen worden uitgedrukt als producten van andere, reeds gekende getallen; dus: priemgetallen). Indien wij ons niet bedienden van een of ander talstelsel, dan zouden wij voor elk oorspronkelijk getal een nieuwe naam moeten bedenken (de niet-oorspronkelijke getallen schrijven we als producten van reeds benoemde), en dan zou het aantal tekens dat wij te verzinnen hadden precies zo groot zijn als het aantal priemgetallen (vermeerderd met 0). (N.B.: de optelling zou ons hier niet van pas kunnen komen omdat bijvoorbeeld 7, uitgedrukt als $3+4$, dan zou kunnen geschreven worden als het naast elkander schrijven van 3 en 4, namelijk als 34 of als 43, wat het optellingsteken (- kortom: de bewerking van de optelling zelf) overbodig zou maken. Immers, waar er staat: 7, staat er eigenlijk $7+$ niets meer. Het wordt duidelijker wanneer men 7 gaat voorstellen als zeven op elkaar volgende streepjes: III+IIII=IIIIII. Aldus: 'Leve de goede vormen en de mathesis. Ja, de mathesis vooral, want dat is welbeschouwd het summum van fatsoen'. Maar, driewerf helaas, want ook de symbolen hebben een gewicht; ook de lelie, symbool van de zuiverheid, ontsnapt niet aan de verwelking.

Aan de taaldaad onderscheidt Mannoury de spreekbetekenis (wat de spreker, in zijn ziel, bedoelde) en de hoorbetekenis (wat er van deze bedoeling terecht komt). Ik denk aan 'moeder Lambiek', een analfabete buurvrouw van 100 jaar geleden, die met een brief van haar echtgenoot uit Frankrijk, bij mijn betovergrootva-

der te rade kwam: ze wilde dat hij haar de brief voorlas, 'maar', voegde zij er aan toe: 'ik zou niet graag hebben dat ge zelf zoudt weten wat er in staat'. 'Geen nood', zegde mijn betovergrootvader: 'Steekt gij, moeder Lambiek, terwijl ik u de brief voorlees, uw vingers in mijn oren'. En aldus geschiedde!

Mannoury heeft het duidelijk over iets anders, vanzelfsprekend. Maar hij zal hier in tegengesproken worden door heel wat hedendaagse taalanalysten, om te beginnen door Hegel (althans in de interpretatie van Etienne Vermeersch), waar deze zegt dat wat niet uitdrukbaar is, ook niet gedacht kan worden: in die optiek kan men geen excuus vinden in de 'ontoereikendheid van de taal', omdat men daar niet zonder woorden kan denken. Zou dit kloppen, dan zou ook gelden dat de pijn die wij kunnen lijden slechts zo groot kunnen zijn als er woorden bestaan om die uit te drukken! En de pijnervaring is geen alleenstaand geval. Ik geloof zelfs dat wij er nooit ofte nimmer in slagen om ons volledig adequaat uit te drukken. Het is mijn overtuiging dat het uitgedrukte noodzakelijk van de uitdrukking moet verschillen (- ze moet overstijgen), wil het enige betekenis hebben. Men kan dan een uitzondering maken voor de praktische dingen, zoals b.v.: 'Deze vijf kg aardappelen kost honderd frank', maar in die gevallen schipperen we op een ander niveau, namelijk daar waar precies moet en niet precies kan gemeten worden, zoals Mannoury aangeeft.

Mannoury gaat dan over tot voorbeelden. Nu hij het ook over de 'juristerij' heeft, denk ik aan een spreuk uit

de middeleeuwse justitie: *'Quod non est in scriptis, non est in mundo'*. Onjuist? Maar toch komt het mij voor dat men in het hedendaagse materialisme ten onrechte het andere extreem aanhangt.

Mannoury onderscheidt de spreek- en de hoorbetekenis van een taaldaad, dewelke nooit met elkaar gelijk gesteld kunnen worden, want eenieder kijkt vanuit zijn eigen perspectief - volledig akkoord. Absolute definities? Definities zijn een agglomeraat van taaldaadherinneringen, zegt Mannoury (p. 20). En daar hebben we zijn $2 \times 2 = 2 \times 2$. Is 2×2 dan gelijk aan 4? Welnu, 2×2 is weliswaar in zekere zin gelijk aan 4, maar bijvoorbeeld in het dobbelspel is $1/6$ niét gelijk aan $1000/6000$. Heeft dat te maken met intentie? Maar precies daar ligt het paard gebonden: zonder betrekking op de werkelijkheid kan men de getallen en hun onderlinge betrekkingen niet op een relevante manier denken! En het kansrekenen illustreert dit m.i. uitnemend.

Ik verwijs naar mijn tekst [*Metafysica en Ethica* - J.B.], bladzijde 280, de paragraaf onder de tussentitel: *De externe werkelijkheid kent geen orde*, die ik hier herhaal en aanvul met een voorbeeld.

Wanneer ik een groot aantal keren een munt opgooi, dan stel ik vast, overeenkomstig de wet van de grote getallen, dat de relatieve frequentie (RF) van 'kruis', het getal $1/2$ benadert. Deze Wet is echter triviaal. Het is immers eigen aan de rekenkunde zelf, dat de RF naar $1/2$ toe evolueert naarmate het aantal worpen toeneemt, omdat (1°) de RF van de a-de worp, verminderd met de

RF van de (a-1)-de worp, kleiner wordt naarmate a groter wordt, en (2°) een worp die de RF dichter bij 1/2 brengt een grotere waarde zal hebben dan een worp die de RF verder van 1/2 afbrengt. De Wet van de grote getallen laat het uitschijnen dat de externe werkelijkheid (een 'demon', zo men wil) borg zou staan voor deze evolutie van de RF naar 1/2 toe, maar de rekenkunde zelf is daarvoor verantwoordelijk. Een voorbeeld:

Wat betreft de eerste reden:

Stel dat a en b een bepaald aantal worpen voorstellen.

Stel dat geldt: (a-1) is kleiner dan (a) is kleiner dan (b-1) is kleiner dan (b),

dan geldt tevens: $(RF_a - RF_{(a-1)})$ is groter dan $(RF_b - RF_{(b-1)})$;

Wat betreft de tweede reden (namelijk: een worp die de RF dichter bij 1/2 brengt is groter dan een worp die de RF verder van 1/2 afbrengt), het volgende voorbeeld:

Stel een muntopgooi

Stel dat TK (dit is: het totaal aantal keren dat 'kruis' gegooid wordt) gelijk is aan 10;

Stel dat TM (dit is: het totaal aantal keren dat 'munt' gegooid wordt) gelijk is aan 12;

Dan geldt: $TK/TM = 10/12$ en $RF_K = 10/22$

Nu kan men bij een volgende worp ofwel K ofwel M gooien.

Veronderstelling 1: men gooit K. Dit is zo'n worp die de RF dichter bij $1/2$ brengt; noem die worp 'D'.

Dan volgt daaruit: $TK = 11$; $TM = 12$; $TK/TM = 11/12$ en $RF_K = 11/23$;

Veronderstelling 2: men gooit M. Dit is een worp die de RF verder van $1/2$ afbrengt; noem die worp 'V'.

Dan volgt daaruit: $TK = 10$; $TM = 13$; $TK/TM = 10/13$ en $RF_K = 10/23$;

Het verschil teweeg gebracht door 'D' = $11/23 - 10/22$
= $12/506$;

Het verschil teweeg gebracht door 'V' = $10/22 - 10/23$
= $10/506$;

Het is hier duidelijk dat geldt: $(12/506)$ is groter dan $(10/506)$.

Men denke ook aan het *problème des partis*³⁰⁴ waarvan de oplossing niet anders tenzij in relatie tot de 'praktische werkelijkheid' kan gedacht worden. Mannoury (p. 23): 'Een natuurwet is een katalogus van onze ervaringen, opgesteld in de hoop, er onze verwachtingen naar te kunnen richten'. Inderdaad, dingen zoals hoop en verwachting zijn geen irrelevante doch constituerende

304 Dit probleem behandelt de vraag hoe de winst moet verdeeld worden bij een kansspel met verschillende deelnemers dat voortijdig wordt beëindigd.

begrippen inzake ons wereldbeeld. Bladzijde 28: 'Zou 'ik herinner mij' misschien ook één woord zijn (zoals 'ik verwacht' één woord is - p. 24). En 'ik herinnerde mij' twee? (zoals 'ik verwachtte' twee woorden zijn - p. 24)': zeker en vast; en om die reden ook is, in de barbierparadox, 'zich scheren' slechts één woord, en dus een ander werkwoord dan 'iemand (anders) scheren'! Mijn hoor-ik is niet mijn spreek-ik, zegt Mannoury op p. 29. Zeer zeker: daarom ook moet men in de Russellparadox die twee absoluut onderscheiden: de barbier, dat is het spreek-ik, diegene die pas is wat hij tegenover anderen is of doet: hij bestaat slechts binnen andermans erkenning als barbier. Scheert hij zichzelf, dan is hij niet die barbier, want anders zouden allen die zichzelf scheren, in die hoedanigheid althans, als barbiers moeten bestempeld worden, wat absurd zou zijn - conferatur Kant.^{305 306}

2.

Pag. 30: 'allemaal' wordt onderscheiden van 'geen één niet'. Zeer terecht. En dan, ik had het nooit durven verhopen, schrijft Mannoury dat onder 'berekenen' eigenlijk moet verstaan worden: 'kunnen berekenen': 'Bere-

305 Ik bedoel de categorische imperatief van Kant: indien - bijvoorbeeld - alle mensen zouden liegen, aldus Kant, dan zou het onmogelijk worden om te liegen (- er zou geen onderscheid meer maakbaar zijn tussen waarheid en leugen). We trekken dit door: indien alle mensen zouden liegen, dan zou het spreken zonder meer zijn relevantie verliezen en dus verdwijnen (- er zouden alleen nog geluiden overschieten).

306 Tekst d.d. 4 mei 2002.

kenen-kunnen is eigenlijk het goede woord niet: bepaald-zijn zou je kunnen zeggen (...) Ik schei er uit'. Ik ook. Dat wat betreft de 'spreek-wiskunst' (p. 31).

In de hoor- (- lees-, of aflees-wiskunst) worden onderscheiden: de auditieve en de visuele. Het volmaakt wiskundeboek van Mannoury: ' $a=a=a=a$ ' (p. 32). Maar toch een bedenking hierbij: $a=a...$ indien a en a één en hetzelfde representeren! a en a zijn dus gelijk, op voorwaarde dat ze symbolen zijn, wat wil zeggen: op voorwaarde dat ze verschillend zijn van zichzelf!!! Want indien a niet een symbool was, en dus niet iets anders was dan datgene wat het eigenlijk uitdrukt, dan ware die a die voor het gelijkheidsteken staat niet gelijk aan die a die op het gelijkheidsteken volgt; immers, alleen qua positie zouden de twee al verschillend zijn. Mannoury's wiskundeboek drukt eigenlijk niets anders uit dan het symboolkarakter van de tekens!!! $a=a$ drukt uit dat wij stellen dat de twee dingen gelijk zijn, terwijl wij toch twee van elkaar verwijderde dingen neerschrijven: het drukt dus uit dat die dingen zich eigenlijk bevinden in een wereld waar geen verwijdering, geen ruimte, bestaat. Het volmaakte wiskundeboek van Mannoury schept m.a.w. een nieuwe wereld - een wereld welke bestaan noodzakelijk is opdat wij in de onze zouden kunnen tellen! Zo gaat het ook met ethiek: dat alle mensen gelijk zijn, kan pas een relevante uitspraak genoemd worden indien daaronder verstaan wordt dat alle mensen gelijk zijn qua waarde, of: als mens. De uitspraak is pas relevant indien abstractie gemaakt wordt van alle verschillen die in deze wereld tussen de mensen bestaan, m.a.w.: indien een wereld

geponeerd wordt waarin deze verschillen er niet toe doen: de wereld van het mens-zijn. Het mens-zijn wordt aldus verheven van het hebben van die en die bepaalde kenmerken, tot een zijn dat van die kenmerken onafhankelijk is - een zijn dat zijn volle werkelijkheidswaarde aan de erkenning ontleent - in de eerste plaats de erkenning door God (God bemint alle mensen in gelijk mate), vervolgens in de erkenning door de medemens (waardoor wij het Rijk Gods op aarde trachten te realiseren).

Pag. 35: “t Is erg lastig voor een Amsterdammer zich in de zielstoestand van 'n tellende Hottentot te verplaatsen, want die telt z'n vingers niet, evenmin als een Amsterdammer z'n telwoorden'. Toch zouden we onze telwoorden kunnen tellen, wat we eigenlijk doen wanneer we ons talstelsel problematiseren, en dan komen we tot de stelling die ik eerder al heb pogen aan te halen, namelijk, dat er een oneindig aantal oorspronkelijke getallen (priemgetallen) bestaan, die elk recht hebben op een eigen naam of teken. Zit daar een regelmaat in? - zo kunnen wij ons afvragen, Goldbach indachtig. Het zou moeten, natuurlijk. Maar dat we deze regelmaat niet zien, komt m.i. alleen hierdoor, dat wij gewoon zijn om met de valse regelmaat van een talstelsel te werken. Het talstelsel dat wij gebruiken, om het even het welke, spiegelt ons een rad voor de ogen omdat het ons de indruk geeft dat 1 a.h.w. terugkeert, namelijk bij 11, bij 21, bij 31, enz., en zo ook lijken 2 en 3 en alle andere cijfers terug te komen, maar cijfers zijn geen getallen! Kunnen wij dan abstractie maken van cijfers, m.a.w.: van tekens, wanneer wij tellen?

Opnieuw dient verwezen te worden naar wat we reeds zegden n.a.v. Mannoury's volmaakt wiskundeboek! Wij zitten met twee werelden, en daar is geen ontkomen aan.

Wat is niets? Wat is twee? Mannoury doet het verhaal van de twee stenen-an-sich, en zegt, uiteindelijk: 'Ja toch, iets blijft er nog te raden over: wat is het onderscheid tussen een steen, een verdwenen steen en een ongeschapen steen? (..) wijzelf (...), wat bedoelen wij met dat mysterieuze bestaan van die eenzame steen? De significa antwoordt: als je jezelf wilt verstaan, kijk dan naar je medemens, dat vereenvoudigt het probleem. (...) dan kun je zien wat hij bedoelt: een bod, of een vraag, of een 'tip' misschien? En let dan eens op, of hij er zij bij spint. Dat is 't beurscriterium voor gelijk hebben' (p. 42-43). Mannoury besluit met de significa dat 'an-sich' niets (dood) is, dat alles voor een ander is. En hierbij kunnen we ons direct aansluiten: een bar-bier-an-sich bestaat niet.

'Nee, als we waarlik tellen willen, dan zullen het gedachtedingen en geen stenen of loden tafels moeten zijn': of bedoelt Mannoury hier dan toch iets geheel anders mee? Want terwijl dode stenen-an-sich niet kunnen bestaan, terwijl een levende mens-an-sich toch wel kan bestaan, zouden dan gedachten-an-sich altijd kunnen bestaan, precies omdat zij altijd door iemand worden gedacht en dus niet ofwel dood ofwel levend kunnen zijn, doch vanuit hun aard, steeds 'levend'? Ik stel me hierbij echter de vraag of we wel mogen zeggen dat 'gedachtedingen' 'levend' zijn. Ik vermoed dat heel wat

mij op dit punt ontsnapt. Wel volg ik de redenering dat het tellen, het tellen van veel-eenheden betreft, dat het om een geestesbeweging gaat. Het slot van dit eerste hoofdstuk is wel gecompliceerd; de significa is niet zo simpel; wellicht omdat we, zoals Mannoury zegt, meestal niet weten wat we willen...

Hier eindigt het eerste hoofdstuk. Toch zou ik hier graag nog iets zeggen over onze 'twee werelden': ze kunnen namelijk met elkaar verbonden worden mits

men het handelen als werkelijkheidsprincipe aanvaardt.^{307 308}

3.

Tweede hoofdstuk: *Weten en willen*. De eerste paragraaf, pp. 45-46, gaat eigenlijk over een heel bijzonder fenomeen (dat ik aantrof inzake de kwantumfysica, in

307 Deze aanvulling, op grond van een kritiek die ik in 1992-'93 bij Descartes' *cogito ergo sum* maakte. Het gaat over het verband tussen 'kennen', 'zijn' en 'doen'; ik zie daar ook het woord als de brug tussen 'zijn' en 'kennen' (maar daarover hier verder niets). Ik vat mijn bedenkingen van toen hier kort samen.

Vanuit zijn ongenoegen met het toenmalig onderwijs, stelde Descartes zich de vraag naar de mogelijkheid van de kennis: kunnen wij zekerheid verwerven? Althans zijn wij zeker van het feit dat wij hier omtrent twijfelen, zei Descartes: twijfelen is denken, en om te denken moet men bestaan: ik twijfel, dus ik denk, dus ik besta. Maar m.i. redeneert Descartes hier veel te snel en te gemakkelijk. Ik beperk mij tot deze zaak, ik ga hier niet in op andere m.i. foute redeneringen van hem.

Ik twijfel, maar wat is twijfelen? Is twijfelen een vorm van denken? Het is duidelijk dat twijfelen en denken niet hetzelfde betekenen: er bestaan vormen van denken die zich van de twijfel onderscheiden. Is twijfelen dan een vorm van denken?

Van denken is pas sprake vanaf het ogenblik dat twee dingen aanwezig zijn: de denker en het object van zijn denken (de gedachte en, eventueel daarvan onderscheiden, datgene wat de gedachte representeert; dus datgene wat verondersteld wordt te bestaan los van de gedachte - doch hierover verder niets). Ontbreekt één van die twee, dan kan er niet gedacht worden (Ook een mogelijke derde factor behandel ik hier niet: ik bedoel de

hoofdstuk 22), meer bepaald over het feit dat onze waarneming niet zo zuiver is als wij gewoonlijk aannemen. Als we bijvoorbeeld een stoel geloven te zien, dan zitten we eigenlijk niet in het gebied van de geë waarwording, maar zijn we al volop aan het waarnemen. Een bladzijde verder (p. 46), zegt Mannoury dan ook: 'Maar die herinnering en die verwachting in on-

factor die analoog is aan het licht bij het zien, dat dus naast de ziener en het geziene het licht veronderstelt). Kortom: er kan niet gedacht worden als er niet iets is dat gedacht wordt.

Als ik de twijfel een vorm van denken noem, moet ik het object van de twijfel dus kunnen omschrijven: wat is het object van de twijfel? Ik ga hier later uitgebreid op in.

Stel dat ik op een tweekopping sta, en ik twijfel welke weg ik zal nemen. Wat precies is dan het object van mijn twijfel? Het is niet de keuze, want ik ben er zeker van dat ik een keuze moet maken; indien ik niet zeker wist dat ik een keuze moest maken, ik zou immers niet twijfelen. Is het object van mijn twijfel dan het maken van de keuze? Neen, want indien ik niet wist dat ik een keuze moest maken, ik zou niet twijfelen. Precies de zekerheid dat ik moet kiezen, brengt mij in twijfel. Noch de keuze zelf, noch het feit dat ik een keuze moet maken, is verantwoordelijk voor mijn twijfel. Wat dan wel?

Het object van mijn twijfel is onbestaande. Alleen een onbestaand object kan mij tot twijfel brengen: van zodra het object bestaat, twijfel ik er immers niet meer over, want ik ken het. Maar zolang het niet bestaat, kan ik het niet kennen.

Wat betekent dan de twijfel, als het object ervan onbestaande is, terwijl de twijfel zelf toch voelbaar en uitspreekbaar is?

Als ik voor een tweekopping sta, en ik twijfel, betekent dit dat ik nadenk over dingen die ergens niet bestaan, terwijl ze elders

middellijk evenwicht is onmiddellijke wetenschap, d.i. waarneming, die boven gewaarwording uit is. (...) , en de meest primitieve gewaarwording niet denkbaar is zonder éne herinnering en zonder éne verwachting (...) - en dat is, zegt hij tenslotte, het meest wezenlijke: 'er is niets wezenlikers denkbaar'. In het hoofdstuk over Whitehead [*Metafysica en Ethica* - J.B.] delen wij pre-

toch bestaan. We hebben hierboven beschreven hoe ze niet kunnen bestaan. Maar ze bestaan toch, in zoverre hun bestaan afhankelijk is van datgene wat ik beslis te doen. Ik heb dus te beslissen over het al dan niet bestaan van dingen, en het mij gedwongen weten te beslissen over hun al dan niet bestaan, maakt mijn twijfel uit. Wat betekent nu precies: 'het zich gedwongen weten tot het beslissen over het al dan niet bestaan van dingen'?

Als ik beslis de linkse weg te nemen, beslis ik tegelijk dat een aantal dingen zullen gebeuren, terwijl tegelijk een aantal dingen daardoor niet zullen gebeuren. Maar twijfelen betekent nu precies het onvermogen om zo'n beslissing te nemen, terwijl ik er toe gedwongen wordt krachtens de keuze die zich stelt. Vandaar herdefiniëren we de twijfel: twijfelen is het zich gedwongen weten tot het beslissen over het al dan niet bestaan van dingen terwijl men in het onvermogen verkeert om zo'n beslissing te nemen.

Twijfelen is dus: het moeten doen van iets zonder dat men het kan doen, terwijl de daad beslissend is voor het al dan niet bestaan van bepaalde dingen. Hierbij verwijst 'moeten doen' naar een welbepaald aspect van de betreffende handeling, terwijl 'niet kunnen doen' verwijst naar een totaal ander aspect van deze handeling. Het 'moeten doen' duidt op de verplichting om één van beide wegen op te gaan. Het 'niet kunnen doen' duidt op de onmogelijkheid om uit eigen beweging één van beide wegen op te gaan. Dit betekent dat de essentie van de twijfel

cies dezelfde mening: de waarneming is primordiaal op de gewaarwording, m.a.w.: gewaarwording zonder waarneming is niet mogelijk. Het probleem waar het hier om gaat, laat zich eigenlijk niet zo gemakkelijk viseren of omschrijven, maar ik geloof dat het hier om een zeer fundamentele zaak gaat en ik doe hierna nog een poging om ze duidelijker te formuleren - het gaat,

ligt in het verlies van de controle die men geacht wordt te hebben over z'n handelingen. De onmiddellijke handelingen worden gecontroleerd, maar deze handelingen worden beroofd van hun intenties. Deze handelingen volgen dus niet uit anticipaties ervan.

Twijfelen heeft aldus te maken met de gedwongen loskoppeling van anticiperen (d.i. Denken) en Doen. En omdat Doen te maken heeft met Zijn (Doen is immers beslissen over wat, krachtens die specifieke handeling, al dan niet zal bestaan), heeft Twijfelen tenslotte te maken met de loskoppeling van Denken, Doen en Zijn: De twijfel is de onderlinge loskoppeling van denken, doen en zijn.

Keren we nu terug naar Descartes, dan moeten we besluiten dat de overgang die hij maakt van Twijfelen naar Denken, ongeoorloofd is. Uit het feit dat ik twijfel, kan ik niet besluiten dat ik ben, precies omdat de twijfel zelf het denken scheidt van het zijn. Vanaf het moment dat ik mij afvraag of ik ben, kan ik niet meer zijn.

Beschouwen we nu het denken, waarvan we bepaalden dat het slechts kan bestaan mits de aanwezigheid van een denker, enerzijds, en een object van dat denken, anderzijds, dan moeten we hierbij vaststellen dat de gedachte altijd voor een deel 'besmet' wordt met de factor van de twijfel. Als ik voor een tweekop kom, en ik weet heel goed welke weg ik zal gaan, dan vindt mijn zekerheid daaromtrent zijn oorsprong in het feit

zoals M.W. Weber, naar wie ik daar verwezen heb, opmerkt, om het 'realiteitsprobleem'.

Het is waar dat wat wij zien, niet de stoel is, want de stoel is grotendeels een begrip, en begrippen kunnen niet 'gezien' worden. Toch kan men in een stoel gaan zitten, maar wat is zitten? Is 'het zitten' een begrip? Ge-

dat ik weet wat mijn beslissing inhoudt. Als ik op weg ben naar huis, dan weet ik bijvoorbeeld dat ik thuis geraak als ik de linkse weg opga. Ik kan makkelijk beslissen om de linkse weg te kiezen, omdat ik de consequenties daarvan m.b.t. het al dan niet bestaan van de dingen krachtens mijn beslissing, ken, aanvaard en zelfs verlang. Maar deze kennis geeft mij geen absolute zekerheid. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat ik halverwege rechtsomkeert moet maken en dus toch via de rechtse weg huiswaarts moet. Omdat ik mij aldus steeds kan vergissen in mijn beslissingen en dus in mijn kennis (het feit buiten beschouwing gelaten of ik voor die vergissing al dan niet verantwoordelijk ben), is mijn kennis nooit vrij van onzekerheid. Daaruit volgt dat elke kennis twijfel bevat, of: kennis is denken met een lage graad van onzekerheid. Hieruit volgt dat de overgang van kennen naar zijn, of de overgang van het epistemische naar het ontische, onmogelijk is.

We toonden boven aan hoe het onmogelijk is, wanneer we vertekken van het kennen, om de overgang te maken naar het zijn. Welnu, laten we hier ook eens onderzoeken of wij niet in omgekeerde richting de brug kunnen maken, namelijk van het zijn naar het kennen. De eerste vraag die we ons dan moeten stellen, luidt: wat betekent het dat iets bestaat?

Bestaan is steeds 'bestaan op een bepaalde manier'. D.w.z. dat de bestaanswijze van een ding, het bestaan van dat ding zelf betekent. Zo bijvoorbeeld bestaat een orchidee alleen maar omdat ze als orchidee bestaat, omdat ze die bepaalde vorm en

deeltelijk wel: het werkwoord 'zitten' is een afbeelding van deze handeling binnen de taal, en is dus, als (werk)woord, een begrip. Gedeeltelijk is 'zitten' ook iets anders - iets 'stoffelijks' misschien? 'Zitten' is in de eerste plaats een handeling, een act. Maar wat is een act? Het is nu eerst en vooral duidelijk dat een begrip - hier het begrip 'stoel' - zijn mogelijke relevantie ont-

kleur enz. heeft. Anders gezegd: haar kenmerken maken dat de orchidee een orchidee is. Een ding dat door de lucht vliegt kan bijvoorbeeld geen orchidee zijn. En alle kenmerken samen, maken de orchidee.

Nu is het echter tegelijk zo, dat de kenmerken van de orchidee, door de mens ervaren kenmerken zijn. De orchidee heeft een bepaalde vorm, geur, kleur, maar als er geen oog is die deze vorm ziet, geen neus die deze geur ruikt, dan hééft de orchidee ook vorm noch geur. Immers, de zichtbaarheid, de tastbaarheid, de geur van de orchidee zijn kenmerken die noodzakelijk relatief zijn aan het zien, het voelen en het ruiken. Omdat dit nu het geval is met alle kenmerken van de orchidee, kan men terecht zeggen dat zij geen kenmerken heeft en dat ze dus niet bestaat wanneer er geen sprake is van waarneming van deze kenmerken. Anders uitgedrukt: aangezien een wezen of een ding gelijk is aan het product van al zijn kenmerken, en aangezien het bestaan van kenmerken relatief is aan het kennend merken, zal bij afwezigheid van enig kennend merken, er geen sprake zijn van kenmerken, en dus ook niet van het bestaan van een wezen of een ding. Noemen we nu dit 'kennend merken' het bewustzijn, dan kan men stellen dat iets niet kan bestaan buiten alle bewustzijn om: iets bestaat slechts als het bestaat in een bewustzijn.

Maar als ik de eerste mens ben die deze orchidee ziet: moet ik dan niet besluiten dat ze niet bestond voor mijn waarneming? Deze kritiek bevat een vergissing: het bewustzijn mag niet ge-

leent aan een act - hier de act 'zitten' (- het kan ook om de act 'zien' gaan, of nog andere acts zijn mogelijk, naar gelang de omstandigheden, maar hierover weiden we hier niet uit). 'Zitten'-an-sich is dus een act, terwijl 'zittten' binnen de taal (- binnen het bewustzijn? -) een begrip is.

lijkgesteld worden met het onmiddellijke, actuele bewustzijn. Beethovens zevende bestaat ook op momenten dat ze niet uitgevoerd wordt. Ook het potentieel bewustzijn moet in rekening gebracht worden, en daartoe is men logisch verplicht: als ik een kat door de kamer zie lopen, en ik sluit enkele seconden lang de ogen, moet ik ze een eind verder zien wanneer ik terug de ogen open, want indien een ander bleef toekijken terwijl ik niet keek, dan zouden naderhand onze waarnemingen niet overeenstemmen. Op die manier zou dan elkeen in een eigen wereld leven. Het is omdat ik wil geloven dat communicatie met anderen bestaat, dat ik verplicht ben om rekening te houden met een potentieel bewustzijn, altijd en overal: de alomtegenwoordigheid van God.

Onze volgende stelling nu: 'krachtens het feit dat kennis het zijn betreft, terwijl het zijn een veronderstelling binnen de kennis is, is kennis steeds onzekere kennis'. Stel dat ik het voor mogelijk hou dat iemand achter mijn rug staat mee te lezen. Dat geval bestaat actueel als het potentiële. Ik draai me nu om en merk dat er niemand is. Deze waarneming maakt dat het actuele bestaan van het potentiële zich wijzigt, m.a.w.: binnen bepaalde perken kan ik bepaalde mogelijkheden omtrent het mogelijke bestaan van de dingen uitsluiten. Mijn actuele kennis van de werkelijkheid is dan ook op niets anders gebaseerd tenzij op het uitsluiten van bepaalde mogelijkheden binnen bepaalde zekerheidsgrenzen (binnen enkele minuten kan er wél iemand achter mijn rug hebben plaatsgenomen zonder dat ik het gemerkt heb). Hier kan men dan de kennis definië-

Laten we het nu, in functie van de duidelijkheid, eens niet hebben over onze 'stoel' en over het 'zitten', maar over 'voedsel' en over 'eten'. We kunnen dan zeggen dat 'voedsel' een begrip is dat zijn relevantie ontleent aan de act 'eten'. 'Eten' is weliswaar een begrip binnen onze taal, maar we kunnen dit begrip pas relevant aanwenden binnen onze taal, als het, zoals trouwens elk ander

ren als volgt: kennis is het uitsluiten van het actuele bestaan van het potentiële met een bepaalde graad van zekerheid die wordt ontleend aan grondigere kennis. Dat zo'n graad van zekerheid ontleend wordt aan grondigere kennis of aan het grondiger uitsluiten van mogelijkheden, betekent dat alle kennis uiteindelijk zal gebaseerd zijn op een absolute zekerheid. Daar deze absolute zekerheid nu niets anders kan zijn tenzij een geloof, volgt daaruit: kennis is het geheel van consequenties die voortkomen uit een geloofsact.

Nu kunnen we deze bevindingen uitdrukken in het hierna volgende schema. Hierbij moet eerst nog het volgende worden opgemerkt.

Krachtens het feit dat deze redenering slechts geldt mits de inachtnaam van de tussenstellingen, werd hierbij zo doende het Zijn gedefinieerd in functie van het Doen, terwijl ook het Denken gedefinieerd werd in functie van het Doen. D.w.z. dat wij, gedwongen door de noodzaak om de discrepantie tussen het Zijn en het Denken te overbruggen, wij deze beiden moeten definiëren als vormen van Doen, wat betekent dat dit resulteert in een ontologie waarin het handelen centraal staat.

Schematisch:

- (1) Descartes: IK TWIJFEL = IK DENK (ik denk, dus ik ben)
- (2) We problematiseren deze identiteit (namelijk: 'ik twijfel = ik denk')

begrip, een betekenis heeft, of beter: als het in betrekking staat tot de werkelijkheid - de werkelijkheid die verder reikt dan onze taal kan reiken. Telkens als we over 'eten' spreken, nemen we dus aan dat 'eten' meer is dan louter een begrip: we veronderstellen dat er een act achter schuilt, dewelke we niet kunnen benoemen, aangezien elke benoeming een 'degradatie' van het 'werkelijke' (datgene wat 'werkt', datgene wat 'ageert') tot het

(3) DENKEN slechts als DENKER en OBJECT (gedachte)

(4) ALS TWIJFELEN = DENKEN, DAN HEEFT TWIJFELEN EEN OBJECT.

(5) Opmerking: Descartes' twijfel is de twijfel over het Zijn van iets (afgekort: TZ).

(6) Eerste tussenstelling (*): TZ C TD (TD = de Twijfel over het Doen van iets).

TD C TZ slechts als het Zijn van iets vervat zit in het Doen.

Om tot 'realisme' te komen, is het noodzakelijk om het Zijn middels het (subjectieve) handelen te definiëren: IETS BESTAAT VOOR EEN SUBJECT, ALS DAT SUBJECT ER REKENING MEE HOUDT IN ZIJN HANDELEN. IETS BESTAAT VOOR ALLE SUBJECTEN, ALS ALLE SUBJECTEN ER REKENING MEE HOUDEN IN HUN HANDELEN, enz.

(7) Als TZ C TD, dan mogen we ons hier beperken tot TD.

(8) Voorbeeld van TD: IK TWIJFEL OF IK OFWEL A OFWEL B ZAL DOEN.

(9) Tweede tussenstelling (*): IETS DENKEN = IETS ANTICIPEREN = IETS DOEN.

begripsmatige meebrengt. Nu heb ik eigenlijk vals gespeeld door over een 'degradatie' te spreken; en indien ik deze opmerking niet zou maken, dan had ik impliciet stelling gekozen tegen het idealisme. Ik ben me er wel van bewust dat de term 'degradatie' niet correct is, maar hij kan – voorlopig - volstaan in functie van deze opzet. Kortom: wanneer wij over 'eten' spreken, dan

We bepalen denken als anticiperen. Ook herinneren is anticiperen als het in functie staat van anticiperen. We maken abstractie van de herinnering om de herinnering, en van het hele denken als doel op zich.

(10) DE TWIJFEL BELET MIJ IETS TE DOEN.

(11) Daaruit volgt: DE TWIJFEL HEEFT GEEN OBJECT.

(12) Derde tussenstelling (*): IETS DOEN = BESLISSEN OVER HET AL DAN NIET BESTAAN VAN IETS; d.w.z.: OVER HET BESTAAN VAN EEN HANDELING EN VANDAAR OOK (wegens de eerste tussenstelling) OVER HET ZIJN VAN IETS.

(a) Iets doen is beslissen over het bestaan van een handeling (evidentie).

(b) Elke handeling bewijst het bestaan van datgene krachtens hetwelke de handeling geschiedt (wegens (6)).

(c) Iets doen is dus beslissen over het bestaan van iets (wegens (a) en (b)).

(13) Wegens (10) geldt: TWIJFELEN = NIET KUNNEN BESLISSEN OVER HET BESTAAN VAN IETS.

(14) d.w.z.: DE OVERGANG VAN TWIJFELEN NAAR HANDELEN IS ONMOGELIJK WEGENS HET NOODZAKELIJK OVERSLAAN VAN HET ANTICIPEREN (DEN-

hanteren we, sprekend, weliswaar een begrip, maar veronderstellen we tegelijk noodzakelijk een act die de relevantie van dit begrip schraagt.

Aan wat ontleent dan de act 'eten', op zijn beurt, zijn relevantie, zijn betekenis? - zo kunnen we ons vervolgens afvragen. En nu moeten we heel voorzichtig zijn dat we niet in een valstrik lopen, want we hebben het hier over iets dat, enerzijds, 'buiten' de begrippenwereld staat en dat, anderzijds, niet anders meer tenzij binnen de taal en dus als begrip, verder (filosofisch) kan behandeld worden.

Laten we hier eerst abstractie maken van de mogelijke valstrik, en doen alsof we ons deze problematiek niet hoeven aan te trekken, dan kunnen we zeggen dat 'eten' - de act dus - betekenisvol is omdat dit ons in leven houdt, of nog eerder: omdat eten de honger (die pijn is) wegneemt of voorkomt, terwijl pijn datgene is wat ons

KEN) WEGENS HET GEBREK AAN EEN OBJECT.

(15) TWIJFELEN = DE LOSKOPPELING VAN DENKEN, DOEN EN ZIJN.

(16) IK TWIJFEL daaruit volgt niet IK DOE

IK BEN behoort tot IK DOE

IK TWIJFEL daaruit volgt niet IK BEN

(* Opmerking: de eerste en de tweede (en krachtens de tweede ook de derde) tussenstelling, zijn beperkingen aan het domein waarbinnen deze redenering geldt.

308 Tekst d.d. 4 mei 2002.

dwingt, omdat we er mee samenvallen als we hem hebben (we zijn de pijn die we hebben - dat is de definitie van pijn - we kunnen ons er niet van distantiëren). De act van het 'eten' is dus relevant omdat deze voorkomt dat ons iets wordt aangedaan wat wij niet willen (en wat wij ook niet kunnen willen), namelijk (honger) lijden of sterven. De act (van het eten) ontleent zijn relevantie aan onze (levens)wil. Nota bene: het gaat hier om een bijzondere vorm van willen, het gaat namelijk om een willen waarbuiten wij niet kunnen: wij kunnen niet anders tenzij zo willen zoals wij dat doen, en deze wil is alleen maar de onze omdat wij er toe genoopt zijn ons daarmee te identificeren, omdat wij ons moeten identificeren met pijn. Dat wij op dit vlak geen keuze hebben, betekent niets anders tenzij: dat wij moeten willen - sterker nog: dat wij niet anders kunnen tenzij zo, en niet anders, te willen. Merk op dat de verplichting van een welbepaald willen, dit willen er niet minder authentiek om maakt! Wanneer wij bijvoorbeeld deelnemen aan een wedstrijd, dan kunnen wij bezwaarlijk iets anders willen tenzij een zo goed mogelijk resultaat te behalen - en willen wij niet per se winnen, dan willen we toch tenminste onszelf overwinnen, wat Pierre baron de Coubertin ongetwijfeld heeft bedoeld met het 'deelnemen' dat belangrijker is dan de overwinning (op anderen). Kortom: wij kunnen niets anders tenzij te willen winnen, maar dat maakt de echtheid van onze wil er niet minder om. Zo ook kunnen wij niet anders dan te willen leven, en, analoog, houdt zulks niet in dat onze levenswil minder echt zou zijn.

Herhalen we nu waartoe we hier gekomen zijn: de act (van het eten) ontleent zijn relevantie aan onze (levens)wil. Deze wil wordt gestuurd door iets dat ons transcendeert, en van welker transcendentie de feitelijke van de pijn constant getuigenis aflegt binnen ons bewustzijn. M.a.w.: de act (van het eten) ontleent zijn relevantie aan onze (levens)wil, en deze wil ontleent zijn relevantie aan een transcendente werkelijkheid.

Nu kunnen wij de zaken verder onderzoeken, en dan zullen wij tot de vaststelling komen dat elke act, op precies dezelfde wijze als deze uit ons voorbeeld, zijn relevantie ontleent aan het transcendente.

Maar zoals we eerst hebben opgemerkt, hebben we hierbij abstractie gemaakt van enkele belangrijke zaken: we hebben namelijk dingen beschreven die in feite geen begrippen meer waren. We hebben dus afbeeldingen gemaakt van werkelijkheden die eigenlijk 'veranderen' wanneer zij afgebeeld worden. We hebben, m.a.w., gewerkt met slechts 'schaduwen' van de realiteit, terwijl de realiteit zelf ons is ontsnapt. Welnu, willen we dit corrigeren, dan betekent zulks dat we het veld van de beschrijvingen eigenlijk zouden moeten achter ons laten, en dat we ons moeten begeven in het veld van de handelingen zelf. Maar als we dat doen, dan betekent dit ook dat we er van getuigen dat we de grenzen van de filosofie hebben bereikt, erkend en overschreden - we belanden dan in het gebied van het religieuze - het gebied waarop wij ons niet langer verdienstelijk kunnen maken met alleen maar gedachten

en verklaringen, maar waar van ons gevegd wordt dat we ons effectief borg gaan stellen voor datgene wat we geloven afgebeeld te hebben in de filosofie - de filosofie als een schaduw, een afschaduwing, van de ware werkelijkheid. Wat we binnen het filosofische nog kunnen doen - maar dat is dan ook het laatste, de laatste etappe a.h.w. - dat is: spreken over het handelen. En als we dit hier effectief doen, dan zullen alle dingen waaraan het handelen zijn relevantie ontleent, ook dingen zijn die méér zijn dan handelingen, dus: dingen die tenminste handelingen zijn, net zoals de dingen die méér zijn dan louter begrippen, tenminste begrippen zullen zijn. Zo zijn handelingen tenminste begrippen, maar ze zijn ook meer dan begrippen. Helaas blijven we, filosoferend, en dus in het gebied van de taal vertoevend, op begrippen aangewezen, zodat we aangewezen zijn op begripsschakeringen, teneinde iets te kunnen laten voelen van wat meer dan begrippen zijn. Zo beelden we de act af in het begripmatige, terwijl we toch moeten erkennen dat ageren méér is dan louter een begrip - zouden we dat niet erkennen, dan had ageren ook niet de betekenis die het dient te hebben (die het moet hebben) teneinde betekenisvol te zijn (- en we herinneren hier aan Barbara Léondar over de metafoor: de metafoor wordt pas gevat door wie een hoger abstractieniveau creëert! - voordien is hij louter onzin). Het transcendente - dus datgene wat nog voorbij het 'ageren' zelf ligt, datgene waaraan het 'ageren' z'n relevantie ontleent - is, noodzakelijkerwijze, nog méér dan louter handelen - het is 'liefhebben'. En pas via een dergelijke weg is een 'begripmatige' benadering van 'de liefde'

(hier staat het meer-nog-dan-handelen-betekenende als begrip afgebeeld) mogelijk.

4.

Ik keer nu terug tot de aanvang en tracht te verduidelijken waar het, m.i., om gaat. Welnu, dan moet ik besluiten dat er van een realiteit geen sprake kan zijn, tenzij het gaat om een realiteit waarvan (impliciet of expliciet) erkend wordt dat deze door een transcendente, een hogere realiteit gedragen wordt. Anders gezegd: het is doordat het transcendente - datgene wat ons transcendeert (en draagt) - zo waterdicht 'absoluut' is, dat de realiteit waarin wij bestaan zo absoluut is - en dit - het moet nu worden gezegd -, alle strubbelingen omtrent het 'realiteitsprobleem' ten spijt: elke betekenis is ons - uiteindelijk - gegeven. Alle dingen en, navenant, al onze handelingen, baden a.h.w. in een hogere werkelijkheid, en danken precies daaraan hun werkelijkheidsgehalte! Inderdaad: 'Maar de ware wereld, de wereld van bittere ernst en van onzeggenlike wezenlijkheid, die stoort zich aan geen etikette en aan geen Euklides of Galileï. Er kan dus niet 'geweten' worden'. (Mannoury, p. 46).

Mannoury, vervolg tweede hoofdstuk. Om eerst nogmaals terug te komen op het voorafgaande, de eerste paragraaf dus, zou ik die vooraf op nog een andere manier willen uitdrukken: het is weliswaar zo, dat bijvoorbeeld een streep inderdaad een verzameling van vele moleculen etc. is, en vanuit dat opzicht niet zo'n duidelijke grens, maar het moet worden opgemerkt dat

het niet de moleculen zijn die de streep maken: de streep wordt gemaakt door en in functie van het hogere; de moleculen van de stoffen waaruit de streep als stoffelijkheid bestaat, hebben met de streep als zodanig niets te maken. Deze gedachte is analoog aan onze kritiek op het physicalisme: wanneer bijvoorbeeld een dichter een gedicht neerschrijft, dan is zijn poëzie niet het gevolg van bepaalde hand-, arm- of zenuwbewegingen, doch andersom: het is de poëzie die de zenuwen en de hand- en armbewegingen uitlokt en stuurt. Onnauwkeurigheden doen er niet toe, omdat er een voortdurende bijsturing is. En voor dit laatste verwijs ik naar een eerdere tekst van mijn hand, namelijk m.b.t. het wezen van feed-back en het probleem van het wezenlijke onderscheid tussen enkelvoudige en samengestelde bewegingen (- zie ook elders). Een automaat, een machine, die bepaalde bewegingen moet uitvoeren, kan afwijken en hoe gering elke afwijking ook is, het wordt op den duur een grove afwijking - de machine mist dan haar doel. Dit komt doordat het daar gaat om een enkelvoudige beweging. Waar wij onze bewegingen kunnen bijsturen omdat wij steeds het doel voor ogen hebben, is zo'n opeenhoping van afwijkingen onbestaande. Maar dit is nu juist het verschil tussen een machine en een mens: een machine kent geen doelgerichtheid; ze maakt slechts de beweging die in haar veroorzaakt wordt - ze kent alleen een oorzaak, en het doel van die beweging zit in de machine zelf - in haar vorm en bouw - verankerd. Die vorm en bouw, die haar werking zal bepalen eenmaal ze door ons werd in gang gezet, is een door ons gemaakte 'afspiegeling' of 'projectie' van

haar doel in het momentane: de vormgeving draagt daar de verantwoordelijkheid voor het al dan niet bereiken van het doel, en deze vormgeving is altijd mensenwerk. Zelfs waar men te maken heeft met machines die zichzelf zouden kunnen bijsturen, die dus zouden kunnen anticiperen, moet ook deze anticipatie worden ingeplant in de bouw van de machine, wat wil zeggen dat daaraan een eigenlijk nog hogere anticipatie ten grondslag moet liggen. Welnu, zo ook moet in zekere zin ook de mens zelf nog een vorm volgen (namelijk de wet), teneinde zijn doel (het Goede) te kunnen bereiken - al is het daar wel zo, dat deze volgzzaamheid door de mens, bewust en vrijwillig gebeurt. Zoals reeds gezegd, doet het niets af van het authenticiteitskarakter van deze vrije wil, of wij al dan niet in staat zijn iets anders te willen dan datgene wat wij effectief willen.

'Gezien-hebben is geen weten', zegt Mannoury. En beweert hij hier niet precies hetzelfde? 'En verwachten te zullen zien evenmin', voegt hij er aan toe: noch de herinnering, noch de verwachting kan een weten worden genoemd. De twee situeren zich in het geheugen, ze zijn een soort spoor van de waarneming - die per definitie altijd een spoor heeft - lang of kort, het doet er niet toe. Wat is dan een weten? Op grond van onze eigen bevindingen tot hier toe, heeft het weten te maken met het doel van onze handelingen. Het weten heeft te maken met datgene wat nog niet gerealiseerd werd (door ons), terwijl het toch datgene is dat al onze momentane handelingen stuurt en beheerst. Op bladzijde 63 zegt Mannoury: 'Maar er is geen stelligere en zuiverder weten dan willen (...)'.

Gezien hebben en verwachten te zullen zien is geen weten, 'Maar die herinnering en die verwachting in onmiddellijk evenwicht is onmiddellijke wetenschap, d.i. waarneming die boven gewaarwording uit is' (p. 46). Ik moet hierbij nogmaals verwijzen naar mijn stuk tekst in het hoofdstuk over Whitehead, waar ook werd aangetoond dat gewaarwordingen nooit iets anders zullen zijn dan abstracties, noodzakelijke veronderstellingen ter verklaring van de waarnemingen (p.86). In de daaropvolgende bladzijden verklaar ik hoe het doel eigenlijk de bestuurder is van wat er momentaan gebeurt, ook al gaat het om een doel dat wij zelf niet kennen; maar het feit dat het doel heteronoom aan ons is, maakt dit niet minder tot doel. Die heteronomie zal immers worden opgeheven middels het mechanisme van de pijn, en dit is, nader beschouwd, eigenlijk niets anders dan het mechanisme van het vlees - het vlees, het fysieke, datgene waarin een verbond werd bezegeld tussen de geest en de stof, een verbond dat geest aan stof heeft vastgeketend op een wonderbaarlijke wijze, wat wij als 'het leven' herkennen. Want sinds de zondeval kunnen wij aan geen ander Zijn tenzij aan het Levend-Zijn deelachtig zijn. En er is geen ander Zijn mogelijk tenzij het Zijn dat naar zijn doel toe leeft. M.a.w.: het Zijn dat niet in relatie staat tot het doel, is geen zijn, doch een illusie. Bovendien kan er slechts één einddoel zijn, namelijk de Liefde. Maar deze zaken trachtten we elders verder uit te diepen.

'Herkenning' dan, dat is iets anders, zegt Mannoury: 'Niemand heeft ooit de Boro-Boedoer gezien, maar miljoenen hebben hem herkend!'. En, hoewel hun be-

tekenis grondig uit elkaar ligt, bestaat er een belangrijk verband tussen 'herkennen' en 'erkennen', dat we hierna even moeten toelichten. De erkenning slaat op een waardering, en ook de herkenning houdt een waardering in. Als ik iemand erken, dan houdt zulks in dat ik hem waardeer als mens. Herken ik iemand, dan waardeer ik het feit dat hij momenteel bestaat. Erkenning van iemand houdt in: een waardering die inhoudt dat aan iemand het bestaan, als mens, gegund wordt, en dit m.b.t. het Goede, het doel, de toekomst ook. In het geval van de herkenning beperkt zich de waardering tot het momentele: ik kan er niet naast kijken, het is Piet, ik ben gedwongen hem te herkennen, ik onderga de herkenning eigenlijk - de herkenning is, m.a.w., een *notitia*, ze is passief. De erkenning daarentegen betreft de waardering in de actieve zin: niemand dwingt mij er toe de ander te erkennen, maar ik doe het toch, ik creëer de erkenning zelf, vrij en bewust. Kortom: herkenning en erkenning gebeuren bewust, maar m.b.t. de herkenning is er geen vrijheid in het spel, terwijl dat m.b.t. de erkenning wel het geval is. Vandaar heeft de erkenning een ethisch karakter, een ethische dimensie, terwijl de herkenning die niet heeft. Waar sprake is van erkenning, is een creatief proces aan de gang, tot stand gebracht door een ethisch subject, tegenover een ander (ethisch) subject. Herkenning daarentegen, behoort tot de orde van de waarneming.

Nu zegt Mannoury dat niemand ooit de Boro-Boedoer gezien heeft, terwijl velen hem wel herkend hebben. Welnu, ik beweer dat elke waarneming noodzakelijk een herkenning inhoudt. Van zodra men zegt dat men

iets 'ziet', heeft men meteen, impliciet, eigenlijk al gezegd dat men het 'herkent'. Omdat er nu geen waarneming zonder herkenning mogelijk is, heeft het eigenlijk weinig zin om te beweren dat men iets niet ziet doch herkent. Wat Mannoury doet wanneer hij het geciteerde zegt, is pas relevant in de context van de problematiek van de tegenstelling tussen 'ideeën' en 'dingen'. De Boro-Boedoer is immers niet (louter) een ding; het is (ook) een idee, maar dit geldt voor alle zgn. 'dingen' - alleen al het feit dat de waarneming fundamenteeler is dan de gewaarwording, maakt de stelling hard dat de dingen in de eerste plaats ideeën zijn, waarvan hun 'ding'-karakter niets meer tenzij een (- gezien ons wereldbeeld -) wenselijke veronderstelling daarbij is.

Nog anders uitgedrukt: ons bewustzijn kan zich handhaven dank zij de idee 'voedsel', doch sinds de zondeval zijn wij dermate verbonden met de stof, dat wij moeten geloven dat onder de 'idee' 'voedsel' ook 'werkelijk voedsel' ligt, en dat onder de idee 'bewustzijn' ook 'werkelijk bewustzijn' ('leven') ligt, én dat de twee, namelijk het 'werkelijk voedsel' en het 'werkelijk bewustzijn' of het 'leven', 'werkelijk' met elkaar verbonden zijn. Wij bestaan dus in een geestelijk wereld die a.h.w. gedragen wordt door een stoffelijke wereld, waarbij de geestelijke wereld voor ons de ware is, terwijl we niet anders kunnen tenzij de lastige stoffelijke erbij te nemen, als ware dit een straf (namelijk voor de erfzonde - waarover elders meer). Van de stof geraken we pas bevrijd mits de tol van het leed en de dood.³⁰⁹

309 Tekst d.d. 4 mei 2002.

*Enkele bedenkingen bij Rudolf Steiner's 'Filosofie der vrijheid'*³¹⁰

1. Synthese

In zijn voorrede bij de nieuwe druk van 1918 geeft Steiner het richtsnoer in dit werk weer, in de vorm van twee vragen: (1°) welke antropologie kan ook de wetenschap gronden? (2°) Is de mens vrij? Zijn basisintuïtie houdt in dat de mens leeft middenin een reële wereld van de geest.

Bij de behandeling van de vrijheid als kennisprobleem komt eerst het bewuste handelen van de mens aan bod: vrijheid berust niet in het feit dat de mens zich bewust is van zijn handelingen, maar in het feit dat hij zich bewust is van de oorzaken van zijn handelingen. Onder die oorzaken moet men de driften strikt onderscheiden van de redenen. De mens is redelijk, hij denkt na, aldus Steiner: de oorsprong en de betekenis van dit denken moeten dan ook onderzocht worden. Toch is het denken, evenmin als het gemoed, de beweegreden voor het handelen. (Wat betreft de relatie tussen het gemoed en het denken: ons gemoed drijft op ons voorstellingsvermogen, want er is geen gevoel zonder voorstellingen).

Wat is nu de diepere grond voor de wetenschapsdrang? Met Goethe hebben wij een aardse en een goddelijke

310 Rudolf Steiner, *Filosofie der vrijheid. Grondtrekken van een moderne wereldbeschouwing. Resultaat van observaties op zielsgebied volgens natuurwetenschappelijke methode*. Negenste druk, Servire, Katwijk, 1970.

ziel in ons: dat onze begeerte het haalt op onze rijkdom, maakt ons ontevreden, en onder die ontevredenheid moet ook onze dorst naar kennis gesitueerd worden: we zijn niet tevreden met alleen maar waarnemingen, we willen die ook verklaren. Ons bewustzijn is tegelijk een bewustzijn van de discrepantie tussen ons 'ik' en de wereld en een besef van ons in-de-wereld-zijn. We streven er naar die tegenstelling te overbruggen, en we doen dat door te pogen de inhoud van de wereld tot onze gedachteninhoud te maken. Eén soort van deze pogingen zijn dualistisch, maar hier wordt geen brug tussen subject en object gevonden en strandt men, hetzij in extreem materialisme, hetzij in extreem spiritualisme (idealisme). Een andere poging is monistisch, en loochent de polariteit. Steiner nu, gelooft dat wij zelf de polariteit in de werkelijkheid veroorzaken, dat we onszelf van de natuur vervreemd hebben. En we kunnen die verloren natuur terugvinden in ons innerlijke, omdat we er daar mee verwant zijn. Dat natuurlijke innerlijke echter, transcendeert het loutere 'ik'.

Vervolgens behandelt Steiner het denken in dienst van de wereldbeschouwing: wanneer we botsende biljartballen waarnemen, doelt ons nadenken daarover op begripsvorming: de van mij onafhankelijke gebeurtenis wordt van mij afhankelijk als gedachte, binnen mijn denken. We zoeken naar de relatie tussen gebeurtenissen en begripsverbindingen, en dan rijst de vraag: wat winnen we er bij om tegenover de gebeurtenissen deze begrippen te plaatsen? Welnu, kennis is anticipatievermogen, het kunnen doen van voorspellingen, los van de ervaring. Nu wordt ook het denken pas via de waar-

neming (van dit denken) gekend. Maar het waarnemen van het denken is, vergeleken bij de waarneming van de andere dingen, een soort uitzonderingstoestand. Terwijl nu in het voelen het subject betrokken is, is het denken onpersoonlijk: niet het denken houdt de denker bezig, doch het object van z'n denken, zodat, normaal gezien, het denken het niet-waargenomen element van ons geestesleven is; het denken kan immers niet tegelijk geschieden én waargenomen worden. In het denken over de wereld, is mijn denken zelf afwezig, maar in de beschouwing van mijn denken is niets afwezig. Schelling zegt dat wij de natuur pas zouden kunnen scheppen indien we die eerst zouden doorgronden, maar m.b.t. het denken is dit niet nodig: het denken wordt immers gecreëerd vanuit het niets, en we doorgronden onze gedachten pas achteraf. De spijsvertering kan geen object van de spijsvertering zijn, alleen het denken kan een object zijn van zichzelf. Terwijl alle dingen mij vreemd zijn omdat ik geen deel heb aan hun ontstaan, geldt dit niet voor het denken, want ik ben wél deelachtig aan het ontstaan van mijn gedachten. Daarom is het denken het meest oorspronkelijke uitgangspunt ter beschouwing van de wereld (waarbij ook Descartes' "ik denk dus ik ben" voorbeeldig is). Archimedes' hefboom kon de hele wereld opkrikken, als hij maar een steunpunt vond dat louter door zichzelf gedragen werd. Welnu, het denken is zo'n principe dat op zichzelf berust. Dan rijst de vraag of het denken iets anders buiten zichzelf kan begrijpen. Steiner drukt er op dat wij het denken eerst los van het subject moeten

beschouwen, zonder een andere grond dan het denken zelf.

Vervolgens bespreekt Steiner de wereld als waarneming (dit is: als geheel van waargenomen dingen): het denken genereert begrippen, maar het concept 'begrip' is zelf niet uitdrukbaar. Wanneer wij geluid waarnemen, ontstaat een begripsvorming waarbij we tevens kunnen vragen naar de oorzaak van het (waargenomen) geluid. Het denken is derhalve onmogelijk waar het de waarneming niet eerst overstijgt, en dit in tegenstelling tot wat de zgn. 'streng objectieve wetenschap' voorhoudt, namelijk dat wij ons tot louter waarnemingen dienen te beperken. Analooq, is bewustzijn noodzakelijk zelfbewustzijn. Toch transcendeert het denken de subject-objecttegenstelling. Het denken is geen eigenschap van het subject, doch pas binnen het denken komt het subject tot ontstaan: het subject bestaat bij de gratie van het denken.

Hoe komt nu het externe in het bewustzijn binnen? De waarneming bevat steeds de waarneming van mezelf, als een constante tussen al het veranderende. We weten dat waarnemingen subjectief zijn. Voor Berkeley geldt dat in extreme mate: niets bestaat los van het bewustzijn, alleen God en de menselijke geesten bestaan, de waarneming wordt rechtstreeks door God veroorzaakt. Daartegenover staat Kant voor wie kennis niets meer is dan onze voorstelling van de wereld: alleen onze eigen veranderingen, niet de veranderende dingen 'an-Sich', kennen wij. De naïeve realist gelooft dat wat hij waarneemt ook echt bestaat; de wetenschap leert ons dat wij

subjectief waarnemen (- wij reageren subjectief, want fysiek geconstitueerd, op prikkels). Pas de ziel groepeerde de afzonderlijke waarnemingen tot een object. Zo bestaat 'rood' enkel in de ziel, niet extern. Waarneming en zintuig vooronderstellen elkaar. En het kritisch idealisme van Kant beweert nu dat de weg van de waarneming onderbroken wordt bij de overgang van het herenproces naar de gewaarwording. Precies hier zit volgens Steiner de fout van Kant: Kant benoemt de ene waarneming als voorstelling, terwijl hij andere op een naïef-realistische manier aanvaardt... en dit terwijl hij zodoende het naïef-realisme gelooft te bestrijden! Kant kan het naïef-realisme dus pas bestrijden door er tegelijk zichzelf aan te bezondigen. Men schiet er niets mee op wanneer men de waarnemingen zintuiglijk gekleurd noemt, want ook het zintuig behoort tot het waargenomen. De relatie tussen waarneming en voorstelling kan aldus niet beschreven worden middels het kritisch idealisme.

Wat betreft het kennen van de wereld, kan een onderzoek van onze waarnemingsinhoud niet bewijzen dat onze waarnemingen voorstellingen zijn. Het naïef-realisme (NR) heeft niet te maken met de dingen zelf, maar met onze voorstellingen van de dingen. Het kritisch-realisme (KR) verwerpt die premissen doch aanvaardt de gevolgtrekkingen, wat ongeoorloofd is. Het KR gelooft dat over het ding op zich niets te zeggen valt, en ziet aldus twee soorten mensen: zij die in de droom geloven, en zij die zich van de droom bewust zijn. Maar volgens het KR zou ook de dromer gedroomd worden. Daaruit zijn twee houdingen moge-

lijk: ofwel is alles droom, de dromer inbegrepen, ofwel erkent men achter de droom een hogere realiteit (het transcendentaal idealisme (TI) van Eduard von Hartmann). De twee missen echter een vaste basis. Want voor het TI kan de cruciale vraag niet luiden hoe de dingen in de droom samenhangen, maar wel hoe het 'ik' de voorstellingswereld dan produceert. De dromer zoekt de oorzaken van zijn droom immers niet in die droom zelf, maar in de echte wereld. Daarom moet eerst de echtheid van het 'ik' ernstig genomen worden. Volgens Steiner is het gezochte vaste punt hier het denken. Terwijl het NR het denken beschouwt als overbodig voor het bestaan van de wereld, brengt de wereld het denken echter voort met eenzelfde noodzaak als deze waarmee het zaadje de plant voortbrengt. Zoals het zaadje samen met de aarde een plant voortbrengt, zo brengen de plant samen met het bewustzijn daarvan, het begrip van de plant voort. Nu kan ons verstand slechts afzonderlijke begrippen onderscheiden, niet het geheel, omdat onze zelfwaarneming ons subjectief beperkt. Het denken echter is universeel: elkeen participeert in het denken aan dezelfde begrippenwereld en dus aan de ene kosmos. Waarneming en begrip zijn de twee zijden van het gehele ding. Het lichaam is gegeven als object in de voorstelling naast andere objecten, maar ook als de actie die onmiddellijk gevolg geeft aan onze wil. De waarneming op zich geeft me geen inhoud: de inhoud komt van de begrippenwereld, van binnenuit, uit de intuïtie. De bronnen van de kennis zijn én de waarneming én de intuïtie. Een ding verklaren is het terugplaatsen in het verband waaruit het door

onze constitutionele structuur is losgerukt: het denken herenigt wat de waarneming heeft gescheiden. Nu is er geen kleur zonder een oog; zowel de kleur als het oog kunnen worden waargenomen; de waarneming die het oog doet, is objectief, maar het verband dat gelegd wordt tussen de waargenomen kleur en het waargenomen oog is een relatie van louter begrippen die herinneringsbeelden en subjectieve voorstellingen geven. Het voorbijgaan aan dit verschil, brengt het idealisme mee.

De menselijke individualiteit. Subject en object zijn niet gescheiden maar behoren tot eenzelfde wereld. "Zou ik i.p.v. wereldkenner, wereldschepper zijn, dan zouden subject en object in één scheppingsdaad ontstaan'. Als wereldkenner vind ik het gemeenschappelijke van subject en object slechts in de begrippen. Het begrip is geen product van de waarneming, maar wordt aan de waarneming gevormd. Een voorstelling is een herinnering (zonder waarneming), een geïndividualiseerd begrip, staande tussen waarneming en begrip. De ervaring is de totaliteit van alles waarvan ik voorstellingen kan vormen. De individuele relatie met begrip en waarneming is het gevoel (lust en onlust). Het denken kent het algemene gebeuren van de kosmos, terwijl het voelen in betrekking staat tot onze individualiteit; het brengt de begrippen tot concreet leven.³¹¹

Zijn er grenzen voor het kennen? Het denken voegt de dubbel lijkende realiteit van waarneming en begrip weer samen: de wereld is ons als tweeheid gegeven,

311 Tekst d.d. 7 september 1997.

doch wordt door het denken terug herenigd. Kants verkeerde opvatting van het 'kennen' mondt aldus uit in het dualisme: tegenover het waargenomen ding staat aldus (kunstmatig) het onkenbare ding op zich. Nu is het ding op zich geen begrip, het ziet alleen zo uit. De fout zit 'm hier: "Uit de rijke wereld der waarnemingen wordt afgezonderd: ligging en beweging. Deze worden op de uitgedachte wereld der atomen overgebracht. Vervolgens treedt er verwondering op, dat men uit dit zelfgewrochte en aan de waarnemingswereld ontleende principe, het concrete leven niet kan ontwikkelen". Maar de realiteit wordt pas bereikt als het 'ik' voor zichzelf waarneming en begrip met elkaar verbonden heeft d.m.v. het denken. "Het dualisme begaat de fout dat het de tegenstelling van subject en object, die slechts binnen het waarnemingsgebied betekenis heeft, op een zuiver uitgedacht wezen der dingen buiten dit gebied overdraagt". De dualist deelt waarneming en begrip in vieren: (1°) het object zelf; (2°) het subjectief waarnemen van het object; (3°) het subject; (4°) het begrip dat het waarnemen betreft op het object. Maar de relatie tussen subject en object is reëel. De dualist splitst het kenproces dus in twee: (1°) buiten het BWZ: het verwekken van het waarnemingsobject uit het ding op zich; (2°) in het BWZ: verbinding van waarneming en begrip. Gevolg: voor de dualist blijft de realiteit onbereikbaar. "Voor de dualist ligt de band die de dingen onderling en objectief met onze individuele geest (als ding zelf) in eenheid verbindt, buiten het BWZ in een wezen-zelf, waarvan wij in ons BWZ eveneens slechts begripsmatig een representant kunnen hebben".

M.a.w.: "de door het denken te vinden ideële principes komen de dualist te ijl voor, en hij zoekt nog naar realiteitsprincipes, waardoor zij kunnen worden gesteund". De naïeve realist erkent enkel wat kan waargenomen worden, ook de krachten waarmee de dingen onderling inwerken op elkaar moeten waargenomen kunnen worden (want voor hem is het begrip een hersenschim): hij verlangt naast het ideële bewijs van zijn denken, ook het reële bewijs van z'n zinnen. Vandaar het primitief openbaringsgeloof in een waarneembare God die wonderen verricht. Voor het NR is wetenschap slechts beschrijving van de waarnemingsinhoud: "Het NR met zijn fundamentele stelling omtrent de werkelijkheid van al het waargenomene, wordt door de ervaring, welke leert dat de inhoud van de waarnemingen vergankelijk van aard is, weerlegd. De tulp die ik zie, is heden werkelijk; na een jaar zal deze tulp in het niets verdwenen zijn. Wat heeft standgehouden is de tulpensoort. Deze soort is echter voor het NR louter een idee, geen werkelijkheid. Zo verkeert het NR in de situatie dat zij haar werkelijkheden ziet verschijnen en verdwijnen, terwijl het volgens haar opvatting onwerkelijke, in tegenstelling tot het werkelijke standhoudt". Zo'n onzichtbare realiteiten zijn: erfelijkheid, levensprincipe, ziel, God...Het NR ziet God antropomorf werkzaam (zoals een mens): "De onwaarneembare krachten, die vanuit de waarneembare dingen werken, zijn eigenlijk, vanuit het standpunt van het NR bezien, ten onrechte aangenomen hypothesen. En daar het geen andere realiteiten kent, rust het zijn hypothetische krachten met een waarnemingsinhoud uit. Het gebruikt derhalve een

zijnsvorm (de bestaansvorm van de waarneming) op een gebied waar hem het middel, dat alleen tot een uitspraak over deze zijnsvorm bevoegd is, namelijk het zintuiglijke waarnemen, ontbreekt". Het NR spreekt zichzelf tegen, vandaar ontstaat het metafysisch realisme (MR): dit construeert naast de waarneembare nog een onwaarneembare realiteit die analoog aan de eerste denkt (dualisme). Het MR noemt elke relatie tussen waargenomen objecten een realiteit, maar de relatie is niet waarneembaar, enkel denkbaar. Geheel willekeurig wordt de ideële relatie gemaakt tot een relatie die overeenkomt met de waarneembare. De realiteit is dan de waarnemingsobjecten die oneindig evolueren ingevolge onwaarneembare krachten. Het MR is een tegenstrijdig mengsel van NR en KI (- de tegenstrijdig het van de "onwaarneembare waarneming"). Die tegenstrijdigheid kan pas overwonnen worden door te erkennen dat begrippen de relaties vormen tussen waargenomen dingen. De vraag naar de grenzen van het kennen bestaat aldus slechts voor het NR en voor het MR: voor haar is het externe absoluut, de inhoud van het subject is een beeld van het externe en de kennis berust op een overeenkomst tussen die twee.

Bij de beschouwing van de vrijheid als realiteit, worden eerst de factoren van het leven besproken. De filosofie van het gevoel wil verkeerdelijk het individuele beleven tot het universele maken, terwijl de filosofie van de wil (het thelisme) naïef-realistisch is omdat ze het kennen, het voelen en het willen niet verbindt.

De idee van de vrijheid. "Intuïtie is het zuiver in de geest verlopende bewuste beleven van een zuiver geestelijke inhoud (...) Slechts door een intuïtie kan het wezen van het denken worden begrepen". Zoals voetstappen sporen nalaten in het zand, zo laat het denken sporen na in de hersenen; net zomin als het zand iets bijdraagt tot de voetstappen, dragen de hersenen tot het denken bij. Onze organische gesteldheid heeft geen deel aan het wezen van het denken. De constitutie heeft alleen te maken met het ontstaan van het ik-BWZ vanuit dit denken. M.b.t. de wilshandeling moeten het motief (dat momenteel is en samenhangt met het begrip) en de drijfveer (die blijvend is en samenhangt met de menselijke constitutie) onderscheiden worden. Steiner onderscheidt (1°) de subjectieve aanleg om bepaalde begrippen tot motieven te verheffen (= drijfveren), en (2°) de begrippen die het karakter beïnvloeden en tot wilsuiting brengen (= doelstellingen). De drijfveren van de zedelijkheid kunnen de driften zijn, de gevoelens en de begrippen. Maar zowel de zedelijkheid op grond van autoriteit als deze op grond van gewetensplicht zijn onecht: echte zedelijkheid gebeurt op grond van inzicht, wat tegenstrijdig is aan het zedelijkheidsideaal van Kant, die de veralgemeenbaarheid van een daad als criterium voor zedelijkheid aanziet. Immers, aldus Steiner, valt volgens Kants criterium het onderscheid tussen goed en kwaad weg, b.v. waar allen het kwade willen. Steiners ethisch individualisme houdt in dat normen en wetten hun ontstaan danken aan natuurlijke individuele aandriften die algemene geldigheid verkrijgen. Zedelijkheid stoelt niet op wetenschap,

maar verhoudt zich tot het menselijk handelen zoals natuurwetten zich verhouden tot een afzonderlijk verschijnsel. "Slechts wanneer ik mijn liefde tot een object volg, ben ik het zelf die handelt. Ik ga niet met mijn verstand te rade of mijn daad goed of slecht is, ik breng haar ten uitvoer omdat ik haar uit liefde doe". Daarentegen ontspringt de daad van een misdadiger niet uit een idee: "Dit is immers juist het karakteristiek van misdadige handelingen, dat ze bij de mens uit elementen die buiten de idee liggen, voortspruiten". "Een handeling wordt als een vrije daad aanvoeld, voor zover de beweegreden daarvan uit het ideële deel van mijn individuele wezen voortspruit. Elk ander deel van een handeling, hetzij uit natuurdwang hetzij onder dwang van een zedelijke norm, wordt als onvrij aanvoeld". Vrijheid is het in staat zijn zichzelf te volgen; ze sluit de zedenwet niet uit, doch in. "Zedelijk met elkaar in oetsing komen is uitgesloten bij zedelijk vrije mensen". "Leven in de liefde tot de daad en laten leven met begrip voor het willen van een ander, is de fundamentele stelregel voor vrije mensen". Dit wijst op een vertrouwen in de overeenkomst van de intenties, de gezindheid of zielehouding. "In het waarnemingsobject 'mens' ligt de mogelijkheid besloten zich om te vormen, zoals in de plant de mogelijkheid tot groei. De plant middels ingeboren wetmatigheid, de mens middels zijn eigen hand". "De natuur vormt de mens tot louter natuurwezen, de maatschappij tot wezen dat volgens wetten ageert, een vrij wezen kan alleen de mens zelf van zichzelf maken". "De mens is er niet vanwege de zedelijkheid, maar de zedelijkheid is er door de mens". "De

vrije mens handelt zedelijk, omdat hij een zedelijk idee heeft; doch hij handelt niet opdat er zedelijkheid zou ontstaan".

Vrijheidsfilosofie en monisme. Het NR zoekt een autoriteit bij God via het geweten, en de zedenwetten worden zo bovennatuurlijke, op zichzelf staande realiteiten (= MR). Men zoekt de oorsprong van de zedelijkheid buiten zichzelf, waaruit een absolutisme: de zedelijke ontwikkeling van de mensheid is dan een proces om de lijdende God te verlossen: het mede-arbeiden om de weg van lijden en verlossing te bekorten. Volgens Steiner is dit geen vrijheid - vrijheid vindt men pas waar men aan zichzelf gehoorzaamt, in het monisme: "De mens is onvrij in de wereld der waarnemingen; hij brengt in zichzelf de vrije geest tot verwezenlijking". "Voor de monist is zedelijkheid een specifiek menselijke eigenschap en is vrijheid voor de mens de vorm om zedelijk te zijn".

Werelddoel en levensdoel. In de materie veroorzaakt het vorige het volgende, maar bij de mens kan een plan (een toekomst) een handeling voorafgaan. De NR projecteert z'n doelgerichtheid in de natuur ('schepper'). Het monisme wijst het doelgerichtheidsbegrip overal af (behalve bij de mens), want doelen moeten eerst gesteld worden.

De morele fantasie (Darwinisme en zedelijkheid). "De vrije geest handelt volgens impulsen, dat zijn intenties, die uit de totaliteit van zijn ideeënwereld door het denken zijn uitgekozen". De onvrije geest ageert volgens

een autoriteit (bijvoorbeeld een voorbeeld). Wetten zijn slechts als verboden in begrippen gesteld. Wat men concreet moet doen, kan men uitvinden via de morele fantasie en de morele techniek, "de natuurwetenschappelijke leer van de morele voorstellingen". Zoals de evolutieleer een ontwikkeling is volgens natuurwetten, zo wordt in de zedelijke evolutie door de mens verricht wat de natuur op een lagere trap doet. De ethische norm is geen natuurwet doch moet geschapen worden. Pas daarna kan hij gekend worden. Net zoals het ontstaan van nieuwe diersoorten, ontstonden nieuwe zedelijke ideeën vanuit de morele fantasie. Het ethisch individualisme (EI) is de kroon op het werk van het zich eigen maken van de doorleefde openbaringsgodsdienst. Het EI is de vergeestelijkte evolutieleer overgebracht op het zedelijk leven. "Onvrij maakt de kerk mij wanneer ze zich tot heerser van mijn geweten maakt".

De waarde van het leven (pessimisme en optimisme). Twee opvattingen staan tegenover elkaar: (1°) de wereld is de best denkbare (het optimisme van Shaftesbury en Leibniz); het leed is alleen een tekort aan goed; (2°) alles is kommer en kwel; niet-zijn is beter dan zijn (het pessimisme van Schopenhauer en E. von Hartmann). Voor von Hartmann is het zedelijk leven het participeren aan de vernietiging van het bestaan: "God schiep de wereld om zich zo van z'n oneindige smart te bevrijden". Men moet de dwaasheid van het egoïsme inzien; het streven op zich verschaft vreugde. Tegen de voorstanders van een calculus van lust en onlust, brengt Hartmann in, dat lust en onlust slechts bestaan in zoverre ze gevoeld worden: het is geen kwes-

tie van afwegen middels de rede. Luststreven kan geen blijvende bevrediging brengen. De volrijpe mens verleent zichzelf zijn waarde en zoekt geen lust of plichts-
vervulling; hij vindt vervulling in het realiseren van wat hij wil.

Individualiteit en soort. Uit deze tegenstelling distilleert Steiner een pleidooi voor vrouwenemancipatie. De menselijke individualiteit stijgt boven het (wetenschappelijk te benaderen) soortbegrip uit. "Het zedelijk leven van de mensheid is de totaliteit van de scheppingen der morele fantasie door vrije individuele mensen. Tot dit resultaat leidt het monisme".

Tenslotte worden de consequenties van het monisme behandeld. Het monisme ziet alles als één. Het geeft een wereldverklaring op grond van de ervaring; de bron van het handelen is de morele fantasie; de mens maakt deel uit van de wereld. De realiteit zit in het samenkomen van waarneming en begrip in het denken (-de waarnemingen apart geven slechts een onsamenhangende chaos; de begrippen apart zijn loutere abstracties). Het proces van de werkelijkheid speelt zich in het denkende waarnemen af. Allen kennen wij dezelfde begrippen. 'Het leven in de werkelijkheid, vervuld van de gedachteninhoud, is tevens het leven in God'. 'De door abstracte gevolgtrekkingen aangenomen God is slechts de mens, overgeplant naar een bovennatuurlijke wereld (...)'. 'De menselijke geest komt in werkelijkheid nooit uit boven de realiteit waarin wij leven. Dit heeft hij ook niet van node, daar alles wat hij ter verklaring van de werkelijkheid nodig heeft, in de wereld ligt'. 'Het

monisme loochent het ideële niet, het ziet zelfs een waarnemingsinhoud waaraan het ideële ontbreekt niet voor werkelijkheid aan. Het vindt echter in het gehele gebied van het denken niets, dat zou kunnen noodzaken - door het loochenen van de objectieve geestelijke werkelijkheid van het denken - buiten het ervaringsgebied van het denken te treden'. Het monisme loochent het transcendente.

In een eerste aanhangsel typeert Steiner zijn Filosofie der vrijheid als een 'gedachten-monisme'. In een tweede aanhangsel (de voorrede bij de eerste druk van dit werk) onderstreept hij dat we willen weten i.p.v. louter te geloven. Dit werk vat derhalve de betrekking tussen de wetenschap en het leven niet op zodanige wijze op, dat de mens zich voor de idee heeft te stellen, , doch in die zin, dat hij de wereld van de idee verovert om deze dienstbaar te maken aan zijn menselijke doelstellingen, die boven de louter wetenschappelijke uitstijgen. Men moet zich bij het beleven tegenover de idee kunnen plaatsen; zo niet, dan wordt men door de idee geknecht'.³¹²


2. Bedenkingen

Wat betreft Steiners opvatting dat vrijheid niet berust in het zich bewust zijn van z'n handelingen, doch in het kennen van de oorzaken van z'n handelingen (waarbij hij een onderscheid maakt tussen driften en redenen), het volgende. Men kan zich afvragen of men de oorza-

312 Tekst d.d. 7 september 1997.

ken van z'n handelingen uitputtend kan kennen in dit perspectief. Om te beginnen denkt men vaak dat men handelt overeenkomstig bepaalde redenen, terwijl deze redenen eigenlijk door onbewuste drijfveren onderbouwd worden. In de psychologie werden in verband daarmee proeven gedaan: men vraagde de koper van een Mariabeeldje waarom hij dit kocht, en de koper geeft een aantal redenen op. Maar nu blijkt dat het beeldje vaker verkocht wordt als het rechts in de vitrine staat en als er een spot op zit. Wordt i.p.v. een Mariabeeldje een duivelsbeeldje op die plek geplaatst, dan wordt dat duiveltje vaker verkocht dan het Mariabeeldje. En ook de kopers van de duiveltjes geven redenen op voor hun koop. De redenen blijken dus louter dekmantels voor een koopdrift die zich hoofdzakelijk blijkt te laten leiden door onbewuste mechanismen. De kwestie van drijfveren en motieven wordt terecht als een belangrijk vraagstuk aanzien, maar daaraan voorafgaand situeert zich dus nog het vraagstuk naar de (on)mogelijke grondheid van ons oordeel m.b.t. het onderscheiden van drijfveren en redenen. De ervaring leert dat wij ons vaak van redenen bedienen terwijl wij in feite door drijfveren waarvan wij ons vaak niet bewust zijn, gestuurd worden. Ofwel worden we gestuurd door redenen die niet de eigenlijke redenen zijn. Net zoals we bijvoorbeeld in een droom (en ik zinspeel hiermee op een voorbeeld dat Steiner zelf geeft in de loop van zijn boek en m.b.t. een andere zaak) redenen genereren om niet toe te geven aan de drang om te plassen, terwijl de ware reden waarom we niet plassen daarin bestaat dat we in bed liggen - van die reden zijn we ons in de

droom niet bewust, terwijl we, dromend, toch geloven dat we niet plassen omdat alle WC's in de droom bezet zijn. M.i. is het hier nodig om het concept 'redenen' af te bakenen, bijvoorbeeld als convocatie (waar een intersubjectief waarde criterium wordt aangenomen - meestal samenhangend met schaamte en fatsoen), of als zelfconvocatie t.o.v. een 'Ueber-Ich' (waar een gewetenscriterium aanvaard wordt), of t.o.v. zichzelf als ethisch handelende persoon. Het is duidelijk dat Steiner de eerste twee gevallen van de hand zou wijzen als onethisch, daar ze niet op de persoonlijke autonomie berusten, want hij staat een ethisch individualisme voor. Terecht, maar dan rijst de vraag hoe het derde criterium (waar de eigen vrijheid centraal staat) moet afgebakend worden. Mijn antwoord hierop luidt dat de enig mogelijke parameter voor het bepalen van de geldigheid van een criterium bestaat in de persoonlijke bereidheid zich borg te stellen voor z'n handelen, en dit middels z'n hele persoon (arbeid en leed), desnoods 'tot het bittere einde' (wat extreem voorbeeldig in het martelaarschap tot uiting komt, maar meestal in minder opzichtige doch even veeleisende toestanden van alledag voorkomt). Daarnaast zou ik de vrijheid niet bepalen m.b.t. de kennis van de oorzaken van z'n handelingen, doch m.b.t. de gevolgen ervan, meer bepaald: m.b.t. de bedoelingen ervan. Wanneer ik instem met mijn geslachtsdrift, en ik heb hierbij het op de wereld brengen van een kind op het oog, dan handel ik in vrijheid wanneer ik mij aan een natuurlijk programma onderwerp, ook al onderwerp ik me daarbij aan natuurlijke driften en doorgrond ik mijn handelen niet. Het willen van een

kind hoeft bovendien niet redelijk te zijn, het kan een zaak van puur vertrouwen zijn, wanneer bijvoorbeeld mijn vrouw naar een kind verlangt, en ik in vertrouwen berust in deze wens van mijn vrouw. M.a.w., waar Steiner het kennen naar voren schuift als cruciaal, zou ik het handelen in het algemeen beklemtonen: het handelen van de mens is vanzelfsprekend in grote mate een zich onderwerpen aan (natuurlijke of sociale) gebeurtenissen, waarbij dan toch de bereidheid om dat te doen doorslaggevend is voor het feit of het al dan niet gebeurt: het 'sturen' van wat anders blind gebeurt, of: het op zich nemen van verantwoordelijkheid voor gebeurtenissen, door deze te aanvaarden en te temmen binnen de eigen beschikkingsmacht. Vrijheid is derhalve m.i. niet zozeer in de eerste plaats een kennisprobleem, maar een ethische zaak, afhankelijk van een creatieve daad, dewelke zich laat omschrijven door het opnemen van verantwoordelijkheid voor dingen waarvoor men van nature niet verantwoordelijk is, maar waarbij men ook beseft dat men zich met schuld belaadt waar men zich daarvan niets zou aantrekken, en dit het gezegde indachtig dat  wie pretendeert te weten, schuldig is'.

Met Steiner neem ik wel aan dat we zelf schuldig zijn aan de discrepantie tussen 'mens' en natuur, maar, alweer, kan ik mij niet beperken tot het denken als zijnde de 'plaats' bij uitstek waar zich de ware ver- of her-eniging der dingen zou voltrekken (- meer bepaald, in het één worden van waarneming en begrip). Ik geloof meer bepaald niet dat het denken er zomaar is: het is iets dat men pas met veel inspanningen verwerft en ontwikkelt. De wereld der begrippen zou voor iedereen

dezelfde zijn, zegt Steiner, maar kan men dan hetzelfde ook niet zeggen over de wereld der materiële (of beter: waarneembare) dingen? Net zoals onze waarneming gekleurd is, is ook onze waarneming van de begrippen gekleurd. Pas waar wij tezamen met anderen de wereld der dingen goed leren kennen hebben, én waar we die op eenzelfde (goede) manier hebben leren waarderen, kunnen we zinvol met die anderen over 'eenzelfde' wereld praten; zo ook m.b.t. de wereld van de begrippen: die eist een tol van allen die zich er enigszins thuis willen kunnen in voelen, en men kan niet over 'eenzelfde' ideeënwereld redetwisten met anderen wanneer niet alle partijen zich die ideeën in zekere mate verworven hebben. De consensus over de materiële wereld groeit in de mate dat onze waarderingen en ons kennen (dat een vorm van waarderen is) zich ontwikkelen, en zo ook ons denken. Het veronderstellen van de aanwezigheid van een aparte zo-en-niet-anders-zijnde materiële wereld op zich, is weliswaar naïef realisme, maar dezelfde fout begaat men m.i. waar men gaat geloven in een op zich staande ideeënwereld. Weliswaar, wanneer men de waargenomen wereld naast de ideeënwereld plaatst, ziet het er naar uit dat de eerste toch minder zeker is dan de tweede, maar m.i. komt dit alleen hierdoor, dat de tweede vaak reeds een vereenvoudigd distillaat van de eerste is, in die zin dat ze zich veroorlooft om zomaar abstractie te maken van werkelijkheden waarmee de waargenomen wereld opgescheept blijft zitten. De gelijkvormigheid van alle gelijkzijdige driehoeken met elkaar, of van alle cirkels met elkaar, ziet er heel mooi uit, maar zegt in feite weinig, eenmaal

'gelijkvormigheid' als betekenisvol concept aanvaard werd binnen de wereld van de gedachten. Zo'n concepten vegen eigenlijk sommige problemen van incommensurabiliteit onder de mat, iets wat men m.b.t. de waargenomen wereld echter niet met eenzelfde ongebreideldeheid ongestraft kan doen. Wellicht schuilt er binnen de ideeënwereld een dynamiek dewelke ons toelaat om voorspellingen te doen m.b.t. de ervaringswereld, maar precies omdat het nooit gaat om absolute voorspelbaarheid, kunnen we beter aannemen dat daar waar onze voorspellingen samenvallen met wat wij nadien waarnemen, dit veeleer het gevolg is van een bijzonder soort 'toeval', welke voortspuit uit het buiten onze gezichtseinder om verbonden zijn van de waargenomen en de gedachte werelden. We zitten m.a.w. 'ergens' in de omgeving van de waarheid, maar vaste sporen hebben we niet, en als voorspelbaarheid feitelijk lijkt, kunnen we alleen van geluk spreken, en moeten we goed blijven beseffen dat we niet eens weten hoe dit komt, zodat we ons eigenlijk niet hoeven te verwonderen wanneer plotseling weer het niet voorspelde opduikt. Met de constructie van een overkoepelende theorie kunnen we dan onszelf voorliegen dat we dan toch weer 'dichter' bij de waarheid zitten, maar in feite doet men aldus niets anders dan één geval of één soort van gevallen accapareren dewelke men voordien over het hoofd zag. Men vergeet hierbij vaak dat het opduiken van niet voorspelbare gebeurtenissen wellicht (of: zeer zeker) nooit zal kunnen uitgeschakeld worden, al lijkt het zo dat men zo doende binnen bepaalde contexten het optreden van het niet voorspelde kan reduceren.

Wanneer we hier te veel belang hechten aan de waarschijnlijkheidsrekening, dreigen we, net zoals de fysicisten doen die zich beroepen op de informatietheorie waarin zij een relevant model ter beschrijving van de menselijke activiteiten menen te mogen zien - dan dreigen we het primordiale karakter van het kwalitatieve inzake onze kennis en ons handelen uit het oog te verliezen. Ik herhaal het voorbeeld uit mijn ethica [- zie: *'Ethica en Metafysica'* – J.B.]: stel dat als je op knop A drukt, je een kans van 1 op 2 hebt dat de wereld ontploft, terwijl je met een druk op knop B een kans van 'slechts' 1 op 20 hebt, dan gaat het niet op om zich te verlustigen in het feit dat men toch ook over zo'n knop B beschikt die minder risicovol is; wanneer alles op het spel staat, kàn geen enkel risico geduld worden, en gaat het ook niet op om knoppen te ontwikkelen waar het risico slechts 1 op 30 of zelfs slechts 1 op 300 zou zijn. Wanneer iemand je vraagt om even op zijn tas te passen, dan kan je die tas niet één seconde alleen laten, ook al is het risico dat ze dan verdwijnt, nog zo klein, want je moet verantwoording afleggen tegenover die persoon, die zich op u vertrouwd heeft, het gaat niet op om dan tegen die persoon te zeggen dat je de tas een ogenblik hebt achtergelaten omdat de kans dat ze verdween uiterst miniem was, want daar gaat het nu eenmaal niet om! Daarom zal m.i. niet de kennis kunnen dienen als cruciale hefboom die in zichzelf z'n steunpunt zou vinden, maar veeleer de liefde (waartoe o.m. de liefde tot de kennis behoort, maar die staat dan in functie van de liefde tot de medemens en tot God, anders kan ze niet betekenisvol zijn), die wél absoluut

kan zijn, omdat wij beperkt zijn. (Ik kan iemand iets geven omdat mijn bezit beperkt is; indien ik alles zou bezitten, dan kon ik niets geven aan een ander, o.m. omdat ik ook die ander zou bezitten; hoe beperkter mijn bezit, hoe waarachtiger elke gift; doordat de mens absoluut beperkt is, zwak en sterfelijk, eindig, kan hij ook 'alles' geven - vandaar ook: 'Van wie veel gegeven is, zal veel worden gevraagd').

Het herstellen van de eenheid gebeurt derhalve niet louter binnen het denken, maar is een zaak die zich doorheen alle vrije menselijke keuzeactiviteiten heen moet ontwikkelen 'in het zweet des aanschijns', het is geen vanzelfsprekend gegeven dat ons zou in de schoot vallen als we er onze ogen maar voor openen, maar een moeizaam te verwerven goed, iets dat ons heetste hartenbloed opeist (zoals A. Van Scheltema dichtte: 'Niets schoons werd ooit geboren waarvoor een mens niet zijn heetste hartenbloed gegeven heeft' - ook het schone van de werkelijkheid zelf wordt niet zomaar geboren, maar moet worden veroverd). Wie gelooft in de rechtvaardigheid (of beter: in de gerechtigheid) (en daartoe moeten zeker allen zich rekenen die geloven in de kennis, omdat zij fundamenteel berust op het rechtvaardigheidsprincipe), moet ook inzien dat geen goed verwezenlijkt wordt tenzij middels het zich schikken naar dat goed. De bezitter moet zichzelf in bezit geven vooraleer hij kan bezitten, en dat is hetzelfde met alle mogelijke andere handelingen welke niet op het goede gericht zijn en die aldus geconfronteerd worden met hun eigen contraproductiviteit, zoals bij uitstek Machiavelli aantoonde waar hij in *'Il Principe'* de spot drijft

met diegene aan wie hij dit werkje opdraagt (en dit in tegenstelling tot de gevestigde interpretaties - getuige het gebruik van het woord 'machiavellist' in de gevestigde betekenis). De handelingen die op het goede gericht zijn, bij uitstek het beminnen, kennen deze contraproductiviteit niet, in tegendeel. In dit opzicht moet m.i. ook Kant opgevat worden m.b.t. het grondvesten van zijn criterium voor het ethisch handelen (dat van de veralgemeenbaarheid van een handeling), dat volgens mij door Steiner vanuit een wanbegrip ten onrechte bekritiseerd wordt (niettemin Steiners kritiek op Kants metafysica tot op zekere hoogte wél stand houdt). Indien er technieken zouden bestaan die ons de toegang zouden verlenen tot een vermeende geesteswereld (en die technieken bestaan, alleen is het zeer de vraag welke de waarde van die geesteswereld dan wel kan zijn), dan zijn deze vergelijkbaar met de werking van medicijnen of drugs, m.a.w.: de pijnstillersmentaliteit, dewelke triomfeert bij de gratie van de blindheid voor het absolute goed dat door zijn bewaker die de pijn is, beschermd wordt. (Ook Steiner brengt op een bepaald moment deze pijnstillersmentaliteit ter sprake, namelijk waar hij het heeft over de kwalitatieve ervaring van lust en onlust dewelke niet kwantificeerbaar is, maar daar doet hij het terecht - het is immers klaar in te zien dat het lustcriterium niet fundamenteel is). Daarentegen lijkt het mij dat deze zaken heden ten dage in alle mogelijke bochten gewrongen aangewend worden om de eigenlijk onontkoombare gerechtigheid van de wereld te ontvluchten, zoals b.v. het geval is waar mensen zich tot 'psychologen' of 'psychothera-

peuten' wenden om hun schuldgevoelens af te kopen. Want waar sprake is van schuldgevoelens, is ook sprake van schuld, net zoals er sprake is van pijn, waar er sprake is van pijngevoelens. Net als fantoompijnen zijn fantoomschulden reëel, alleen kennen we in die gevallen de ware oorzaak daarvan niet (- die kan ook bij derden liggen). Het reduceren van pijn tot een gevoel mondt uit in het (zelf)bedrog van het nemen van pijnstillers, net zoals het reduceren van schuld tot schuldgevoelens, bedrog inhoudt. Dit alles slechts om duidelijk te maken dat wij ons op generlei wijze kunnen onttrekken aan onze ware menselijke verantwoordelijkheid door naast onze zinnen en onze zintuigen, ook ons verstand te verdoven met intellectuele complexen die weliswaar op het vlak van het denken comfort schenken, doch die ons uiteindelijk geen stap verder brengen m.b.t. het volbrengen van onze menselijke plicht.

De zaak van de autonomie die Steiner aansnijdt (ik ben pas vrij als ik autonoom handel, niet als ik vanuit plicht of vanuit geweten handel, de vrije geest wil zichzelf verwerklijken en ziet daarin z'n hoogste bevrediging) is m.i. niet zo eenvoudig als daar wordt voorgesteld. Vandaag de dag zien en horen wij weliswaar niets anders dan raadgevingen in de zin van: 'je moet je zin doen, je niets aantrekken van anderen en gewoon je zin doen' etc., maar noopt het niet tot nadenken zich de vraag te stellen op welke grond of vanuit welke aan drang steeds meer mensen klaarblijkelijk de behoefte voelen om aan elkaar dergelijke 'raadgevingen' te geven? Het is een vorm van gesofisticeerde 'samenzwe ring' vanuit de anonimiteit, de onpersoonlijkheid, die

ook de onverantwoordelijkheid is. De gewetensvolle vader daarentegen 'hanteert de roede' zoals de bijbel zegt. Men moet zich maar eens trachten te verplaatsen in de huid van een hongerlijdende zwarte vluchteling in Midden Afrika die zijn laatste ogenblikken meemaakt, en aan wie plotseling beelden zouden getoond worden van enkele Belgen die onderling ernstig discussiëren over de kracht van het denken en over technieken om het te beheersen. Het zou hen al even absurd voorkomen als een discussie over hoe men z'n vork en z'n mes dient vast te houden aan tafel, geloof ik. Natuurlijk erken ik ook het gelijk van Steiner (wat later door Hannah Arendt, die onderzoek deed naar de psychè van haar folteraars in de concentratiekampen, herhaald werd) waar hij zegt: 'Dit is immers juist het karakteristieke van misdadige handelingen, dat ze bij de mens uit elementen die buiten de idee liggen, voort-spruiten' (Steiner, FdV, p.112), m.a.w.: de afwezigheid van gedachten als oorzaak van het kwaad. Maar wordt hier de conclusie dat het denken in se goed is, niet voorbarig getrokken als men in acht neemt dat ook kwade voorstellingen en gedachten het kwaad kunnen veroorzaken? Weliswaar heeft Steiner, waar hij zegt dat de daad van de misdadiger niet uit een idee ontspringt, uitsluitend de 'goede gedachten' voor ogen - het 'door-dachte', m.a.w. Edoch, dan moet ook worden verwezen naar de kritiek die elders in het boek dan weer de zijne is, namelijk die m.b.t. de 'schranderheidsmoraal', zodat het doordachte weliswaar het kwade vaak voorkomt, maar tegelijk geenszins een waarborg voor het goede vormt. Maffioso zijn vaak intelli-

gente lieden, geniale kenners van de menselijke psychè, zij denken na, maar overduidelijk kan Steiner dit soort van denken niet bedoelen, niet het 'rekenende denken' van Heidegger, maar het 'goede denken', het 'zijnsdenken'. De ideeënwereld kan worden ontgonnen, maar ook worden misbruikt, net zoals alle goederen ter wereld kunnen worden misbruikt, en de specifieke aanwending van de menselijke middelen, heeft m.i. niet zozeer te maken met het denken als dusdanig, maar veeleer met het geloof, in de betekenis van het 'zich borg stellen voor' - een betekenis die Steiner blijkbaar niet gevat heeft, zie zijn slothoofdstukken waar hij zegt: 'wij willen niet langer geloven zonder meer, wij willen weten' (p.184). Ik denk dat het jammer is dat aan Steiner deze betekenis van 'geloven (in)' ontgaat, want elders heeft hij het duidelijk over het daaraan sterk verwante criterium van de liefde bij het stellen van een daad in vrijheid.

Aansluitend kan de grondslag van Steiners veroordeling van de schranderheidsmoraal tevens worden aangewend ter ondermijning van zijn eigen 'ethisch individualisme', precies omdat hij, het denken centraal stellend, de ethische vrijheid op de kennis baseert. Want daar geldt dan ook wat sommigen onder de Ouden zegden, namelijk dat niemand wetens en willens het kwade doet en dat slechts een tekort aan kennis dit kwade veroorzaakt. Want waar kan men een essentieel verschil aanwijzen tussen de schranderheidsmoraal die Steiner veroordeelt waar ze refereert naar autoriteit of geïnterioriseerde autoriteit (geweten en plicht), en deze die zich laat leiden door de kennis? Is zij immers niet

van de kennis afhankelijk en mist zij derhalve ook niet de autonomie - het criterium bij uitstek in het ethisch individualisme? Steiner zou antwoorden dat wij met ons denken samenvallen, aangezien alleen in het denken zich de ware werkelijkheid situeert, en dus ook het ware 'ik', in zoverre daar nog van een 'ik' sprake kan zijn, maar waarheen dan met lieden die niet denken, niet kunnen denken, mensen die over onvoldoende of verkeerde informatie beschikken, mensen die een lot als dat van Olivier Twist deelden en een slechte opvoeding kregen? Steiner was een uiterst begaafd mens die zich bovendien heeft kunnen ontwikkelen, en het komt mij voor dat hij zijn talent (zijn denkkraft) als al te vanzelfsprekend heeft ervaren, wat overigens niet verwonderlijk is, en hem bijgevolg dan ook niet echt kan worden kwalijk genomen. Maar m.i. lijkt zijn leer daar dan toch onder te lijden.³¹³

De beide vragen die het richtsnoer vormen voor de FdV zijn bijzonder problematisch. Waarom moet de wetenschap op de antropologie worden gebaseerd? En: hoe anders kan de vraag naar het al dan niet vrij zijn van de mens beantwoord worden tenzij via het definiëren van het begrip van de vrijheid zelf? Maar, inderdaad, de vragen zijn belangrijker dan de antwoorden, en elk nieuw concept vraagt in de eerste plaats om zijn definitie; elk oordeel vraagt er ook om, gegrond te worden; het vooropstellen van een voor elkeen toegankelijke ideeënwereld klinkt wel heel democratisch maar krijgt makkelijk een bijsmaakje vanaf het ogen-

313 Tekst d.d. 7 september 1997.

blik dat diegenen die ondanks alles blind blijken voor bepaalde intuïties, te horen zouden kunnen krijgen dat zij de hand in eigen boezem moeten steken. Kortom: geen leer kan zichzelf geheim houden zonder terecht in diskrediet te komen, aangezien datgene wat zich niet tot convocatie bereid weet, zich aan het beginsel van de gerechtigheid onttrekt, hoe goed de bedoelingen ook mogen zijn. Ik onthou mij vooralsnog van het uiten van dergelijke beschuldigingen tegenover Steiner, maar vrees wel voor problemen m.b.t. het beloofde werk over de geestelijke wereld waarover hij heel even spreekt.

Steiner stelt bij het begin de vraag naar de oorsprong van het denken: wij stellen ons niet met de waarnemingen tevreden, zegt hij: wij willen die ook verklaren, dus datgene wat ze veroorzaakt, kennen. Ik geloof echter dat waarneming reeds een vorm van verklaring is, dat de waarneming aan de gewaarwording voorafgaat (zie mijn bedenking bij het natuurconcept van Whitehead), en dat waarneming en verklaring deel uitmaken van een probleemoplossende activiteit, waardoor ze met het tot oplossing gebracht worden van het probleem mettertijd ook irrelevant worden en verdwijnen, zodat ook het denken als middel moet worden gezien, welke met het bereiken van z'n doel zal hebben afgedaan. Al mag men hier het denken niet verwarren met het bewustzijn dat eerder aan de ziel dan aan het lichaam moet worden toegeschreven: Afasiëpatiënten kunnen vaak niet meer in woorden denken, maar hun bewustzijn zelf is aantoonbaar helder en ongeschonden. Ik geloof persoonlijk dat de gebieden die wij mo-

menteel benoemen als bewustzijn, denken, voelen e.d. meer, zich in de toekomst heel sterk zullen gaan differentiëren o.i.v. aan de gang zijnde experimenten met het beïnvloeden van bewustzijnstoestanden via het controleren van chemische en andere processen, en via neurofysiologisch onderzoek. De ziel mag m.i. niet met het denken worden verward, en ook niet met het gevoel. Binnen het denken werden al in de middeleeuwen de *notitia* en de *cogitatio* onderscheiden. Lust en onlust spelen zich net als vreugde en verdriet binnen ons bewustzijn af, maar zijn onderling onvergelijkbaar. Net zoals b.v. de vele geurgewaarwordingen welke vaak in staat zijn om bij ons de prilste herinneringen op te roepen, meestal geen namen dragen, zo ook is het gesteld met de eindeloze variëteit aan mogelijke zielsroerselen. Terwijl we geen namen geven aan geuren omdat het reukzintuig bij de mens afsterft, hopen we te mogen hopen dat de onbenoemdheid van de vele zielstoestanden aan het nog niet helemaal geboren zijn van de ziel te wijten is. Met de literatuur, de oude Griekse tragedies in de eerste plaats, werden fundamentele zielstoestanden in kaart gebracht en kunnen ze a.h.w. met één woord (*Oedipus*, b.v.) aangeduid worden. In de literatuur en in de kunst in het algemeen is die eindeloze zoektocht naar het in kaart brengen van wezenlijke trekken van de menselijke ziel nog maar pas begonnen, nog onontgonnen, onontdekt, nog in de kinderschoenen staande. De in de psychologie aangebrachte onderscheidingen van driften en drijfveren, en van motieven en redenen, gaan eigenlijk niet verder dan het Griekse onderscheid tussen twee vormen van 'willen', het bou-

lomai en het ethelo, die respectievelijk duiden op het redelijk overleg en het gepassioneerd worden. Als ik mij niet vergis bestaan in het latijn enkel de verba velle voor willen en nolle voor niet willen. Het 'geloven' dat wij vandaag kennen stamt van het Hebreeuwse anumah, dat eigenlijk trouw betekent, waarvoor geen woord was in het Grieks, behalve pistis (geloof), het latijnse credere (geloven) duidt zoals ons werkwoord al meer op het aanvaarden van iets zonder het te zien, wat weliswaar een zeker vertrouwen veronderstelt, maar toch verre van dezelfde religieuze gevoelswaarde heeft, denk maar aan het gebruik van de term 'krediet' in het alles behalve barmhartige bankwezen.

Misschien kan hier ingegaan worden op de vergelijking die Steiner in een later hoofdstuk (namelijk het vijfde) maakt ter verduidelijking van de situering van het concept 'begrip' in zijn filosofie, namelijk waar hij zegt dat het begrip natuurlijkerwijze uit de mens voortkomt zoals de plant voortkomt uit het zaadje, en dus ook tot het natuurlijke behoort. Meteen moet hier ook worden ingegaan op zijn stelling (waarmee ik het overigens roerend eens ben) dat geen bewustzijn zonder zelfbewustzijn kan bestaan. Want hoe zit het dan met de natuurlijkheid van dat bewustzijn waar tegelijk het zelfbewustzijn de kop opsteekt? Geven dergelijke ideeën geen voer aan het fysicalisme dat, eens dit het levensprincipe 'als natuurlijk voortspruitende uit het dode ding' zou hebben ontdekt, nog slechts één stap hoeft te doen om unieke wezens te fabriceren die zich over zichzelf zullen verwonderen? Welnu, omdat ik redenen geloof te kunnen aanbrengen die én de menselij-

ke fabricage van het levensbeginsel én deze van het (zelf)bewustzijn naar een sprookjesland verwijzen, be-
kijk ik Steiners voorstelling van zaken m.b.t. het ont-
staan van het begrip dan ook met argusogen. Men be-
landt hier onwillekeurig bij het probleem van de gene-
se van de taal en tevens bij de etiologie, waar o.m. taal
en gedrag van dieren worden bekeken. Maar, die weg
opgaande, lijkt het onderscheid tussen communicatie
en interactie te vervagen, of beter: lijkt dit fundamente-
le onderscheid met opzet vervaagd te worden door een
al te technische (een te fysicalistische) aanpak van de
zaak zelf, waardoor het probleem niet verhelderd doch
vertroebeld wordt, zodat ik niet geneigd ben om heil te
zien in die louter materiële benaderingen. De wijze van
benaderen zelf zal m.i. van doorslaggevende betekenis
zijn voor het resultaat van het onderzoek, en precies
daarin moet dan ook de vrije, creatieve menselijke act
gesitueerd worden. Als men een mens met een micro-
scoop onderzoekt, vindt men alleen maar stof en cel-
len, nimmer een mens; een goede roman is een veel
doeltreffendere benadering van de mens. Zo ook kan
het bewustzijn niet benaderd worden middels concep-
ten die betrekking hebben op kwalitatief andersoortige
verschijnselen, en valt m.i. het anders mooi ogende
voorbeeld van Steiner voor mijn part in het water.
Daarmee samenhangend (met die monistische 'drang'
om alles tot eenzelfde beginsel te reduceren - het is ei-
genlijk een (micro)reductionisme zoals een ander -,
moet m.i. ook Steiners afwijzende houding t.o.v. een
transcendentie begrepen worden, wat m.i. de geloof-
waardigheid van zijn hele systeem keldert. Het 'ik ben

een god in het diepst van mijn gedachten' dat men her en der tussen de regels leest, kan weliswaar aan een (door Steiner zelf overigens afgewezen) mystiek herinneren en religieus aandoen, maar de pantheïstische kleur die het geheel aldus krijgt, nijgt uiteindelijk naar vervlakking en uitdoving. Het menselijke streven naar eenheid, hereniging, zo men wil, is geen pad van koninklijke verrukking doch een smalle weg waarbij diegenen die de moed hebben hem te betreden, een kroon van doornen zullen dragen, omdat de liefde en het geluk dat de vrucht daarvan is, sinds de inmenging van Lucifer, niet langer met de lust gepaard gaan, doch zich noodzakelijk als een lijdensweg voltrekken, en dit alle geschrijf van zgn. 'mystici' ten spijt! Men hale zich maar voor de geest, onze Afrikaanse hongerlijder van enkele paragrafen hoger, aan wie men beelden toont van een mysticus in zalige trance. Mijn gezond verstand zegt mij dat ik alleen daarom al dergelijke lieden (die als mystici geëerd worden) als clowns mag bestempelen. Waarmee ik vanzelfsprekend geen afbreuk wil doen aan de waarde van het gebed, net zomin als ik afbreuk wil doen aan de waarde van het eetmaal of aan die van de slaap.

Wat betreft de centraal gestelde autonomie, ook in het ethisch individualisme, heb ik de indruk dat Steiner deze te veel voorstelt als een mogelijkheid die voor het grijpen ligt, en niet als een moeizame opdracht, een soort noodlot haast, maar dan niet in de negatieve betekenis, waartoe wij krachtens de erfzonde veroordeeld zijn. Het is m.i. niet zo dat men zomaar autonoom kan handelen wanneer men dat verkiest te doen; autonomie

moet daarentegen worden veroverd en verworven, en met dit proces hangen alle registers van het menselijke zijn en handelen samen. Toch is de menselijke autonomie zinloos wanneer ze niet op haar beurt een fundamentele heteronomie erkent, een afhankelijkheid inzake haar heil, van een goddelijke genade. Het is met die menselijke autonomie, die tenslotte toch het geluk beoogt, gesteld zoals met het lot van de enkeling die weliswaar de autonomie beoogt, maar dit uiteindelijk doet omwille van het geluk, welke hij slechts kan ontvangen middels het vertrouwen (het Hebreeuwse *anumah*) - welke zijn heteronomie impliceert: niemand kan het geluk bekomen waar dit niet de zegen van de ander krijgt. In de menselijke liefde wil men door de ander worden bemind. In de goddelijke liefde kan men de ander beminnen zonder daarvoor iets terug te krijgen, omdat men zich reeds in de liefde van God geborgen weet.

Het natuurlijke terugvinden kan, zegt Steiner, want we zijn er innerlijk mee verwant. De wijze waarop Steiner over de natuur spreekt verraadt m.i. een soort van vereering voor deze natuur, in die zin dat Steiner daarvan op de een of andere manier heil lijkt te verwachten. M.i. is de natuur op zich onbewogen, en een louter geheugen van alle fysieke en fysische activiteit, een soort bewaarplaats van middels handelingen bekrachtigde intenties, dat garant staat voor het terecht komen van alle bedoelingen. Van het natuurlijke hebben wij pas iets te verwachten in de mate dat wij ons ermee bekleeden, en in de mate dat dit Gods kleed (of zelfs: zijn lichaam) is. Voor het treffen van de roos met de pijl is een enorme

beheersing nodig, oefening en talent, zintuiglijke perfectie, lichaamsbeheersing en concentratie. Wat wij vanzelfsprekend achten, namelijk dat de beste schutter wint, ontleent deze vanzelfsprekendheid enkel aan de gratie van de absolute perfectie waarmee de natuur ons het winnen van de beste garandeert. Het komt ons voor dat wij recht hebben op deze natuurlijke onfeilbaarheid, en het zou ons verschrikkelijk in de war brengen wanneer deze het liet afweten, wat b.v. in een droom het geval kan zijn. Maar meermaals in de geschiedenis van de filosofie werd aangeduid dat het onderscheid tussen werkelijkheid en droom pas middels Gods tussenkomst reëel kan zijn. Slaagt men er in de zaken in zekere zin binnenste buiten te draaien, en het wonder van wat wij zo vanzelfsprekend achtten in de natuurlijke gang van zaken, te zien, dan worden wij een ogenblik lang deelachtig aan het mysterie van de goddelijkheid in de natuur. Een goddelijkheid die niet gelegen is in een of andere wonderbaarlijke 'afwijking' van datgene wat wij vanzelfsprekend achten, doch gelegen is in het nimmer afwijken van Gods trouw, waarvan wij in de zgn. 'natuurwetten' een afspiegeling mogen waarnemen. De natuur betekent orde in de chaos, en aldus de absolute en noodzakelijke mogelijksvoorwaarde tot het zich voltrekken van wat gerechtigd is.

In die zin is de wetenschap eigenlijk ook een activiteit welke de argwaan van de mens tegenover zijn Schepper tot uiting brengt. Aan de basis van de wetenschapsbeoefening ligt wezenlijk het wantrouwen dat feitelijk is sinds de zondeval en dat de mens door de duivel werd aangeprept. Hij, de mens, verwerft zo doende

kennis, goddelijke kennis, maar hij slaagt daarin nooit ten volle en is tot een eeuwige onrust, een eeuwig zoeken gedoemd. Alleen het vertrouwen, welke zich kan manifesteren in de liefde, en welke impliceert dat hij, de mens, gaat handelen volgens de liefde, alle reeds verworven kennis omtrent de natuur ten spijt - alleen dat vertrouwen kan hem uit deze benarde toestand van verdoemenis redden. Het wordt hem niettemin hoe langer hoe moeilijker; hoe rijker hij zich weet aan kennis, hoe goddelijker hij zich weet, hoe moeilijker het wordt om zijn vermeende autonomie weer prijs te geven en te kiezen voor de weg van de liefde. Stelselmatig heeft hij het trekpaard vervangen door de bulldozer, de huwelijksvrouw door het contract, de vriendschap door het geconsumeerde vermaak, de familie door het Tv-scherm, zijn krachtige lichaam door de auto en vele andere automaten; zijn natuurlijke gaven worden overbodig in het licht van zijn techniek en hij tekent of schildert niet meer, doch neemt foto's en maakt films, ook zijn levensgeschiedenissen worden door zelfgemaakte sprookjes vervangen, zijn eigen authentieke verhalen acht hij onwettelijker dan deze van de televisieseries en het gaat zo ver dat het wel lijkt of men pas bestaat als men bestaat op het scherm. In *The Picture of Dorian Gray* laat Oscar Wilde een van zijn helden zeggen: 'Treur om Julia van Shakespeare, want zij is echter dan dat lief van jou dat zich zelfmoord heeft'. Zo ver zijn wij gekomen dat we meer bewondering koesteren voor onze eigen afbeeldingen van de schoonheid, dan voor de schoonheid zoals we die in de natuur zelf aantreffen, getuige vele feiten, waarbij men b.v. ziet dat voor

een schilderij van Van Gogh miljarden worden neergel , terwijl precies datgene waar dat schilderij wil naar verwijzen, genadeloos en zonder scrupules om zeep geholpen wordt.³¹⁴ |

Het voelen is persoonlijk, zegt Steiner, het denken niet, het denken is universeel. M.i. is dit onderscheid niet wezenlijk. Waar aan het denken enige universaliteit kan toegeschreven worden, is dat veeleer omdat de instrumenten van het denken een zekere universaliteit verworven hebben krachtens hun geldigheid op grond van conventies: de woorden waarmee wij denken, en welke mededeelzaam, uitspreekbaar, onthoudbaar, opschrijfbaar zijn, bezitten wij tezamen, en ook alle dingen die met deze woorden zijn gezegd, alle gebeurtenissen die middels deze woorden werden beschreven of afgebeeld in de taal. Ook alle gevoelens die de mensheid heeft doorleefd zijn in deze zin universeel waar ze tot afbeeldingen middels de instrumenten van het denken zijn geworden. Vele woorden beschrijven of creëren één gevoel dat wij herkennen en dat aldus zijn universaliteit laat zien. Maar ook is het zo, dat elk nieuw kunstwerk iets heel nieuws toevoegt aan de wereld, en dat wij het herkennen betekent geenszins dat het er al was, dit is alleen misleidend. Zoals wij het vanzelfsprekend vinden dat een technisch apparaat functioneert, en niet vanzelfsprekend wanneer het dat niet doet, zoals wij het bewijs van de stelling van Pythagoras vanzelfsprekend vinden als wij het lezen, terwijl we het zelf misschien nooit hadden kunnen vin-

314 Tekst d.d. 7 september 1997.

den, zo vinden wij gemakkelijk elk kunstwerk vanzelfsprekend en des te vanzelfsprekender in de mate het dat eigenlijk niét is. Want wat als het meest vanzelfsprekende overkomt, is precies datgene waar het meest voor gewrocht en gevochten is; alleen het storende, het mislukte, het onvolmaakte, het niet geslaagde heeft geen vanzelfsprekendheid. Comfort is vanzelfsprekend, geluk deert niet, de lach is probleemloos, welvaart achten wij een gewone zaak, wij verwonderen ons het minst over precies die dingen waarin de meeste krachten schuilen. Elk sterfgeval onderbreekt ons gewone leven, maar over het leven zelf verwonderen wij ons niet, dat laten wij ons welgevallen, alsof we er altijd al recht op hadden - en men kan hier verwijzen naar de terechtwijzing van Job. Kortom: de universaliteit die aan het denken toegeschreven wordt, is m.i. 'slechts' een maaksel, geen objectiviteit, niet iets extern. Net zoals wij overal ten lande begrepen worden wanneer wij om water vragen als wij onze dorst willen laven, net zo worden wij overal begrepen wanneer we een optelsommetje maken, een redenering produceren of een verhaal vertellen, en de rationaliteit waaraan wij dit toeschrijven is evenmin als de taal zelf, iets dat buiten deze wereld zou staan. Het verschilt van de stof, inderdaad, maar deze wereld is niet van stof. Wij zitten, zoals Steiner zegt, middenin een reële wereld van de geest, maar de stof, of breder nog: de hele natuur, is letterlijk de incarnatie van Gods trouw waardoor wij de garantie hebben dat al onze bedoelingen terecht komen. Het bestaan van die 'drager van de wereld' is een wonder op zich, het getuigt van een persoonlijke aan-

wezigheid dewelke zich onmiddellijk bij onze wereld betrokken weet.

'Niet het denken houdt de denker bezig doch wel het object van het denken', zegt Steiner, en hij wil dit als een uitzonderingstoestand verhalen: het denken is het niet waargenomen element van ons geestesleven, het kan niet tegelijk geschieden en waargenomen worden. In de beschouwing van de wereld is mijn denken afwezig. En het denken scheppen we uit het niets, zonder het te doorgronden (in tegenstelling tot de wereld die we pas zouden kunnen scheppen indien we hem eerst zouden doorgronden - met een verwijzing van Steiner naar Schelling). Het spijsverteren kan geen object zijn van het spijsverteren, het denken daarentegen kan wel object van het denken zijn. Vandaar zijn de dingen mij vreemd omdat ik geen deel heb aan hun ontstaan, terwijl ik wel deel heb aan mijn denken, zodat ik ook deel krijg aan alles wat ik mij middels mijn denken heb eigen gemaakt, aldus Steiner. Maar is dit wel zo?

Is het zo, dat men het denken kan denken? Wij geloven dit, maar waar we dit geloven te kunnen, krijgen we ook paradoxen, omdat we dan onvermijdelijk objectniveaus en metaniveaus door elkaar gaan haspelen. Het denken waarover wij nadenken, is niet hetzelfde denken als het denken dat wij effectief denken. Het nadenken over het denken is pas mogelijk waar wij het denken dat object is van ons nadenken, eerst tot stilstand hebben gebracht, en dan rijst de vraag of een tot stilstand gebracht denken nog langer het wezenlijke van het denken bevat. Want het denken is in wezen de ver-

innerlijking van de dialoog, en een dialoog is een levend gebeuren, dat nooit af is, dat wezenlijk in groei is, altijd in wording is, altijd aanvulbaar en verrijkbaar blijft. Het denken dat aan het nadenken onderworpen wordt heeft daarentegen een zekere doodsheid over zich: het is een afbeelding van dat denken, b.v. in de vorm van een tekst of in de vorm van een herinnering. Maar alle activiteit ontbreekt er aan. Doordat het nog langer als denken beschouwd wordt, wordt het ermee geïdentificeerd, en gaan we een verkeerd zicht op het denken krijgen, als ware het denken iets dat men zich kon verwerven, iets dat men kon bezitten of objectiveren. Het denken beschouwen als mogelijk object van een denkactiviteit, betekent aldus het reduceren van dat denken tot een afkooksel van zichzelf. Weliswaar kan men een gedachtegang volgen, b.v. in een wiskundig bewijs, maar dan doet men wezenlijk iets anders dan denken. In de neergeschreven gedachtegang zit immers reeds de doelgerichtheid welke bij de activiteit van het denken wezenlijk is, en die door het denken wordt ontdekt. Het metadanken verhoudt zich tot het denken, zoals het bewandelen van een weg zich verhoudt tot het zoeken van een weg. Het denken is wezenlijk deze zoekende activiteit; het volgen van een weg is louter het waarnemen van de herinnering van een ander. De afstand tussen het bewijzen van een stelling (waarvan de essentie gelegen is in het creëren van die stelling zelf)³¹⁵) en het lezen van een bewijs, lijkt gering, doch is on-

315 Hierop berust trouwens mijn vertrouwen in de waarheid van Fermats woorden toen hij zei een bewijs te bezitten voor zijn stelling.

overbrugbaar. Het bezichtigen van het Gentse Altaarstuk van Van Eyck, kan gevolgd worden door de uitspraak: 'Ik heb het gezien', maar deze uitspraak is een flagrante leugen, omdat men niet kan zien wat men niet kent. Men neme de proef op de som, en men tracht zich te herinneren wat men dan gezien heeft, men tracht het na te tekenen of te schilderen uit z'n hoofd. Het resultaat is mager, vaak weet men na enkele minuten niet meer hoeveel panelen er waren, welke figuren er afgebeeld zijn, welke de kleur van de mantels was. Men heeft helemaal niets gezien tenzij een schim. De bezichtiger ziet niets, hij wordt gedurende een korte tijdspanne door het werk gehypnotiseerd; zijn ogen zijn de zijne niet meer terwijl hij toekijkt; ze behoren toe aan Van Eyck, en het is Van Eyck die met zijn ogen kijkt en niemand anders. De bezichtiger die de St.-Baafskerk verlaten heeft, kan zich alleen herinneren wat hij zelf met zijn eigen woorden heeft benoemd, luidop of innerlijk, of wat de gids hem heeft verteld, maar iets anders kan hij zich niet meer voor de geest roepen. Dat hij gedurende de bezichtiging het gehele werk in al zijn grootsheid toch gelooft gezien te hebben, komt allen hierdoor, dat Van Eyck het kon zien. De duizelingwekkende rijkdom van de wereld kunnen wij vatten, omdat we deze niet kennen. Ook niet deze van de natuur, deze van het leven. Ook het denken dat een levend proces is, kunnen wij niet aan het denken onderwerpen, en waar we dat toch geloven te doen, vergissen we ons per definitie. In het gesprek delen we aan elkaar dingen mee, vaak zijn dat slechts herinneringen van anderen, dode dingen - zodat er niet echt

gesproken of gedacht wordt. Wij rijden zoals treintjes over bestaande sporen die al talloze keren bereiden werden. Alleen de ethische dialoog is echt, de dialoog waarin de woorden van de partners door wederzijds vertrouwen worden onderbouwd, de dialoog waarin woorden geschonken worden, beloften gedaan worden, waar men zich borg stelt en daartoe woorden benut. Het denken is functioneel, en zo ook kan het metadanken een zekere functionaliteit hebben. Maar er is een bewustzijn dat van dat denken verschilt, dat daar achter ligt, als een bredere en vastere laag, en dat is het ethisch bewustzijn, dat creatief is, doelgericht, eenmalig en eeuwig.

Staat het denken, zoals Steiner gelooft, boven object en subject? In het licht van het voorgaande geloof ik te kunnen stellen dat het nu duidelijk is dat het denken zich niet boven het subject en object verheft, terwijl het daarvan wel verschilt, maar in een andere zin: het subject transcendeert het denken, en niet andersom. Wel kunnen we het denken en het (ethisch) bewustzijn onderscheiden, en dan kunnen we zeggen dat, op zijn beurt, het subject door het bewustzijn overstegen wordt (er in baadt). Maar m.i. gaat het daar om het goddelijke bewustzijn of Zijn, dat zich overigens ook in de natuur aan ons manifesteert. De herenigende activiteit waarover Steiner spreekt en die hij aan het denken toeschrijft, zie ik niet in dat denken plaatsgrijpen, doch in het ethische handelen, in de liefde. Hereenmaking via het denken is gedoemd tot onvoltooibaarheid wegens het fundamentele wantrouwen waarmee het in gang werd gezet. Het kan niet worden opgegeven weliswaar,

omdat gemaakte schuld nu eenmaal dient ingelost te worden; maar net als het inlossen van schuld niets kan bijbrengen aan de eigen rijkdom, net zo kan het denken ons niet rijker maken aan ware kennis. De beoefening van wetenschap is derhalve misschien nog het best te omschrijven als het ondergaan van een straf dewelke, nutteloos op zich, toch ondergaan moet worden, wil men het vertrouwen herstellen en het werk voortzetten.

Ik weet niet of het na deze eerder ongeordende en veel-
eer intuïtieve bedenkingen n.a.v. de lectuur van Stei-
ners *Filosofie der Vrijheid*, nog zin heeft om in te gaan
op diens kritiek op Kant. M.b.t. Steiners kritiek op
Kants ethiek heb ik reeds iets gezegd. Steiners behan-
deling van de metafysica van Kant of van het kritisch
idealisme is een meer technische zaak. Ik had in mijn
licentiaatsverhandeling (1994) reeds enkele kritieken
bij Kant geformuleerd, o.m. deze dat Kants stelling dat
we ons kunnen verheffen boven al de denkvormen die
hij opsomt, berust op de stelling dat analytische oorde-
len geen ervaringskennis behoeven, een stelling die op
haar beurt berust op de stelling dat de wet van de con-
tradictie geen ervaringskennis behoeft - wat ik daar (en
in mijn filosofietekst) geloof weerlegd te hebben. Ook
m.b.t. de categorische imperatief valt een en ander aan
te merken. En verder lijkt mij ook Kants onderscheid
tussen analytische en synthetische oordelen niet zo
fundamenteel als hij ons wil doen geloven (- ik heb dat
punt in 't lang en in 't breed in een aparte tekst uitge-
werkt). Ik acht verder de kritiek van Steiner bij Kant
correct en relevant, maar ik vind dat Steiners alterna-
tief niet in de goede richting blijft gaan (hij moest zich

gewend hebben tot de 'act!'). Het is bijgevolg een beetje ergerlijk dat in het universitair onderwijs zo weinig aandacht gegeven wordt aan kritieken op grote filosofen, want Steiner dateert van het begin van deze eeuw en hij wordt niet eens vernoemd als Kant aan de orde van de dag is. Ik kan daaruit niets anders besluiten dan dat men met de leerstof niet echt begaan is, al blijf ik wel ontvankelijk voor elke mogelijke andere verklaring.³¹⁶

316 Tekst d.d. 7 september 1997.

Nog enkele resterende artikels

Mattias Desmet over massavorming

Als de oppositie uitgeschakeld is, volgt massadestructie

Professor in de klinische psychologie aan de Universiteit Gent, Mattias Desmet, vertelt aan Maurice de Hond hoe de malaise (met een explosie van burn-outs, depressies en onbestemde angsten) in de periode voorafgaand aan de coronacrisis, met het aanreiken van een object van de angst (het virus), leidt tot massavorming en hij legt dat uit aan de hand van een vergelijking met hypnose.

De hypnotiseur verengt het blikveld van de gehyptiseerde tot één bepaald onderwerp zodat deze niets meer merkt van al de rest: wat zich buiten het aandachtsveld bevindt, bestaat dan gewoon niet meer. Zo kan men op een persoon onder hypnose een zware operatie uitvoeren zonder dat die ook maar iets merkt.

Hetzelfde gebeurt nu bij massavorming en zo verengt de coronacrisis het aandachtsveld tot een virus en gaat alles in het teken staan van dit te bedwingen gevaar. Zelfs wanneer het overwonnen wordt, blijft het in het brandpunt zitten, bijvoorbeeld als iets waartegen men preventief moet optreden.

Die vernauwing van het gezichtsveld is bijzonder rampzalig omdat men dan helemaal geen oog meer

heeft voor alle andere gevaren, in casu: de slachtoffers die gemaakt worden ingevolge de maatregelen tegen 'het' gevaar.

Bijkomend probleem: terwijl bij hypnose de hypnotiseur wakker is, worden de technocraten (de virologen) die de massa in hun macht hebben en bespelen, nog het meest van allen opgeslorpt door hun verengde realiteit.

Op de vraag hoe het tij te keren, benadrukt Desmet de uiterst belangrijke rol van de oppositie omdat de geschiedenis ons leert dat daar waar de oppositie helemaal uitgeschakeld wordt, het totalitaire systeem immers wordt, absurd en bezeten van een ongeremde destructiedrift. De grote zuiveringen die Stalin doorvoerde onder vriend en vijand nadat hij alle tegenstemmen tot zwijgen had gebracht, zijn daarvan een historisch voorbeeld.³¹⁷

Maar net nu de rol van de oppositie van levensbelang wordt, krijgen wij te horen dat een commissie sinds een jaar vastberaden werk maakt van de strijd tegen wat zij 'desinformatie' noemt.^{318 319}

317 Ziehier de link naar het interview met Mattias Desmet:

<https://www.youtube.com/watch?v=RWCRC13ZAKg>

318 Ziehier het Orwelliaanse bericht betreffende de 'grote zuivering' d.d. 10 juni 2020, getiteld: "Desinformatie in verband met COVID-19 aanpakken: feiten onderscheiden van fictie":

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020JC0008&from=EN>

319 Tekst d.d. 6 juli 2021.

De waarheid en extreemrechts

Een bedenking n.a.v. het exposé van Mattias Desmet
d.d. 23 mei l.l.

Liegen kan ook zonder woorden, met name door het gewoon verzwijgen van de waarheid en uitgerekend deze beproefde methode is aan de orde in het discours van Mattias Desmet. In zijn bespreking van het hoofdwerk van Hannah Arendt over de oorsprong en het wezen van totalitarisme, slaagt hij erin om in alle talen het historisch voorbeeld bij uitstek van een wereldomvattend totalitair systeem te verzwijgen: de katholieke kerk en de religie in het algemeen. Meer zelfs: Desmet heeft het inzake de coronahistorie over het verlies van de zingeving van weleer dat middels de Ersatz van de coronahistorie wordt verdoezeld, alsof een terugkeer naar het religieuze dan wenselijk was en soelaas kon bieden. Echter, de actualiteit in Polen, Hongarije, Turkije en op nog andere plekken waar dictaturen hand in hand gaan met religie toont ons waar die waanzin moet toe leiden. Maar een terugkeer naar de middeleeuwen is nu eenmaal het alternatief van extreemrechts dat zijn hoop blijft stellen in de irrationaliteit van het conservatisme met als verborgen motief de vrijwaring van de eigen voorrechten en bezittingen, met andere woorden: de bestendiging van het onrecht.³²⁰

320 Tekst d.d. 26 mei 2021.

Het Ministerie van Waarheid en de libricide

Exact een week na de dag waarop de Twin Towers tegen de vlakte gingen, werd Amerika geteisterd door een vlaag van antraxaanvallen in de vorm van de wit poederbrieven. Antrax is zeer dodelijk maar bereikt bijna niemand en experts terzake waarschuwen dat Islamitische Staat koortsachtig op zoek is naar een uiterst dodelijk vergif dat in één klap een massa slachtoffers kan maken. Bommen doden weliswaar maar het slachtofferaantal beperkt zich tot enkele tientallen en in extreme gevallen worden dat er een paar duizend. De pest wordt snel herkend en ingeperkt maar wat te denken van een gloednieuw dodelijk virus dat genetisch zo gemanipuleerd wordt dat het ook uiterst besmettelijk zal zijn? Tegen de bijl van koelbloedige moordenaars is geen mens bestand die vrouw en kinderen heeft en zeker niet als die bioloog is van beroep en tewerkgesteld in een lab waar de wapens van de toekomst worden gefabriceerd.

Twee jaar na die vreselijkste elfde september publiceert de CIA het document *The Darker Bioweapons Future* waarin de Nationale Academie van Wetenschappen waarschuwt voor oncontroleerbare en niet te detecteren bio-technologische wapens ("*engineered biological agents*") die veel meer kwaad kunnen aanrichten dan alle tot nog toe gekende ziekten. Het document spreekt over de inplanting in een virus van genen die de afweer vernietigen, wat zou kunnen zorgen voor bijvoorbeeld ernstige vormen van artritis bij zoveel mensen dat de economie van het aangevallen land het be-

geeft. Verontrustend is dat de wetenschap omtrent die zaken voor iedereen toegankelijk is.

De ontdekker van het AIDS-virus, de nu achtentachtigjarige Nobelprijswinnaar voor de Geneeskunde Luc Montagnier vertelt ons vandaag dat covid-19 een door mensen gefabriceerd virus is, bestaande uit segmenten van het dodelijke HIV (waarvoor nog steeds geen vaccin bestaat) gecombineerd met een superbemettelijk verkoudheidsvirus. In koor roepen bijna alle medici dat Montagnier zich vergist maar corona doet exact wat twintig jaar geleden werd beschreven als het voor de nabije toekomst te vrezen allergrootste kwaad.

Op het smalle forum dat hij nog kan bemachtigen, klaagt Montagnier aan dat ter gelegenheid van de zogenaamde pandemie de wetenschappelijkheid verkracht wordt door het kapitaal. Wereldwijd zet de economie de gezondheidszorg nu naar haar hand maar dit opportunisme gaat alle perken te buiten waar het uitmondt in een wereldomvattend totalitarisme. Vandaag zien wij daarvan alle tekenen: de oppositie wordt integraal vernietigd, onder meer middels het aan banden leggen van de vrije meningsuiting door het saboteren van de massamedia en in het bijzonder van de nieuwste communicatiemiddelen van het volk die sinds de opstanden in Noord-Afrika de potentaten te kijk hadden gezet - dat is inmiddels verleden tijd.

Onder meer en vooral de blogs delen in de klappen en zo is in onze contreien sinds 9 juli bloggen.be ontoegankelijk ('Verboden') geworden voor het publiek.

Seniorennet blijkt te zijn gespaard maar dat is alleen maar oogverblindend: de blogs van seniorennet worden immers niet uitgezonden op het internet, zij zijn alleen bereikbaar voor wie ter plekke circuleert. Dat betekent dat wie naar ongeacht wat zoeken via zoekmachines zoals Google, nooit ofte nimmer op de seniorennet-blogs terechtkomen. De meningen die daar worden neergezet zijn voor de toevallige passant. Dit onheil is overigens makkelijk aan te tonen: het plakken van lukrake zinsdelen uit ongeacht welke seniorennetblog in het zoekvakje van bijvoorbeeld Google, brengt je helemaal niet naar de bron maar geeft slechts als commentaar dat de data niet gevonden werden. Dat was met betrekking tot bloggen.be wél het geval, wat dit medium dan ook 'gevaarlijk' maakte voor de huidige potentaten en dus werd het volstrekt onaangekondigd en zonder commentaar opgeruimd. Geen jota erover in het nieuws: het doodzwijgen van feiten, hoe gruwelijk ze ook zijn, maakt dat het op den duur echt gaat lijken alsof zij alleen maar fictie waren: wat niet gezegd mag worden, lijkt ook helemaal niet te bestaan - het is een van oudsher beproefde tactiek.

De potentaten werken immers met man en macht wereldwijd sinds een vol jaar aan het saboteren van meningen die met de hunne strijdig zijn en dat kondigden zij ook volmondig aan. Zo richtte de EU een bijzondere commissie op welke perfect overeenkomt met het 'Ministerie van Waarheid' uit het griezelverhaal van George Orwell: de dystopische roman *1984*. Ziehier het Orwelliaanse bericht betreffende de 'grote zuivering' d.d. 10 juni 2020, getiteld: "Desinformatie in ver-

band met COVID-19 aanpakken: feiten onderscheiden van fictie":

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020JC0008&from=EN>

Het volk is dus definitief het zwijgen opgelegd, de vrijheid van meningsuiting behoort tot het verleden, het biblioclasme is terug, de boekverbrandingen zijn weer van de partij.

Ook betalende websteaks die wél uitgezonden worden, worden eraf gegooid van zodra hun inhoud door het regime als 'fakenews' wordt bestempeld en dit is alvast in Europa sinds de 'pandemiewet' volstrekt legaal: wie een persoonlijke mening uit die afwijkt van de officiële is voortaan een crimineel. Dit is fascisme in vol ornaat. Op de agenda staan nu de gekende, voorspelbare reeks van gebeurtenissen: de devaluatie van de munt; de schaarste van eerst luxegoederen en vervolgens levensnoodzakelijke dingen zoals huisvesting, brandstof en voedsel; de verarming van het volk; de toename van extreme desinformatie en de genocide, want zoals de dichter Heinrich Heine zei: "*Dort wo man Bücher verbrennt, verbrennt man auch am Ende Menschen.*"³²¹

Zo verglijdt onze democratie in een autocratie

Een van de grondpeilers van de democratie welke ervoor zorgt dat de macht in handen van het volk zelf blijft berusten, is de zogenaamde scheiding der mach-

321 Tekst d.d. 16 juli 2021.

ten: de wetgevende macht, de uitvoerende en de rechterlijke moeten onderling onafhankelijk zijn en blijven. Waar dit niet het geval is, zullen bijvoorbeeld de politici de rechters benoemen: de politici controleren dan zichzelf, wat wil zeggen dat ze vrij spel hebben terwijl het volk daarvan de dupe wordt. Dat is vandaag anno 2021 het geval in Polen³²² en in Hongarije³²³ maar ook Frankrijk en Italië dreigen die kant uit te gaan en zo komt zelfs de ondergang van de hele EU in het verschiet: de wetten die de vrede moeten waarborgen, het algemeen welzijn en de mensenrechten worden herleid tot vodjes papier.

De oorzaak wordt maar moeilijk onderkend. Zij is tweevoudig. Vooreerst brengen de huidige politici zichzelf in diskrediet. Dat gebeurt op een ongehoorde schaal waar potentaten nu de coronacrisis scheppen of opblazen en aanwenden met het oog op persoonlijk voordeel: het volk wordt herleid tot een bange massa die allerlei onzin door de strot wordt geramd en de vrijheid wordt aan banden gelegd. Onverstand belet politi-

322 Zie ook: https://www.mo.be/nieuws/polen-verwerpt-vonnis-europees-hof-voorbode-catastrofe?utm_campaign=emo&utm_medium=newsletter&utm_source=email

323 Zie ook: <https://www.europa-nu.nl/id/vimofunw7xns/hongaarse-democratie-en-rechtsstaat>

Zie ook: [De zwarte paus en extreemrechts.](#)

(<https://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=3223342>)

ci om ook maar te vermoeden dat die oneerlijke handelwijze tenslotte averechts moet werken. En zoals gewoonlijk spint de oppositie - extreemrechts - garen bij de leugens van de schijndemocraten. Het volk verkijkt zich op die kritiek en trapt in de val, precies zoals dat nu bijna honderd jaar geleden in Duitsland gebeurde in de aanloop naar de machtsgreep van Adolf Hitler. In werkelijkheid verglijden alle politici naar het gewetenloze opportuniste maar als extreemrechts aan de macht komt, is er geen weg terug zonder oorlog.

Populisme is die leugenachtige vorm van politiek bedrijven die aan het volk vrijheid belooft maar slavernij oplegt. Eens de autocratie regeert, is de hel onvermijdelijk.

De verglijding van de E.U. wordt in de hand gewerkt door haar zogenaamde bondgenoot, de V.S., die immers wegens de over de dollar triomferende euro, in feite haar rivaal werd en zo verlenen sinds geruime tijd de V.S. verkapte steun aan de Europese nationalist die de E.U. maar al te graag zien afbrokkelen, wat reeds van start ging met de brexit. Net zoals de Amerikanen ten tijde van de crisis der kolonies België bij sprongen om Congo onder de knoet te houden middels de hand- en spandiensten van de CIA bij de moord op de volksbevrijder Patrice Lumumba, net zo doen zij vandaag hun voordeel met de steun aan een politiek die nu bij gebrek aan uitheemse kolonies, het eigen volk koloniseert.

Bovendien wordt ook de scheiding tussen kerk en staat (een andere belangrijke peiler van de democratie) de facto niet langer overal in de E.U. gerespecteerd: Polen en ook Hongarije spelen een lelijk spel met het voorwenden van christelijkheid voor het mooipraten van slavernij in functie van alleenheerschappijen - de dictatuur is daar reeds een feit.

Uitheimse kolonies mogen dan tot het verleden behoren: de kolonisatie van het eigen volk is wat vandaag wordt nagestreefd: het tot kolonie of tot massa herleiden van een inmiddels min of meer geëmancipeerde rechtsstaat bevolkt met zelfstandige mensen met een redelijk opleidingsniveau en een sociaaldemocratische visie op de samenleving. Paradoxaal genoeg tracht extreemrechts dit doel te verwezenlijken door anderen ervan te beschuldigen dat zij deze dystopie nastreven onder de dekmantel van de coronacrisis en helemaal ongelijk heeft de oppositie uiteraard niet: de eigen zwaktes zijn altijd al de troefkaarten van de vijand geweest.

Edoch de geschiedenis leert ons dat het ook hier opnieuw de vos is die de passie preekt. Andermaal: eenmaal extreemrechts aan de macht komt, mogen wij wegens de aldaar gehuldigde extreem liberalistische beginselen, vanuit een meedogenloze concurrentievrijheid, de absolute en ongecontroleerde alleenheerschap van het grootkapitaal verwachten, de totale vernietiging van het milieu en het principe van het recht van de sterkste doorgevoerd tot zijn uiterste grens: de oor-

log - onvermijdelijk de wereldoorlog, met dit keer zeer zeker algehele en definitieve vernietiging.³²⁴

Schimmels

1

Leven is activiteit of verbranding en dat geeft hitte die zich verspreidt in de lucht die daardoor steeds meer waterdamp naar zich toe trekt en in warme, vochtige lucht gaan schimmels woekeren: deze micro- organismen vreten het leven aan en ontbinden tenslotte alle andere organismen tot niets dan mest.

Het woord 'schimmel' komt van 'scimmel', dat 'roest' betekent en is ook verwant met 'schemer'; het Latijnse 'fungus' zou een samentrekking zijn van 'funus ago', wat wil zeggen: "Ik maak een lijk".

Schimmels vreten de bomen aan, de olm verdween vrijwel totaal, van de berken schieten er nog weinig over en ook alle andere soorten krijgen het zwaar te verduren, de groene bossen worden sinds kort ontsierd door grote groepen dorre stammen, de mot zit in de hagen, het gras kleurt donkergeel en rot.

Fungi: ze hebben gemeenschappelijke voorouders met de dieren, het zijn vezeldraden die zich met miljarden tegelijk verspreiden door de lucht, ze nestelen zich in planten, pelsen, darmen en longen waar zij wassen ten

324 Tekst d.d. 26 juli 2021.

coste van het leven van hun zieke gastheer die geen lucht meer krijgt en stikt.

De paddenstoel die wij zien is slechts een klein deel - het vruchtlichaam - van de meercellige schimmel, het is schijnweefsel, bestaande uit schimmeldraden die voor het overgrote deel onzichtbaar zijn ofwel zien zij er bijvoorbeeld uit als een aanslag. Toch is de honingzwam het grootste levende wezen op aarde en ook het oudste. In Oregon leeft zo'n zwam die 2400 jaar oud is en zij beslaat 890 hectare.

De meeste planten leven in symbiose met schimmels die ook een voedselbron zijn voor sommige insecten en bepaalde soorten zijn eetbaar of leveren antibiotica voor de mens terwijl andere ons kunnen infecteren met bijvoorbeeld kalknagel of zwemmerseczeem.

In de longen van twintig percent van de coronapatiënten op de Intensive Care vindt men de Aspergillus schimmel die heel vaak tot de dood leidt. Aspergillus gedijt wonderwel op lichaamstemperatuur maar een gezond immuunsysteem houdt die binnen de perken. Waarschijnlijk is de schimmel er al maar gaat die pas gevaarlijk woekeren wanneer bijvoorbeeld corona de patiënt verzwakt en het antimalariamiddel hydroxychloroquine zou de groei van deze schimmel tegenwerken.³²⁵

325 Tekst d.d. 1 augustus 2021. Benutte bronnen: <https://nl.wikipedia.org/wiki/Schimmels>

en <https://www.radboudumc.nl/nieuws/2020/invasieve-schimmelinfecties-bij-influenza-en-covid19>

Schimmels, bacteriën, virussen en nog andere micro-organismen vindt men terug in allerlei grotere levende organismen - in planten, dieren en mensen - maar als die wezens gezond zijn, houden zij de microben binnen de perken zodat die helemaal geen kwaad kunnen verrichten. Men moet er eens op letten: als de verkoudheden de kop opsteken, hoort men zelfs de dokters zeggen dat men helemaal niet hoeft te vrezen voor de kou omdat het de microben zijn en niet de kou die ziek maakt. Maar etaleren zij aldus niet hoe weinig voeling zij maar hebben met gezondheid en met ziekte? Gaat immers het ziek zijn niet vooraf aan de invasie van de microben in ons lijf? Het ziek zijn of de honger of het onderkoeld zijn maken ons vatbaar voor microben die zonder die omstandigheden zo onschuldig zouden zijn als onze naaste burens.

Waarmee nota bene gezegd is dat slechts de omstandigheden hoeven te veranderen om van burens aartsvijanden te maken welke wij te vrezen hebben zoals de burgers onder het regime van Nicolae Ceaușescu van Roemenië hun medeburgers vreesden die hen immers naar het leven stonden waar de regel gold dat verraad een burgerplicht is.

Een boom wordt pas vatbaar voor schimmels als hij dood is want schimmels voeden zich met dode organismen. De bacteriën die immer met ons meereizen in onze keel, veroorzaken pas keelpijn als wij oververmoeid geraken. Het griepvirus kan ons pas het bed in

jagen als onze gezondheidstoestand suboptimaal is en zo ook corona.

Als mensen doodgaan, wordt dat al te makkelijk toegeschreven aan een 'ziekte', zoals men een microbe geheel onterecht gaan noemen is: een microbe op zich is helemaal geen ziekte, een microbe is een levend wezen. De ziekte daarentegen is een eigenschap van de mens zelf, een toestand die optreedt waar wij er niet in slagen om de ontmoeting met de microbe te laten verlopen zoals wij dat wensen.

Als mensen sterven en hun dood wordt toegeschreven aan corona, kan dit slechts betekenen dat corona op het ogenblik van hun verzwakking de sterkste vijand was, want wij herbergen duizenden, zo niet miljoenen microben in ons lijf en het zal uiteraard de allersterkste zijn die ons het eerste velt als wij verzwakken, precies zoals het ook bij de allerzwakste schakel is dat een ketting onder spanning breekt. Waarmee meteen gezegd is dat het uitschakelen van corona de dood niet weghoudt omdat dan nummer twee de klus zal klaren, precies zoals de tweede zwakste schakel van een ketting onder spanning niet zal weigeren te breken eenmaal de zwakste door een sterke werd vervangen.

Wanneer een micro-organisme de ronde doet, zal nooit iedereen er ziek van worden; zelfs de pest, typhus en ebola sparen meer mensen dan zij er vellen. Zo blijkt er niet alleen een verband tussen enerzijds gezondheid en ziekte en anderzijds lichamelijke omstandigheden: gezondheid en ziekte staan ook in relatie tot de soort.

Wanneer het lijkt dat een ziekte uitgewoed raakt van zodra zij een zeker gedeelte van het volk gedood heeft, dan toont zich die groepsfactor als mede bepalend voor het ziekteverloop.

Andermaal: de ziekte is niet de microbe maar wel onze vatbaarheid ervoor. Die vatbaarheid is uiteraard een zaak van lichamelijke gezondheid maar zij houdt ook verband met de groep waarvan men deel uitmaakt. Ziekten immers vellen naar gelang hun aard een vast percentage van de bevolking: waar zij weerstand ondervinden, worden zij agressiever maar waar zij het al te makkelijk hebben, doen zij alras een stap terug.

Microben hebben er immers geen baat bij dat diegenen aan wie zij hun voortbestaan danken, zouden verdwijnen en in die zin zijn zij dan ook best vergelijkbaar met vampieren die periodiek opstaan uit hun graf om zich aan mensenbloed te laven: ook zij hebben er alle baat bij dat zij hun gulzigheid in toom houden zodat hun levensbronnen niet worden drooggelegd.

Uiteraard hebben mythen, sagen en legenden met geneeskunde niets te maken maar misschien wel met geneeskunst: brengen zij niet vaker aan het licht wat door de mazen van al te rationele zeven valt?

En dan is er nog het getal, de magie der cijfers en de verhoudingen welke de facto de wereld regeren, daar men immers heeft ontdekt dat de kwantummechanica of dus de waarschijnlijkheidsrekening ultiem bepalend blijkt voor wat al dan niet te gebeuren staat. Want niemand is bij machte om de toekomst te voorspellen ter-

wijl anderzijds die fameuze wet der grote getallen nimmer faalt.³²⁶

3

Bepaalde microben in het lichaam zijn niet alleen normaal, ze zijn ook goed voor de gezondheid en niet alleen omdat ze het immuunsysteem trainen maar ook in die zin dat ze ons beschermen tegen meer schadelijke microben van wie deze mee-etters immers de stoel bezet houden. Het ministerie van volksgezondheid waarschuwt er in dit kader zelfs voor om het gebruik van antibiotica te beperken of zo mogelijk te vermijden.³²⁷

Antibiotica doden weliswaar bacteriën maar de keerzijde van dit verhaal bestaat erin dat aldus zitplaatsen vrijkomen voor superbacteriën, met andere woorden: mutanten van microben waartegen geen antibiotica meer helpen omdat zij resistent geworden zijn. Soms is het dus beter om de relatief onschadelijke bacteriën te laten zitten, hen niet met antibiotica te verjagen en zodoende te vermijden dat hun plek wordt ingenomen door micro-organismen tegen welke geen kruid meer gewassen is. Vooral bij longontstekingen zou men zien dat de overlijdens veelal volgen kort nadat antibiotica

326 Tekst d.d. 1 augustus 2021.

327 Zie ook: Belgische gids voor anti-infectieuze behandeling in de ambulante praktijk 2021:
https://www.health.belgium.be/sites/default/files/uploads/fields/fpshealth_theme_file/belgische_gids_bapcoc_nl_2021_a4_2.pdf

werden toegediend, al is het bijzonder moeilijk om te bepalen welke factor daar de doorslag geeft.

Superbacteriën worden ook ziekenhuisbacteriën genoemd omdat ze vooral floreren waar veel antibiotica worden gebruikt: het zijn eigenlijk mutanten die immuun geworden zijn voor elke bestaande bestrijdingsvorm. De kans dat die mutanten opduiken wordt ook groter naarmate de microben in kwestie feller worden bestreden, met name middels vaccinatie.³²⁸

Men kan ze misschien wel vergelijken met inbrekers die eenmaal men hen gewapenderhand gaat bestrijden, zich voortaan zelf niet langer ongewapend naar de plek van de misdaad begeven. De maatschappij bestrijdt inbraak en diefstal middels sociale wetten die honger helpen te voorkomen en op een gelijkaardige manier worden microben ook vriendelijker als men hen niet al te zeer schuwt: vandaag raden medici ouders aan hun kinderen vaker buiten in het zand te laten spelen ten einde te bekomen dat hun afweersysteem verbetert, wat betekent dat voor hen alvast bepaalde microben niet langer ziekteverwekkers zullen zijn.

En dan is er nog de kritiek van dr. Suzanne Humphries die de vaccinatie als zodanig in vraag stelt. Zij onderzocht de vaccinatie van pokken en zag dat in het Engelse Lester het aantal sterfgevallen ingevolge pokken

328 Zo heeft de bestrijding van polio middels vaccinatie geresulteerd in het opduiken van een nieuwe variant. Zie: <https://decorrespondent.nl/7720/als-je-een-ziekte-bijna-uit-roeit-en-daarmee-een-nieuwe-variant-de-wereld-in-helpt/3089877550320-af4e8e3d>

hoog bleef ondanks het feit dat daar duchtig gevaccineerd werd. Ondanks alle waarschuwingen voor rampscenario's, besloot deze stad ooit om te stoppen met vaccineren en tegen alle verwachtingen in, waren er plots minder zieken en ook minder sterfgevallen. Bovendien, wetende dat amper 5 tot 10 percent van de wereldbevolking ooit werd ingeënt tegen de pokken en dat de pokken niet zijn uitgeroeid, tonen grafieken inderdaad een afname van de sterfgevallen mettertijd, edoch: vanaf het ogenblik dat men is gaan vaccineren, is die afname vertraagd!^{329 330 331}

Het gevaar van exclusie (van ongevaccineerden)

1

Lang geleden woedde er een epidemie veroorzaakt door insectenbeten en zij kreeg de naam Picpus, van pique puce, wat wil zeggen: vlobeet. De epidemie Picpus werd op wonderbaarlijke wijze genezen door een geestelijke die zich vestigde in een Parijs kwartier dat dan genoemd werd: rue de Picpus.³³² In die straat vestigde zich ook het moederhuis van de in 1800 gestichte

329 De kritiek van dr. Suzanne Humphries wordt samengevat in een interview daterend van september 2014 voor een Zweedse televisiezender. Zie: https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=BpC0Tbb3diI

330 Zie ook: <https://www.bloggen.be/tisallemaiet/archief.php?ID=3261946>

331 Tekst d.d. 3 augustus 2021.

Congregatio Sacrorum Cordium, de missionarissenorde van de zogenaamde picpuspaters.³³³

Nu werden zoals telkenjare ook in 1840 een reeks beroemdheden geboren, onder wie Willem van Oranje Nassau, Emile Zola, Peter Tsjaikovski, Alphonse Daudet, Claude Monet en Jozef De Veuster.³³⁴ Deze laatste, beter bekend als de in 2009 heilig verklaarde picpuspater Damiaan, trok naar de leprakolonie op het eiland Molokaï. Deze geschiedenis wordt op uitnemende wijze verhaald in Molokaï: het eiland der verworpenen van Ludo Noens.³³⁵

Omdat zij besmettelijk zijn, worden lepralijders sinds oudsher verbannen en dit gebeurt genadeloos daar men vaak vanuit religieuze inspiratie de schuld voor ziekten aan de zondigheid der zieken zelf toeschrijft. Jozef De Veuster gaf aan de lepralijders de menselijke waardigheid terug die hen ontzegd werd krachtens hun verbanning: hij werd zelf leproos en stierf in 1889, het jaar waarin in Parijs de Eiffeltoren werd ingehuldigd die de andere wereldwonderen naar de kroon stak. Het overlijdensjaar van Damiaan van Molokaï was ook het jaar

332 [https://nl.wikipedia.org/wiki/Picpus_\(metrostation\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Picpus_(metrostation))

333 https://nl.wikipedia.org/wiki/Congregatie_van_de_Heilige_Harten_van_Jezus_en_Maria

334 <https://nl.wikipedia.org/wiki/1840>

335 Zie: Noens, Ludo. *Molokaï: het eiland der verworpenen*, in: *Portulaan*, nr. 14, eerste kwartaal 1988.

Zie ook: https://nl.wikipedia.org/wiki/Pater_Damiaan

waarin de Moulin Rouge de deuren opende om ze 131 jaar later weer te moeten sluiten voor de 'picpus' die vooralsnog op een volgeling van de heilige Macharius wacht. Die man van duizend jaar geleden was een Armeense bisschop op de vlucht en wegens de verstoting van de vluchtelingen zou dat wachten wel nog heel lang kunnen duren.³³⁶

Een stigma of schandvlek wordt in het vlees van een veroordeelde gebrand³³⁷ en in geval van lepra is die schandvlek van nature zichtbaar door de verminkingen die zij aanricht.³³⁸ Waar een ziekte zich verbergt, kan een door anderen aangebracht stigma ze alsnog zichtbaar maken en verraadt zij als het ware het gevaar voor contaminatie. Het al dan niet vermeende gevaar, want waar van ziekte al helemaal geen sprake is, kan stigmatisering ervoor zorgen dat mensen verstoten worden alsof zij ziek en besmettelijk waren terwijl zij dat helemaal niet zijn.³³⁹

336 <https://nl.wikipedia.org/wiki/1889> ;

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Eiffeltoren> ;

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Moulin_Rouge_\(cabaret\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Moulin_Rouge_(cabaret)) ;

<https://fr.wikipedia.org/wiki/Moulin-Rouge> ;

<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/05/12/moulin-rouge/> ;

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Macharius>

337 [https://nl.wikipedia.org/wiki/Stigma_\(schandvlek\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Stigma_(schandvlek))

338 [https://nl.wikipedia.org/wiki/Stigma_\(schandvlek\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Stigma_(schandvlek))

Zondaren zijn mensen die een taboe doorbroken hebben; zij pleegden heiligschennis.³⁴⁰ In de oudheid werden zondaren ingegraven in een put, met het hoofd nog bovengronds om zo door willekeurige toeschouwers veroordeeld en gestenigd te worden.³⁴¹ In de middeleeuwen werden beschuldigten aan de schandpaal (de kaak) gebonden, voor iedereen te kijk gezet en met de vinger gewezen, ten prooi aan onbestraft geweld.³⁴² De gruwelijke praktijk werd herhaald in het nazitijdperk waar van de door het regime verstotenen werd geëist dat ze een specifiek kenteken droegen. De ster van David, de koning der joden, werd de openbaar te bespotten, verplicht op te spelden jodenster die herinnert aan het feest van Christus Koning; zij werd vanaf 23 november 1939 verplicht in Polen en in het ganse Duitse rijk vanaf de leeftijd van zes jaar op 19 september 1941.

Deze stigmatisering werd lange tijd voordien voorafgegaan door de beslissing van paus Innocentius III op het Vierde Lateraans Concilie in 1215, dat joden en Saracenen onderscheiden kledij moesten dragen, wat nadien talloze keren door pausen en koningen herbevestigd werd. Het Heilig Roomse Rijk verplichtte de jodenhoed en ook de Islamieten maakten gebruik van stigmatisering. De afschaffing van die discriminatie

339 <https://nl.wikipedia.org/wiki/Lepra>

340 <https://nl.wikipedia.org/wiki/Taboe>

341 <https://nl.wikipedia.org/wiki/Steniging>

342 <https://nl.wikipedia.org/wiki/Schandpaal>

volgde pas in de Verlichting welke werd in gang gezet door de Franse Revolutie... om dan onder Hitler opnieuw op te duiken.³⁴³

Niet alleen joden werden gestigmatiseerd: homo's mochten niet in het openbaar verschijnen zonder roze driehoek; de rode driehoek was voor politieke gevangenen; de zwarte driehoek duidde asocialen aan van allerlei slag; de groene was voor criminelen, de blauwe voor immigranten, de bruine voor zigeuners, de paarse voor Jehova's getuigen, en zo waren er nog vele andere kentekens in voege, naast de nummers getatoeëerd in het vlees van de gevangenen in de concentratiekampen.³⁴⁴

Mensen lijden niet onder het alleen-zijn, soms zoeken zij het alleen-zijn op om zich niet alleen te voelen, zo legt Hannah Arendt uit in haar magistrate werk over het totalitarisme: de verlatenheid wordt pas gevoeld in het gezelschap van hen door wie men wordt versto-ten.³⁴⁵ Gettovorming kan door verdrukkers worden opgelegd zoals dat vandaag het geval is waar de verdrukker E.U. miljoenen vluchtelingen, kinderen inclus, in ingehuurde 'privaatgevangenissen' vast zet voor de duur van vele jaren.³⁴⁶ Maar soms is gettovorming ook

343 <https://nl.wikipedia.org/wiki/Jodenster>

344 https://nl.wikipedia.org/wiki/Merktekens_in_Duitse_concentratiekampen

345 Zie: Hannah Arendt, *Totalitarisme*.

een natuurlijk sociaal afweermiddel dat beoogt de pijn van de verstoting enigszins te milderen.³⁴⁷

2

De vermindering ingevolge lepra zorgt voor een natuurlijke schandvlek terwijl aangebrachte stigmata verborgen ziekten kunnen verraden maar mensen ook geheel onterecht kunnen brandmerken of verstoten, een bedrijvigheid waarin religies uitblinken omdat zij zo sterk verwant is met de toverij: de kunst van het manipuleren van de werkelijkheid middels bijvoorbeeld stigmatisering, vooral gangbaar in de vorm van achterklap, waarvan wij de nefaste werking kennen vanuit het historisch voorbeeld van de heksen van Salem dat ook heden talloze toepassingen kent.

Men schaamt zich voor de gestigmatiseerde, wat betekent dat men zich niet met hem of haar in het openbaar wil vertonen uit vrees voor schande (door associatie), uiteraard gevolgd door de eigen brandmerking en verbanning. Niet voor niets definieert de hedendaagse theologie de hel als de toestand van absolute verlatenheid en het is ook die verlatenheid welke volgens Hannah Arendt (in: *The Origins of Totalitarianism*, 1951) maakt dat verstotenen zichzelf van hun verstoters verwijderen - in het extreme geval middels zelfmoord zoals wellicht bij Primo Lévi (1919-1987), bekend van zijn werk over Auschwitz: *Se questo è un uomo* - Als

346 Zie: J. Bauwens, Concentratiekamp Europa: <http://blogimages.bloggen.be/tisallemaiet/attach/93208113937.pdf>

347 Tekst d.d. 4 augustus 2021.

dit een mens is. (1947) Hedendaags onderzoek laat er verder geen twijfel over bestaan dat verstoting hersenprocessen verstoort waardoor kanker ontstaat.³⁴⁸

Als reeds over vaccinatie als zodanig de meningen onder de medici zelf verdeeld zijn, onder meer naar aanleiding van het resulteren van massavaccinaties in resistente varianten, dan is verdeeldheid uiteraard terecht inzake de ontegenzeggelijk overhaaste vaccinatie naar aanleiding van de actuele pandemie waarbij in strijd met alle regels het mensdom zelf gedwongen proefkonijn werd. De aperte manipulaties door overheden die inzake corruptie lang niet meer aan hun proefstuk toe zijn, is daarbij olie op het vuur. Als dan bovendien figuren met een Napoleoncomplex de media misbruiken om als oplossing te gaan propageren dat men het de vaccinatieweigeraars nu zo moeilijk mogelijk moet maken, is het hek helemaal van de dam.

De vaccinweigeraars dwarsbomen weliswaar de plannen van de farmareuzen maar hun keuze tegen vaccinatie kan niet worden beschouwd als irrationeel, psychotisch of immoreel: waar hen het leven wordt bemoeilijkt, is heel terecht sprake van discriminatie en zij worden gediscrimineerd omdat men hen nu eenmaal niet rechtstreeks of op legale wijze van hun keuzevrijheid kan beroven. De machthebbers etaleren hun doortraptheid in het feit dat zij, enerzijds, de verantwoordelijkheid voor de gevolgen van de vaccinatie aan de burgers overlaten die, meestal hun medische lekenstatus

348 Zie: <http://blog.seniorennet.be/tisallemaiet/archief.php?ID=2421945>

ten spijt, de vrije keuze krijgen over het al dan niet gebruik maken van de ingreep terwijl tegelijk, anderzijds, de potentaten aan de burgers deze vrijheid misgunnen door wie er gebruik van maken zoveel mogelijk uit te sluiten van participatie aan het maatschappelijke leven.

De maatschappij polariseert en correcter gesteld: zij her-polariseert. Voortaan is er een sociale opdeling in gevaccineerden en vaccinweigeraars en deze nieuwe polen plaatsen alle oude tegenstellingen in hun schaduw: links en rechts, progressief en conservatief, gelovig en ongelovig - het heeft allemaal niets meer te betekenen in het licht van de nieuwe rituelen, waarbij het hedendaagse doopsel vaccinatie heet, waarbij zonde vervangen werd door ziekte en waarbij de nieuwe clerus, de orde is van de geneesheren.

Vaccinweigeraars zijn de nieuwe dienstweigeraars die vooralsnog geen beroep kunnen doen op het statuut van gewetensbezwaarde terwijl beide groepen zich kenmerken door resistentie voor autoriteit, wat samenvalt met zelfbeschikking in de betekenis van het verlenen van voorrang aan het persoonlijke geweten of het eigen oordeelsvermogen. Zij worden weggezet als asociaal terwijl zij ervan overtuigd zijn te gehoorzamen aan hogere wetten (of althans wetten welke niet besmet zijn door de ontmenselijkende wetten van de kapitalistische economie) waarvoor de potentaten en de door hen bespeelde massa ongevoelig blijken. Het schandaal bestaat er volgens de verzetslui in dat zij geschandaliseerd worden die de oorlog verwerpen en de vernietiging van de mens terwijl die hogere ethiek haar aan-

hangers gestraft ziet met sociale uitsluiting of verbanning.

Onder de nazi's in Duitsland werden de joden onterecht van allerlei onheil beschuldigd: zij werden onbestraft en op den duur zelfs openlijk door het regime zelf 'ratten' genoemd en 'ongedierte'. Het verwijt 'ongedierte' aan het adres van de joden maakte een associatie tussen die twee en resulteerde in de demonisering van een heel volk, wat ertoe leidde dat de bevestiging "ik ben jood" op den duur ging klinken als een bekentenis: "ik ben ongedierte", "ik ben schuldig", "ik schaam mij" - en van fierheid is dan uiteraard geen spoor meer te bekennen.

Gelijkaardig verloopt de betovering van de massa door de terreur van religies. Nog niet zo lang geleden werden ook in onze streken vrouwen herleid tot broedmachines wiens heilige plicht het was om bij de haard te blijven en daar zoveel mogelijk kinderen te kweken en de dorpspastoor zag er op toe dat dit ook gebeurde. De bevestiging dat men een kinderloos huwelijk had, klonk ingevolge de religieuze terreur en indoctrinatie als een bekentenis van plichtsverzuim. Vrouwen die antwoordden dat zij geen moeder waren, leken daarmee te bekennen dat zij leden aan een zekere vorm van onmenselijkheid. In het licht van een door het katholicisme opgelegde wereldorde, leken mensen die verklaarden niet in het bestaan van een god te geloven, te bekennen dat zij het verdienden om eeuwig te zullen branden in de hel: het was de godsdienstterreur die de

realiteit verwisselde voor deze leugenachtige perceptie
- toverij!

Erger nog klinkt ook vandaag nog in veruit de meeste landen ter wereld de bevestiging van de eigen identiteit als homo als een schuldbekentenis, zo niet als een zelf-veroordeling. Vooral onder religieuze druk maar ook ingevolge zekere ideologieën en hoe dan ook door de toverij van de inductie onder psychosociale druk van stelselmatige associatieve processen, wordt de homoseksuele geaardheid gelijkgesteld aan misdaad, als zij al niet wettelijk als een misdaad wordt bestempeld zoals dat vandaag het geval is in Ghana.³⁴⁹ Over de dictator van Tsetsenië wordt beweerd dat hij letterlijk zou jagen op homo's om ze dan in kampen dood te martelen en in landen waar de sharia heerst, wil de wet dat homoseksualiteit met de dood wordt bestraft. Maar ook waar de wetten de vrijheid van homo's moeten waarborgen, blijft meestal feitelijke discriminatie bestaan in de vorm van het door het regime systematisch onbestraft laten van clandestiene vervolging door al dan niet religieus geïnspireerde homohaters. Kortom, ook vandaag nog klinkt de bevestiging "ik ben homo" op veruit de meeste plaatsen ter wereld als een schuldbekentenis welke dan uiteraard met schaamte wordt afgelegd. En vanzelfsprekend zal dan in een wereldomspannend sportgebeuren, zoals bij uitstek de Olympische Spelen, de 'schaamteloze' bevestiging door een kampioen van zijn homo-zijn de betekenis hebben van een moedig

349 https://www.cgra.be/sites/default/files/rapporten/coi_focus_ghana_homoseksualiteit_20190701.pdf

verzet tegen de wijdverbreide voortdurende achterstelling, marteling en moord op homo's. Wie van mening zijn dat Tom Daley een irrelevante uitspraak doet waar hij verklaart niet te bezwijken voor terroristen die eisen dat hij zich hoort te schamen voor zijn homo-zijn, misskennen het helaas nog steeds wereldwijd triomferende onrecht ter zake en scharen zich al dan niet bewust aan de verkeerde kant van de geschiedenis zoals men dat vandaag zo elegant verwoordt.

En een gelijkaardige demonisering bedreigt heden de vaccinweigeraars. Van onwettige vrijheidsberoving is sprake waar de wet de consument (niet de patiënt!) moet vrij laten om al dan niet een vaccin te kopen (en er klinkt een valse noot in de verordening die maakt dat vaccins via belastinggeld worden betaald) terwijl die vrijheid gekoppeld wordt aan andere vrijheden waarvan hij dan wél wordt beroofd, zoals de vrijheid om te gaan en staan waar men wil. De vrijheid om zich al dan niet te laten vaccineren is dan een schijnvrijheid, een vrijheid die feitelijk ondermijnd wordt. Dat zekere figuren van wie nochtans verwacht kan worden dat zij in staat zijn om maatschappelijke verantwoordelijkheid te dragen, propageren dat men het de vaccinweigeraars zo moeilijk mogelijk moet maken, etaleert hoe illusoir de onafhankelijkheid wel is die (vermeende) wetenschapslui moet toelaten om verantwoordbare beslissingen te nemen. Echt onhoudbaar wordt de hypocrisie waar ingevolge de georganiseerde pesterijen mensen effectief het verlies van hun job risceren - toestanden welke sinds jaar en dag schering en inslag zijn waar het

gaat over bijvoorbeeld migranten, homo's en vrouwen.^{350 351}

Het ereschavot als tribunaal

Sommigen geloven het misplaatst én discriminerend te mogen noemen wanneer een winnend Olympisch atleet verklaart er fier op te zijn dat hij homo is. Hierbij weten zij andermans woorden zo weer te geven dat het lijkt alsof beweerd werd dat het homo-zijn als zodanig de reden voor de fierheid is. Seksuele geaardheid is irrelevant met betrekking tot sportieve prestatie, zo klinkt het. Trouwens evenals geslacht en huidskleur en een niet op te sommen aantal andere zaken.

Die mening lijkt onschuldig, ware het niet dat dergelijke subtiele verdraaiingen en simplificaties ingegeven worden door een racisme dat zij zodoende nog aanwakkeren. Vooreerst omdat zij een bijzonder selectieve verontwaardiging (en derhalve een discriminatie) verraden maar ook en niet in het minst omdat zij een barbaars negationisme verkappen.

Wat betreft de selectieve verontwaardiging, kan meteen de tegenvraag worden opgeworpen waarom na elke kamp een nationale hymne de wereld rondgebazuind hoeft te worden. Is er een andere reden denkbaar dan de fierheid als Belg of als Brit een kamp te hebben gewonnen?

350

351 Tekst d.d. 17 augustus 2021.

Niemand immers kan het helpen Belg of Brit te zijn maar meer nog dan dat trainen sommigen zich rot in de hoop dat zij via hun sportieve prestaties bijvoorbeeld de Belgische of de Britse nationaliteit in de wacht kunnen slepen om op die manier een menswaardige toekomst voor hun familie te kunnen verdienen.

De koppeling van de prestatie aan een zekere nationaliteit mag dan al irrelevant zijn op zich: haar ontorechte erkenning wordt met recht en rede te baat genomen waar zij het verschil kan maken tussen leven en dood.

Een gelijkaardige strijd om menselijke waardigheid en erkenning wordt uiteraard gevoerd door mensen die het slachtoffer zijn van alle vormen van achterstelling, waaronder achterstelling op grond van ras, geslacht en geaardheid. En zo zijn we meteen beland bij het verkapte negationisme dat discriminatie als zodanig negeert: het is helemaal niet irrelevant om de irrelevantie van de feitelijke discriminatie op grond van ras, geslacht of geaardheid aan de kaak te stellen.

De kaak is de schandpaal of het schavot en, in een meer beschaafde vorm welke de criticus toelaat te ontkomen aan de nabootsing van zijn geweldenaar: het ereschavot. In fierheid schuilen recht en terechtwijzing, vraag het maar aan Jesse Owens. Die het schoentje past, trekke het aan.³⁵²

352 Tekst d.d. 9 augustus 2021.

*Het nieuwe geweld en de hypocrisie naar
religieus model*

Godsdienstvrijheid is een heel mooi woord, het brengt ons in de waan dat wij te kiezen hebben over wat wij al dan niet geloven en belijden. Helaas doen wanen ons geen goed: eenmaal zij bezit namen van ons verstand, draaien zij ons een rad voor de ogen en zien wij dingen die er niet zijn terwijl de realiteit zich aan ons zicht onttrekt. Amper enkele decennia geleden was men hier vrij om katholiek te zijn: men mocht het zijn, zo luidde het: men was zo vrij dat men het kon belijden. De mensen echter wisten wel beter want onder de voorgewende vrijheid verschool zich een meedogenloze dwingelandij: het mogen was in werkelijkheid een moeten want wie, het geloof ten spijt, de belijdenis verwaarloosde, verloor zijn baan, werd genekt, monddood gemaakt, gedemoniseerd en, in nog vroegere tijden, ook letterlijk verbrand.

Godsdienstvrijheid was een waan welke althans hier te lande behoort tot het verleden en wel omdat zij nu door een andere waan vervangen werd: de zogenaamde vaccinatievrijheid. Want zoals men zich destijds helemaal niet hoefde te laten dopen, zo dwingt niemand ons heden met geweld om ons een prik te laten zetten. Maar niemand kan ook ontkennen dat het lot van de niet-gevaccineerden vandaag er even benijdenswaardig uitziet als dat van de ongedoopten van gisteren, en wel omwille van die gelijkenis tussen godsdienst- en vaccinatievrijheid: beide zijn zij een kostelijke waan; beide zo-

genaamde vrijheden verkappen in feite dwang en geweld.

Precies zoals de ongedoopten toentertijd geen toegang kregen tot de jobs bij instellingen welke toebehoorden aan de kerk (zoals het onderwijs, de hele zorgsector en wegens de verzuilde politiek uiteindelijk alle maatschappelijke activiteiten), zo ook dreigen niet-gevaccineerden vandaag wereldwijd aan de kant te worden gezet. Maar de potentaten trekken zich uit de slag: ze moeten niet klagen, zo luidt het officiële argument, want ze zijn vrij om zich wél te laten vaccineren en bovendien is dat gratis. Ja, waar hebben we die retorieken nog gehoord?

Uw gevangenschap en uw terdoodveroordeling zijn uw eigen keuzes want u bent vrij om zich te onderwerpen! - Het staat letterlijk in het Requierimento uit 1514 van paus Alexander VI waarmee na de inval van Columbus in Amerika in 1492 en de daar op volgende pauselijke 'schenking' van Amerika aan Spanje met de opdracht om de Indianen te kerstenen, deze volkeren werden aangemaand om zich te onderwerpen aan de Spaanse kroon en zich te laten dopen op straffe van gevangenschap en slavernij.

Uiteraard betekenen dergelijke verordeningen voor het volk de vrije keuze tussen slavernij en slavernij: de eerste vorm heet slavernij uit vrije keuze, de tweede is de waan van vrijheid.

Wanneer vandaag de ganse wereldbevolking door de huidige leugenachtige machthebbers voor exact dezelf-

de keuze wordt gesteld, ontvangt het mensdom in feite zijn welverdiende loon.

Worden immers vluchtelingen die illegaal ver van hun door oorlog verwoeste thuisland als slaven aan de kost moeten komen niet met exact hetzelfde dilemma geconfronteerd? En worden de uitvoerders van deze executie door de sluwe potentaten dan niet gerekruteerd uit hun eigenste middens, zoals destijds door de nazi's ook joden werden uitgelezen om hun volksgenoten om te brengen in aan het oog onttrokken kampen? Is bijvoorbeeld hier te lande de huidige verantwoordelijke voor het asielbeleid niet afkomstig uit dezelfde streek waarheen de nu uitgehongerde slaven teruggedreven worden in de handen van een niets en niemand ontziende taliban?

Maar zeg dan eens: wat is er legaal aan het dulden van illegalen uitsluitend met het oog op het drukken van de prijs van de consumptiegoederen en aldus het vrijwaren van de levensstandaard van de slavendrijvers die deze 'illegalen' aldus eeuwig in de tang wensen te houden?

Het antwoord luidt onmiskenbaar dat die eeuwigheid slechts duurt totdat de vernederden zelf kiezen voor de dood en wee de dag die aanbreekt want alleen volslagen blinden kunnen niet zien dat dit het eerstvolgende punt is op de agenda van onze intriester wereldhistoriek.³⁵³

353 Tekst d.d. 11 augustus 2021.

*Een interview met Omsk Van Togenbirger over
aanstaande historische gebeurtenissen*

- OVT (fluisterend): Maar... hoe ben je hier naar binnen geraakt!? Je ging je toch niet laten vaccineren!? Je hebt toch geen vervalst pasje... dat kost een fortuin!?
- Ordinaire omkoping, mijn beste!
- OVT: Hemeltje...
- Het gesticht is zo corrupt als de pandemie!
- Daar zeg je me wat... Maar goed, je bent hier geraakt, en dat is het belangrijkste, want ik heb een en ander te zeggen en doe ik het nu niet, dan komt het er wellicht nooit meer van. Wat ik ga vertellen is de waarheid maar ik vermoed dat ik dit geheel veilig kan doen, ik ben immers ongeloofwaardig verklaard...
- Ik zou zeggen: ga uw gang, Omsk Van Togenbirger, want de tijd raast snel voorbij!
- OVT: Wel, vooraf moet ik zeggen dat ik twijfel aan de zin van deze hele opzet... en niet alleen omwille van het feit dat dit bij voorbaat als gekkenpraat zal worden verstaan.
- Waarom doe je het dan?
- OVT: Ergens dwingt de waarheid ons om hem uit te spreken, het moet een natuurwet zijn, ik denk dat er geen ontkomen aan is...
- Zullen we dan van start gaan?

- OVT: Goed... maar verschiet niet als ik wat ongeordend overkom, ik kan het onmogelijk allemaal netjes op een rijtje krijgen, het is teveel en ik ben moe, mijn gezondheid gaat fel achteruit... Maar het heeft allemaal geen belang meer...

- We houden er rekening mee, doe maar rustig aan...

- OVT: Ja, rust... is rust nog mogelijk, denk je? Ha, rust... behoort zeer zeker voorgoed tot het verleden nu... Waar is de tijd! Het komt nooit meer terug, nooit meer... Heb je gelezen dat de Taliban in China ontvangen werden met de rode loper, een week of twee geleden?

- Heb ik van gehoord, ja...

- OVT: Met de rode loper dus... ha! Je weet ook dat professor Montagnier van bij de aanvang van de pandemie het virus heeft ontleed en onmiddellijk heeft vastgesteld en ook verkondigd in de media dat het om een door mensen gemaakt virus gaat?

- Ja, dat weet ik en dat geloof ik ook: Montagnier won een Nobelprijs, hij identificeerde het virus dat HIV veroorzaakt, hij zegde ook dat twee fragmenten van HIV op Covid-19 geplakt zitten...

- OVT: Je weet ook dat de week na de instorting van de Twin Towers antrax-brieven in de bus vielen bij vooraanstaande Amerikanen?

- Inderdaad.

- OVT: En las je ook die tekst van de FBI waarin gewaarschuwd wordt dat IS op zoek is naar iets zoals antrax maar dan iets dat veel meer mensen ineens kan besmetten?
- Ja, die tekst werd op het internet gepubliceerd, er stond ook een voorbeeld bij dat het coronavirus exact lijkt aan te kondigen...
- OVT: Merkte je ook dat IS geen aanslagen meer pleegde vanaf het ogenblik dat de pandemie begon?
- Dat was me niet zo direct opgevallen maar nu je het zegt... Bedoel je dat corona een aanslag van IS is?
- OVT: Hoeveel mensen hebben niet gewaarschuwd dat zij naar de biowapens zouden grijpen! Vond je het ook niet een beetje vreemd dat de Chinezen gegevens omtrent de oorsprong van het virus in Wuhan heel lang verzwegen hebben?
- Ja, en intussen is men erachter gekomen dat het virus gemaakt werd in een lab...
- OVT: Zie je ook wat er nu gaande is in Afghanistan?
- Wat bedoel je?
- OVT: Twee zaken die niet te rijmen vallen zonder een ultieme en verschrikkelijke verklaring.
- Zeg eens...
- OVT: De Amerikaanse troepen trekken zich terug, alle ambassades gaan dicht, de buitenlanders vluchten

er weg en wat betreft het Afgaanse volk: wie de middelen heeft, tracht zich nog heel snel uit de voeten te maken nu.

- En de tweede zaak?

- OVT: De volstrekt absurdistische beloften van de Taliban: zij zouden de vrouwen plotseling toestaan om onderwijs te volgen en hun verder alle rechten toekennen, er zal geen wraak genomen worden en... de vrouwen mogen zelfs mee regeren met de Taliban!

- Dat is inderdaad heel vreemd...

- OVT: Dat betekent, mijn beste, dat zelfs de Taliban, die zeggen te geloven dat hun jihad, als zij er het leven bij inschieten, zal beloond worden met honderdtwintig maagden in het hiernamaals... bang worden. Mijn beste: ze werden gewaarschuwd dat het ernst is nu!

- Bedoel je dan dat men van plan is...

- OVT: Punt één op de agenda van alle wereldleiders, herinner u, was het verslaan van het terreurnetwerk dat in het hart van alle metropolen ter wereld diepe wonden heeft geslagen en dat nu met biowapens de hele wereld in haar greep kreeg.

- Dat werd ons niet verteld...

- OVT: Ware dat verstandig geweest, denk je?

- Wellicht niet... Maar bedoel je dan dat je denkt dat men Afghanistan zal aanvallen?

- OVT: Ha, mijn beste! Vertel mij eens welk land nog nooit werd aangevallen? Is het zo erg dat een land wordt aangevallen? Heel wat landen die helemaal niets mispeuterd hebben, werden aangevallen, soms werd de voltallige bevolking van die brave landen volledig uitgeroeid, ik kan er onmiddellijk enkele opsommen. En dan zou men Afghanistan, uitgerekend Afghanistan, de thuishaven van wie het plannen de hele wereld naar de verdoemenis te helpen... wat zeg ik? Plannen? Ze hebben dat plan al bijna helemaal uitgevoerd! Mijn beste: waarom zou men Afghanistan, uitgerekend Afghanistan, sparen?

- Omsk Van Togenbirger, je maakt mij bang.

- OVT: Met recht en reden ben je bang, mijn beste, en ik denk dat ik ook weet waarom je bang bent. Het is inderdaad niet geheel risicoloos om een land met nucleaire wapens voorgoed van de kaart te vegen.

- Je denkt dat ze atoomwapens gaan inzetten?

- OVT: De Taliban zijn ongetwijfeld goed geïnformeerd, mijn beste: wie zomaar mensen het hoofd afhakken, torens laten instorten in New York, de metro en de luchthaven in de Europese hoofdstad bombarderen en noem maar op, om dan tenslotte de hele wereldbevolking met AIDS te besmetten... wie dat doen, die kunnen krijgen wat ze maar wensen... totdat wij degenen zijn die niets meer te verliezen hebben, begrijp je?

- Ja, ik ben bang.

- OVT: Dan heb je het begrepen. Ik ga er niets meer over zeggen nu. Dit zijn de puzzelstukjes en het is niet eens moeilijk om de puzzel te leggen, hij past zó in elkaar, het is zelfs moeilijk, ik zou haast zeggen onmogelijk, om hem verkeerd te leggen. En ga nu gauw terug naar huis, mijn beste, en geniet nog een beetje van je leven in deze mooie wereld want het is weliswaar een gek die dit vertelt maar het is allemaal bijna voorgoed gedaan. Ga nu en tracht te vergeten wat ik gezegd heb! Ga, zeg ik: haast je! Maak dat je weg komt!!³⁵⁴

In duisternis gehuld

De aarde draait om haar as die de polen onderling verbindt. Verplaatst je je van een pool richting evenaar, dan neemt je snelheid toe van 0 naar 40.000 km per etmaal. Doe je die verplaatsing met een vliegtuig, dan loop je achter op de breedtegraad waar je vertrokken bent en ga je een spiraal beschrijven - het Coreolisefect. Hetzelfde doet de lucht die van de polen komt of die er heen gezogen wordt als - op een hoogte van 10 tot 30 km - een lagedrukgebied hangt, de poolwervel genaamd. Terwijl het op die hoogte warm is, blijft de koude in de luchtlagen daaronder gevangen zitten.

Sinds begin dit jaar is om de een of andere reden de (noord)poolwervel in twee gesplitst en één ervan hangt ons, Noord-Europeanen, boven het hoofd. Men ziet bijgevolg al de hele zomer een ongewone bewolking, [stratusbewolking](#) genaamd, de dominante bewolking van de

354 Tekst d.d. 17 augustus 2021.

polen. Stratuswolken zijn donkergrijs en somber, zij geven misbanken, ijs en motregen; zij steken de zon weg, zij verkillen de aarde en hullen haar in duisternis.

In noordelijk gelegen gebieden, zoals IJsland, komt de zon in de winter nauwelijks op en krijgen de mensen last van depressies ingevolge een tekort aan licht. Hetzelfde is in deze zomer uiteraard ook bij ons het geval en het deprimerende effect van het lichttekort kan uiteraard alleen maar versterkt worden door de kou, de pandemie en de economische recessie. Ook misoogsten zullen zeer binnenkort van de partij zijn. Bovendien zwengelen al deze factoren elkaar alleen maar aan - om er slechts twee te noemen: koude en een tekort aan licht werken elkaar in de hand, zoals ook voedselschaarste en ziekten. En dan hebben we het nog niet gehad over de opwarming die gepaard gaat met wateroverlast maar paradoxaal genoeg ook met droogte en drinkwatertekorten. Over deze ongelukken zal niettemin gezegd worden dat zij alsnog een voordeel bieden: zij schrikken de migranten af en ze remmen de te verwachten volksverhuizing richting Europa.

Het is immers niet (het overigens alles behalve leuke) Europa waar men op af komt, het zijn de vleespotten en die zullen ingevolge de zeven plagen van Egypte hun bodem laten zien, precies zoals de Elbe waar exact drie jaar geleden de [hongerstenen](#) boven water kwamen. Zo stond daar te lezen op een steen uit 1616: Als je mij ziet, huil dan! De verschrikking van de lege voorraadschuren zal wellicht worden ingehaald door die van de watersnood: een mens kan vele dagen verder zonder

voedsel maar zonder drinkwater zijn onze dagen zo geteld. Dorst doet drinken, men drinkt onzuiver water en epidemieën, nog veel dodelijker dan covid-19, krijgen vrij spel.

Het tekort aan zonlicht is misschien wel het ergste bijverschijnsel van de vreemde meteorologische omstandigheden: het brengt onze biologische klok in de war in de hersenen en daarmee ook de hele hormonenhuishouding, het zenuwstelsel en alle stofwisselingsprocessen met uiteindelijk allerlei ziekten waarvan sommige letaal zijn. Maar zoals we intussen een dik decennium geleden al konden schrijven, is ook [het tanen van de Noord-Atlantische drift](#) van de partij.³⁵⁵

Het einde van de gemeenschapszin beëindigt de gemeenschap

Het socialisme is die ideologie die pleit voor meer gemeenschapszin, een item dat vandaag zeer in is ingevolge de pandemie en wat zij allemaal in haar zog heeft, zoals de vaccins die niet kunnen verplicht worden zonder de mensenrechten met de voeten te treden en die men dan maar via allerlei slukwegen aan de mensen tracht op te dringen, bij uitstek door een beroep te doen op... gemeenschapszin. Maar die is er niet

355 Tekst d.d. 6 september 2021. Benutte bronnen:

https://nl.wikipedia.org/wiki/Wolk#/media Bestand:Low_lying_clouds_over_hills_near_swifts_creek.jpg – <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/09/01/oude-hongerstenen-duiken-op-in-de-droog-liggende-bedding-van-d/> – <http://blogimages.seniorrennet.be/tisallemaiet/attach/169144.pdf>

meer, of althans is de gevoeligheid verdwenen voor de oproep daartoe en het loont de moeite om de oorzaak daarvan in het licht te stellen.

In twee woorden: de gemeenschap of de staat is niet meer wat zij was sinds het gros van de politici zich laat corrumperen door kapitaalkrachtige firma's die diensten leveren aan de staat: de banken in de eerste plaats, zoals ons welbekend vanwege de geïstitutionaliseerde staatsschuld die maakt dat men zijn burgerschap tot in de eeuwigheid moet huren, maar uiteraard ook tal van andere bedrijven, zoals vandaag de leveranciers van diensten aan de zogenaamde volksgezondheid: de farmacie die coronavaccins, testkits en allerlei preventieve en curatieve medicamenten in de aanbieding heeft.

Het meest in het oog springende gevolg van die corruptie is niet zozeer dat de corrumperende bedrijven het monopolie verwerven inzake de levering van geneesmiddelen en diensten aan de sector van de volksgezondheid maar wel dat zij zichzelf onmisbaar maken door het scheppen van geheel fictieve problemen en behoeften waarvan zij dan de even fictieve oplossing of bevrediging verkopen.

Zowel de creatie van de fictieve problemen als het aanprijzen van even fictieve oplossingen gebeurt nu door tussenkomst van door het volk verkozen doch door de betreffende firma's omgekochte politici, wat maakt dat de afzet van de te slijten producten en diensten gegarandeerd wordt door het innen van de gelden via de staat die ze uit de kas van de belastingen haalt. Van-

daag lanceren de betreffende firma's eerst nieuwe ziektebeelden en vervolgens vaccins en medicijnen die deze moeten bestrijden.

Een volstrekt ondoorzichtige campagne moet ervoor zorgen dat nieuwe ziektekiemen als gevaarlijker worden voorgesteld dan ze in werkelijkheid zijn of zelfs dat volstrekt ongevaarlijke of onbestaande ziekten worden in beeld gebracht samen met de reclame voor hun even fictieve bestrijdingsmiddelen. Er wordt met andere woorden een zekere angst geschapen die de behoefte aan hulp in het leven roept en die hulp krijgt gestalte in een product of een dienst welke verkrijgbaar is op de markt. De koop wordt gesloten door politici in naam van een volk dat gelooft aldus door redders geholpen te worden terwijl het alleen maar apert bij de neus wordt genomen en schaamteloos wordt bestolen.

De 'gemeenschapszin' waarmee 'socialistische' leiders staan te zwaaien om het volk over de streep te trekken, is een louter sociaal drukkingsmiddel, een psychisch dwangmiddel dat zijn effect uitsluitend dankt aan kuddegeest. Egoïsten, zo worden degenen genoemd die voor vaccinatie bedanken en die aldus alleen maar gebruik maken van een recht, wat betekent dat hier op een allerm minst ongevaarlijke manier gemeenschapszin en kuddegeest door elkaar gehaspeld worden door politici die een sociaal engagement voorwenden om daar hun persoonlijk voordeel mee te doen.

De verkrachting van het begrip 'gemeenschapszin' door de aanwending ervan als psychisch dwangmiddel en

derhalve als wapen in functie van het chanteren van mensen nadat die hun vertrouwen hebben geschonken, degradeert de betrokken politici tot criminele handlangers van louter op financieel gewin azende ondernemingen maar brengt tevens de geloofwaardigheid van het socialisme zelf in het gedrang en wel in die mate dat heden een situatie dreigt waarin alleen nog het recht van de sterkste geldt, wat meteen zichtbaar wordt zoals heden in het pensioendebat. Het hoeft geen betoog dat die kentering niet alleen het einde van het socialisme zal betekenen: het zal tevens de dood zijn van de maatschappij als zodanig omdat het ongecontroleerde woekeren van het absolute winstprincipe in een losgeslagen markt geen andere uitkomst kan brengen dan regelrechte oorlog.³⁵⁶

Wordt de westerse vrijheid hoe dan ook bedreigd?

Het door opportunistische potentaten geïnstalleerde panopticum dat ons berooft van privacy is net zoals de geïstitutionaliseerde religie en de theocratie uit vroegere eeuwen een aanslag op onze vrijheid en derhalve ook een aanslag op de mens als zodanig.

Dezer dagen echter verdubbelt zich de vernietigingskracht van die aan de gang zijnde ramp door een zich aankondigende fysieke geopolitieke oorlog ingevolge een zich herschikkend evenwicht (of onevenwicht) in de wereldpolitiek. Dictaturen moeten het namelijk heb-

356 Tekst d.d. 6 september 2021.

ben van volgzaam massamensen en gewillige, gemakkelijk programmeerbare soldaten.

In het verleden nam de kerk de programmeerbaarheid van het volk voor haar rekening, in de zogenaamde Verlichting geschiedde conditionering vooral middels geld en een bijkomende derde factor welke de bestuurbaarheid van de massa in de hand werkt, voltrekt zich via de manipulatie middels de nieuwste technologieën. Vandaag echter nemen de potentaten al deze elementen samen te baat waardoor hun effectiviteit zich verveelvoudigt.

Nu de Russen hun troepen naar de grens met Oekraïne sturen, kennelijk met de bedoeling om daar met de tactieken, beproefd bij de annexatie van de Krim, een gelijkaardige slag te slaan die zij dan hopen te herhalen op het grondgebied van de landen die zich na de Tweede Wereldoorlog van het Oostblok hebben losgetrokken om aldus het verloren gebied terug te winnen, dringen de Amerikanen er bij hun Europese NAVO-partners op aan om de Oekraïne militair te gaan verdedigen. Echter, nu Europa daar niet toe in staat blijkt omdat de landen waaruit de Unie samengesteld is, er tegen hun zin deel van uitmaken, bieden plotseling de Turken hun diensten aan.

Of was men dan vergeten dat Turkije met een troepenmacht van 735.000 plus een reserve van 380.000 beschikt over het grootste Europese leger en een van de grootste legers ter wereld? Met een dienstplicht voor alle mannen tussen 20 en 41 jaar, bestaat het Turkse le-

ger uit troepen die, heel anders dan de ondergedisciplineerde en ongeoefende Europese eenheden, dankzij hun semi-theocratie met sterk nationalistische tendensen, nog altijd bereid blijken om gevechten op leven of dood aan te gaan waarin zij trouwens geoefend zijn door hun deelname aan verschillende recente conflicten zoals de nog aan de gang zijnde oorlog met Syrië die eveneens een geschil is aan de grens van de Oosterse met de Westerse invloedssfeer.

Een grondige herschikking van de machtsverhoudingen in het Westen ligt voor de hand nu de Russische dictator de internationale destabilisering van vooral de meest ontwikkelde samenlevingen, die immers ook de meest broze zijn, lijkt te zullen aangrijpen om een slag te kunnen slaan. De pogingen van Amerika om Europa te destabiliseren sinds haar oprichting en vooral sinds de opkomst van de Europese munt die de Amerikaanse dollar als investeringsmunt dreigde voorbij te steken, hebben hun vastberadenheid niet kunnen verhullen waar zij middels verholen activiteiten steun verleenden aan de Europese nationalisteneinde de verbrokkeling van de EU te kunnen bespoedigen. Het daaruit volgende tanende enthousiasme van het westerse gedeelte van de Europese NAVO-partner blijkt, paradoxaal genoeg, het oosten en met name het vaak als dictatuur weggezette Turkije een mooie kans te bieden om zich als onmisbare toeverlaat van het 'vrije westen' naar het voorplan te werken. Als zich eerlang en dichterbij huis meer grensgeschillen gaan ontrollen naar het model van het conflict in Syrië en van dat over de Krim, zal door zijn bondgenootschap met Amerika, de

Turkse staat aan invloed winnen binnen Europa en wellicht valt dan te verwachten dat in het zog daarvan ook culturele en religieuze invloeden zich gaan doen gelden, zodat wat in Europa overblijft van de christelijke cultuur en van de Verlichting, de duimen zal moeten leggen voor een islamitische theocratie. De weerstand van de massa tegen het acute gevaar van een fatale vrijheidsberoving van de westerse burgers, dreigt echter definitief gebroken te worden als zich het spookbeeld manifesteert waarbij een op religie en nationalisme gebaseerd fascisme een pact zou sluiten met het panopticum van de technocraten.³⁵⁷

Hoe Oekraïne zijn kernarsenaal werd ontfutseld en nu ook zijn landbouwgronden

Als wij ons vanuit België zo'n 1400 km naar het oosten toe verplaatsen, bereiken we de grenzen met Oekraïne, 'de graanschuur van Europa' en sinds 1986 uiteraard bekend vanwege de kernramp in Tsjernobyl dat nabij de hoofdstad Kiev is gelegen.

Oekraïne is na Rusland het grootste Europese land: België kan er twintig keer in en haar zeer vruchtbaar landbouwgebied, de 'zwarte aarde' genoemd, is zo groot als Frankrijk en Duitsland samen.

Duizend jaar geleden stichtte het Scandinavische volk de Varjagen het Kievse Rijk dat Byzantijns Christelijk werd en dat nu nog steeds overwegend christelijk is. In 1240 vielen de Mongolen er binnen, vervolgens viel

357 Tekst d.d. 11 april 2021.

het onder Litouwen dat met Polen fuseerde en het raakte verdeeld in een oosters en een westers stuk.

Na de Oktoberrevolutie van 1917 en de Russische burgeroorlog (1917-1922) maakte Oekraïne als SSR deel uit van de USSR. Oekraïne kwam onder het juk van twee volkerenmoordenaars: Stalin brak het verzet van de boeren tegen de toe-eigening van de landbouwgrond door de staat door de Oekraïners uit te hongeren en deze zogenaamde 'holodomor' kostte in 1932-'33 aan tien miljoen mensen het leven. En onder Hitler verloor het land in 1941 een zesde van zijn bevolking. Pas na 1945 werd de Oekraïense SSR opnieuw welvarend. Onder Chroesjtsjov werd de Krim bij Oekraïne geannexeerd 'als gebaar van vriendschap'.

De recente geschiedenis van de Oekraïne is weer woelig. Na de mislukte staatsgreep in Moskou in 1991 waarbij gepoogd werd om de regering Gorbatsjov omver te werpen, riep het parlement van Oekraïne de onafhankelijkheid van het land uit. Die werd bevestigd door een referendum en ook de Krim stemde zich onafhankelijk. Een afschrikwekkend feit was echter dat de Oekraïne naast de Europese graanschuur ook een nucleaire kernmacht was met een gigantisch arsenaal aan kernwapens.

In 1994 bekwamen de VS, Rusland en Engeland dat Oekraïne zijn 1800 kernraketten liet vernietigen in ruil voor zijn soevereiniteitsgarantie... waar de huidige president Zelensky naar verwijst, nu de Russen zijn land lijken binnen te vallen. De gewezen Tv-komiek kwam

nota bene aan de macht in 2019 waarmee hij zijn Russisch gezinde voorganger van de troon stootte maar niet alle boeren zijn opgezet met zijn komst omdat hij multinationale geldschietters faciliteert om de Oekraïense landbouwgronden op te kopen terwijl een eerdere regeling de grond onder het volk had verdeeld zodat de boeren er konden van leven.

Overigens ook in andere gewezen Oostbloklanden blikken sommigen na een wat overhaaste aansluiting bij het westen met wat heimwee terug naar de 'goede oude tijd' en dat verdeelt uiteraard de gemoederen.³⁵⁸

De pandemiepolitiek en extreemrechts

1.

Zoals iedereen die niet blind is, heel duidelijk kan vaststellen, brengt de huidige pandemie de nefaste werking van het zogenaamde WTK-bestel aan het licht waarover reeds Herbert Marcuse schreef in zijn *One-dimensional Man* van 1964 waarvan de ondertitel luidt: *Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Het werk van deze vooraanstaande wijsgeer uit de Frankfurter Schule kreeg heel wat navolging en beklemtoint vooral het zo jammerlijke feit dat al onze

358 Tekst d.d. 12 april 2021. Geraadpleegde bronnen:

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Oekra%C3%AFne> ;
<https://www.trouw.nl/nieuws/oekraine-kan-zich-nu-echt-ontwikkelen-tot-europese-graanschuur-tot-woede-van-zelfstandige-boeren~b7608ab4/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.-google.com%2F>

wetenschappelijke en technische vooruitgang tot niets dient als in het maatschappelijke reilen en zeilen het kapitalisme de bovenhand krijgt. Wat baten immers technologische en wetenschappelijke hoogstandjes als deze herleid worden tot instrumenten waarmee vooral veel geld vergaard kan worden: de technologie dient dan alleen nog als lokmiddel waarmee de klant verleid wordt tot het doen van aankopen die hem uiteindelijk zullen teleurstellen omdat zij hun beloftes niet waarmaken, omdat spoedige slijtage ingebouwd werd en omdat zij alras metamorfoserend tot giftig afval waarmee wij opgescheept zitten - in het geval van kernafval zelfs tot in de eeuwigheid.

Het algemene ongenoegen dat resulteert uit de bewustwording van deze wantoestand geeft uiteraard aanleiding tot een even algemeen wantrouwen in de maatschappelijke structuren, wat zich in het westen ook vertaalt in een kritiek op de werking van de democratie. Met betrekking tot de aanpak van de pandemie springt vooral het verregaande opportunisme in het oog waarvan de bedrijvers de waarheid op dergelijke wijze manipuleren dat zelfs ongeletterden de valstrikken van de potentaten doorzien, wat alom kwaad bloed zet. Waar dit 'spel' zich in het politieke vaarwater begeeft, wordt het bedrog uiteraard door de oppositie aan het licht gebracht en in een democratisch bestel zijn dat de ondemocratische krachten van bij uitstek (zowel politiek als religieus) extreemrechts. Het kost de tegenstanders van het regime bijzonder weinig moeite om aan te tonen dat de keizer helemaal geen kleren draagt maar verbijsterend genoeg blijkt de volharding waarmee de

massa zijn kleurrijke gewaden blijft prijzen, te getuigen van een volstrekt blind geloof en van een absolute kuddegeest waarbij het gebruik van de term 'massa' om het volk aan te duiden, allerminst misplaatst is.

De al dan niet terechte betutteling van de burgers vanuit de klasse der medici die in de huidige constellatie in het zog van de pandemie de vertegenwoordiging van het wetenschappelijk en technologisch bedrijf symboliseren, peutert aan de gevoelens van persoonlijke soevereiniteit, vooral daar waar de fysieke integriteit wordt aangevallen bij zekere afwegingen van vrijheid versus veiligheid, zoals uiteindelijk geconcretiseerd in de kwestie van de al dan niet verplichte vaccinatie waarbij de vrijheid als persoonlijke fysieke integriteit moet onderdoen voor de veiligheid in de gedaante van het algemeen maatschappelijk welzijn en wel omdat dit zo beslist wordt door politici die daarbij (verholen) selectief verwijzen naar zekere wetenschappers (veralgemeend tot 'de wetenschap') terwijl iedereen getuige is hoe zij gecorrumpeerd worden door het kapitalisme zodat hun hele optreden misschien wel één grote leugen is.

Bovendien kan opgemerkt worden dat aanhangers van zekere politieke ideologieën altijd al een bijzondere gevoeligheid aan de dag hebben gelegd voor integriteitskwesties en dat zijn onder meer de nationalistische parodoxaals genoeg ook antidemocraten zijn. Zodat dezen de huidige pandemiepolitiek niet alleen verwerpen omwille van het feit dat zij in de oppositie zetelen maar ook nog en misschien wel in de eerste plaats omdat daar de persoonlijke fysieke integriteit in het geding is.

Zoals gezegd duikt bij het maken van deze vaststelling meteen een bijzonder complexe paradox op omdat de gevoeligheden voor nationalistische ideologieën te maken hebben met enerzijds de verheerlijking van het geweld waarbij men vaak het eigen leven inschiet en anderzijds de radicale afwijzing van de schending van de persoonlijke integriteit: het is dan oké om vanuit haatgevoelens gevechten aan te gaan waar men sowieso niet ongehavend uit komt terwijl men liever een gevangenisstraf uitzit dan dat met met een naald in zijn arm laat prikken. Verder blijkt de voorgewende opofferingsgezindheid voor het (eigen) volk helemaal niet te concorderen met het angstvallige bewaken van het eigen lijf ten koste van het eigen volk. Maar een paradox is een schijnbare tegenspraak. Het loont de moeite om het nationalisme en bij uitstek extreemrechts van wat naderbij te gaan bekijken.

In een geschrift uit 1976 van de Belgische militair en professor krijgsgeschiedenis aan de Belgische Militaire School Henri Bernard, getiteld *L'Autre Allemagne. La résistance allemande à Hitler 1933-1945*³⁵⁹ wordt opgemerkt dat van de dertiende eeuw tot 1914 de wereld in feite geen grote alomvattende conflicten heeft gekend en zeker geen haatconflicten. Met Bismarck rond 1870 veranderde de relatieve vrede door de opkomst van het nationalisme - aldus betoogt Bernard en hij heeft het met H. Brugmans over: "Het nationalisme met zijn bijzonder egoïstische en bekrompen opvatting van collec-

359 Henri Bernard, *L'autre Allemagne. La résistance allemande à Hitler 1933-1945*, La Renaissance du Livre, 1976.

tieve zelf-bewondering en van xenofobie - een gloednieuw verschijnsel in de Europese geschiedenis - en van chauvinisme dat de kop opsteekt in de meeste Europese landen."³⁶⁰ Hegel heeft de staat vergoddelijkt, Nietzsche verwierp de rede en verheerlijkte het esthetische instinct en de cultuur van de Uebermensch, het vooruitgangsgeloof wint veld en het concept van het recht van de sterkste. Gobineau en Chamberlain kennen aan het Arische ras het leiderschap over de wereld toe, de oorlog wordt verheerlijkt als zijnde een morele vereiste. Het andere en Europees gezinde Duitsland van Leibniz, Goethe, Kant, Humboldt, Schopenhauer en Heine blijkt niet opgewassen tegen de teutomanie, het antisemitisme en de verheerlijking van militair geweld.³⁶¹ Eenzelfde evolutie in de pseudowetenschappelijke richting van het 'natiocentrisme' steekt de kop op in Frankrijk, gekenmerkt door de verheerlijking van het geweld, de monarchie, de antidemocratische gevoelens, het antisemitisme en de afkeer van vreemdelingen, onder het devies van Charles Maurras: "La France, la France seule."³⁶² Nationalisten in Frankrijk en in Duitsland beroepen zich op de goddelijke steun (*Deus* *est* *Dei* *per* *Francos*, *Gott* *mit* *uns*)³⁶³ en de Engelsen

360 Eigen vertaling naar: Henri Bernard, 1976, p. 15 (in het eerste hoofdstuk, handelend over de opkomst van het nationalisme), verwijzend naar H. Brugmans, *L'Europe des Nations* (Paris et Liège, 1970), p. 343.

361 *Ib.*, p. 15-16.

362 *Ib.*, p. 17.

363 *Ib.*

alsook de Amerikanen scanderen: "right or wrong, my country"³⁶⁴) - het enige tegenwicht is het opkomende socialisme met zijn pacifisme en internationalisme.

Bij het uitbreken van W.O.I (waarvan W.O.II in feite een voortzetting is) stelt Henri Bernard de vraag (los van de kwestie van de aanleiding welke de moord is op Franz-Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije en diens vrouw) naar de eigenlijke oorzaak ervan en niet de economie is dan aan de orde maar wel de psychologie: het gaat om territoriale conflicten die de haat aanwakkeren. De xenofobie betreft kennelijk niet alleen de vreemde nationaliteiten maar tevens de niet eigen maatschappelijke klassen: in de vastberaden weigering om zich te laten injecteren met een vaccin, echoot de met haat geladen nationalistische roep van toentertijd: "Handen af van mijn grondgebied!"³⁶⁵

2.

Op 20 oktober l.l. werd een persconferentie gehouden door enkele leden van het Europees parlement die daarbij beweren partij-onafhankelijk te handelen en alle mogelijke strekkingen te vertegenwoordigen met een aan het parlement gerichte klacht inzake de al dan niet rechtstreeks afgedwongen verplichting tot vaccinatie en het ingevolge die maatregel aan banden gelegd worden van de mensen- en burgerrechten, de persoonlijke vrijheden en de fysieke integriteit.³⁶⁶ Hoger kwam reeds de vraag naar boven naar het verschijnsel

364 Ib., p. 18.

365 Tekst d.d. 8 oktober 2021.

dat uitgerekend extreemrechts nu opkomt voor de mensenrechten en voor de burgerlijke vrijheden. Het lijkt een wat vreemde paradox maar paradox is een *schijnbare* tegenspraak en de verklaring voor het wat onthutsende fenomeen is gauw gevonden.

De organisatoren van de persconferentie zijn de Roemeen Cristian Terhes, de Duitse politica Cristine Anderson, de Italiaanse Francesca Donato en een voormalige Croatische presidentskandidaat, Ivan Sinčić, naast nog een persoon die althans op de video niet aan het woord was. Om te beginnen met de laatste spreker: Ivan Sinčić is van de Croatische partij *Menselijk Schild* die ontstaan is als partij tegen de coronamaatregelen. Zij hebben geen ander programma dan hun kritiek tegen de coronamaatregelen.

De vergadering werd voorgezeten door de nationalist Cristian Terhes die zijn verhaal afsloot met de heldhaftig klinkende woorden: "*We are here for you and we will fight for you!*" Maar respect voor het privéleven en zin voor niet-discriminatie en voor de verdediging van de persoonlijke vrijheden waarover hij de mond vol heeft, heeft deze meneer duidelijk niét:

Terhes is een Roemeens Grieks-katholiek theoloog en geestelijke. Hij studeerde ook journalistiek en ging in de VS werken als econoom. De Roemeens Grieks-ka-

366 Voor de video van de persconferentie van 20 oktober 2021 door extreemrechts, onder de titel: *MEPs press conference on the abusive use of Green Certificate - European Parliament*, zie: https://www.youtube.com/watch?v=_walPWEACsc

tholiek kerk waarvan hij actief deel uitmaakt, staat sinds 1698 onder het gezag van de paus van Rome maar werd in Roemenië van 1945 tot de dood van dictator Ceacescu in 1989 door de communistische regimes bloedig vervolgd; alleen de orthodoxe kerk werd toegelaten.

Ter gelegenheid van een referendum in 2018 en dus in het jaar vooraleer hij lid werd van de Europese commissie, profileerde Terhes zich in de Roemeense politiek als een fervent tegenstander van het homohuwelijk. In 2020 werd hij lid van de nationale democratische katholieke boerenbondpartij in Roemenië die haar wortels heeft in de Oostenrijks-Hongaarse monarchie. Ook is hij lid van de Europese Conservatieven en Hervormers die Eurosceptici zijn. Deze extremisten varen in het zog van onder meer de Hongaarse dictator Victor Orban en extreemrechts in Polen en zij schermen met volstrekt onwetenschappelijke argumenten om het homohuwelijk te kunnen verbieden.

Katholieke geestelijken uit vooral deze wat achtergestelde landen zien hun kans schoon om de heisa te benutten teneinde de tanende macht van de katholieke kerk in het westen die zich door de coronafabrikanten naar de kroon gestoken weet, een boost te geven door het scheppen van vijandsbeelden, in casu door het demoniseren van minderheidsgroepen.

Deze specialiteit van de nazi's en nu ook van de neonazi's leeft voort in de extreemrechtse partij *Alternative für Deutschland* waarvan Cristine Anderson, de tweede

woordvoerster op de bewuste persconferentie, in het Europese parlement een zitje bekleedt. Het vervolgen van islamieten, vluchtelingen, homo's en andere 'vreemden' is namelijk de specialiteit van deze in 2013 gestichte radicaal rechtse partij.

De hypocriete Anderson betoogt op de conferentie dat mensenrechten geen vanzelfsprekende verworvenheden zijn en dat er moet voor gevochten worden om ze te behouden terwijl zij een partij vertegenwoordigt die aan alle minderheden de meest elementaire mensen- en burgerrechten wil ontzeggen.

Woordvoerster Francesca Donato dan behoort opnieuw tot extreemrechts in Italië, zij behoort tot de groep *Identità e Democrazia* die zich wil losscheuren van Europa in het spoor van Groot-Brittannië nadat deze voormalige deelstaat van de Unie bewerkt werd door de populist Nigel Farage. Farage was niet toevallig een intimus van de voormalige VS-president Trump onder wiens regime de *States* hun uiterste best deden om de EU te ondermijnen middels verborgen steun aan het Europese extreemrechts.

Dat gebeurde onder meer door de installatie van de think-tank *Gladiatoren voor het Christendom* onder de leiding van Hollywood-producent en Trumps gewezen campagne-leider Steve Bannon in het dertiende-eeuws Kartuizerklooster Trisulti in Colleparado in de buurt van Rome, een club waartoe lui zoals Orban behoorden maar waarvan de paus zich alras distantieerde. Die groep heeft in Europa leden in tien verschillende lan-

den en in België is dat het Vlaams Belang, het vroegere Vlaams Blok dat met hun partijprogramma beloofde de mensenrechten te zullen schenden, waarvoor het trouwens veroordeeld werd waarna ze na hun naamsverandering tot Vlaams Belang gebleven zijn.

De persconferentie werd aldus zonder de geringste twijfel gehouden door extreem hypocriete politici aan wie, de feiten in acht genomen, geen weldenkend mens de titel van populist zal willen ontzeggen: zij klagen de schending van de mensenrechten door Europa aan terwijl zij zelf nooit iets anders hebben gedaan dan aan mensen hun rechten ontzeggen.

De vraag hoe het dan komt dat uitgerekend extreemrechtse partijen nu opkomen tegen de dreiging van een wereldwijde dictatuur is een puzzel die zich oplost van zodra men de uiteraard wat bevreedende persconferentie goed in ogenschouw neemt: de extremisten blijken zich immers pas te engageren voor de eerbiediging van de mensenrechten... vanaf het ogenblik dat de schendingen betrekking hebben op henzelf. En is dit dan niet het narrenschip van Plato ten voeten uit? ^{367 368}

367 Arendt, Hannah, *Totalitarisme*, Boom, Amsterdam, vijfde oplage 2021 (eerste druk 2014), in het Nederlands vertaald door Remi Peeters en Dirk De Schutter. Oorspronkelijk: *Totalitarianism*, deel III, alsook (in een appendix) een gedeeltelijk samengevat negende hoofdstuk uit deel II, getiteld: *The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man*.

368 Tekst d.d. 23 oktober 2021.

Lebensraum

Vanaf 1890 tot 1940 sloeg dit begrip op een geplande Duitse kolonisering van Centraal- en Oost-Europa en onder de nazi's sprak men over het Generalplan Ost: dat was het geheim plan van de nazi's om in Oost-Europa etnische zuiveringen en volkerenmoord te plegen. Het was namelijk Hitlers idee om grote delen van Polen en Rusland etnisch te zuiveren en om die gebieden dan door Duitse boeren te laten innemen. Overlevenden, die alsnog 25 pct. van de bevolking zouden uitmaken, zouden dan als slaven worden tewerkgesteld. Op die manier zijn toentertijd honderden Wit-Russische en Oekraïense dorpen van de aardbodem verdwenen. Eén van die dorpen was Chatyn: op 22 maart 1943 werden alle inwoners van dat dorp, mét hun bezoekers, samen 149 mensen waarvan 75 kinderen jonger dan 16 jaar, door de nazi's opgesloten in een schuur en levend verbrand. Slechts enkelen konden ontsnappen. En deze gruwel werd herhaald in welgeteld 5295 dorpen - in 618 ervan werd de bevolking telkens levend verbrand. Op die manier stierven meer dan 2.230.000 Wit-Russen.

Deze massamoorden zijn geen uitzonderingen, alleen al in de jongste geschiedenis werden zij tientallen keren herhaald. Edoch, wanneer heden gesuggereerd wordt dat een nog grootschaliger genocide, nu wereldwijd en met heel andere middelen, aan de gang is, wordt de zaak door het officiële nieuws afgedaan als complotdenken. Zij die er over reppen, worden versle-

ten voor zieken die lijden aan paranoia en voor onruststokers.³⁶⁹

Het onverstand van identitaire bewegingen

"Zeg mij wat ik moet doen om gelukkig te worden en ik zal u blindelings gehoorzamen": ziedaar de grondslag voor alle denkbare ellende. Want die woorden zijn nog niet koud of van alle kanten bieden zich dictators aan en het is uiteraard niet het geluk van de zwakkelingen waarin zij geïnteresseerd zijn maar wel de blindelingse gehoorzaamheid waartoe die bereid blijken in ruil voor een kostelijke illusie. Die illusie betreft meer bepaald de waan dat men zich van de immer moeilijke vrijheid die aan het leven inherent is, zou kunnen bevrijden en dat men zijn vrijheid zou kunnen inzetten als betaalmiddel voor de aanschaf van veiligheid. Veiligheid in ruil voor vrijheid; volmaakte veiligheid in ruil voor totale onderwerping.

Op de keper beschouwd is dat verlangen naar veiligheid paradoxaal genoeg compleet autodestructief omdat het afstaan van de persoonlijke wil onmogelijk is zonder dat de persoon zelf ophoudt te bestaan. Wie geloven dat zij zich van de verantwoordelijkheid voor hun daden kunnen ontdoen zonder in dezelfde beweging zichzelf te verliezen, streven niets minder na dan de absurde droom van een terugkeer naar het prenatale, onbewuste en chaotische bestaan van minder nog dan mist, stenen, water en wind.

369 Tekst d.d. 30 november 2021.

De beloofde onderwerping van de zwakkelingen aan een hoger gezag veronderstelt uiteraard het bestaan van een hogere identiteit die borg staat voor de veiligheid van wie deze slavernij beogen maar de bereidheid tot totale onderwerping volstaat uiteraard niet voor de creatie van een verantwoordelijke dictator of van een opperwezen. Waar kinderen of jongen zich natuurlijkerwijze onderwerpen aan de ouders uit wie zij zijn voortgekomen, zal een beloofde onderwerping aan nog onbestaande gezagsdragers, geenszins volstaan om die ook in het leven te roepen. Veeleer zal een beloofde bereidheid tot onderwerping die weerklinkt als de kreet van de zwakkelingen, bedriegers lokken van alle allooi, die zich zullen aanbieden als goden of als hun vertegenwoordigers teneinde de zwakkelingen te kunnen verslinden.

De zogenaamde identitaire bewegingen die vandaag opgang maken in de westerse wereld, zijn dergelijke slangen die zich in de eigen staart bijten: in weerwil van verstandelijke inzichten en wetenschappelijke verworvenheden, geloven zij dat een terugkeer naar de middeleeuwen niet alleen wenselijk maar ook en eerst en vooral mogelijk is. Zij geloven een eigen identiteit te zullen kunnen aantreffen uitgerekend bij degenen die hen destijds en in ruil voor de belofte van geborgenheid, van hun vrijheid hebben beroofd en vervolgens van hun leven. Zij strooien zichzelf zand in de ogen door zichzelf voor te liegen dat het mogelijk is om afstand te doen van het eigen hoofd in ruil voor een immer volle maag.

Het streven naar die rampzalige onderwerping die vanzelfsprekend allerm minst zal resulteren in het zich verheffen van een verantwoordelijk opperwezen dat borg zou staan voor het 'geluk', maar dat zoals de geschiedenis het laat zien, gelijkstaat met het zichzelf tot prooi maken van niet alleen de eigen absurde illusies maar eerst en vooral van de altijd massaal aanwezige roofdieren, kentekent het onverstand van een naïef conservatisme dat ontspringt aan het onvermogen tot het dragen van de last van de onzekerheden die nu eenmaal bij het leven horen. Precies omdat zij verantwoordelijke personen willen herleiden tot louter uitvoerders van programma's, voorschriften, regels, geboden en bevelen, vallen de identitaire bewegingen samen met de totalitaire regimes waartegen zij zich geloven te beveiligen.³⁷⁰

Partijdigheid en kuddegeest

De structurele onmogelijkheid tot het spreken van de waarheid is inherent aan een democratie en het is een niet lichtzinnig op te vatten tekort omdat het deze eminente staatsvorm fataal kan worden.³⁷¹ Maar nog een

370 Tekst d.d. 6 december 2021.

371 “*Hoe komt het dat het ware vertoog in de democratie machteloos is?*”, zo vraagt Foucault zich af en hij komt tot een bijzonder besluit: de democratie kan de goede van de slechte redenaar niet onderscheiden, zij moet hoe dan ook luisteren naar de meerderheid (de slechtsten) terwijl de besten in de minderheid zijn: het spreken van waarheid is in een democratie *structureel* onmogelijk.” (J. Bauwens, *Panopticum Coro-*

ander en misschien nog meer verraderlijke eigenschap van de democratie is dat zij de illusie creëert van quasi absolute keuzevrijheid.

De vrijheid om te kiezen tussen bijvoorbeeld een liberale en een socialistische staatsvorm lijkt oppervlakkig beschouwd alle keuzemogelijkheden te omvatten terwijl de keuze zich in wezen beperkt tot één enkel thema - in dit geval de vraag of hetzij het individu, hetzij de staat belangrijker is en voorrang moet krijgen.

Het zich aanbieden van de zelfstandigenpartij naast de socialistische hypnotiseert de kiezer omdat ze hem verblindt voor andere thema's die nieuwe tweedelingen in het leven roepen (en dat zijn er principieel zelfs een eindeloos aantal) zoals bijvoorbeeld groen of niet groen, religieus of atheïstisch, nationalistisch of universeel, multicultureel of identitair...

Dat de kiezer maar weinig weerstand blijkt te hebben tegen de illusie die de hem aangeboden keuzes creëren, kan slechts verklaard worden vanuit de natuurlijke

na, p. 690, verwijzend naar: Foucault, Michel, *De moed tot waarheid. Het bestuur van zichzelf en de anderen II, Colleges aan het Collège de France (1983-1984)*, met woord vooraf en redactie door François Ewald en Alessandro Fontana. Situering en redactie door Frédéric Gros. Vertaling door Ineke van der Burg. Uitgeverij Boom, Amsterdam 2011, pp. 60-67. [Oorspronkelijk: *Le courage de la vérité. Le gouvernement de soi et des autres II. Cours au Collège de France (1983-1984)*, Paris: Gallimard/Seuil 2009].)

neiging om zich aan te sluiten bij een groep, met andere woorden: vanuit de kuddegeest.

Om die reden ook spreekt Hannah Arendt over de noodzaak voor totalitaire systemen tot het vormen van massamensen: pas wanneer men erin slaagt om personen te reduceren tot kuddedieren, kan men hen met dergelijke illusies opzadelen.³⁷²

Terwijl men gelooft te beschikken over de vrijheid om te kiezen, trapt men dan alleen maar in een goed geprepareerde val en laat men zich in een keurslijf dwingen dat onmogelijk kan passen omdat het niet gemaakt is voor de mensen maar wel andersom: de mensen moeten zo geboetseerd en verwrongen worden totdat ze in het keurslijf passen.

Daarentegen zouden vrije mensen moeten kunnen antwoorden: uw thema's interesseren mij niet, ik bepaal zelf wel wat ik belangrijk vind.

Maar hier blijkt dan het uiteindelijk dictatoriaal karakter van de democratie en het illusoir karakter van de door haar beloofde vrijheid: men kan de aangeboden keuzes niet afwijzen omdat de vrijheid om te kiezen meteen een verplichting daartoe is: de thema's worden door het systeem bepaald en aldus

372 “Een totalitair regime vergt *“de fabricatie van grote massa's geïsoleerde en verlaten individuen, die niet samengehouden worden door een gemeenschappelijk belang.”*” (Jan Bauwens, *Hannah Arendt over Totalitarisme*, Serskamp, 27 mei tot 28 juni 2021, pag. 3: [93208113704.pdf](https://www.bloggen.be/93208113704.pdf) ([bloggen.be](https://www.bloggen.be)))

verloopt de communicatie in slechts één richting: van de preekstoel naar het volk toe. Het aanbod van keuzes verkapt slechts dat men alleen maar bevelen te slikken heeft.³⁷³

373 Tekst d.d. 8 december 2021.

